

**MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII AL REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI**

TRADIȚIE ȘI INOVARE ÎN CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Ediția a XIII-a

Materialele

Conferinței Științifice Internaționale

din 10 – 11 octombrie 2024

Volumul II

Bălți, 2025

CZU 001.895:3(082)=135.1=161.1

T 80

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Președinte al Comitetului științific:

Natalia GAȘIȚOI, dr., conf. univ., Rector

Membri:

Valentina PRIȚCAN, dr., conf. univ., prorector pentru activitatea științifică și relații internaționale

Victoria REINHARDT, dr., șefa Departamentului de Studii a Facultății de Științe Sociale, Universitatea din Leipzig,

Georgeta CÎȘLARU, dr. hab., prof. univ., Université Paris Nanterre, Franța

Alina TOFAN, dr., conf. univ., Universitatea din Leipzig, Germania

Armenuhi HARUTYUNYAN, șefa Departamentului de Cercetare, Inovare și Cooperare, dr., conf. univ., Universitatea de Stat „H. Tumanyan” din Vanadzor, Armenia

Liudmyla HMYRIA, dr., conf. univ., Universitatea Națională de Lingvistică din Kiev, Ucraina

Adrian ȘIMON, dr., conf. univ., Universitatea de Medicină, Farmacie, Științe și Tehnologie „George Emil Palade” din Târgu-Mureș, România

Lilia TRINCA, dr., conf. univ., decana Facultății de Litere

Ina CIOBANU, dr., conf. univ., decana Facultății de Științe Reale, Economice și ale Mediului

Tatiana ȘOVA, dr., conf. univ., decana Facultății de Științe ale Educației, Psihologie și Arte

Vitalie RUSU, dr., conf. univ., decanul Facultății de Drept și Științe Sociale

Anatol MORARU, directorul Colegiului Pedagogic „Ion Creangă” din Bălți

Aculina MIHALUȚĂ, directoarea Bibliotecii Științifice USARB, categorie de calificare superioară

Colegiul de redacție:

Valentina PRIȚCAN, dr., conf. univ., prorector pentru activitatea științifică și relații internaționale

Alexandra MELNIC, metodistă, Secția Știință

Liliana EVDOCHIMOV, redactoră, Centrul editorial universitar

Corector și tehnoredactare: **Liliana EVDOCHIMOV**, masteră în filologie

Coperta: **Silvia CIOBANU**, bibliotecară principală, Centrul Marketing și activitate editorială

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

„Tradiție și inovare în cercetarea științifică,, conferință științifică internațională (13 ; 2024 ; Bălți). Tradiție și inovare în cercetarea științifică. Ediția a XIII-a : Materialele Conferinței Științifice Internaționale din 10-11 octombrie 2024 / comitetul științific: Natalia Gașițoi (președinte) [et al.] ; colegiul de redacție: Valentina Prițcan [et al.]. – Bălți : [S. n.], 2025 (CEU US) – . – ISBN 978-9975-50-356-3.

Vol. 2. – 2025. – 194 p. : fig., tab. – Antetit.: Ministerul Educației și Cercetării, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți. – Texte : lb. rom., rusă. – Rez. în lb. engl., fr. – Referințe bibliogr la sfârșitul art. – 50 ex. – ISBN 978-9975-50-358-7.

Tiparul: *Centrul editorial universitar al Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți*

© Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți, 2025

ISBN 978-9975-50-356-3; ISBN 978-9975-50-358-7 (vol.2)

SUMAR

SECȚIUNEA nr. 3. ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI, PSIHOLOGIE ȘI ARTE

Atelierul nr. 1. Științe ale educației

Mihaela PAVLENCO. Dezvoltarea competenței de estimare și măsurare a masei corpurilor la vârsta preșcolară	5
Rodica UNGUREANU, Elena PRUNICI, Marina GUMENIUC, Marian BURDUCEA, Iurie UNGUREANU. Formarea percepției vizuale a copiilor în procesul de creare a compoziției artistico-plastice. Stilizarea portretului: „Chipul mamei”	10
Larisa TODIRIȘCĂ. Creativitatea – factor al dezvoltării – o perspectivă orizontală și verticală	17

Atelierul nr. 2. Psihologie și Arte

Lilia GRANEȚKAIA, Elena GRANEȚKAIA, Victor GRANEȚKI. Aspecte psihopedagogice ale interpretării muzicale	23
Viorica CRIȘCIUC. Evaluările PISA: măsurarea performanței educaționale și impactul asupra sistemului de învățământ din Republica Moldova	28
Angela TABARAN. Interpretarea instrumentală și vocală în clasele cu profil muzical-coral: aspecte conceptuale	32
Lilia NACAI. Intervenții psihologice privind gestionarea trăirilor emoționale ale copiilor	38
Marina CALIGA. Dimensiunile de integralitate a activităților muzical-didactice la lecția de educație muzicală	46

SECȚIUNEA nr. 4. ȘTIINȚE JURIDICE ȘI SOCIALE

Atelierul nr. 1. Științe juridice

Elena BOTNARI. Securitatea și sănătatea mintală la locul de muncă prin prisma recomandărilor Organizației Mondiale a Sănătății	52
Ana ZABULICA. Reglementări legislative în domeniul managementului resurselor umane	58
Victoria ȚARĂLUNGĂ, Ana-Maria GUȚU. Componenta, organizarea și funcționarea Consiliului în calitate de instituție a Uniunii Europene	61
Adela MORCOV. Revizuirea procesului penal urmare a constatării încălcării drepturilor sau libertăților fundamentale prevăzute de Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale	68
Mariana SPATARI, Natașa DALENCIUC-COLODROVSCHI. Sistemul sancționator aplicabil minorilor infractori în legislația penală a unor state europene	75
Ion COVALCIUC. Aplicarea legislației procesual penale în spațiu în cadrul procedurilor probatorii	82
Ina ODINOKAIA, Nelea GRIMAILO, Alexandr MUȘCINSCHI, Constantin PRISEJNÎ. Problematika înaintării și examinării acțiunilor civile privind pensia de întreținere	86
Анатолие ФАЙГЕР, Сергей ЧЕРНОМОРЕЦ. Криминологическая характеристика основных показателей преступности в Республике Молдова	92
Tatiana CRUGLIȚCHI. Particularitățile cererilor cu o procedură specială în procesul civil	99
Николае ПЕЛИН. Системный подход к компьютерному анализу информации о качестве работы правоприменителя в триаде «справедливость – право – процедура»	106

Aliona CORCENCO. <i>Particularitățile gestionării datelor cu acces limitat în administrația publică</i>	113
Tatiana CRUGLIȚCHI. <i>Mecanismul de protecție civilă</i>	125

Atelierul nr. 2. Științe sociale și juridice

Andriana CARAPCEVSCHI. <i>Amprenta deportărilor săpată în inimi</i>	133
Tatiana GRIBINCEA. <i>Digitalizarea sistemului de Asistență socială. Reforma RESTART</i>	138
Валерий ПАРНОВЕЛ. <i>Концепт «идеология» французских младопросветителей: два пути эволюции</i>	141
Ina ODINOKAIA, Cristina CRAEVSCAIA-DERENOVA. <i>Analiza particularităților dezvoltării sistemului de asigurare obligatorie de asistență medicală din Republica Moldova</i>	148
Mariana COJOCARU. <i>Invazia sovietică în România în 1940 și exodul basarabenilor peste Prut</i>	160

SECȚIUNEA nr. 5. COLEGIUL PEDAGOGIC: GENERATOR DE COMPETENȚE PENTRU PREZENT ȘI VIITOR

Eugenia FOCA. <i>Portofoliul digital ca instrument de dezvoltare profesională a elevilor din colegiile pedagogice</i>	169
Lilia ABABII. <i>Adolescența din perspectiva dezvoltării competențelor socio-afective</i>	172

CONSOLIDAREA CALITĂȚII EDUCAȚIEI ONLINE ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR DIN MOLDOVA ȘI ARMENIA: BUNE PRACTICI ACHIZIȚIONATE ÎN PROIECTUL MEDIA

Victoria POSTOLACHE. <i>Rolul asistenților vocali bazați pe inteligența artificială în dezvoltarea marketingului digital</i>	180
Natalia BRANAȘCO. <i>Etica și responsabilitatea în marketingul digital</i>	185
Eugenia FOCA. <i>Strategii de design grafic pentru creșterea eficienței vizuale și funcționale a platformelor educaționale</i>	189

SECȚIUNEA nr. 3. ȘTIINȚELE EDUCAȚIEI, PSIHLOGIE ȘI ARTE

Atelierul nr. 1. Științe ale educației

CZU 373.2.02:51

DEZVOLTAREA COMPETENȚEI DE ESTIMARE ȘI MĂSURARE A MASEI CORPURILOR LA VÂRSTA PREȘCOLARĂ

Mihaela PAVLENCO, dr., conf. univ., Facultatea de Științe ale Educației,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Abstract: *The process of formation the representations about the mass of bodies at preschool age is carried out based on the sensory perception of objects and measuring instruments, related to the particularities of the children's age. Sensory activities develop the baric sense of preschoolers, give children the opportunity to estimate and compare the mass of different bodies. The units and instruments of mass measurement are introduced at the high preschool age with the aim to form the skills necessary for solving everyday problems.*

Keywords: *preschool age, competence, the baric sense, mass, units of mass measurement, weighing.*

În activitățile cotidiene, de cele mai deseori, oamenii folosesc în comunicare noțiunea de greutate atunci când vine vorba de măsurarea masei unor corpuri. Din punct de vedere fizic, însă, noțiunile de *masă* și *greutate* au sensuri distincte: *masa* este o proprietate intrinsecă a corpului, ce exprimă cantitativ inerția acestuia, adică tendința de a se opune mai puternic sau mai slab schimbării stării de mișcare sau repaus, atunci când i se aplică o forță, iar *greutatea* constituie forța care măsoară în particular interacțiunea dintre corpul a cărui greutate o măsurăm și corpul care generează câmpul gravitațional respectiv.

Potrivit V. Păduraru, A. Platon și M.D. Balan, masa unui corp reprezintă „o mărime fizică ce caracterizează cantitatea de materie din care este alcătuit un corp, spre deosebire de greutatea unui corp, care reprezintă forța cu care corpurile sunt atrase de pământ spre centrul acestuia” [4, p. 139].

În viziunea lui C. Petrovici, masa este „valoarea produsului dintre volum și densitate [6, p. 88], iar greutatea, menționează C. Lupu, desemnează „produsul dintre masa acelui corp și accelerația gravitațională” [3, p. 247].

Spre deosebire de definițiile de mai sus, A.A. Столяр afirmă că masa corpurilor poate fi definită prin dezvoltarea simțului baric, care apare în rezultatul presiunii obiectului pe suprafața corpului uman” [8, p. 259].

De aceea, procesul de formare a reprezentărilor despre masa corpurilor la vârsta preșcolară se realizează prin activități de dezvoltare a simțului baric, unde copilul interacționează senzorial cu corpurile din mediul înconjurător. Dezvoltarea standardelor senzoriale include în sine două componente principale:

- 1) formarea reprezentărilor despre diversitatea masei obiectelor, ce constituie standarde senzoriale pentru estimarea masei;
- 2) perfecționarea acțiunilor perceptuale proprii necesare pentru utilizarea standardelor în estimarea și compararea masei unor corpuri reale.

Estimarea masei unor corpuri începe să apară ca rezultatul interacțiunii copilului cu obiectele lumii înconjurătoare și este asociată cu percepția. Percepția masei corpurilor are loc prin crearea unor sisteme complexe de conexiuni între analizatori, cât și în interiorul acestora, iar percepția multiplă a corpurilor în diferite contexte contribuie la dezvoltarea constanței percepției.

М. Фидлера menționează că precizia percepției masei depinde nu numai de vârstă, ci și de stăpânirea metodelor raționale de examinare a obiectelor după masă, cunoașterea măsurilor și a metodelor generale de măsurare [9, p. 125].

Mecanismul de percepere a masei la copiii de vârstă fragedă încă nu este format, dar prin interacțiune cu obiectele preșcolarul își dezvoltă baza senzorială. În aceste condiții, perceperea

masei la vârsta timpurie are un caracter slab diferențiat, deoarece masa este legată, de însuși obiectul în sine. La vârsta de 2 ani copiii nu pot să distingă corect masa obiectelor. Iată de ce ei încearcă să le ridice, și numai după aceea realizează care din ele sunt grele și care sunt ușoare, apoi solicită ajutor din partea adultului. Ulterior, la vârsta de 3-4 ani preșcolarul percepe masa corpurilor bazându-se pe experiența senzorială anterioară, de aceea copilul nu ridică scaunul singur, ci recurge deodată la ajutorul adulților. Totodată, în această perioadă, copilul utilizează în procesul de estimare a masei corpurilor cuvintele *mare* și *mic*, cu toate că în vocabularul său pasiv sunt prezente cuvintele *greu-ușor*, dar nu le folosește în vorbirea de zi cu zi.

La vârsta preșcolară mijlocie copiii estimează masa unor corpuri cu ambele mâini, le cântărește cu palmele, trecând de pe o mână pe alta, deosebește raporturi de masă în activitățile practice, însă acestea nu sunt exprimate în vorbire.

Spre deosebire de vârstele anterioare, copiii de 5-6 ani pot utiliza un oricare obiect drept etalon de măsură, evidențiind relațiile ce se stabilesc între obiectele de diferite mase, aleg cel mai greu/ ușor corp dintr-o anumită mulțime de obiecte și le ordonează într-un șir crescător/ descrescător în funcție de masa acestora. La această vârstă compararea obiectelor după masă se realizează în urma interacțiunii preșcolarilor cu instrumentele de măsură, cântarul sau balanța, determinând, astfel, egalitatea și inegalitatea de masă între obiecte, indiferent de aspectul exterior al acestora.

Potrivit lui A.A. Столяр cei mai mulți copiii de vârstă preșcolară mare dețin informații despre cântărire cu ajutorul balanței ca metodă de determinare a masei. Acest fapt este legat de acele impresii, pe care le primesc copiii în activitățile de cumpărare a produselor sau atunci când pleacă la cumpărături cu părinții. Copiii de 5-7 ani știu că pentru a determina masa corpului este nevoie de cântar. De cele mai multe ori, preșcolarii afirmă „*Trebuie să cântărim cu ajutorul cântarului. Măsurăm cu cântarul. Punem pe cântar*” [8, p. 226].

Având la bază particularitățile de vârstă descrise mai sus, procesul de formare a reprezentărilor despre masă la vârstă preșcolară se realizează în baza următoarei dinamici:

- Estimarea masei corpurilor la nivel senzorial;
- Compararea masei corpurilor prin dezvoltarea simțului baric;
- Clasificarea și gruparea obiectelor în funcție de masa acestora;
- Ordonarea corpurilor în șir crescător/ descrescător, stabilind între obiecte un raport de masă;
- Măsurarea masei corpurilor utilizând unități nestandarde de măsură;
- Distingerea masei obiectelor cu ajutorul instrumentelor de măsură și unităților standarde.

Aceste conținuturi vor fi dezvoltate la diferite vârste, iar în fiecare perioadă, procesul de formare a capacității de estimare și măsurare a masei se desfășoară în mod diferit. În grupele mici copiii sunt limitați la activități senzoriale de dezvoltare a simțului baric, fiind urmat de activități de comparare a masei corpurilor luând în considerare exemplul propus, iar la vârste mari copiii își dezvoltă competențele de măsurare a masei cu ajutorul unităților standarde și nestandarde de măsură.

În acest context, A.A. Столяр afirmă că formarea reprezentărilor despre masă și unitățile de măsură se realizează în câteva etape. La prima etapă copii sunt învățați să facă distincția dintre semnificația cuvintelor *greu-ușor*, *mai grele-mai ușoare*, sunt familiarizați cu metodele raționale de examinare și comparare a masei obiectelor prin cântărirea lor cu ajutorul palmelor. În cea de-a doua etapă este posibil de a-i învăța pe copii să distingă relațiile de masă dintre diferite obiecte, ordonându-le într-un șir crescător sau descrescător, construind un șir, iar în a treia etapă este posibilă familiarizarea copiilor cu măsuri și metode generale de măsură a masei, formarea deprinderilor inițiale de măsurare [8, p. 227].

La prima etapă preșcolarii vor estima masa unui corp prin activități practice, unde sunt dirijați să definească acțiunea prin cuvintele *greu* și *ușor*. De exemplu: „*Cartea este grea. Radiera este ușoară*”. În etapa următoare, vârsta de 4-5 ani, copiii compară masa a două corpuri, utilizând și gradele de comparație. De exemplu în activitate de comparare a masei a două corpuri: cartea și caietul, preșcolarii vor verbaliza acțiunile sale senzoriale prin expresii de genul: „*Cartea este mai grea decât caietul și caietul este mai ușor decât cartea*”.

Un element esențial în procesul de comparare a masei corpurilor constituie selectarea materialului didactic în raport cu posibilitățile de percepere a copilului, adică se va ține cont de natura obiectelor utilizate în actul de măsurare. Prin urmare, la vârste mici se vor utiliza corpuri mari și grele, care se vor compara cu corpuri mici și ușoare în raport de 1 la 4, iar la vârste mari, dimpotrivă, se vor acorda copiilor obiecte mici și grele, ce se vor compara cu obiecte mari și ușoare.

M. Dumitrana recomandă ca educatorul în activitățile de estimare și comparare a masei să-i arate copilului că obiectele de aceeași formă și dimensiune pot avea masă diferită. De exemplu: o cutie plină cu bumbac și una identică umplută cu nisip, un balon mare ca dimensiune și o bilă mică de lemn sau metal. Compararea obiectelor de aceeași dimensiune, dar de masă diferită sau, dimpotrivă, de volum diferite, dar cu aceeași masă contribuie la dezvoltarea reprezentărilor despre independența masei de volumul și dimensiunea obiectului. Această concluzie apare la copii, în procesul de determinare a masei obiectelor, atât cu ajutorul mâinilor, cât și cu ajutorul cântarului [2, p. 78].

Compararea a trei obiecte în funcție de masă, menționează 3.P. Амет-Уста, creează oportunități pentru ordonarea și gruparea obiectelor în funcție de această proprietate. Plasarea obiectelor în ordine crescătoare sau descrescătoare după masa lor reprezintă o sarcină care poate fi rezolvată încă de la vârsta preșcolară mijlocie și continuă la vârstele mari. În acest scop, afirmă autoarea, este necesar ca copilul să stăpânească un mod rațional de a efectua acțiuni: alegerea celui mai greu obiect la construirea unui șir ascendent sau alegerea celui mai ușor obiect la construirea unei șir descendent. Totodată, copiii trebuie să exprime verbal rezultatele activităților lor: greu, mai ușor, cel mai ușor sau ușor, mai greu, cel mai greu [7, p. 972-973].

În acest context, se poate propune copiilor să ordoneze crescător trei corpuri în funcție de masă lor. Pentru început copilul va fi rugat să selecteze din mulțimea de 3 obiecte pe cel mai ușor, distingând masa acestuia prin acțiuni practice de manipulare și implicând simțul baric. Acest corp va fi plasat într-un spațiu delimitat pentru crearea șirului. După aceea, preșcolarului i se solicită să selecteze din mulțimea de obiecte rămase pe cel mai ușor, care se va poziționa în șir în raport cu obiectul selectat anterior. În această situație, copilul va compara masa celor două corpuri și dacă al doilea corp este mai greu decât primul, acesta este amplasat la dreapta lui, iar dacă e mai ușor – atunci la stânga lui. Se va proceda la fel și în cazul celui de-al treilea corp, care se compară cu cel de-al doilea obiect plasat în șir, după care se poziționează după acest corp. În procesul de ordonare și la final copilul va opera cu cuvintele ce caracterizează estimarea masei unor corpuri, adică *greu* și *ușor*, precum și gradele de comparație.

În vârstele mari se vor compara și ordona 4-5 corpuri, în funcție de masa acestora creându-se șiruri crescătoare și descrescătoare.

La vârsta de 5-6 ani se demonstrează copiilor procesul de determinare a masei obiectelor prin intermediul unor unități nestandarde de măsură, care poate servi masa altor corpuri (cub, balon etc.), devenind, astfel, etalonul de măsurare. Plasând etalonul nestandard pe un taler al balanței, copiii învață să stabilească egalitatea sau inegalitatea obiectelor după masă în termeni cantitativi mai preciși, decât în procesul de măsurare cu ajutorul simțului baric. Folosind diferite unități de măsură nestandarde în timpul cântăririi unuia și aceluiași corp, determinând masa diferitelor obiecte cu unu și același etalon, copiii sunt familiarizați cu relația de funcționalitate între masa obiectului măsurat, unitatea de măsură și rezultatele obținute.

Procesul de familiarizare a masei obiectelor cu ajutorul unităților nestandarde de măsură se structurează pe baza următoarei metodologii:

- Se prezintă preșcolarilor două corpuri, care se vor compara în funcție de masa acestora estimându-se la nivel vizual. De exemplu, se demonstrează copiilor un măr și o nucă și solicităm ca ei să se exprime verbal astfel: *mărul este mai greu decât nuca*.
- În urma percepției vizuale a masei obiectelor, se trece la demonstrarea măsurării masei acestor fructe cu ajutorul mâinilor, antrenând, astfel, simțul baric.
- Pentru verificarea ipotezei înaintate de copiii, se demonstrează modalitatea de măsurare a masei cu ajutorul balanței, adică se plasează pe un taler mărul, iar pe al doilea – nuca. În

cadru acestui proces copiii observă modificarea poziției talerelor balanței: talerul pe care se află mărul este poziționat jos, iar pe cel care se află nuca s-a ridicat sus. Din această acțiune se constată că *mărul este mai greu decât nuca* și se explică că întotdeauna talerul care se poziționează mai jos indică un corp cu o masă mai mare decât celălalt, iar dacă el se află sus atunci corpul dat este mai ușor.

- Se propune copiilor să plaseze pe talerul cu nuci altele pentru a echilibra balanța. După aceea, se vor număra nucile și se va explica că mărul cântărește, în acest caz, cât numărul de nuci identificate prin numărare.
- Se vor efectua și alte exerciții de măsurare a masei mărului cu alte unități nestandarde de măsură, adică masa unor alune, castane, cuburi de lemn etc.

În acest context, A.A. Столяр menționează că formarea la copii a capacității de estimare a masei obiectelor este strâns legată de dezvoltarea reprezentărilor cantitative. La vârsta preșcolară mare, afirmă autorul, putem folosi balanța cu două talere pentru verificarea rezultatelor comparării maselor a două obiecte, determinate cu ajutorul simțului baric, unde talerul pe care este situat obiectul cu o masă mai mare se coboară în jos, iar celălalt taler, cu obiectul mai ușor, se va ridica în sus [8, p. 228].

În grupa pregătitoare, copiii sunt antrenați în activități de măsurare a masei unor corpuri cu ajutorul unităților standarde de măsură, de aceea ei sunt familiarizați și cu diversitatea instrumentelor de măsurare. Pentru a introduce aceste noțiuni este necesar ca educatorul să recurgă la activități practice, ce sunt structurate în următorul mod:

- Se prezintă copiilor un pachet de zahăr (de 1 kg) care este cântărit cu ajutorul a 3-4 unități de măsură nestandardizate. Rezultatele vor fi scrise pe un panou, după care se va efectua o conversație de unde copiii disting faptul că unul și același pachet cu zahăr cântărește diferit în funcție de unitatea nestandardă folosită în procesul măsurării.
- Se explică copiilor faptul că oamenii de știință au inventat o unitate standard de măsurare a masei și anume kg.
- Se va plasa greutatea de 1 kg pe celălalt taler al balanței și, astfel, vom demonstra modul de cântărire a masei pachetului de zahăr cu ajutorul cântarului.
- Se va cântări pachetul de zahăr și cu alte tipuri de cântare pentru ca copiii să înțeleagă faptul că dacă cântărim masa unor corpuri cu ajutorul unui cântar vor obține un rezultat distinct.
- Se va măsura masa altor corpuri de 1 kg cu ajutorul cântarului.

Cu ajutorul instrumentului de măsurare a masei, adică a cântarului, se formează și reprezentările despre invarianța cantității sau conservare. De exemplu, se va prezenta copiilor două corpuri identice care au aceeași masă, cum ar fi două mere. Copiii vor fi întrebați care din ele este mai greu și care e mai ușor. Ei vor nominaliza că ambele sunt cu aceeași masă, după care se vor convinge de acest fapt fiind implicat, atât simțul baric, cât și balanța. Apoi se ia de pe masă un măr și se va tăia în mai multe părți. Preșcolarii iarăși sunt întrebați care din cele două mere este mai greu/ ușor. La această întrebare copiii, de obicei, răspund că mărul tăiat în mai multe părți este mai greu decât celălalt, iar pentru a le demonstra că doar forma mărului s-a schimbat vom recurge la măsurarea masei lor cu ajutorul balanței.

Metodologia formării competențelor de estimare și măsurare a masei unor corpuri scoate în evidență faptul că metodele didactice folosite în cadrul acestor activități trebuie să fie axate pe acțiunile practice de manipulare a obiectelor lumii înconjurătoare pentru a-și dezvolta experiența senzorială specifică conținutului dat. De aceea, cadrul didactic în procesul de formare a reprezentărilor despre masa corpurilor vor utiliza metode precum: jocul didactic, activitățile practice și exercițiile.

Jocul reprezintă activitatea primordială a copilului de vârstă preșcolară, iar folosirea jocului didactic în activitățile de formare a reprezentărilor despre masa corpurilor îi permite copilului să înțeleagă noțiunile specifice acestui domeniu, face ca preșcolarul să învețe cu plăcere, să aibă o implicare mult mai activă în ceea ce privește formarea competențelor sale de măsurare. De

aceea, un joc didactic bine organizat și dirijat, va ajuta copilul să însușească un volum mare de cunoștințe, iar prin exersarea acestora se va ajunge la construirea unor structuri mentale, la dezvoltarea unor capacități intelectuale.

Activitățile practice constituie o altă metodă ce poate fi abordată cu succes în activitățile de estimare și măsurare a masei unor corpuri de către preșcolari. I. Cerghit menționează că activitățile practice reprezintă un ansamblu de acțiuni cu caracter practic și aplicativ, conștient și sistematic executate de copii în scopul adâncirii înțelegerii și consolidării cunoștințelor dobândite, verificării și corectării lor, precum și al însușirii unor priceperi și deprinderi practice, aplicative, al cultivării dragostei pentru muncă [1, p. 259].

În acest sens, dezvoltarea simțului baric și a reprezentărilor despre unitățile de măsură a masei se realizează prin activități în care copii pot să-și dezvolte atât cunoștințe, precum și deprinderile de măsurare aferente acestui domeniu.

Primele lucrări practice, inclusiv și cele utilizate în domeniul unităților de măsură a masei, se execută numai pe baza unor demonstrații-instructaj oferite de către cadru didactic și necesită parcurgerea câtorva etape:

- Prima etapă se referă la planificarea sau organizarea individuală a muncii, ceea ce presupune cunoașterea obiectului și scopului acesteia, precum și o anumită experiență legată de efectuarea unor lucrări asemănătoare.
- Efectuarea propriu-zisă a lucrării în mod conștient și independent, cu alegerea materialelor și a mijloacelor potrivite scopului propus și în condiții corespunzătoare de muncă.
- Controlul și autocontrolul muncii efectuate, ceea ce pretinde ca acțiunea desfășurată să fie însoțită de feedbackul informativ frecvent pentru copil [1, p. 260].

Exercițiul, la rândul său, constituie o altă metodă de exersare a capacității de estimare și măsurare a masei. În acest sens, M. Pereteatcu afirmă că prin acțiunea exersată repetat, conștient și sistematic, copilul dobândește o îndemânare, o deprindere, iar folosirea ei în condiții variate transformă deprinderea în pricepere. Ansamblul deprinderilor și priceperilor, dobândite și exersate prin exerciții în cadrul activităților matematice, conduce la automatizarea și interiorizarea lor, transformându-le treptat în abilități. O acțiune poate fi considerată exercițiu numai în condițiile în care păstrează un caracter algoritmic. Ea se finalizează cu formarea unor componente automatizate, a unor abilități deci, ce vor putea fi aplicate în rezolvarea unor noi sarcini cu alt grad de complexitate [5, p. 51].

De aceea, exersând sistematic și repetat acțiunea de manipulare a corpurilor cu ajutorul palmelor în care este solicitat simțul baric, copilul își dezvoltă potențialul senzorial și perceptiv, iar în activitățile de operare cu instrumentele de măsură – balanța și cântarul – preșcolarul își formează abilitatea de măsurare a masei corpurilor cu ajutorul unităților de măsură.

În concluzie, procesul de formare a competenței de estimare și măsurare a masei unor corpuri asigură perceperea corectă a însușirilor unor obiecte, contribuie la lărgirea sferei de cunoaștere a preșcolarilor, dezvoltă spiritul de observație, creând, astfel, condiții necesare pentru rezolvarea unor probleme cotidiene și identificarea soluțiilor adecvate.

Bibliografie:

1. CERGHIT, Ion. *Metode de învățământ*. Iași: Polirom, 2006. 315 p. ISBN 973-46-0175-X
2. DUMITRANA, Magdalena. *Activitățile matematice în grădiniță*. București: Ed. Compania, 2002, 216 p. ISBN 973-8119-53-7 371.3
3. LUPU, Costică. *Didactica matematicii pentru învățământul preșcolar și primar*. București: Ed. Caba, 2006, 400 p. ISBN: 973-7672-07-0
4. PĂDURARU, Veronica, ș.a. *Matematica pentru perfecționarea învățătorilor*. Elemente de metodică. Vol. II. Iași: Ed. Spiru Haret, 1998. 430 p. ISBN 978-973-579-329-6
5. PERETEATCU, Maria. *Strategii de stimulare a abilităților matematice la vârsta timpurie*. Bălți: Universitatea de Stat „Alecu Russo”, 2017. 265 p. Suport de curs. [online] [citat 27.09.2024]. Disponibil: http://dspace.usarb.md:8080/jspui/bitstream/123456789/3716/1/strategii_curs.pdf

6. PETROVICI, Constantin. *Didactica activităților matematice în grădiniță*. Iași: Polirom, 2014. 245 p. ISBN 978-973-46-4481-0
7. АМЕТ-УСТА, Зарема Ремзиевна. *Путь и способы формирования представлений о массе предметов у детей старшего дошкольного возраста*. В: Форум молодых ученых, 2019, №4 (32), с. 969-976. ISSN 2500-4050
8. СТОЛЯР, Андрей. *Формирование элементарных математических представлений у дошкольников*. Москва: Просвещение, 1998. 303 с. ISBN 5-09-000248-7
9. ФИДЛЕР, Мария. *Математика уже в детском саду: пособие для воспитателя детского сада*. Москва: Просвещение, 1981. 159 с. ИБ 5911

CZU 37.036:73/75

FORMAREA PERCEPȚIEI VIZUALE A COPIILOR ÎN PROCESUL DE CREARE A COMPOZIȚIEI ARTISTICO-PLASTICE. STILIZAREA PORTRETULUI: „CHIPUL MAMEI”

Rodica UNGUREANU, conducător de cerc, domeniul Arte,
profesoară, gr. did. I, Centrul de Creație a Copiilor „Miron Blanc” din Bălți

Elena PRUNICI, asist. univ., Centrul de Formare Continuă și Leadership,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Marina GUMENIUC, profesoară, gr. did. II, Gimnaziul nr. 3 din Bălți

Marian BURDUCEA, dr., cerc. științ., Facultatea de Biologie,
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași

Iurie UNGUREANU, dr., profesor, gr. did. sup.,
Gimnaziul nr. 3 din Bălți și Liceul Teoretic „M. Gorki” din Bălți

Abstract: *The painting circle "Poienița colorată" within the Center for Children's Creation "Miron Blanc" in Bălți offers children to use different materials, techniques and tools to create artistic-plastic compositions Portrait stylization: "Mother's face" unique and personal. The development of individual perceptive skills serves as a benchmark for expressing feelings, emotions, the manifestation of emotions and well-being. In the process of creating artistic-plastic compositions by children, different elements can be combined taking into account some aspects: the complex details of the face, proportions, lights, shadows, the expression of personality, etc. and applying the operations of enlargement, multiplication, accumulation, combination, displacement, deformation, damage, etc., and perceptions. All are interpreted through a process of "visual constructivism" to effectively communicate messages, develop your own style and a unique approach to representation.*

Keywords: *Circle on painting, artistic-plastic compositions, development of individual perceptive abilities, elements, personality expression, visual constructivism, representations.*

Introducere

Desenarea portretelor de către copii este un proces de creare, o îndeletnicire artistică deosebit de fascinantă, dar și complexă. Captarea trăsăturilor feței umane și o descriere a alelei dominante pentru fiecare trăsătură pe hârtie sau ecran implică numeroase provocări, cerințe tehnice, utilizarea diverselor materiale și instrumente de artă care adesea fac ca acest proces să fie considerat dificil. [6, p. 93]. Redarea compozițiilor artistico-plastice de către copii necesită cunoștințe, o observație atentă și percepție. Dezvoltarea abilităților de percepție la copii în procesul de creare a compoziției artistico-plastice se raportează la dezvoltarea percepției picturale a culorii, spațiului, formei și petei de culoare [13, 14].

Compoziția artistico-plastică studiază [1, 9]:

- legile creării unei forme artistice și mijloacele de exprimare artistică;
- organizarea percepției imaginii;
- dezvoltă gândirea compozițională a copiilor în procesul de stăpânire a mijloacelor expresive cum ar fi linia, textura, culoarea, tehnicile, valorație și regulile compoziționale statice și dinamice, dominantă, ritm etc.

Activitatea compozițională artistico-plastică are un caracter artistic și plastic; se bazează pe utilizarea limbajului artei și constă în crearea unei imagini artistice noi, holistice și originale.

Pentru crearea de către copii a compozițiilor artistico-plastice, e nevoie de a le dezvolta: *percepțiile (mecanismele senzoriale și intelectuale de determinare a obiectului) și senzațiile.*

Percepția este procesul psihic de reflectare a obiectelor în complexitatea însușirilor lor și fenomenelor în momentul acțiunii lor nemijlocite asupra receptorilor. La baza percepției se află senzațiile [12, p. 237-259].

Percepțiile se împart în două mari categorii:

- a) simple: *percepția vizuală; percepția auditivă; percepția kinestezică; percepția olfactivă* etc.
- b) complexe: *percepția spațiului; percepția timpului; percepția mișcării.*

Senzațiile sunt modalități de reflectare în creierul omului a însușirilor obiectelor cum ar fi greutatea, culoarea, gustul, mirosul, temperatura și fenomenelor lumii reale, care acționează nemijlocit asupra receptorilor. Senzațiile se împart în două mari categorii care reflectă [12, p. 200-235]:

- a) Mișcarea corpului sau a unor părți ale corpului și starea organelor interne: kinestezice; de echilibru; interne (sau organice).
- b) Însușiri ale obiectelor și fenomenelor lumii exterioare: vizuale; auditive; cutanate; olfactive; gustative.

Mecanismele senzoriale (a și b) și **cele intelectuale** (c, d, e) ale percepției sunt diferite în determinarea obiectului. Ele se clasifică în [11,15]:

- a) Exploatarea perceptivă implică toate formele senzației și reprezintă intrarea în contact treptat cu obiectul prin intermediul unui organ de simț sau prin combinarea mai multor organe de simț. Presupune acțiuni de tatonare, căutare, analiză, comparare, realizându-se după mai multe reguli de prioritate, strategii și principii;
- b) Gruparea se referă la organizarea spontană a elementelor unor stimuli în grupuri sau forme, însă nu separat de câmpul perceptiv în care ele apar. Aceste grupări trebuie să fie regulate, simple și simetrice;
- c) Anticiparea se referă la o deducție făcută înainte de a vedea rezultatul pe baza experienței anterioare cu respectiva relație dintre obiecte;
- d) Schematizarea reprezintă capacitatea subiectului de a generaliza sau asimila situațiile noi la cele anterioare, pe baza unei scheme sau a unei structuri comune;
- e) Organizarea interioară a câmpului perceptiv se realizează pe baza preinterferențelor. Dacă am perceput doar două elemente dintr-o schemă perceptivă de trei elemente, atunci cel de-al treilea va fi integrat în percepția globală.

Fazele procesului perceptiv (adaptate percepției unui Portret) include următoarele [9,11]:

Orientarea – stabilirea locului pe care observatorul îl ocupă în spațiu, prin raportare la reperele existente;

Explorarea – cercetarea, analiza spațiului cu scopul de a identifica elementele componente și de a stabili limite;

Detecția – surprinderea existenței unui element în portret;

Discriminarea – presupune a detașa obiectul de fond și a nu-l confunda cu altele, la care se adaugă relevarea deosebirilor dintre obiectele ce există simultan sau succesiv în câmpul perceptiv;

Identificarea – prin aceasta se realizează legătura dintre modelul informațional etalon elaborat în experiența anterioară cu obiectul;

Interpretarea – presupune relaționarea și compararea proprietăților obiectului observat cu modelul asimilat în experiența anterioară.

Referitor la percepție, trebuie mai întâi să identificăm obiectele, iar apoi să le localizăm.

Proximitatea este tendința de a percepe obiectele care sunt apropiate ca făcând parte din același grup (de unde derivă necesitatea de a delimita spațiul înconjurător în planuri de observație, care pot fi mai ușor interpretate). **Continuitatea** este perceperea unor elemente ca un întreg. **Configurația** este percepția organizării spațiale a elementelor care alcătuiesc un întreg. **Adâncimea** tridimensională caracterizează spațiul compozițional.

Percepția adâncimii este influențată de mai mulți parametri [11]:
Mărimea obiectului: un obiect care este mai aproape de noi produce o imagine mai mare decât unul îndepărtat, în cazul unor obiecte similare, dar de mărime diferită;
Perspectiva lineară: pe măsură ce două linii paralele se unesc în același punct, ele par să fie la mare distanță față de noi;
Detaliul: obiectele apropiate pot fi văzute mai în detaliu în comparație cu cele îndepărtate;
Interpoziționarea: un obiect de lângă noi ne întrerupe vederea unui obiect aflat la distanță;
Gradientul de textură: formele unui obiect în perspectivă sunt concepute mai compacte, pe măsură ce acesta se depărtează;
Greutatea relativă: percepem obiectele din câmpul nostru vizual ca fiind mai grele decât cele mai îndepărtate. Ea poate contribui la iluzia că dimensiunile verticale sunt mai lungi decât cele orizontale;
Umbrele: acea parte a obiectului care este mai aproape de sursa de lumină primește mai multă lumină decât părțile mai îndepărtate, care apar mai întunecate.

Teoriile referitoare la fenomenul **percepției vizuale** sunt diferite, parțiale, uneori contradictorii și niciuna nu a reușit încă să ofere o explicație satisfăcătoare a modului în care se produce trecerea de la percepție la reprezentare și invers. Recunoașterea tiparelor vizuale în diferite imagini nu implică neapărat capacitatea de a le reprezenta sau de a le distinge conceptual. Această considerație este fundamentală în domeniul percepției vizuale și al cunoașterii.

Percepția vizuală este procesul prin care sistemul vizual procesează informațiile din ochii noștri pentru a crea o reprezentare a mediului înconjurător. Acest proces include recunoașterea modelelor vizuale, cum ar fi forme, culori și texturi, dar nu duce întotdeauna la o înțelegere conceptuală sau reprezentativă a ceea ce este perceput de către copii. Sistemul vizual recunoaște caracteristicile vizuale ale acestuia (formă, culoare, mărime etc.), deoarece legătura dintre percepție vizuală și reprezentarea conceptuală este complexă și implică diferite zone ale creierului [10, p. 7-12].

Capacitatea copiilor de a crea noi reprezentări, de a distinge obiecte similare sau de a identifica obiecte în contexte diferite depinde de cunoștințele conceptuale, dobândite de-a lungul timpului, interacțiunea dintre percepția vizuală și reprezentarea conceptuală [5, p. 380].

Trecerea de la percepție la reprezentare implică traducerea impresiei sensibile dobândite prin simțurile copiilor, într-o formă de producție vizibilă sau de semne care pot fi înțelese, interpretate și comunicate. Faptul că privirea face o călătorie în două sensuri, de la codificarea informațiilor percepute până la interpretarea semnelor grafice, evidențiază cât de complexă și complicată este însăși comunicarea vizuală [6, p. 83-93].

Reprezentarea este procesul cognitiv-senzorial de semnalizare în forma unor imagini unitare, dar schematice, a însușirilor concrete și caracteristice ale obiectelor și fenomenelor, în absența acțiunii acestora asupra analizatorilor.

Imaginea în reprezentare nu este o simplă urmă a percepției, ci este un proces psihic mai complex, în desfășurarea căruia sunt implicate operațiile gândirii.

Cuvântul are o funcție reglatoare în formarea reprezentărilor. El asigură evocarea reprezentării deja formate, dirijează construirea unor imagini mai bogate sau mai schematizate, asigură înlănțuirea și organizarea unor serii întregi de imagini, este instrumentul de organizare și de transformare a imaginilor, prin cuvânt reprezentările sunt integrate proceselor de gândire și imaginație [12, p. 262-267].

În procesul reprezentării imaginilor unitare se împletesc analiza și sinteza senzorială care urmează coordonatele acțiunii directe cu obiectele, cu operațiile intelectuale și cu funcția reglatorie a cuvântului. Reprezentarea având o dublă natură: una intuitiv-figurativă și alta operațional-intelectivă.

În structura reprezentării a unei imagini unitare sau a unor imagini copiii dobândesc însușirile importante, toate elementele structurale, caracteristice pentru o clasă de obiecte. Astfel, putem identifica [8, p. 38-43]:

- *Reprezentările generale*, care cuprind în structura lor elementele comune pentru o întreagă clasă de obiecte pe baza cărora orice element nou este recunoscut ca aparținând aceluiasi grup;
- *Reprezentările reproductive*, care evocă obiectele sau fenomenele percepute anterior;
- *Reprezentările anticipative*, mult mai complexe, care se referă la mișcări sau schimbări încă nepercepute, fiind rezultatul intervenției operațiilor gândirii și proceselor imaginației.

Materiale și metode

Dacă luăm în considerare arta figurativă, crearea compoziției artistico-plastice stilizarea portretului: „*Chipul mamei*”, reprezentarea se referă la acțiunea de a crea și/sau de a construi o imagine vizuală printr-un anumit instrument precum creionul, pensula sau alte mijloace pentru a traduce informațiile culese în faza percepției în elemente fundamentale: linii, forme, figură, fundal, culori etc. Aceste elemente pot fi combinate printr-un proces de „*constructivism vizual*” pentru a crea compoziții artistico-plastice de copii spre a comunica eficient mesaje, dezvoltă propriul stil și abordare unică a reprezentării. Cercul de pictură „*Poienița colorată*” din cadrul Centrului de Creație a Copiilor „*Miron Blanc*” din Bălți oferă copiilor teren fertil pentru dezvoltarea abilităților perceptive individuale, contribuind la rafinarea observației, a sensibilității estetice, a creativității, a gândirii critice, îi ajută pe copii să exploreze și să înțeleagă mai bine lumea din jurul lor și pe ei înșiși [2-4, 13, 14].

Rezultate și discuții cu privire la *Chipul mamei*

Portretul creat și prezentat de către copii este un produs propriu de observare și interpretare a unei compoziții artistico-plastice „*Chipul mamei*” orientându-se activ spre formarea atitudinilor artistico-plastice, comportamente, capacități, dezvoltarea competențelor specifice artistico-plastice, procedurale și transversale [13]. Explorăm câteva aspecte privind crearea compoziției artistico-plastice stilizarea portretului: „*Chipul mamei*” de către copii, figura 1 și figura 2 [7,14]:

Fig. 1. Copii în timpul activităților artistico-plastice, Stilizarea portretului: „*Chipul mamei*”

Fig. 2. Creațiile copiilor artistico-plastice, Stilizarea portretului: „*Chipul mamei*”

Detaliile complexe ale feței

Fețele mamelor sunt remarcabile în diversitatea lor. Fiecare „chip” are trăsături unice, care necesită o atenție deosebită pentru a fi redată cu precizie. De la forma ochilor la detalii precum cutele și ridurile, fiecare aspect al feței contribuie la expresia și caracterul ei.

Proporții

Pentru a reuși un portret realist al mamei, elevul trebuie să aibă o înțelegere profundă a proporțiilor feței umane corecte care variază în funcție de sex, vârstă și alte caracteristici indivi-

duale. Chiar și o deviere mică în dimensiunea ochilor sau a nasului poate distorsiona grav asemănarea cu subiectul.

Lumini și umbre

Redarea clară a luminii și a umbrei afectează fiecare suprafață a feței în mod diferit. Compoziția artistico-plastică „Chipul mamei”, creată de copii, va avea mai multă prospețime, deoarece lumina și umbra se va distribui gradual.

Exprimarea personalității

În compoziția artistico-plastică „Chipul mamei” copiii vor interpreta expresiile faciale, sensibilitate, transmiterea emoțiilor etc...

Creațiile artistico-plastice ale copiilor, figura 2, reprezintă o formă expresivă, o dinamică profundă cu un potențial comunicativ. Utilizarea cuvântului „Chipul mamei” sugerează că, de fapt, creativitatea este trăirea, manifestarea emoțiilor și starea de bine.

Din punct de vedere educațional și didactic, ajută și sprijină copiii în depășirea unor stereotipuri figurative, cultivă creativitatea artistico-plastică a copiilor, formează personalitatea copiilor creativ-estetică și artistico-estetică, dezvoltă abilități artistico-esteticoplastice [14].

Proiect didactic (succint)

Conducător de cerc: Profesor UNGUREANU Rodica, grad didactic unu

Centrul de Creație a Copiilor „Miron Blanc” din Bălți

Cercul de pictură „Poienița colorată”

Grupul țintă de beneficiari Conform categoriilor de vârstă 5-14 ani

Unități de conținut: Compoziția decorativă; principii decorative: stilizarea, repetiția, alternanța și jocul de fond: Stilizarea portretului: „CHIPUL MAMEI”.

Tehnici specifice de pictură: Pictura în guașă cu pensula.

Competențele specifice Profil Arta plastică/ Vizuală/Decorative

1. Receptarea mesajelor vizuale și artistico-plastice în contexte variate, manifestând sensibilitate pentru frumosul din viață și artă.
2. Exprimarea de sine prin creații vizual-plastice, demonstrând creativitate și gust estetic.
3. Aprecierea creațiilor de artă plastică în limbaj specific, manifestând spirit critic și respect față de valorile naționale și cele ale altor culturi.
4. Transferarea abilităților artistico-plastice în contexte educaționale/sociale/culturale, demonstrând deschidere pentru valorizarea experiențelor artistice.

Competențe specifice ale activității artistico-plastice „Stilizarea portretului”.

CS₁ – Cunoașterea și utilizarea diverselor materiale, tehnici și instrumente de artă.

CS₂ – Valorificarea limbajului artelor plastice în exprimarea plastică.

CS₃ – Crearea compozițiilor (figurative și nonfigurative) grafice și/sau picturale în diverse tehnici și materiale.

CS₄ – Cunoașterea și aplicarea etapelor de realizare a compoziției tematice.

CS₅ – Analiza lucrării practice individuale în termeni adecvați limbajului plastic.

Unități de competențe:

UC1 – Compunerea formelor în spațiul plastic.

UC2 – Reprezentarea formelor plane și volumetrice inspirate din natură și din imaginație.

UC3 – Cunoașterea etapelor de reprezentare a naturii statice/a figurii.

UC4 – Utilizarea diverselor tehnici și materiale în realizarea lucrărilor practice individuale.

UC5 – Aplicarea legii proporției, echilibrului în procesul organizării formelor și culorilor pe suprafața plastică.

UC6 – Crearea compozițiilor figurative și nonfigurative.

UC7 – Organizarea suprafețelor, folosind contraste și game cromatice și acromatice.

UC8 – Aplicarea metodei „Stilizare artistică”.

Obiective operaționale:

O₁ – Să cunoască etapele de transformare a formei realiste spre noțiunea de stilizare;

O₂ – Să aplice diverse materiale, tehnici și instrumente de artă în lucrarea individuală;

O₃ – Să analizeze și să coreleze compoziția spațiului plastic din punct de vedere cromatic, proporție, formă și ritm.

Resurse didactice: conversația euristică, analizare și discuție-panel și metoda problematizării.

Mijloace didactice: Foaie pentru desen A4 sau A3, pensule, guașă, desen stilizat, reproduceri de artă, portrete, fotografii etc.

Strategii de evaluare: Stimularea interesului prin încurajare.

DEMERSUL DIDACTIC:

Etapele lecției	Obiective operaționale	Activitatea: C – Copii, P – profesor Conținuturi de învățare și tehnologii didactice	Tehnici de evaluare
Moment organizatoric		P – Explică regulile de securitate în cabinetul de pictură „Poienița colorată”.	
Evocarea	O1, O2	P – <i>Deosebiți imaginile propuse și argumentați noțiunea de portret.</i> C – Reprezentarea unui personaj concret (care este unic, care nu seamănă cu nimeni altul decât cu el însuși) se numește portret. P – <i>Câte tipuri de portrete cunoașteți?</i> C – autoportret (reprezentarea autorului lucrării); portret statuar (figura în întregime); bust (cap și umeri); portret de grup (cu mai multe figuri); portret cu brațe; portret ecvestru (personaj pe cal). P – <i>Care sunt etapele de transformare a stilizării formei realiste?</i> C – Stilizarea formelor realiste din natură se obține prin: simplificarea formei (înlăturarea detaliilor); geometrizarea formei; substituirea culorilor reale cu altele	Stimularea proceselor de gândire, încurajare
Realizarea sensului	O2, O3	P – Se propun portrete ale diferitor pictori din diverse perioade istorice. Copiii analizează, selectează și argumentează stilurile și tehnica de interpretare a lucrărilor. Se apreciază argumentarea copiilor, deducerea, logica gândirii critice. C – Propun întrebări reciproce la tema stilizarea portretului. P – <i>Definiți tipul stilizării în funcție de tipul de linii prin care sunt simplificate?</i> C – Formele plastice: 1. <i>stilizarea caldă</i> – forma este simplificată cu linii calde; 2. <i>stilizarea rece</i> – forma este simplificată cu linii reci. Formele stilizate oferă mari posibilități pentru compunerea decorativă. P – Plasticienii apelează la forme stilizate pentru a găsi noi posibilități de grupare, aranjare și compunere a unui ornament. La simplificarea formelor sunt folosite diverse tipuri de linii, obținându-se o <i>stilizare combinată</i>. Stilizare – simplificare, extragere, invenție și interpretare plastică. Linii calde – linii ondulate, fără colțuri; Linii reci – linii drepte, colțuroase; Motiv decorativ – compoziție ornamentală cu aplicarea repetabilă a elementelor stilizate.	Dirijarea, autoevaluarea individuală și în grup

Reflecția		Copiii creează un portret (compoziția artistico-plastică) stilizat „Chipul mamei ” ținând cont de: unele aspecte: <i>detaaliile complexe ale feței, proporții, lumini și umbre, exprimarea personalității</i> etc. și aplică operațiile de: <i>mărire, multiplicare, acumulare, combinare, deplasare, deformare, deteriorare</i> etc. <i>Aplică gama cromatică în stilizare.</i> P – Propune exemple de lucrări, în diverse tehnici spre analiza: <i>Care gamă cromatică este prezentă?</i> <i>Cu ce culori este prelucrat fondalul?</i> <i>Aceste culori există în natură?</i> <i>Care sunt etapele de transformare a stilizării formei realiste?</i> Se propune pregătirea și obținerea gamei culorilor pentru portret guașă sau/și acuarelă. Fiecare copil își analizează lucrarea și propune sugestii spre îmbunătățire, figura 1 și figura 2. Sarcina individuală (Fiecare copil se așează în bancă, fig. 1, obține game cromatice, obține culori și nuanțe conform schiței prelucrate individual).	Evaluarea lucrului grupului de copii
------------------	--	---	--------------------------------------

Concluzii

Compoziția artistico-plastică „Stilizarea portretului. Chipul mamei” creată de către copii exprimă ideile, emoțiile și gândurile prin limbajul artistico-plastic. Observația estetică a compoziției, figura 2, se concentrează pe frumusețea intrinsecă a obiectului, pe calitățile vizuale și perceptive.

Cercul de pictură „Poienița colorată” din cadrul Centrului de Creație a Copiilor „Miron Blanc” din Bălți le oferă copiilor să folosească diferite materiale, tehnici și instrumente pentru a crea compoziții artistico-plastice unice și pentru dezvoltarea abilităților perceptive individuale ce servesc ca repere pentru exprimarea sentimentelor, trăirilor, manifestarea emoțiilor, starea de bine, echilibrare și obiectivare.

Bibliografie:

1. Clapatiuc A., *Studiul compoziției la lecțiile de Educație plastică*, Revistă de științe socioumane Numărul 2(30), Chișinău, 2015, pp. 76-80. /ISSN 1857-0119 /ISSNe 2587-330X.
2. Curriculum de bază pentru domeniul Arte, Profilurile Artă muzicală, Artă plastică/vizuală/decorativă Artă teatrală/dramatică. Cinetografia, Artă coregrafică (cercuri extrașcolare), Chișinău, aprobat ordin MECC nr. 914 din 16.07.2021.
3. Curriculum la disciplinele de profil pentru școlile de Arte plastice/Artă, Domeniul Arte, Profil Arte plastice, Chișinău, aprobat ordin MECC nr. 914 din 16.07.2021.
4. Curriculumul la disciplina „Educație plastică” pentru clasele V-VII, Chișinău, aprobat MECC nr. 609 din 17.07.2019.
5. Di Napoli G., *Disegna e conoscere*, Einaudi, Torino 2004, pp. 496. ISBN 9788806167523.
6. Edwards, B., *Il nuovo disegnare con la parte destra del cervello*. Ed. Longanessi, Milano, 2002, pp. 276. ISBN: 8830418730
7. Gorduza N., *Chipul – o fereastră către personalitate*, Revista Psychologies, București, 6 octombrie, 2016. Disponibil în: <https://www.psychologies.ro/dezvoltare-personala-cunoaste-te-2/cunoaste-te/chipul-o-fereastra-catre-personalitate-2155039>
8. Gurlui Ileana, *Compendiu de psihologie generală*, Editura Moroșan, București, 2009, pp. 100, ISBN 978-973-8986-72-5.
9. Jabinski I., *Compoziția – baza procesului de dezvoltare a percepției vizuale creative la studenți*, Revista Studiul Artelor și Culturologie: istorie, teorie, practică, nr. 1(36), Chișinău, 2020, pp. 159-163. CZU: 75.012/013+159.937.52

10. Marcomini Maria Chiara, *Abitare il multiverso creativo*, Corso di laurea magistrale in scienze della formazione primaria, Università degli studi di Padova, Anno accademico: 2022/2023, Padova, pp.135. Disponibil: <https://thesis.unipd.it/handle/20.500.12608/59607>.
11. Popescu Antoaneta-Carina, *Formarea competențelor de percepție și interpretare a unui peisaj geografic*, Romanian Journal of Education, Vol. 1, Nr. 3-4, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 2010, pp. 9-20, ISSN: 2067-8347.
12. Roșca A., *Psihologie Generală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1974, pp. 600
13. Ungureanu, I.; Burducea, M.; Ungureanu, R.; et al. *Dezvoltarea competențelor de cercetare ale elevilor la lecțiile de biologie și chimie*. In: *Univers Pedagogic* nr. 1(61), Chișinău, 2019, pp. 18-28. ISSN 1811-5470.
14. Ungureanu Rodica, Bideac Ina, Roșca Cristina, Ungureanu Iurie, *Cultivarea spiritului creativ și estetic al copiilor în activitățile artistico-plastice „Pictură pe sticlă. Vitraliu”*, în Conferința Științifică Națională cu participare internațională „Știința în Nordul Republicii Moldova: Realizări, Probleme, Perspective” (Ediția a opta), Bălți 23-24 mai, 2024, pp. 582-587. ISBN 978-9975-161-64-0.
15. Zollo, I., Kourkoutas, E., Sibilio, M., *Creatività, pensiero divergente e pensiero laterale per una didattica semplice*. *Educational Reflective Practices*, 1(1), 2015, pp. 5-18. ISBN: 9788891791467.

CZU 37.036

CREATIVITATEA – FACTOR AL DEZVOLTĂRII – O PERSPECTIVĂ ORIZONTALĂ ȘI VERTICALĂ

Larisa TODIRIȘCĂ, drd.,
Școala Doctorală Științe ale Educației Chișinău

Abstract: *The concept of creativity has been a topic of interest for researchers in various fields, including pedagogy, psychology, logic, aesthetics, literary criticism, and art and science. Creativity plays a vital role in the harmonious development of children, promoting both cognitive and emotional aspects, as well as social skills. The studies of important specialists, such as Piaget, Vygotsky and Gardner, have highlighted how essential creativity is in the growth and education of the child, contributing to the formation of a balanced and adaptable personality*

The purpose of developing creativity as a result of the exchange of values between generations is to produce a transformation in the lives of young people, and the results obtained, which are usually higher than those of previous generations, to manifest themselves through creativity, achieving performance. Culture serves as a bridge linking competence and performance. In the broadest sense, culture brings together present, past and future generations. This connection between generations must be established both through spiritual creation and through creativity and material creation.

Keywords: *creativity, harmonious development, intergenerational connection*

Când examinăm creativitatea în ansamblu, devine evident că este o abilitate cu mai multe fațete, strâns legată de personalitatea cuiva. Este formată din diverse elemente care contribuie la realizarea unor idei noi și este o trăsătură inerentă tuturor indivizilor. În cursul dezvoltării tipice, toată lumea posedă un anumit grad de potențial creativ. Variațiile constau în măsura în care acest potențial este exprimat, precum și în semnificația și interacțiunea factorilor care contribuie la creativitate.

Creativitatea, așa cum o văd educatorii, cuprinde capacitatea înăscută a copiilor de a participa activ la crearea de jocuri și activități care încurajează imaginația, inteligența și înțelegerea. Un copil care se angajează într-o gândire independentă, face observații personale și găsește soluții în diferite domenii posedă un potențial creativ autentic. Este crucial să subliniem importanța creativității, deoarece servește drept catalizator pentru progresele în artă și în alte domenii. Creativitatea se manifestă în următoarele moduri: potențialul ființelor umane, care este o caracteristică observată la indivizi de toate vârstele, de la cea mai fragedă vârstă, este un aspect remarcabil; joacă un rol vital în procesul de inovare, acesta servește ca o conduită, atât pentru originalitatea relativă, cât și pentru cea absolută a produsului final.

Al. Roșca afirmă: *creativitatea este un proces care duce la dezvoltarea unui produs original care este valorificat de societate* [1, p. 12]. Maurice Debesse, un pedagog francez, consideră creativitatea la copii ca *un concept modest, dar semnificativ* [2, p. 45], subliniind capacitatea copilului de auto-exprimare și crearea naturală și spontană a muncii. Dicționarul de psihologie Larousse definește creativitatea ca o dispoziție de a crea, care există într-o stare potențială la indivizi de toate vârstele. În ciuda eforturilor numeroșilor savanți, încă nu există un consens cu privire la definiția creativității.

Aptitudinea este o esență ce se fenomenalizează în activitate, iar activitatea este însuși modul de a se constitui și de a ființa al aptitudinii. După cum se știe, aptitudinea se bazează și pe anumite elemente native (predispozițiile). Activitățile sunt mijloacele prin care tendințele sunt transformate din posibilități în realități, adică aptitudini, iar activitățile sunt, de asemenea, mijloacele prin care competențele produc fenomenul creativității.

Creativitatea este o activitate psihologică în sens operațional, Piaget a propus că este suma unor operații psihologice complexe, dinamice, reversibile (intelență, emoție și voință). Astfel, conceptul de creativitate poate fi raportat și redus la un concept consistent, riguros descris și definit în psihologia genetică. Pornind de la aceste premise, creativitatea poate fi definită ca fiind capacitatea de bază și holistică a omului, rezultatul activității integrate a tuturor funcțiilor sale psihologice (intelență, emoție și voință), conștiente și inconștiente, funcții biologice, psihofiziologice și sociale înăscute și dobândite, participării la generarea de idei noi, originale și valoroase. Conceptul de creativitate este foarte apropiat din punct de vedere lingvistic și semantic de conceptul de creație. Conceptul de creativitate se referă la generarea de idei noi, originale, conceptul de creație urmărește finalizarea ideilor, transformarea lor în lucrări artistice, științifice, tehnice, în obiecte artistice, științifice, tehnice etc. De la idee la creație este adesea un drum lung și dificil. Marii creatori dovedesc că înainte de a compune efectiv, înainte de a realiza efectiv opera, fie că se numește o simfonie, o poezie, o teorie sau orice altceva, au avut mai întâi un plan al operei în minte.

După C.R. Motru – *Creația are un înțeles utilizabil pentru știință numai când este luată ca o activitate condiționată de celelalte date ale existenței*. [3, p. 76]

Intelența și creativitatea sunt strâns legate între ele, deoarece capacitatea de a percepe și de a înțelege fenomene și acțiuni este crucială pentru a face progrese semnificative. Cu toate acestea, este important de menționat că nu toți indivizii intelenți posedă creativitate, deoarece dezvoltarea acesteia este influențată de o combinație de factori subiectivi și obiectivi, inclusiv trăsături de personalitate.

Abilitățile pot fi clasificate în factori subiectivi, care includ factori intectualali cum ar fi intelența și gândirea creativă, factori de aptitudini care influențează activități specifice, cum ar fi auzul muzical sau talentul literar și factori non-intectualali și non-aptitudinali, cum ar fi trăsăturile de caracter și temperamentul. Pe de altă parte, factorii obiectivi se referă la circumstanțele externe ale vieții, în special la condițiile sociale și educaționale oferite de familie, școală și societate. Prin examinarea creației științifice și artistice au fost descoperite mai multe caracteristici comune, printre care calitățile de fluență și fluiditate, capacitatea de gândire asociativă, adaptabilitatea la circumstanțe nefamiliare, sensibilitatea față de probleme și emoțiile celorlalți, capacitatea de a genera diverse și adecvate soluții, precum și abilitatea de a transforma și restructura idei, descoperind în același timp noi valori. Abilitatea de a analiza și organiza un proiect, precum și de a exprima idei, este esențială pentru noi îmbunătățiri. Când vine vorba de creație artistică, abilitățile speciale au o înclinație naturală către domenii precum artele vizuale, muzica sau sportul, joacă un rol important alături de abilitățile generale. Aceste talente speciale se dezvoltă în timp pe măsură ce personalitatea individului ia contur în timpul dezvoltării psihosociale.

Prin urmare, se poate spune că, dacă o aptitudine specială este identificată devreme și alimentată prin activități care sporesc performanța unui copil, aceasta are potențialul de a deveni o activitate de succes sau chiar o profesie. În domeniul artelor vizuale, de exemplu, creativitatea

artistică plastică implică capacitatea de a descoperi combinații armonioase de culori, forme expresive și structuri compoziționale, printre alte elemente.

Există, așadar, trei tipuri de creativitate: expresivă, naturală și neînhibată a creativității la copii. Este o formă de cultivare artistică care pune bazele viitoarelor manifestări ale dezvoltării lor intelectuale unice. În această etapă, originalitatea poate să nu fie încă prezentă, dar servește ca mijloc de a cultiva și de a promova abilitățile artistice – creativitatea inovatoare: este cunoscută pentru originalitatea lor inovatoare, deoarece creațiile lor prezintă aceste trăsături distincte, așa-numite *talente*. Pe de altă parte, geniul se caracterizează prin creativitate emergentă, care aduce la iveală schimbări radicale și revoluționare care sunt recunoscute și lasă un impact de durată asupra generațiilor, modelând stiluri și curente artistice de-a lungul anilor.

Elementele definitorii ale creativității sunt:

- originalitate – manifestată prin capacitatea individului de a adopta atitudini personale fără tendința de a copia sau reproduce modul de gândire al vreunei persoane;
- flexibilitate – caracterizată, în esență, ca rapiditate a gândirii de a se adapta la situații noi, neprevăzute, își propune să găsească cele mai bune soluții la problemele din diverse domenii, inclusiv cunoștințele artistice;
- ingeniozitate – spiritul inventiv prin care se realizează rezolvarea problemelor cu eleganță într-un mod abil și surprinzător;
- senzitivitate – capacitatea de a simți, de a fi sensibil. Profunzimea și aria sensibilității depind de spiritul de observație, care poate fi format și educat;
- fluență – un atribut al stilului caracterizat prin scriere cursivă și flexibilitate de exprimare;
- expresivitate – exprimarea culorii, formei, mărimii, ritmului, simetriei, asimetriei și dinamicii. Cu cât o operă de artă este mai expresivă, cu atât spectatorii se vor bucura de ea;
- productivitate – include un număr mare de idei, soluții, produse mai mult sau mai puțin materiale;
- eficiența – ia în considerare performanța care poate fi atinsă ca urmare a acțiunilor creative.

Cadrul creativității didactice subliniază calități distincte care se manifestă la diferite niveluri: rezultatul creativ, procedura creativă și individul creativ.

Memoria este numai aparent antagonică imaginației, dar ideile noi se sprijină totdeauna pe acțiunile acumulate în prealabil.

Factorii aptitudinali includ: aptitudinile speciale, nivelul gândirii și inteligenței. Factorii nonintelectuali pot fi explicați prin factori motivaționali, aptitudinali, temperamental și caracteriali. Motivația (mobilurile și stimulii) pot fi un imbold de dinamizare a creativității.

Factorii temperamental și caracteriali au o influență deosebită în dezvoltarea creativității. Predispozițiile și capacitățile nu sunt suficiente pentru ca cineva să devină inventator sau creator de artă. Pentru aceasta este nevoie să existe o motivație, o dorință, o aspirație creatoare. Adevărații creatori devin animați de sentimente trainice, chiar de veritabile pasiuni care le domină preocupările, aspirațiile de fiecare zi. Succesele le cauzează emoții puternice intensificând obsesiile lor creatoare. Pentru a crea se cere o voință fermă, perseverență, depunerea îndelungatelor eforturi.

Procesul creator presupune parcurgerea următoarelor patru etape:

Pregătirea – bazată pe următoarele operații: identificarea problemei în termeni optimi (natură, specific, timp etc.); analiza datei problemei în vederea formulării clare a acestora (premise, principii, resurse posibile și necesare), acumularea și selecționarea informației necesare pentru abordarea corectă a problemei; prelucrarea și sistematizarea informației stocate, elaborarea strategiei de rezolvare a problemei la nivelul unui plan operativ;

Incubația – o acțiune complexă realizabilă intensiv sau și extensiv prin diferite operații de organizare și reorganizare a informației pregătite anterior prin procesări, care valorifică experiența individuală și socială a subiectului la nivelul conștiinței acestuia, dar și în planul verigilor sale profunde, dependente de zona inconștientului dar și a conștientului;

Iluminarea – acțiunea complexă de asociere și de combinare a informației care declanșează momentul inspirației, respectiv al descoperirii soluției optime de rezolvare a problemei;

Verificarea – acțiunea complexă de evaluare finală a soluției adoptate anterior, realizabilă prin operații de apreciere, validare, aplicare, în condiții de amendare, finisare, ajustare, reorganizare, perfecționare permanentă. Procesul creator implică sesizarea și rezolvarea unor probleme, acțiuni complexă bazată pe următoarele operații: definirea și înțelegerea tipului de problemă, avansarea unor soluții virtuale, ipotetică a soluțiilor probabile, (re)actualizarea – activarea cunoștințelor și capacităților necesare pentru alegerea soluției optime, alegerea soluției optime pe criteriul originalității și al eficienței, aplicarea soluției optime în cadrul specific definit de problema existentă; verificarea modului de rezolvare a problemei în sens managerial (abordare sistematică – optimă – strategică).

Conceptul pedagogic de creativitate propune un model teoretic adaptabil la condițiile unui *praxis* educațional deschis autoperfecționării permanente. În această accepție, creativitatea definește: un produs creator situat cel puțin la nivel inventiv; un proces creator orientat în direcția sesizării și a rezolvării – problemă la nivelul gândirii divergente; o dimensiune axiologică a personalității care valorifică resursele globale ale sistemului psihic uman, la nivelul interacțiunii optime dintre atitudinile și aptitudinile creative.

Dacă ne concentram în mod special pe caracteristicile comportamentului cultural și impactul acestuia asupra relațiilor între generații, observăm că și cultura societății moderne este marcată de o multitudine de orientări, reflectând creșterea profesionalismului și dezvoltarea culturală, precum și extinderea activităților de muncă. *Diversitatea în interiorul unei culturi este influențată direct de gama de înclinații care decurg dintr-o gamă largă de opinii și natura distinctivă a indivizilor inovatori* [1, p. 25]. Pluralitatea comportamentelor culturale din societatea noastră este influențată de convergența și divergența generațiilor. Cultura servește ca o forță unificatoare, reunind diferite grupuri de vârstă în efortul lor comun de a cultiva spiritualitatea națională. Desigur, diferențele dintre generații sunt evidente în societatea noastră, datorită diverșilor factori precum pregătirea și afirmarea. Când vine vorba de rezistența anumitor modele și mentalități convenționale în viață, în special în ceea ce privește relațiile interpersonale, preocupările tinerilor și nevoile lor unice, integrarea tinerilor din diferite clase și grupuri sociale și cerințele specifice ale tinerilor, devine evident că promovarea înțelegerii și armoniei între generații necesită eforturi continue pentru a educa toți membrii societății.

Examinarea dinamicii intergeneraționale evidențiază importanța eforturilor educaționale continue ca mijloc de a reduce decalajele care există între diferitele grupe de vârstă. Pentru a evita formarea de stereotipuri, părtiniri și noțiuni preconcepute atunci când vine vorba de modul în care oamenii de diferite vârste se percep reciproc, este important să se abordeze factorii care stau la baza care contribuie la aceste diferențe. Prin implementarea măsurilor care elimină condițiile care alimentează aceste discrepanțe, putem obține o mai bună înțelegere a pozițiilor sociale și organizaționale unice pe care le ocupă fiecare generație.

Procesul de educație și transmiterea modelelor culturale nu sunt determinate doar de inerție; mai degrabă, ele sunt modelate de influența reciprocă a intereselor, aspirațiilor, nevoilor, mentalităților și modelelor de gândire. Acești factori joacă un rol crucial în definirea caracteristicilor unei generații și în construirea culturii unui anumit grup de vârstă. Prin urmare, este imperativ să recunoaștem și să apreciem abilitățile, dorințele și cerințele unice ale fiecărei generații. Este de neîgăduit că educația și dezvoltarea unei generații sunt strâns legate de mediul social, cultura națională și societatea în ansamblu.

Continuitatea generațională necesită o legătură reală și semnificativă între diferitele grupe de vârstă, care poate fi realizată numai prin stabilirea de relații bazate pe valorile fundamentale. În esență, acest lucru necesită ca fiecare membru al societății să posede creativitate și competență ca apoi să depună eforturi pentru excelență în sistemul nostru social. Fără aceste calități, societatea stagnează și viața începe să se deterioreze. Creativitatea și competența sunt dobândite prin învățare și prin înțelepciunea transmisă de la generațiile anterioare, în timp ce performanța necesită și impune tinerilor să-și arate abilitățile unice și să contribuie la societate. Noua generație învață de la generația anterioară pentru a dobândi calitățile necesare succesului.

Creativitatea joacă un rol esențial în dezvoltarea unui copil, influențând numeroase aspecte ale creșterii sale cognitive, emoționale și sociale.

Psihologul E. Paul Torrance, cunoscut pentru lucrările sale despre creativitate, definește creativitatea ca *un proces de sensibilizare la probleme, deficiențe, lacune în cunoștințe, discrepanțe și identificarea dificultăților; urmat de formularea de ipoteze, testarea acestora și comunicarea rezultatelor*. Torrance a subliniat că creativitatea implică un proces de gândire divergentă și soluționarea problemelor.

J.P. Guilford, un alt psiholog care a studiat creativitatea, a definit-o ca abilitatea de a produce un număr mare de idei, soluții originale sau produse inovatoare într-o manieră flexibilă și elaborată. Guilford este cunoscut pentru diferențierea între gândirea convergentă (logico-analitică) și gândirea divergentă, care stă la baza creativității.

Psihologul și profesorul de la Harvard, Teresa Amabile, definește creativitatea ca producerea de idei sau rezultate care sunt atât noi, cât și adecvate (utile, corecte). Ea a subliniat că creativitatea nu este limitată la anumite domenii artistice, ci poate fi întâlnită în orice domeniu în care se produce inovație și soluții originale.

Psihologul Mihaly Csikszentmihalyi, cunoscut pentru conceptul de „flow” (starea de concentrare maximă), definește creativitatea ca *actul de a produce ceva nou și de valoare în cadrul unui anumit domeniu, prin combinarea cunoștințelor și a competențelor existente într-un mod nou*. Pentru Csikszentmihalyi, creativitatea apare atunci când indivizii se simt absorbiți complet în activitatea lor și experimentează o stare de satisfacție profundă.

Creativitatea este adesea descrisă ca un proces de generare a unor idei noi și valoroase, fie în rezolvarea problemelor, fie în inovarea produselor și serviciilor. Ea este un fenomen complex care implică gândirea divergentă, adaptabilitatea și sensibilitatea față de probleme, contribuind, astfel, la dezvoltarea personală și profesională.

Specialiștii au studiat legătura între creativitate și dezvoltarea copilului. Psihologul elvețian Jean Piaget a studiat dezvoltarea cognitivă la copii și a evidențiat importanța jocului și a creativității în învățarea și înțelegerea lumii. Piaget a subliniat că, prin activitățile creative, copiii își construiesc propriile modele mentale, ceea ce le permite să exploreze concepte abstracte și să dezvolte gândirea logică. Psihologul rus Lev Vygotsky a dezvoltat teoria dezvoltării cognitive, în care a subliniat rolul crucial al jocului și al imaginației în dezvoltarea copilului. El a argumentat că, prin jocul creativ, copiii își dezvoltă abilitatea de a învăța prin intermediul colaborării și interacțiunii sociale, aspecte esențiale pentru dezvoltarea armonioasă.

Howard Gardner, autorul teoriei inteligențelor multiple, a sugerat că creativitatea și expresia artistică sunt componente esențiale ale dezvoltării mai multor tipuri de inteligență, inclusiv inteligența spațială, corporal-kinestezică și interpersonală. Potrivit lui Gardner, copiii care își dezvoltă creativitatea au un spectru mai larg de abilități cognitive și emoționale, contribuind la dezvoltarea lor armonioasă. Sir Ken Robinson, expert în educație și creativitate, a promovat ideea că sistemele educaționale ar trebui să pună un accent mai mare pe dezvoltarea creativității la copii. El a argumentat că educația convențională tinde să reprime creativitatea, iar acest lucru poate afecta dezvoltarea completă a copilului.

Creativitatea îi încurajează pe copii să exploreze soluții noi și neconvenționale la probleme, ceea ce le dezvoltă abilitățile de gândire critică. În loc să urmeze un singur mod prestabilit de a face lucrurile, copiii devin capabili să găsească alternative și să-și folosească imaginația pentru a face față provocărilor.

Activitățile creative, cum ar fi desenul, pictura, construcțiile sau jocurile de rol, ajută copiii să-și dezvolte abilitățile motorii fine și coordonarea. Pe măsură ce explorează și creează, ei își îmbunătățesc și capacitatea de a înțelege concepte abstracte și relații spațiale.

Prin creativitate, copiii au oportunitatea de a-și exprima sentimentele și emoțiile într-un mod sigur și constructiv. Activitățile artistice sau jocurile imaginative le permit să-și exteriorizeze fricile, bucuriile și frustrarea, ceea ce contribuie la dezvoltarea sănătoasă a stării lor emoționale.

Atunci când copiii creează ceva, fie că este un desen, o poveste sau un proiect de construcție, ei își dezvoltă încrederea în sine. Creativitatea îi ajută să fie mândri de realizările lor, ceea ce le sporește stima de sine și le oferă o mai mare dorință de a explora și de a învăța lucruri noi. Multe activități creative implică lucrul în echipă sau colaborarea cu alți copii. În acest fel, copiii își dezvoltă abilitățile de comunicare, capacitatea de a lucra împreună și de a respecta ideile celorlalți. Creativitatea favorizează, astfel, și empatia, și înțelegerea reciprocă.

Prin creativitate, copiii au ocazia să exploreze și să își descopere interesele, talentele și personalitatea. Aceasta contribuie la formarea unei identități puternice și la înțelegerea rolului lor în lume. Activitățile creative pot fi o modalitate eficientă de a reduce stresul și anxietatea, oferindu-le copiilor un refugiu în care să se simtă liberi și nejudecați. Aceasta contribuie la dezvoltarea unui echilibru emoțional sănătos.

Creativitatea joacă un rol crucial în educația și formarea personalității unui copil, stimulându-l să gândească liber, să exploreze și să se exprime într-un mod autentic și diversificat. Creativitatea este strâns legată de dezvoltarea armonioasă a copiilor, întrucât aceasta contribuie la evoluția echilibrată a multiplelor dimensiuni ale personalității lor, cum ar fi gândirea cognitivă, dezvoltarea emoțională și relațiile sociale. Prin stimularea creativității, copiii își dezvoltă nu doar abilitățile artistice sau intelectuale, ci și capacitatea de a se adapta la situații noi, de a comunica eficient și de a-și gestiona emoțiile într-un mod sănătos.

Creativitatea este un motor al adaptării și explorării. Copiii creativi sunt mai deschiși la explorare, învățare și adaptare, ceea ce le permite să facă față mai bine schimbărilor și provocărilor. Acest lucru sprijină dezvoltarea armonioasă, deoarece copiii învață să facă față stresului și incertitudinii într-un mod pozitiv. Activitățile creative le oferă copiilor un mod de a-și exprima emoțiile și gândurile într-un spațiu sigur. Aceasta îi ajută să dezvolte o bună gestionare a emoțiilor, ceea ce contribuie la un echilibru emoțional sănătos.

Creativitatea dezvoltă capacitatea de gândire flexibilă și adaptabilă, elemente esențiale pentru dezvoltarea armonioasă. Copiii învață să privească problemele din mai multe perspective, să fie mai toleranți și să găsească soluții inovatoare, aspecte ce contribuie la succesul lor în viață și la o dezvoltare psihică echilibrată.

Activitățile creative, mai ales cele realizate în grup, stimulează dezvoltarea abilităților sociale. Copiii învață să colaboreze, să comunice eficient și să respecte ideile celorlalți, ceea ce le oferă o bază solidă pentru relații armonioase.

Bibliografie:

1. Roșca, Al., *Creativitate generală și specifică*, Editura Academiei, 1981, p. 30
2. Roco, Mihaela, *Creativitate și inteligență emoțională*, Iași, Polirom, 2001
3. Sternberg, R. J., *The nature of creativity*, Cambridge University Press, 1988

ASPECTE PSIHOPEDAGOGICE ALE INTERPRETĂRII MUZICALE

Lilia GRANETKAIA, dr., conf. univ., Facultatea de Științe ale Educației,
Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Elena GRANETKAIA, prof., gr. did. II,
Școala de Arte „C. Porumbescu” din Bălți

Victor GRANETKI, prof., gr. did. II,
Școala de Arte „C. Porumbescu” din Bălți

Abstract: *The psychopedagogical aspects of musical interpretation are addressed in the article. The history of the problem is reviewed and the components necessary for the creative act of musical interpretation are described: the role of the performer in the re-creation of the musical-artistic content, the stages of sound realization of the musical creation, the skills, abilities and attitudes of the performer.*

Keywords: *musical creation, performer-musician, musical-artistic image, will to re-create, motivation in musical interpretation.*

Arta interpretării artistice, ca tip special de activitate artistică, este specifică artelor temporale. Pe vremuri, în muzică, creația și interpretarea unei opere nu erau separate una de cealaltă – un muzician cânta ceea ce el însuși compunea sau improviza.

Problema apariției artei interpretative ca domeniu separat de cel componistic este strâns legată de evoluția istoriei muzicii și de schimbările culturale care au influențat modul de percepție a rolului artistului în procesul muzical. În această direcție, pot fi identificate câteva momente-cheie care au contribuit la formarea artei interpretative ca un domeniu distinct. În perioada muzicii timpurii (Eul Mediu și Renaștere), compozitorul și interpretul adesea erau aceeași persoană. De exemplu, în cadrul muzicii medievale și renaștiste, compozitorii erau responsabili nu doar pentru crearea muzicii, ci și pentru interpretarea acesteia, fie vocal, fie instrumental. Muzica era concepută ca o practică unitară, în care actul de creație și cel de execuție artistică erau inseparabile.

Ruptura a început să se contureze în perioada Barocului (sec. XVII-XVIII), când apariția formelor muzicale complexe (cum ar fi opera, oratoriul, concertul) a cerut un nivel mai ridicat de specializare. Interpretul începe să fie perceput ca un mijlocitor între compozitor și public, necesitând abilități tehnice și expresive deosebite. Rolul interpreților (în special, al soliștilor instrumentali și vocali) a început să fie valorizat distinct, datorită cererii de virtuozitate și capacității de a adăuga propria „voce” în interpretare (prin ornamentație și improvizație). În **Clasicism** (Haydn, Mozart, Beethoven), separarea devine tot mai vizibilă. Compozitorii încep să scrie muzică indicând unele aspecte de interpretare mai detaliate, cu indicații stricte privind dinamica, tempo-ul și alte aspecte interpretative. Cu toate acestea, interpretului îi revine un rol important în păstrarea intențiilor autorului, rămân responsabili de transmiterea spiritului artistic al lucrării.

În **Romantism** (sec. XIX), divizarea devine tot mai clară. Muzica devine un mijloc de exprimare personală. În acest context, interpretul câștigă o poziție autonomă, deoarece este văzut nu doar ca un executant, ci ca un co-creator care dă viață partiturii. Apariția virtuozilor (cum ar fi Paganini sau Liszt) a subliniat independența interpretării. Virtuozitatea interpreților era uneori mai apreciată decât compoziția în sine.

Începând cu secolul XX, rolul interpretului devine tot mai complex, iar statutul său se schimbă. În muzica clasică modernă, compozitorii își lasă uneori intenționat lucrările deschise, oferind interpreților libertatea de a contribui creativ (ex. lucrările lui John Cage sau ale altor compozitori aleatoristi). În muzica tradițională, se păstrează uneori rolul rigid al interpretului ca executant fidel al partiturii. Totuși, ideea interpretului ca mediator între compozitor și public persistă.

Ca de exemplu, Maurice Ravel a fost cunoscut pentru perfecționismul său și pentru dorința ca lucrările sale să fie interpretate cu exactitate, conform indicațiilor din partitură. El pleda pen-

tru respectarea detaliilor scrise de compozitor și considera interpretarea mai degrabă o artă de „executare fidelă” decât de reinterpretare creativă. M. Ravel spunea că interpretul nu ar trebui să se abată de la ceea ce este notat în partitură, deoarece aceasta reflectă intenția exactă a compozitorului. El era sceptic față de interpretările prea „emoționale” sau „personale”, care ar putea denatura esența muzicii. [3]

Igor Stravinski avea o abordare similară în ceea ce privește fidelitatea față de partitură, dar o exprima într-un mod mai radical. În scrierile sale, în special în autobiografia sa și în *Poetica muzicii*, Stravinski accentuează ideea că interpretul trebuie să se supună complet intențiilor compozitorului. Stravinski credea că rolul interpretului este strict să redea ceea ce compozitorul a scris, fără a adăuga nimic propriu. El afirma: „Interpretul nu are dreptul să modifice sau să adauge nimic, ci trebuie să servească muzicii.” Se remarcă printr-o critică a romantismului excesiv, Stravinski era împotriva „libertății” interpretative care caracteriza tradiția romantică, unde interpreții își adăugau propria expresivitate și frazare. El considera că aceasta era o formă de „distruge” a intenției originale a compozitorului. O declarație celebră a lui Stravinski este că „muzica trebuie să fie ascultată ca un obiect” – o perspectivă care reducea rolul emoției subiective a interpretului. [apud Savenko, 9]

În zilele noastre interpretul este văzut ca un *actor artistic esențial*. El adaugă emoție, personalitate și propria viziune în interpretarea muzicii, contribuind la actul artistic final. Domeniul pedagogic al artei interpretative s-a dezvoltat semnificativ, fiind acum un domeniu bine structurat în cadrul pedagogiei instrumentale.

Așadar, interpretul are un rol dublu: fidelitate față de intențiile compozitorului și creativitate personală. Fraza „Slujește autorului, dar nu uita de tine” ilustrează perfect abordarea echilibrată a interpretării muzicii, subliniată de mulți muzicieni remarcabili, inclusiv Alexander Goldenweiser, Heinrich Neuhaus și alți reprezentanți ai școlii ruse [6; 8, p. 45-48]. Acest principiu unește două aspecte esențiale ale artei interpretative: respectul față de intenția compozitorului și individualitatea creativă a interpretului. Muzica este o artă vie, iar fără trăirea interioară a interpretului, ea rămâne lipsită de suflet. Interpretul aduce în execuție propria personalitate, emoție, înțelegere și viziune unică, ceea ce face ca fiecare interpretare să fie specială. Chiar și respectând textul în detaliu, muzica permite variații subtile în nuanțe, frazare, timbru sau accentuare ritmică. Aceste aspecte sunt cele în care se manifestă individualitatea interpretului.

Interpretul devine un co-autor, intrând într-un dialog creativ cu textul muzical, fără a-l altera. El dezvăluie acele aspecte ale muzicii pe care compozitorul le-a lăsat deschise interpretării, prin respectarea partiturii și a detaliilor specificate (dinamica, tempo, frazare etc.), prin înțelegerea stilistică a epocii în care a fost scrisă lucrarea. Interpretul adaugă propria sensibilitate și înțelegere, transformând o lucrare statică (partitura) într-un act viu.

Conceptul de *Imagine* este acel concept care reprezintă relația dintre *compozitor*, *interpret* și *ascultător*, precum și legătura dintre conceptele *de imagine muzicală*, *imagine artistică* și *imagine interpretativă*. Aceste concepte sunt esențiale în analiza procesului interpretativ și al percepției muzicii. *Compozitorul* creează conținutul muzical și forma muzicală, care alcătuiesc imaginea muzicală inițială. Această imagine muzicală este punctul de pornire, o reprezentare a intențiilor artistice ale compozitorului. *Interpretul* preia imaginea muzicală și îi adaugă propria viziune, generând *Imaginea artistică* (o expresie a emoțiilor și semnificațiilor). *Imaginea interpretativă* reflectă individualitatea interpretului și contribuțiile sale creative. Sensul muzical rezultat poate varia (1, 2, 3...) în funcție de deciziile interpretative. *Ascultătorul* receptează interpretarea, reconstruind în propria percepție *Imaginea artistică* bazată pe audiția produsului propus de către interpret și poate crea sensuri multiple, în funcție de experiențele personale, sensibilitate și înțelegere muzicală. Observăm o interdependență a acestor concepte. Imaginea muzicală inițială (creată de compozitor) este reinterpretată prin prisma sensibilității interpretului. Ascultătorul finalizează acest proces prin percepția sa, care uneori poate depăși intențiile inițiale ale compozitorului sau interpretului. [2]

Pentru realizarea muzicală, interpretul urmează un proces bine definit, structurat pe etape de lucru, menite să asigure o înțelegere profundă și o interpretare autentică a creației muzicale. Aceste etape reflectă complexitatea procesului artistic, care combină dimensiuni emoționale, raționale, tehnice și spirituale. Noi am structurat procesul interpretativ în etape distincte, fiecare având o denumire ce reflectă în mod precis conținutul și activitățile specifice desfășurate de interpret în cadrul respectivei etape. Aceste etape oferă o abordare sistematică a pregătirii muzicale și subliniază importanța fiecărui aspect al travaliului interpretative.

I. Etapa emoțională. Cunoașterea inițială și înțelegerea emoțională a lucrării. Această etapă implică o apropiere sensibilă de creația muzicală. Se urmărește descoperirea caracterului general al lucrării și înțelegerea sensului ei emoțional. Interpretul identifică stilul și starea afectivă predominantă (melancolie, bucurie, tensiune etc.). Este realizată o analiză preliminară a partiturii pentru a surprinde structurile esențiale ale muzicii. Interpretul decodează textul lucrării.

II. Etapa emoțional-rațională și tehnică. La această etapă se studiază creația în detalii și se memorează latura artistică și tehnică. Această fază se concentrează pe aprofundarea detaliilor muzicale și tehnice. Memorarea contribuie la integrarea lucrării în interioritatea interpretului, făcând-o parte din universul său artistic. Apelând la diferite metode specifice pedagogiei muzicale (analiza multiaspectuală a imaginii muzicale de exemplu), interpretul se va aprofunda în conținut la nivel multiaspectual. Este analizat în detaliu conținutul muzical, atât din punct de vedere structural (formă, armonii, frazare, metro-ritm, schimbări de mișcare), cât și expresiv (imaginea artistică, gen, stil, plan dinamic etc.) La această etapă interpretul are misiunea să integreze aspectele tehnice și artistice, să realizeze conexiunea dintre aspectele tehnice ale interpretării (articulație, dinamică, tempo etc.) și mesajul artistic.

III. Etapa spiritual-artistică și pedagogică. Perioada această este consacrată pregătirii psihologice pentru interpretare în fața publicului. Se pune accent pe antrenarea rezilienței emoționale și psihologice a interpretului, pentru a putea transmite sensul artistic într-un mod autentic, fără constrângeri cauzate de emoții. Menirea interpretului este să propună o „citire” artistică a imaginii muzicale. Interpretul își cristalizează viziunea artistică și își asumă rolul de mediator între compozitor și ascultător. Cele trei etape descrise formează un proces complet de interpretare a unei lucrări muzicale:

1. Emoția inițială și descoperirea sensurilor generale.
2. Aprofundarea tehnico-artistică asigură controlul asupra detaliilor.
3. Finalizarea spiritual-artistică permite transmiterea unei interpretări autentice, capabile să creeze o conexiune între compozitor și ascultător. Astfel, se produce o maturizare artistică a interpretului și o pregătire pentru comunicarea cu publicul.

În pedagogia pianistică Svetlana Karasi [7, 8] prezintă o metodologie similară cu ceea ce propunem noi, ea este dedicată formării unei imagini-idei în procesul de lucru asupra operei muzicale. Este structurată pe etape care facilitează înțelegerea profundă și interpretarea complexă a materialului muzical. Metoda accentuează interconectarea între dimensiunea artistică și tehnică a procesului interpretativ.

Etapele metodei:

Etapa pregătitoare. Determinarea formei artistice a operei. Caracterizarea timbrală a sunetului și selectarea tehnicilor de producere a acestuia.

Etapa I. Lucrul pe voci muzicale. Se studiază structurile intonaționale, se pune accent pe dezvoltarea deprinderilor de articulare specifice fiecărei linii vocale.

Etapa II. Îmbinarea vocilor. Corelarea liniilor melodice din punct de vedere armonic și polifonic. Repartizarea echilibrată a frazelor între registrele vocale.

Etapa III. Integrarea formei muzicale. Integrarea/corelarea componentelor artistice a limbajului muzical într-o unitate expresivă. Sincronizarea mișcărilor și a gesticii interpretative. La această etapă se produce coeziune între mișcărilor motrice și reprezentările auditive artistice interne.

Metoda propusă de către Svetlana Karasi este un exemplu de abordare sistematică care transformă lucrul asupra unei opere muzicale într-un proces artistic clar, accentul căzând pe latura in-

tonațională a muzicii. Aceasta permite interpretului să abordeze în mod conștient toate aspectele esențiale, de la construcția timbrală și tehnică până la integrarea unei viziuni artistice coerente.

Trecerea treptată prin etapele sus-numite asigură o interpretare bazată pe înțelegerea profundă a operei muzicale și pe capacitatea interpretului de a-i conferi viață și expresivitate.

Prin urmare, în procesul de re-creare a *imaginii muzicale* și de interpretare a muzicii un rol decisiv îl atribuim *voinței*. M. Zlate în „Fundamentele psihologiei” confirmă că „voința este un mod de a gândi”, „puterea de a afirma și de a nega”, „voința și inteligența sunt unul și același lucru. Voința nu trebuie să fie interpretată ca o „instanță independentă care se integrează în mozaicul personalității, ci ca o „funcție care rezultă din integritatea și unitatea personalității implicând într-o fază specifică participarea tuturor funcțiilor psihice și dobândind, prin aceasta, o funcționalitate specifică de autoreglare și autodeterminare deosebit de importantă în autorealizarea personalității” [4, p. 217].

La baza procesul de interpretare muzicală stă un concept psihopedagogic care a fost lansat de către C.A. Martienssen la începutul secolului XX, care este actual și astăzi – „voință de re-creare” [1]. Elementele principale ale conceptului de „voință de re-creare” sunt:

Voința de sunet. Capacitatea interpretului de a controla și a da viață sunetului, transformându-l într-un vehicul de expresie.

Voința de sonoritate. Dezvoltarea unei palete variate de culori sonore, în funcție de cerințele lucrării și de viziunea artistică.

Voința de linie sau frazare. Conștientizarea și accentuarea curgerii frazelor muzicale, pentru a oferi sens și coerență muzicală.

Voința de ritm. Controlul precis al ritmului, nu doar ca element tehnic, ci și ca sursă de vitalitate și dinamism în interpretare.

Voința de formă. Înțelegerea structurii generale a operei și capacitatea de a o reda într-o manieră clară și logică.

Voința de re-creare a operei muzicale. Esența acestui concept constă în abilitatea interpretului de a aduce o lucrare muzicală la viață, îmbinând fidelitatea față de intențiile compozitorului cu propria sensibilitate și creativitate.

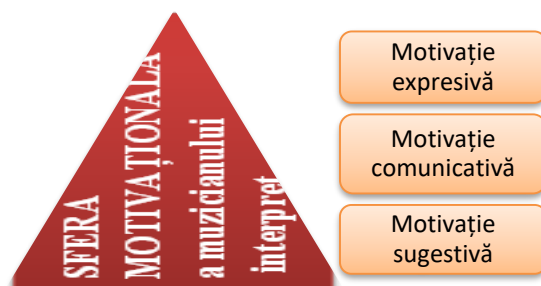

Fig. 1. Identificarea sferei motivaționale la muzicianul-interpret (L. Bochkariov)

Această diagramă scoate în evidență contribuția lui **L. Bochkariov** [5] la dezvoltarea sferei motivaționale în domeniul interpretării muzicale, prin identificarea a trei tipuri principale de motivație:

- **Motivație expresivă.** Este orientată spre necesitatea interpretării artistice. Reflectă dorința interpretului de a exprima emoțiile și semnificațiile ascunse în creația muzicală.
- **Motivație comunicativă.** Subliniază importanța contactului dintre interpret și public. Reprezintă dorința de a stabili o legătură emoțională și intelectuală prin intermediul muzicii.
- **Motivație sugestivă.** Accentuează nevoia interpretului de a avea o influență activă asupra auditorului. Se axează pe impactul educativ și sensibilizarea artistică a publicului.

Această clasificare oferă un cadru important pentru înțelegerea factorilor care motivează un interpret în activitatea sa.

Concluzii

Procesul de interpretare muzicală este strâns legat de dezvoltarea aptitudinilor muzicale, acestea având un rol crucial în formarea unui interpret de succes. În acest context, următoarele aspecte devin fundamentale. **Auzul intern** reprezintă capacitatea de a imagina sunete și structuri muzicale fără o stimulare externă (instrumente sau voce). Este esențial pentru înțelegerea și anticiparea frazelor muzicale în timpul interpretării. Un auz intern bine dezvoltat permite interpretului să vizualizeze mental partitura, să analizeze relațiile dintre sunete și să construiască o interpretare mai clară și precisă. **Gândirea muzicală** se referă la procesarea logică și creativă a conceptelor muzicale. Include analiza structurii, stilului și semnificației pieselor muzicale. Aceasta ajută interpretul să înțeleagă arhitectura piesei, să identifice momentele-cheie și să creeze o narațiune coerentă în timpul interpretării. **Imaginația muzicală** presupune capacitatea de a crea scenarii sonore și de a adăuga propria interpretare creativă la intențiile compozitorului. Este o sursă de originalitate în interpretare. Imaginația permite interpretului să găsească soluții expresive individuale și să creeze propria imagine artistică. **Reprezentările auditive** sunt imagini mentale precise ale sunetelor, frazelor sau armoniiilor, bazate pe experiența auditivă acumulată. Dezvoltarea acestor reprezentări ajută interpretul să anticipeze și să controleze în timp real detaliile sonore, precum dinamica, timbrul sau frazarea. [1, 2]

Aptitudinile muzicale precum *auzul intern*, *gândirea muzicală*, *imaginația* și *reprezentările auditive* sunt indispensabile în procesul psihopedagogic al formării interpretului. Dezvoltarea acestor capacități necesită atât un antrenament tehnic susținut, cât și o stimulare continuă a sensibilității artistice și a creativității. Integrarea acestor aptitudini permite o interpretare autentică, care depășește limitele execuției mecanice și creează o experiență estetică profundă pentru public. Acest ansamblu de competențe și abilități reflectă complexitatea interpretării muzicale, care este, în esență, o combinație de tehnică, gândire și artă.

În procesul interpretării muzicale, *motivația* și *voința* joacă un rol fundamental, determinând atât nivelul de angajament al interpretului, cât și calitatea artistică a actului interpretativ. Motivația oferă direcție și scop, în timp ce voința asigură perseverența necesară pentru a transforma intențiile artistice în realitate. Împreună, ele susțin dezvoltarea unui interpret autentic, capabil să creeze o experiență muzicală profundă și memorabilă pentru public.

Bibliografie:

1. GRANEȚKAIA, L. *Rolul motivației în procesul de re-creare a muzicii: aspecte psihopedagogice și didactice*, În Materialele simpozionului științific transfrontalier, 23 iunie 2023, *Învățarea școlară în contextul provocărilor societale*, Chișinău 23 iunie 2023, pp. 308-316, ISBN 978-9975-46-859-6
2. GRANEȚKAIA, L. *Dimensiunea imagistică a creației muzicale în studiul pianistic*, Chișinău, Editura Lira, 2013, 167 p.
3. RĂDUCANU, M.D. *Introducere în teoria interpretării muzicale*, Iași: Editura Moldova, 2003, 236 p.
4. ZLATE, M., *Fundamentele psihologiei*. Ed. a 4-a. Iași: Polirom, 2009. 336 p. ISBN 978-973-46-1520-9
5. БОЧКАРЕВ, Л.П. *Психология музыкальной деятельности*, Москва, 1997, 352 p.
6. *В Класе Гольденвейзера*. Составитель Благый Д., Москва: Музыка, 1986, 206 стр.
7. КАРАСЬ, С. Метод формирования образа-представления в изучении прелюдий и фуг И. С. Баха, 2024, 142 p. Editura Ridero, ISBN 978-5-0062-4988-2
8. КАРАСЬ, С. Образное мышление в фортепианной игре. Техника и стиль, 2023, 222 p. Editura Ridero, ISBN: 978-5-0056-1663-0
9. ХОРОШИЛОВА, Ю. *Музыкально-педагогические принципы А. Б. Гольденвейзера и современная практика преподавания фортепиано* // Преподаватель XXI век. 2008. №4. стр. 45-48.
10. САВЕНКО, С. *Мир Стравинского*, Москва: Изд-во Композитор, 2001. 328 с.

EVALUĂRILE PISA: MĂSURAREA PERFORMANȚEI EDUCAȚIONALE ȘI IMPACTUL ASUPRA SISTEMULUI DE ÎNVĂȚĂMÂNT DIN REPUBLICA MOLDOVA

Viorica CRIȘCIUC, dr., conf. univ., Facultatea de Științe ale Educației,
Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The equity of educational systems with reference to students from different socio-economic backgrounds can be examined through various statistical aspects of the relationship between students' performance in the PISA assessment and their socio-economic status. To simplify the exposition, and because the relationship is very similar for all domains assessed in PISA, this article only examines the relationship between reading achievement and the specific PISA index from the perspective of the major equity indicators.*

Keywords: *educational system, socio-economic environment, international evaluation.*

S-a așteptat la un progres în domeniul învățământului general la evaluările internaționale PISA, întrucât în ultimii ani au fost făcute multe schimbări în sistemul de învățământ general al Republicii Moldova, dar se observă că interacțiunea reformelor cu sistemul de învățământ nu produce rezultate evidente *la nivel internațional* în comparație cu alte țări.

Învățământul general din Republica Moldova este marcat de progrese la nivel național, cât și de un șir de regres la nivel internațional. Evaluările internaționale PISA sunt importante prin faptul că creează, de asemenea, necesitatea, dar și oportunitatea, unor abordări noi în problema analizei, evaluării și implementării documentelor de politici educaționale.

1. Continuarea traseului și a procesului de implementare a reformelor, dar cu o evaluare participativă și sistemică a eficienței lor pentru învățământul general din Republicii Moldova.

Menționăm creșterea procentului elevilor ce ating nivelul minim de competență la citire/lectură vs. Limba și literatura română (limba de instruire) [2, p. 71].

În ultimii trei ani, treisprezece sisteme educaționale (țări participante la evaluările PISA) au trecut prin reforme care au inclus și recomandări primordial legate de *dezvoltarea competențelor la citire/lectură*, cititul fiind fundamentul pentru formarea/dezvoltarea multilaterală a elevului în toate domeniile. Cele mai importante aspecte ale acestor reforme includ: extinderea timpului dedicat predării citirii în: Finlanda, Spania și Ungaria; citirea ca obiectiv intercultural în: Belgia comunitatea lingvistică: franceza și flamanda/olandeza), Danemarca, Spania, Franța, Austria, Marea Britanie, Irlanda de Nord, Țara Galilor și Scoția; introducerea timpurie a citirii, la nivel preșcolar în țările: Finlanda, Danemarca, Italia, Austria, Portugalia și Marea Britanie (Anglia); aspecte legate de metodele didactice: interdependența între citire și scriere; exerciții de fonetică de calitate superioară: Finlanda, Franța, Austria, Marea Britanie (Anglia) și Norvegia.

În timp ce evaluările naționale din Republica Moldova evaluează competențe, cunoștințe și abilități în corelație cu conținuturile curriculum-ului național (2010), Testările PISA nu se axează pe astfel de conținuturi și programe de evaluare. Acest lucru se datorează faptului că accentul pe conținuturile curriculare ale tuturor țărilor participante ar cere multe compromisuri și ar duce la o evaluare îngustă, ce nu va putea servi drept ghid pentru factorii de decizie, ce încearcă să învețe din punctele forte și inovațiile sistemelor educaționale din alte țări [4, p. 33].

Conceptul de *alfabetizare funcțională* aduce și o dimensiune practică cititului/scrișului. Acest lucru sugerează integrarea, în programele școlare, a unor exerciții cu dimensiune practică de *literație* și *numerație*, cum ar fi să știi să citești instrucțiunile sau componența de pe un produs, să poți citi și înțelege un anunț etc. Prin urmare, în Curriculumul național 2019, sunt valorificate perspectivele tendințelor internaționale ale evaluărilor PISA și anume introducerea conceptului *alfabetizare funcțională*.

Dacă e să luăm exemplul finlandezilor, sistemul educațional este descentralizat, ceea ce permite profesorilor să-și adapteze programa școlară și modul de predare în funcție de preferin-

țele și nevoile actuale ale elevilor, spre deosebire de abordările clasice ale sistemelor de educație. Abordarea finlandeză asupra educației este deja inovatoare, probabil din acest motiv mulți profesori sunt implicați în această nouă tendință de predare: 70% dintre cadrele didactice din Helsinki sunt implicate, într-un fel sau altul, în direcționarea procesului didactic spre necesitățile actuale, pentru integrarea elevului în mediul socio-cultural actual al țării [11, p. 21].

Supraaprecierile persistă în timp, dinamica atestă discrepanță evidentă a rezultatelor naționale și internaționale în cazul când acestea sunt comparate paralel cu rezultatele examenelor de absolvire în clasa a IX-a. Este evident faptul că factorii de decizie prin politicile educaționale încearcă să soluționeze toate problemele în care sunt lacune evidente, dar totuși sunt carențe înrădăcinate și care mai persistă în sistemul educațional.

Rezultatele evaluării PISA în dinamică în contextul învățământului general din Republica Moldova sunt mult mai joase decât rezultatele medii pentru țările OECD și UE. Particularitățile de evaluare PISA, în general, pe parcursul a trei evaluări în Republica Moldova, se focalizează pe axa *gradului de pregătire a tinerilor pentru depășirea provocărilor din viitor*: dacă își pot analiza, motiva și comunica ideile în mod eficient.

Analizând tendințele în scorurile medii acumulate de către elevii avantajați și dezavantajați din punct de vedere social-economic, care au participat în evaluarea PISA în Republica Moldova, se atestă faptul că scorul mediu al elevilor avantajați este în continuă creștere în evoluție. Pe de altă parte, punctajul mediu al elevilor dezavantajați nu este stabil. Dacă la citire/lectură scorul mediu nu s-a modificat semnificativ (a crescut cu doar 2 puncte în 2018 față de 2015 și 5 puncte în anul 2023). Figura, de asemenea, accentuează că, deși elevii social-economic avantajați tind să acumuleze un punctaj mediu ce corespunde Nivelului 3 de competență, totuși, punctajul mediu al elevilor dezavantajați niciodată nu a crescut până la Nivelul 2 de competență [9, p. 31].

Cu toate acestea, avantajul social-economic nu presupune implicit performanțe înalte, după cum nici dezavantajul social-economic nu presupune implicit performanțe joase. În Tabelul 3.2. prezentăm procentajul celor cu performanțe joase și performanțe de top la citire/lectură în rândurile elevilor avantajați și dezavantajați din punct de vedere social-economic în Republica Moldova.

Tabelul 1. *Performanțe joase și performanțe de top la citire/lectură, după statutul socio-economic*

Domeniul	Elevii social-economic dezavantajați		Elevii social-economic avantajați	
	Procentajul celor cu performanțe joase	Procentajul celor cu performanțe de top	Procentajul celor cu performanțe joase	Procentajul celor cu performanțe de top
Citire/lectură	66%	0,1%	22%	3%

Sursa: OECD, *Effective Teacher Policies: Insights from PISA*, PISA, OECD Publishing, Paris.

Accentuăm faptul că în Republica Moldova procentajul celor cu performanțe joase în rândurile elevilor dezavantajați din punct de vedere social-economic este de aproximativ de 3 ori mai mare decât în rândurile elevilor avantajați din punct de vedere social-economic. Cu privire la cei cu performanțe de top, se poate afirma că în Republica Moldova probabilitatea faptului că elevii avantajați din punct de vedere social-economic vor avea performanțe la Nivelul 5 sau mai mare este cu mult mai ridicată decât probabilitatea faptului că elevii dezavantajați din punct de vedere social-economic vor avea performanțe la Nivelul 5 sau mai mare [10, p. 87].

În medie, în Republica Moldova există o relație puternică între performanțele elevilor, statutul lor social-economic și profilul social-economic al instituției de învățământ. În această ordine de idei, performanța elevilor cu statut social-economic diferit din instituții de învățământ cu profil social-economic este diferită în contextul domeniului citire/lectură.

PISA a constatat în mod repetat/constant că, în toate țările și regiunile, fetele au un punctaj mai mare decât băieții în domeniul citire/lectură. De menționat, în 2018 și 2023 în Republica Moldova fetele au performanțe mai bune decât băieții în toate cele trei domenii. Cea mai mare diferență dintre performanțele fetelor și băieților se atestă la citire/lectură (diferență de 41 de puncte).

Această diferență este cu 11 puncte mai mare decât diferența medie atestată în țările OECD [6, p. 11].

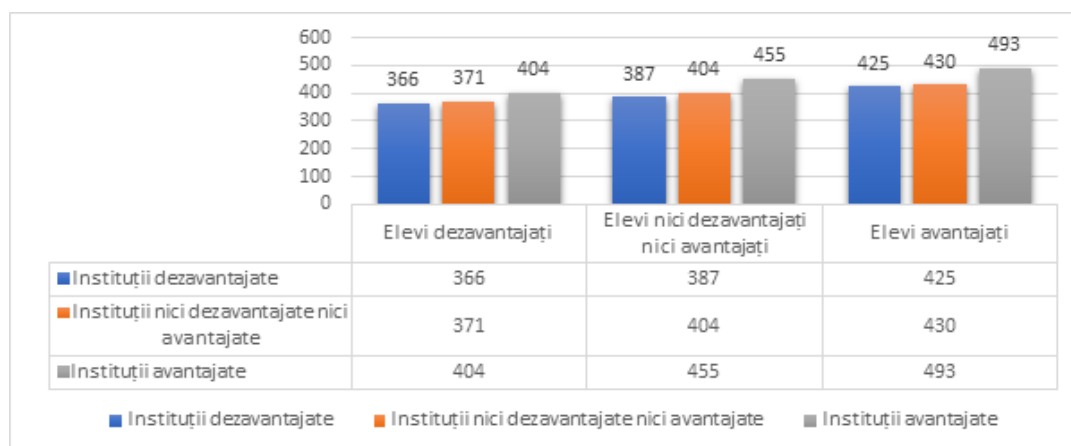

Figura 2. Performanțe la citire/lectură, după statutul social-economic al elevilor și al instituțiilor de învățământ

Sursa: *Equity in Education: Breaking Down Barriers to Social Mobility, PISA, OECD Publishing, Paris*

Tendențele în diferențele de gen la citire/lectură se constată pe parcursul evaluărilor și în anii precedenți. În anii 2015 și 2009+ Republica Moldova, fetele au înregistrat rezultate puțin mai bune decât băieții. Punctajul mediu obținut de băieți la PISA 2015 la științe este de 425 de puncte, iar punctajul mediu obținut de fete este de 431 de puncte (la PISA 2009+, 406 puncte și respectiv 420 de puncte). Ambele categorii de elevi au obținut rezultate mai bune la PISA 2018 în comparație cu PISA 2023, iar diferența de punctaje medii dintre fete și băieți s-a micșorat de la o testare la alta.

În comparație cu PISA 2018 și 2023, de asemenea, s-au micșorat diferențele dintre procentul băieților și fetelor pe niveluri slabe și niveluri înalte de competență.

La citire/lectură fetele au avut performanțe mai bune decât băieții în toate trei cicluri de evaluare PISA, în care a participat Republica Moldova. Cu toate acestea, diferențele în scoruri s-au modificat semnificativ. Dacă în 2015 s-a atestat o diferență de 45 de puncte, atunci în 2018 această diferență a ajuns la 52 de puncte. În 2023 diferența dintre performanțele fetelor și băieților la lectură constituie deja 41 de puncte – cea mai mică diferență atestată [7, p. 20].

În această ordine de idei, *accentuăm creșterea constantă a scorului mediu la citire/lectură în Republica Moldova atât la fete, cât și la băieți*. Totuși, în PISA 2009+, 2015 și 2018, în medie, performanțele fetelor la citire/lectură au fost mai sus de nivelul de bază, iar cele ale băieților – mai jos. Respectiv, se constată discrepanță majoră în rezultatele atestate pe indicatorul diferențe de gen [1, p. 56].

În general, atitudinile față de lectură ale fetelor și ale băieților diferă. Fetele mai des raportează o atitudine pozitivă față de lectură comparativ cu băieții. Chestionarele elaborate în cadrul programului PISA 2023, de asemenea, au urmărit cât timp, de regulă, dedică elevii lecturii (ținând cont de faptul că se pot citi diferite materiale, cum ar fi: cărți, reviste, ziare, pagini web, bloguri sau email). Circa 27% din fete au răspuns că nu citesc sau citesc mai puțin de 30 de minute pe zi, 55% – citesc între 30 de minute și 2 ore pe zi și 18% din fete citesc mai mult de 2 ore pe zi. La băieți, însă, procentajele sunt diferite. Circa 60% din băieți au răspuns că nu citesc sau citesc mai puțin de 30 de minute pe zi, 35% – citesc între 30 de minute și 2 ore pe zi și doar 5% din băieți citesc mai mult de 2 ore pe zi.

Conform răspunsurilor date de elevi, procentajul de fete care au spus că lectura este una dintre modalitățile lor preferate de a-și petrece timpul liber, este aproape de 2 ori mai mare comparativ cu procentajul de băieți, care au raportat același lucru. Circa nouă din zece fete nu consi-

deră că lectura este o irosire a timpului, pe când în rândurile băieților șapte din zece sunt de această părere. În Republica Moldova există diferențe mari în ceea ce privește măsura în care băieților și fetelor le place să citească [10, p. 65].

În general, competența de lectură are o valoare esențială pentru un spectru larg de activități ale elevului – de la respectarea instrucțiunilor dintr-un manual la identificarea detaliilor unei situații (cine, ce, unde, când și de ce), la comunicarea cu alții pentru atingerea unui scop specific. Mai mult ca atât, lectura este parte componentă a multor altor domenii în procesul cunoașterii. Plăcerea de a citi este o condiție prealabilă pentru a deveni un cititor eficient, elevat. Atitudinile pozitive față de lectură și realizările academice sunt legate între ele și se influențează reciproc. Elevii, cărora le place să citească și care obișnuiesc să citească, sunt capabili să-și îmbunătățească continuu competențele de lectură.

PISA 2023 a măsurat auto-percepția elevilor cu referire la lectură prin intermediul declarațiilor făcute despre sine atunci când erau întrebați dacă sunt de acord (nu sunt deloc de acord, nu sunt de acord, de acord sau sunt perfect de acord) că sunt cititori buni; că sunt capabili să înțeleagă texte dificile; că citesc fluent; că întotdeauna au avut dificultăți la lectură; că trebuie să citească un text de mai multe ori pentru a-l înțelege pe deplin; și că le este dificil să răspundă la întrebări cu privire la un text. Răspunsurile elevilor *nu sunt deloc de acord* și *nu sunt de acord* au fost îmbinate în categoria **Dezacord**, iar răspunsurile *de acord* și *perfect de acord* au fost îmbinate în categoria **Acord**. Scopul acestor categorii este să măsoare propria percepție a elevilor privind competența și dificultățile. Figura 3 prezintă dificultățile percepute de băieți și fete în Republica Moldova cu referire la lectură [3, p. 75].

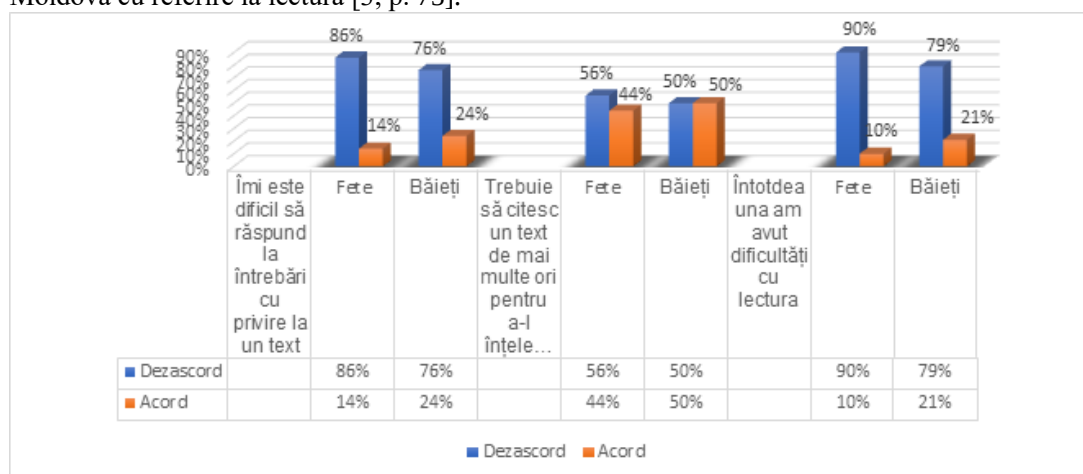

Figura 3. Distribuția răspunsurilor (procente) cu referire la dificultățile percepute la lectură, după gen

Fetele raportează mai des decât băieții o competență percepută de nivel mai înalt și mai puține dificultăți percepute la lectură, ceea ce corespunde cu performanțele lor mai bune la lectură. Figura 3, arată că fetele, comparativ cu băieții, se descriu pe sine mult mai des ca *cititor bun* și *persoană care citește fluent*. Aceeași situație se atestă atunci când se analizează dificultatea percepută la lectură. Figura 3 arată că fetele raportează un nivel mai redus al dificultății la lectură, comparativ cu băieții. În consecință, rezultatele chestionarelor au reliefat propria percepție a elevilor privind competența și dificultățile.

Concluzii

Dezvoltarea unor politici de asigurare a egalității de gen în educație și a altor elemente specifice procesului de învățământ în Republica Moldova reprezintă unul dintre factorii necesari pentru asigurarea dezvoltării durabile a societății și depășirii crizelor pe diferite domenii cât și a depășirii diferențelor de rezultate de gen. Diferențele de gen în performanța academică pentru

cele 3 domenii de studiu sunt semnificative. Cel mai mare decalaj în rezultatele obținute de fete și băieți (52 de puncte) s-a înregistrat la domeniul citire/lectură.

Rezultatele PISA trebuie înțelese/tratate ca un indicator al stării generale în învățământul din Republica Moldova, raportate la un elev mediu, nu la un elev capabil de performanțe de top și foarte înalte. Mai mult ca atât, rezultatele PISA arată foarte clar, dacă sistemul îi ajută pe cei dezavantajați la învățătură să le îmbunătățească, automat statutul social și cultural crește, situația din învățământ se îmbunătățește. În acest caz, se deschid noi perspective pentru toți elevii și cei cu performanțe slabe, și cei care dețin performanțe de top pe domenii, și respective cei dezavantajați și avantajați.

Totuși, jumătate din elevi din Republica Moldova rămân doar la nivelul minim al rezultatelor PISA, la nivelul doi, pe când în țările OECD și UE aproximativ 80% trec peste acest nivel. Îmbucurător este faptul că sistemul nostru de învățământ oferă tuturor posibilități egale. Chiar și elevii care provin din familii cu venituri foarte modeste nimeresc în topul elevilor cu performanțe, 25% din elevi cu cele mai bune rezultate. Respectiv, sistemul nostru educațional este deschis să asigure într-un mod echitatea, dar rezultatele arată contrariul, cei din mediul rural au rezultate semnificativ mai joase decât cei din mediul urban.

Bibliografie:

1. GUȚU VL. *Curriculum educațional. Cercetare. Dezvoltare. Optimizare*. Chișinău: CEP USM, 2014.
2. GREMALSCHI A. *Guvernanța învățământului general: descentralizare, participare, implicare*.
3. Studiu de politici educaționale, Chișinău, 2017.
4. CURRICULUM NATIONAL 2019 la Limba și literatura română
5. OECD (2018), *Equity in Education: Breaking Down Barriers to Social Mobility*, PISA, OECD Publishing, Paris.
6. OECD (2016), *Low-Performing Students: Why They Fall Behind and How to Help Them Succeed*, PISA, OECD Publishing, Paris.
7. OECD (2012), *Equity and Quality in Education: Supporting Disadvantaged Students and Schools*, OECD Publishing, Paris.
8. Schleicher, A. (2018), *World Class: How to build a 21st-century school system*, Strong Performers and Successful Reformers in Education, OECD Publishing, Paris. WADI D. HADDAD. Education policy-planning process: an applied framework. Paris 1995. UNESCO: International Institute for Educational Planning.
9. UNESCO Handbook on Education. Policy Analysis and Programming. UNESCO 2013. 3. Education Policy Outlook 2015. MAKING REFORMS HAPPEN.
10. Rezultatele PISA 2023: Depășirea fondului social. Echitatea rezultatelor și oportunităților de învățare. (Vol. 2). (OECD, 2023b).
11. Rezultatele PISA 2023: Ce face învățământul mai bun? Resursele, strategii și tehnici. (Vol. 4). (OECD, 2023d).

CZU 784:783.8(072.3)

INTERPRETAREA INSTRUMENTALĂ ȘI VOCALĂ ÎN CLASELE CU PROFIL MUZICAL-CORAL: ASPECTE CONCEPTUALE

Angela TABARAN, mag., prof.,
IPLT „M. Viteazul”, mun. Chișinău

Abstract: Music competes with other arts and sciences in the formation of the human spirit, it offers receptivity, sensitivity, grace, thus it is shaped between the component of education and culture. For this reason, I elucidate some historical and conceptual aspects made from the perspective of implementing the individual framework plan for institutions with a musical-choral profile, emerging through an art education system, a field outlined as a native musical-choral system providing stu-

dents with a musical education based on the field of choral/vocal performance and instrumental performance, who reach the age of over 45, grounded in the general education system (general culture schools) in the country.

Keywords: individual framework plan, choral/vocal interpretation, interpretation instrumental, musical-choral profile, art.

Motto „Muzica are puterea de a ne apropia de esența lucrurilor și de a atinge mai mult rădăcina spiritului ființei umane.” (Mihai Eminescu)

Motto: „Când credeți că copilul a obosit să citească, că procesul de înțelegere la el s-a întrerupt, a slăbit atenția, puneți-l pe copil să scrie, să deseneze și să cânte...” (Ușinski)

Arta pianistică înscrie un șir de nume notorii care s-au promovat prin activitățile și creațiile sale în calitate de interpreți, compozitori, pedagogi și critici muzicali. Sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea devine o perioadă interbelică ce conturează imaginea dezvoltării artei fiind sub influența a două școli pianistice: rusă (I. Bazilevșchii, C. Romanova, V. Onofrei, I. Cuza, S. Kogan, V. Gutor) și școala română (F. Lazăr, S. Galeston, M. Mihalovici, F. Muzicescu, D. Cuclin, S. Dragoi, C. Erbiceanu, F. Muzicescu, M. Fotino, D. Lipatti). „În școala pianistică moldovenească din această perioadă se constituie un șir de principii și metode didactico-muzicale, care ne permit de a constata că în perioada interbelică din Basarabia se stabilește o școală națională de interpretare pianistică. Această școală poate fi justificată printr-un sistem didactico-muzical autohton [5, p. 45].

Această mărturie ne conduce spre ideea că studenții ce făceau studii la Conservatorul de muzică din Chișinău, înscriși la secția pian, erau instruiți de către profesori care au avut bazele școlilor pianistice obținute în Rusia (Moscova, Leningrad), România (Iași, București) și din țările europene: (Viena, Paris, Berlin, Leipzig). Or, procesul de însușire și abordare a diverselor genuri și dezvoltare a culturii interpretării și școlii pianistice moldovenești a fost în strânsă intercorelație cu evenimentele timpului de la mijlocul secolului al XX-lea.

Perioada anilor -50 din secolului trecut, pentru învățământul muzical din Republica Moldova, constituie o treaptă de bază, care înscrie trei nivele: I. Inițială; II. Medie; III. Superioară. Aceste nivele sunt marcate prin activitatea instituțiilor care activează în țară:

I. Inițială:

- Școala de muzică de șapte ani (or. Bălți, or. Soroca, or. Tiraspol);
- Școala de muzică specială „E. Coca” (or. Chișinău/azi LTR Internat de muzică „C. Porumbescu”);

II. Medie:

- Colegiile de muzică (or. Chișinău, or. Bălți);

III. Superioare:

- Conservatorul de Stat Moldovenesc, actualmente AMTAP;
- Universitatea de Arte „G. Muzicescu” (or. Chișinău).

Nu este cert faptul că sub influența acestor activități culturale desfășurate în țară, pe scenele palatelor de cultură, a centrelor de creații ale copiilor, a activităților de bilanț din instituție de cultură generală și a studiilor obținute în aceste instituții (școli de muzică, colegii și universități), nu au rămas indiferenți influențați de aceste marcații culturale, faptul care, mai cu seamă, aflăm despre activitatea colectivelor corale de mai departe, sub îndrumarea dirijorilor de cor din Chișinău, așa ca Andronic Șt., Volcov S., Mamot E., Creangă V., Bulbuc Af., unde, mai târziu sub influența maestrului și dirijorului Șt. Andronic, se deschid clasele cu profil muzical-coral la susținerea Ministerului Educației din RM: școala de cultură generală nr. 12 din sectorul Râșcani (azi/LT „I. Creangă”), școala nr. 52, sectorul Botanica (azi/ LT „Iu. Hașdeu”), școala medie nr. 39 sectorul Centru (azi/ IPLTPA „N. Sulac”).

Activitatea claselor muzical-corale s-a fundamentat printr-o simplă formă de manifestare a activităților colectivelor corale de elevi și a dirijorilor de cor, inclusiv a profesorilor ce au preluat

predarea disciplinelor muzicale individuale în aceste instituții. Astfel, prin promovarea ideilor de formare a copiilor prin intermediul muzicii, la solicitarea administrației instituțiilor și a părinților, care au urmărit să contribuie benefic la dezvoltarea intelectuală a elevilor și a muzicalității lor, s-a constituit inițial un plan-cadru individual de învățământ de profil arte, atât pe verticală, cât și pe orizontală, prin care se deosebește structural, având șarja de ore atât pentru orele de ansamblul coral la clasă și pentru corul unit, precum și pentru disciplinele muzicale individuale solicitate prin cererile elevilor și a părinților. Acest fapt este simțitor odată cu înaintarea **planului-cadru individual** de către instituțiile de învățământ de profil arte pentru avizarea, coordonarea și aprobarea lor de către directorul instituției respective, de către specialistul principal/coordonator al claselor cu profil muzical-coral, de directorul Direcției generale, educație tineret și sport din municipiul Chișinău și a Ministerului Educației al RM, începând cu anii de studii 2000-2001. Documentul normativ cu responsabilitate administrativă axat pe dimensiunea realizării procesului educațional în clasele cu profil de arte se afirmă treptat ca un document ce s-a integrat în procesul de învățământ general ca un sistem autohton al educației muzicale a elevilor prin arta corală/vocală și instrumentală. La rubrica discipline școlare este rezervată rubrica arte/disciplinele muzical-coral, cu șarja de ore alocate pentru fiecare disciplină muzicală de profil și numărul de ore. Disciplinele muzicale-teoretice de profil include: *Ansamblul coral*, se alocă 2/ore săptămânal pentru fiecare clasă a I-a la a IV-a; și a V-a la a IX-a; și pentru ansamblul coral unit 2 ore/săptămânal pentru clasele a II-IV-a și 2 ore/săptămânal pentru clasele a V-IX-a; La disciplina de *Solfegiu* se alocă 2 ore/săptămânal pentru fiecare clasă a I-IV-a; a V-a IX-a; specificându-se (în rubrica notă), dacă în clasă sunt 25 și mai mulți elevi, clasa se împarte în două grupe; La disciplina de *Istoria muzicii* se alocă 1 oră/săptămânal pentru clasele a V-IX-a; Aceste discipline muzical-teoretice se încadrează plenar în orarul de bază al instituției împreună cu disciplinele generale de învățământ. Pentru disciplinele muzicale de profil individuale este specificată rubrica notă, care urmează să se integreze paralel cu disciplinele muzicale teoretice. Din perspectivele solicitării și a cererilor depuse, se conturează un tablou sinoptic al predării disciplinelor muzical-individuale (pian, acordeon, canto, vioară, fluiet, tobe, țambal, chitară etc.). În rubrica *Notă* este specificată modalitatea de organizare a orelor individuale, a orelor pentru ansamblul vocal, ansamblul cor unit, ansamblul instrumental, orchestră, precum și numărul de ore alocate pentru corepetitori/maestrii de concert/acompaniator. Astfel, elevul beneficiază de 1 oră/săptămânal pentru un studiu individual la instrumental muzical solicitat și la canto/dirijat coral; câte 2 ore/săptămânal pentru ansamblul vocal și ansamblul instrumental (nu mai mult de 2 ansambluri la clasă).

Ca finalitate a obținerii unei bune educații muzicale a elevului se datorează faptul că sistemul de învățământ din țară contribuie, astfel, la formarea interpretului vocalist, corist și instrumentist, starea de spirit este benefică în activitățile ce se manifestă cu precădere cultural, în biserici culte, la organizarea de petreceri obiceiuri și tradiții naționale cum sunt (nunți, botezuri, cununia, emisiuni TVRadio, mass media etc.), iar aceste activități angajează ființa umană în procesul de culturalizare și respiritualizare artistică, estetică, muzicală și comunicare cu semenii, un rol foarte decisiv la menținerea stării psihologice, benefice a ființei umane, ca atare. La educația muzical-corală/vocală și instrumentală concurează selectarea repertoriului de învățare pentru toate clasele și instituțiile de învățământ de profil arte, care este propus ca o modalitate ce orientează activitatea cadrului didactic de specialitate să-și proiecteze predare-învățarea-evaluarea în corespundere cu CDȘ/curriculumul la disciplină, repertoriul este orientativ din motiv ce este axat pe realizarea principiului diferențierii și individualizării, a capacităților muzicale ale elevului. După cum menționează autoarea M. Morari „Cunoașterea (înțelegerea/analiza/explicarea/valorizarea) fenomenului artistic se realizează prin prisma valorilor omului și în raport cu lumea interioară a acestuia. În acest context, prin intermediul reflexiunii valorile operei de artă într-un sens formează personalitatea receptorului de artă. [2, p. 26].

Definiția de interpretare muzicală face referință la genul de interpretare a muzicii instrumentale și vocale. În dicționarul de muzică, autor I. Gagim, este menționat genul de muzică

pentru voce, vocală (solo, în ansamblu, sau în cor). Fiind strâns legată de cuvânt, muzica vocală este tratată ca artă sintetică (muzical-poetică). Însă rolul principal îi revine totuși melodiei, care conferă textului poetic o calitate artistică nouă, superioară (spre deosebire de recitative, declamație, în care rolul de bază îl au cuvintele). [1, p. 99].

Abordarea conceptuală a artei de interpretare instrumentală – pian urmărește să se realizeze două direcții: **aspectul tehnic** – de formare a aparatului muscular pianistic și **aspectul artistic** – de interpretare artistică/redând expresivitate artistică a creației muzicale/redarea imaginii muzicale a creației, utilizând elementele de limbaj muzical și sfera mijloacelor de expresivitate muzicală.

Caracterul artistic al execuției instrumentale pianistice urmărește atât concretizarea unei tehnici de emisie sonoră și de folosire a aparatului tehnic/mobilitatea degetației în scopul dobândirii unei depline stăpâniri a mijloacelor de expresivitate muzicală, precum și interpretarea artistică a repertoriului muzical, redarea imaginii muzicale. Autorul I. Gagim, în dicționarul de muzică definește noțiunea de **Imaginea muzicală** – reprezentare în conștiință a *conținutului lucrării muzicale (pe baza imaginației)*. *Imaginea muzicală* constituie o formă de reprezentare a realității (*sufletești*) sub aspect de trăiri, idei, sentimente, dispoziții, asociații etc., apărute în diferite situații de viață și exprimate prin intermediul sunetelor muzicale în cadrul unei lucrări. Astfel, o lucrare muzicală poate fi interpretată în diferite variante și receptată în mod diferit. Există două tipuri de imagine muzicală: (1) **imagine pură, absolută** (imagine în muzica instrumentală, orchestrală sau în vocaliză); (2) **imagine mixtă** sub mai multe manifestări: a) muzică axată pe un text literar (cântecul, cantată, oratoriu, opera, opereta ș.a.; b) muzica sugerată de opere literare (muzica instrumentală cu program, cu titlul literar, de ex.: Simfonia „Faust” de F. Liszt; c) muzică de dans (dansul propriu-zis, baletul); d) muzica sugerată de tablouri sau evenimente ale naturii (de ex: „Anotimpurile de A. Vivaldi”, „Anotimpurile” de P.I. Ceaikovskii ș.a.); e) muzică sugerată de evenimente istorice (de ex: Uvertura „Anul 1812” de P.I. Ceaikovskii) sau din viața personală a compozitorului (de ex: Simfonia „Fantastică” de H. Berlioz; f) muzica sugerată de genuri de artă plastică (de ex: „Tablouri dintr-o expoziție” de M. Musorgskii). [1, p. 99].

La selectarea repertoriului, cadrul didactic va ține cont de dificultățile tehnice și stilistice ale creațiilor pentru pian din repertoriul pentru copii de vârstă claselor a I-IV-a și de vârstă de gimnaziu, clasele a V-IX-a.

Repertoriul pentru pian are ca structură creații ce contribuie la dezvoltarea tehnică, formă și factură muzicală, gen și stil: **a)** exerciții de pian și game; **b)** studii; **c)** piese; **d)** piese cu elemente polifonice/polifonii; **e)** creații de formă amplă/sonate, sonatine.

Cerințe de evaluare a programului/repertoriului pentru semestrul I și II pentru Clasa II (I – pian) poate fi reprezentat în tabelul de mai jos:

Cerințe de program studiat pe parcursul unui an	Perioada desfășurării/probele ES		Forma evaluării	Program de examen
o gamă majoră 1-2 studii de diferite variante de mișcare o piesă cu caracter contrastant (vesel, trist, liric, dansant, meditative etc.) O creație de formă amplă: sonată, p. I.	Semestrul I	decembrie	ES/lecție de evaluare	2 piese cu caracter contrastant
	Semestrul II	aprilie-mai	ES/examen/concert academic	2 piese cu caracter contrastant sau opțional: o sonată/sonatină, P.I, și o piesă

O altă formă de manifestare a elevilor în clasele cu profil muzical-coral este interpretarea vocală/corală, sunt predate disciplinele: **ansamblul coral**, **ansamblul vocal** și **canto coral/academic**. Disciplinele muzicale bazate pe interpretarea vocală, instrumentul muzical „viu” cum este vocea, caracterizată prin particularitățile sale de interpretare atât individuală, precum și în ansamblu, în grup (duet, trio, cvartet, cvintet, octet), introdusă în *planul-cadru individual* pentru instituțiile cu profil muzical-coral, ce vine în ajutorul elevilor la formarea culturii vocale și a formării competențelor muzicale, completându-se, astfel, cu orele de ansamblu coral, solfegiu și istoria muzicii.

Învățarea instrumental-vocală este înțeleasă în strictă conformitate cu elementele componente ale conținuturilor curriculare. Școlile de profil „Arte” au la bază predarea instrumentelor muzicale și canto, în special, elevilor care posedă o tehnică avansată și greu de dobândit. Prin intermediul instrumentului muzical viu, „vocea”, are loc, în paralel, învățarea rapidă și eficientă a citit-scrisului muzical, atunci când oferim posibilitatea elevului de a transcrie creația muzicală, să aplice solfegierea și analiza vocală a creației muzicale, a cântecului de solfegiere, a înțelegerii cât mai ușoare a elementelor de limbaj muzical cu aspect din teoria muzicală și de pătrundere în conținutul muzical dramatic, prin redarea imaginii muzicale din creațiile învățate. Or, pentru a se ajunge la nivelul înțelegerii formelor complexe ale lucrărilor muzicale fără formarea deprinderilor de a distinge elementele de bază ale discursului muzical: motive muzicale, propoziții sau fraze, teme, perioade etc. înțelegerea și asimilarea unei creații muzicale în clasele cu profil este greu de realizat. De aceea, în cadrul lecției de canto/academic/coral citirea de pe note a creațiilor muzicale este necesară, acestea devin, la rândul lor, metode specifice de solfegiere și analiză a intervalelor pe care vocalistul/coristul trebuie să le dezvolte pentru a obține o intonație justă a melodiei, fără de care interpretarea muzicală nu poate fi acceptată de ascultător.

Canto ca disciplină școlară de profil constituie disciplina muzical-individuală de bază care oferă elevilor pe viitor formarea ca viitori artiști lirici (soliști și coriști) interpreți de concert, cu o înaltă pregătire profesională, capabili să redea creația muzicală vocală în toată complexitatea genurilor și a modalităților ei de exprimare. Arta cântului fiind un proces complex, va urmări atât dezvoltarea aptitudinilor vocale individualizate, cât și implementarea elementelor de tehnică vocală și a formării legăturilor asociative dintre segmentele respirație – vibrație – rezonanță, dar și a rezistenței la un efort psiho-fizic susținut. Deoarece fiecare elev prezintă o structură psiho-somatică fonatorie și artistică proprie, lecția de canto se desfășoară individual dintre cadru didactic-elev-maestru de concert, având la bază un studiu sistematic fundamentat pe exerciții vocale, vocalize ce vor contribui la dezvoltarea vocii, a timbrului, a registrului și a expresivității artistice. Abordarea concepției artei cântului vocal/coral are două componente: tehnic – vocală și artistică – interpretativă.

Caracterul practic artistic al artei cântului (canto coral, academic, popular, jazz) urmărește atât concretizarea unei tehnici de emisie sonoră și a folosirii organului fonator în scopul dobândirii unei depline stăpâniri a mijloacelor de expresie muzicală pe fond vocal, cât și interpretarea artistică a repertoriului muzical. *La selectarea repertoriului* se va conduce de dificultățile tehnice și stilistice ale partiturilor vocale pe care se va forma viitorul interpret/cântăreț vocal.

Cadru didactic va ține cont de următoarele caracteristici ale specificului disciplinei, aspectul ce ține de: **A. Tehnica vocală** și **B. Interpretare – repertoriu/creații muzicale vocale**:

A. Tehnica vocală. Noțiunile de bază ale artei cântului care trebuie predate elevului se referă la:

1. Conduita fonatorie (ținută, atitudine, expresie)
2. Cunoașterea vocii ca instrument al cântului:
 - a. respirația (tipuri de respirație, respirația justă, exerciții respiratorii, gimnastică respiratorie);
 - b. modelarea sunetului în segmentul oro-faringian (atacul sunetului; rezonanță; sprijin; sensibilități interne);
 - c. dicția (articulație, pronunție, expresivitatea cuvântului);
 - d. controlul critic auditiv și senzorial în cânt (audiție, percepție, imagine și sens);
 - e. igiena vocală.

Aplicarea practică a teoriilor artei cântului se face, în primul rând, pe vocalize și studii acompaniate.

a. Vocalizele sunt exerciții specifice metodei fiecărui profesor, adecvate profilului fonator al elevului, elaborate anume sau extrase din metodele de cânt consacrate cum ar fi: M. Garcia, M. Marchesi, L. Lehman, J. Faure, G. Duprez, El. Teodorini, Gh. Ștefănescu etc.

Prin executarea vocalizelor se urmărește:

1. Atacul sunetului, sprijin; sunete ținute; aplicații de vocale pe aceeași treaptă; sunete învecinate ascendente și descendente;

2. Plasarea sunetului, rezonanță: Exerciții pe intervale mici până la cvintă cu asocierea consoanelor nazale.

3. Legarea sunetelor: Legato, portamento. Exerciții pe terțe și cvinte; arpegii mici.

4. Egalizarea registrelor: Exerciții pe game majore diatonice ascendente și descendente, arpegii mici și mari ascendente și descendente, arpeggiul lui Rossini.

5. Agilități: game minore și cromatice ascendente și descendente. Trioletul, staccato, martellato, apogiatura, acciacatura, mordent, grupetto, tril, fermate, filaje.

6. Studii pe vocale și pe vocale precedate de consoane (metodele J. Faure, Concone, Lütgen, Aprile, Bordogni, Panofka, P. Viardot, Gh. Ștefănescu, El. Teodorini etc.).

B. Interpretare – repertoriu

Interpretul vocalist-cantist dezvăluie publicului, prin intermediul vocii și măiestriei artistice, valoarea și sensul artistic al unei opere muzicale. În privința realizării interpretării muzicale elevul parcurge noțiuni ale terminologiei muzicale:

- rolul interpretului în muzica vocală-corală, canto academic;
- clasificarea structurii și sensului muzicii, a planului său interpretativ;
- modalități de exprimare a conținutului de idei, a frumosului estetic;
- metode de însușire a operei muzicale;
- repere tradiționale și contemporane în interpretare;
- posibilitățile interpretative originale redării operei muzicale;
- relația creator – interpret – public.

Repertoriul este elementul fundamental în educația vocală/corală a cântărețului/vocalistului-cantistului, de alegerea, eșalonarea și gradarea lui depind rezultatele de experiență muzicală zilnică a elevului. Repertoriul va fi eșalonat pe ani de studiu; el trebuie să corespundă nivelului dezvoltării tehnice – vocale și posibilităților intelectuale și artistice ale fiecărui elev în parte, a stării de sănătate.

Repertoriul propus se va lucra la clasă astfel:

- analiza muzicală și literară a fiecărei piese;
- se vor face audiții comparative pentru completarea imaginii muzicale;
- însușirea muzicală a piesei (intonaj, ritm, text);
- studierea problemelor de tehnică vocală impuse de piesa respectivă;
- studiul dicției, sensului și expresivității cuvintelor;
- memorizarea piesei;
- desăvârșirea actului interpretativ.

Realizarea interpretării repertoriului recomandat decurge din îmbinarea explicațiilor pe nivel de predare-învățare-evaluare cu studiul individual și aportul personalității artistice a elevului. Repertoriul poate fi selectat și studiat în limba originală (italiană, engleză, franceză, rusă etc.), dar poate fi studiat și în limba română (tradus). Cerințele de evaluare a repertoriului muzical prezentat în cadrul manifestărilor artistice, precum și la examene/evaluări sumative va fi executat din memorie, în rare cazuri se admite utilizarea partiturii muzicale, pentru elevii care au dat dovadă de o slabă frecvență, o stare de sănătate bolnăvicioasă pe parcursul lecțiilor, excepție se face doar pentru evaluări în sala de clasă. Elevii care dau dovadă de înalte cunoștințe și se manifestă cu vocație, la discreția cadrului didactic și a administrației instituției, sunt implicați în concerte tematice, aniversări, activități culturale. Verificarea cunoștințelor se va face în cadrul formelor de evaluare academică. Cerințe de evaluare a programului/repertoriului pentru semestrul I și II pentru Clasa II (I – canto) poate fi reprezentat, în tabelul de mai jos:

<i>Cerințe de program studiat pe parcursul unui an</i>	<i>Perioada desfășurării/probele ES</i>		<i>Forma evaluării</i>	<i>Program de examen</i>
1-2 exerciții; o vocaliză 2 creații cu caracter diferit	Semestrul I	decembrie	ES/lecție de evaluare	2 piese cu caracter diferit
2 creații cu caracter contrastant	Semestrul II	aprilie-mai	ES/examen/concert academic	2 piese cu caracter contrastant

În concluzie: Credeți că omul va rezista în momente de bucurie să nu cânte? De aceea, este important ce și cum audiem și cântăm. Muzica bună lărgeste spațiul viziunii și înalță spiritul. Iar *Ludwig van Beethoven* spunea: „**Muzica** este o revelație mai înaltă decât orice înțelepciune și orice filozofie”. Muzica este un dar divin oferit omului prin natura sa. *Robert Schuman* spunea: „Dacă aveți o voce bună, nu șovăiți să o cultivați, considerând-o ca cel mai frumos dar pe care vi l-a dat natura”. Ascultând muzica corală-vocală și exersând vocalize, calitatea intonării se va îmbunătăți treptat și simțitor. Auzul interior se dezvoltă formând o sensibilitate maximă dacă e format după un cor cu performanțe. Muzica instrumentală dezvoltă imaginația și larga viziune, stimulează sistemul nervos și capacitatea deosebirii imaginilor sonore. De asemenea, atunci când aveți timpul încordat, sau un pic de plictiseală, dacă aveți posibilitatea – audiați muzica interpretată de soliști și încercați să cântați ca ei. Nu e nevoie de mare efort. Fredonând împreună cu solistul, fără de observare și forțare, crește puterea și rezistența cordelor vocale.

Bibliografie:

1. GAGIM, Ion, *Dicționar de muzică*, Chișinău: Î.E.P. Editura Știința, 2008 (combinatul Poligr.)- 212 p.+8p. planșe color – (Col. „Dicționare școlare”). ISBN: 978-9975-67-544-4 (broșat)
2. Morari, Marina, *Evoluția conceptului de reflexiune artistică*, Revistă de specialitate a AMTAP, Studiul artelor și culturologie, 2014, Chișinău, nr. 3(23).
3. MUNTEANU, Gabriela, *Didactica educației muzicale*, ediția a II, Editura România de Măine, București, 2007. ISBN:978-973-725-908-0
4. PLANUL-CADRU de învățământ pentru anul de studii 2024-2025/Ordinul Ministrului Educației și Cercetării nr. 439/2024 Cu privire la aprobarea Planului-cadru pentru învățământul primar, gimnazial și liceal, anul de studii 2024-2025 (RO)https://mecc.gov.md/sites/default/files/ordinul_mec_cu_privire_la_planul_cadru_pentru_2024-2025ro.pdf
5. REGULAMENTUL de organizare și funcționare a claselor cu profil muzical-coral din instituțiile de învățământ preuniversitar Ordin nr. 24 din 12 ianuarie 2011 https://mecc.gov.md/sites/default/files/regulamentul_de_organizare_si_functionare_a_claselor_cu_profil_muzical_coral_din_institutiile_de_invatamint_preuniversitar.pdf
6. TETEA, Margareta, PAPENIUC, Marina, *Evoluția didacticii pianistice moldovenești din perioada interbelică și până în prezent*, /revistă/ „Învățământul artistic și performanța prin stimularea creativității elevilor” – Ch. RM., decembrie 2019/coord. A. Tabaran, E.M. Pașca. Ed. trilingvă română-engleză-rusă – Iași: Ars Longa, 2024. ISBN: 978-973-148-440-2

CZU 159.942.5-053.2

INTERVENȚII PSIHOLOGICE PRIVIND GESTIONAREA TRĂIRILOR EMOȚIONALE ALE COPIILOR

Lilia NACAI, asist. univ., *Facultatea de Științe ale Educației,
Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți*

Abstract: *The article reflects the theoretical-applicative investigation focused on the elucidation of children's reactions to stress, the signs presented by children who need psychosocial assistance, as well as suggestions regarding the provision of psychosocial assistance to children who have been exposed to traumatic events. It is of interest to specialists in the BASIC PH model field of psychological assistance for children marked by stress and uncertainty.*

Keywords: *stress, traumatic events, reactions to stress, psychological assistance of children, resilience.*

Stresul reprezintă o parte integrantă a vieții cotidiene. Potrivit lui H. Selye, care a formulat, în 1937, primul model teoretic și experimental al stresului, valabil și astăzi în liniile sale esențiale, evitarea situațiilor stresante nu este doar imposibilă, dar nici necesară, deoarece „stresul este viața, iar absența sa înseamnă moarte” [6]. Organizația Mondială a Sănătății (OMS) definește stresul ca o reacție nespecifică (aceeași pentru stimuli diferiți) a organismului la orice solicitare.

Stresul este răspunsul uman la o amenințare reală sau imaginară, în care o persoană poate iniția un răspuns psihofiziologic de stres față de o situație, chiar și în absența unor amenințări reale, doar prin gânduri, emoții sau amintiri.

Este important de menționat că organismele noastre nu sunt adaptate pentru a răspunde constant la stres, iar acest lucru poate fi periculos deoarece recuperarea dintr-un răspuns de stres este adesea foarte provocatoare. Dacă răspunsul la stres al unei persoane este activat constant, procesele restaurative ale corpului, care sunt orientate spre viitor, creștere și dezvoltare, sunt perturbate, ceea ce duce la stres cronic. Stresul cronic epuizează capacitățile de adaptare ale unei persoane. Potrivit viziunilor științifice actuale, stresul cronic este cauza multor afecțiuni și este un real pericol pentru sănătatea fizică și psihică.

Pentru a menține sănătatea mentală și somatică, este important să identificăm resursele care permit unei persoane să își păstreze capacitățile de adaptare. Resursele includ tot ceea ce o persoană folosește pentru a face față solicitărilor (resurse fizice, psihologice, sociale etc.). Depășirea cu succes a situațiilor stresante depinde direct de înțelegerea propriilor resurse, abilitatea de a le identifica și diversitatea, natura și amploarea utilizării resurselor disponibile. *Modelul integrativ de reziliență „BASIC PH”*, dezvoltat de profesorul Mooli Lahad (Directorul Centrului pentru Prevenirea Stresului, Israel) și colegii săi, ne poate ajuta să identificăm, să dezvoltăm și să învățăm să folosim eficient resursele proprii. Potrivit autorilor acestui model, potențialul de depășire a crizelor se află în fiecare dintre noi, propunând explorarea întregului spectru al capabilităților personale ale unei persoane. Acest model este valoros deoarece se bazează pe cercetări teoretice și empirice aprofundate, fiind larg adaptat în practica psihologică și acoperind întreaga gamă de stiluri și moduri prin care o persoană poate face față stresului și/sau crizei. [3]

În anii 1990, lucrând cu persoane aflate în situații de amenințare constantă a vieții, Mooli Lahad și colegii săi au descoperit că 20% dintre persoanele intervievate manifestau PTSD (Tulburare de Stres Post-Traumatic), în timp ce ceilalți 80% au depășit cumva trauma, păstrându-și sănătatea. După ce au analizat teoriile psihologice, cercetările științifice relevante și au realizat propria lor analiză empirică pe termen lung, concentrându-se asupra acestor modalități de depășire a crizelor, M. Lahad a propus propriul său model multidimensional – un model pentru depășirea stresului și căutarea stabilității interioare. *Modelul integrativ de reziliență „BASIC PH”* este ca un „pod peste prăpastie” care ajută o persoană să „crească” dintr-o criză, să „conecteze” „Sinele” interior cu „Lumea” exterioară [3]. S-a constatat că fiecare persoană are o combinație unică de resurse de gestionare a stresului. Ideea modelului este că fiecare individ are potențialul său, experiența sa de a depăși un eveniment stresant în șase modalități:

1. B – Credință și valori – credință, convingeri, valori, filosofie de viață.
2. A – Afecțiune – exprimarea emoțiilor și sentimentelor.
3. S – Socializare – legături sociale, sprijin social, apartenență socială, comunicare.
4. I – Imaginație – imaginație, vise, amintiri, creativitate.
5. C – Cogniție, gândire – minte, cunoaștere, strategii cognitive.
6. PH – Fizic – activitate fizică, resurse corporale.

Credință și valori – această modalitate de depășire a unei crize se bazează pe capacitatea de a crede: poate fi credința în Dumnezeu, în oameni sau în sine. Existența unui sens în viață, unui sistem de valori, a unei misiuni și a credinței este o sursă de energie pentru o persoană în situații dificile.

Afecțiune – această modalitate de a depăși stresul necesită mai întâi să învățăm să înțelegem propriile noastre sentimente, emoții, să le recunoaștem. După aceea, devine posibil să exprimăm emoțiile, sentimentele recunoscute în cele mai acceptabile moduri pentru fiecare persoană: verbal – într-o discuție personală, în scris – într-o scrisoare, fără cuvinte – prin dans, desen, muzică sau teatru. Este vorba despre exprimarea directă sau indirectă a emoțiilor, sentimentelor: de exemplu, scrierea emoțiilor într-un jurnal, exprimarea acestora prin orice formă artistică (desen, cântat, muzică instrumentală) etc.

Socializare – această modalitate de gestionare a stresului este caracterizată de dorința de a comunica, de a căuta sprijin din partea familiei, a prietenilor apropiați sau a profesioniștilor calificați. În plus, putem ajuta alte persoane aflate în impas, ne putem implica în servicii comunitare etc. Esența modalității este includerea socială, oportunitatea de a fi printre oameni, de a fi util, de a te simți parte a unui sistem, organizație, instituție etc.

Imaginație – această modalitate de a face față stresului apelează la abilitățile noastre creative, la latura creativă a personalității noastre. Prin imaginație, putem visa, dezvolta intuiția și plasticitatea, căuta și găsi soluții în lumea jocului și fanteziei, imagina un viitor și un trecut schimbat, chiar și amintirile momentelor fericite pot reduce intensitatea trăirilor în situații dificile în prezent. Aceasta include și simțul umorului, improvizarea, arta și diverse meșteșuguri.

Cunoaștere – este o modalitate de a depăși o criză prin utilizarea abilităților noastre mentale, capacitatea de a gândi logic și critic, de a evalua situația, de a învăța și a înțelege idei noi, de a planifica, de a studia, de a aduna informații fiabile, de a analiza problemele și a le rezolva. Aceasta include, de asemenea, stabilirea priorităților, alternativele, delegarea și autoreflexia.

Fizic – este o modalitate de a face față stresului care presupune apelarea la activitatea fizică a corpului nostru. Această metodă este legată de capacitățile fizice ale corpului nostru, cum ar fi abilitatea de a sesiza prin auz, văz, miros, atingere, gust, căldură și frig, durere și plăcere, tensiune internă sau relaxare. Aceasta include, de asemenea, diverse tipuri de activitate fizică (exerciții sau antrenamente fizice, mers pe jos, drumeție etc.) și practici corporale (tehnici de relaxare, exerciții de respirație etc.).

Concluzionăm, fiecare persoană posedă șase modalități pentru a depăși stresul și, dintre acestea, doar câteva sunt dominante. În acest sens, este important să înțelegem propriile puncte forte și să dezvoltăm modalitățile pasive, consolidând astfel și îmbogățind resursele personale. Este esențial să reținem că nu există modalități „corecte” sau „greșite” dintre cele descrise mai sus; fiecare dintre ele are propriile avantaje și dezavantaje. Mai mult, pentru a restabili și a crește punctele forte și resursele atunci când o persoană se simte „pierdută” și nu mai are un teren solid, este util să reflectăm asupra resurselor noastre existente și să ne concentrăm pe utilizarea lor eficientă. Dacă o persoană se simte într-un „impas”, este recomandat să se orienteze către acele dimensiuni care încă nu s-au manifestat sau care sunt slabe.

Copiii, ca și adulții, pot fi expuși la evenimente traumatice (definite ca „*evenimente dincolo de limitele normale ale experienței umane*”), ei pot exprima diferite tipuri de reacții la stres. Aceasta este o reacție umană normală la evenimente anormale de suferință. Atunci când există o acumulare de experiențe stresante sau dacă copiii se confruntă cu stres cronic, există o amenințare reală pentru dezvoltarea lor pe termen lung. [7, 9]

Când copiii se confruntă cu orice eveniment traumatizant, ei au atât reacții emoționale, cât și fizice. Aceste reacții fizice și emoționale sunt răspunsuri normale și apar la majoritatea copiilor care se confruntă cu un eveniment care îi copleșește. Părinții, profesorii și alți îngrijitori trebuie să fie încurajați să observe orice schimbare la ei, schimbare în comportamentul acestora. Copiii tind să fie puternic afectați de reacțiile părinților la evenimentul traumatic.

Reacțiile la stres tipice pentru copii sunt plânsul, strigătul, tremorul, spaima, neputință și pasivitate (manifestă teama de a fi separat de părinte), imobilitate/freezing și/sau mișcare fără scop, comportamente de agățare/lipire în raport cu adulții de referință sau retragere totală, comportamente regresive (sugerea degetului mare, enureza, frica de întuneric), neînțelegerea că pericolul nu mai este, percepția greșită că ceea ce s-a întâmplat este o pedeapsă pentru ceva ce au făcut sau au gândit. Este important să observăm dacă comportamentul copilului este neobișnuit în comparație cu comportamentul altor copii.

Copiii care au nevoie de asistență psihosocială vor prezenta următoarele semne: neajutorare și pasivitate, frică generalizată, confuzie cognitivă, dificultate în a identifica ceea ce îi deranjează, lipsa, dificultatea verbalizării, atribuirea calităților magice amintirilor traumatice, tulburări de somn, comportamente regresive, simptome care interferează cu rutina zilnică a copilului,

agravarea simptomelor, simptome care sunt extrem de supărătoare pentru copil sau familia acestuia. [8, 9]

A vorbi despre eveniment și a le permite copiilor să-și împărtășească experiențele și sentimentele poate ajuta la scăderea suferinței emoționale. Îngrijitorii/părinții trebuie încurajați să fie disponibili pentru copii, eventual într-un spațiu sigur în care copilul poate vorbi deschis. Acest lucru va reconstrui încrederea copiilor în oameni și îi va ajuta să se simtă în siguranță. Este important să fim acolo pentru copiii care doresc să vorbească, copiii NU trebuie împuși să vorbească. Copiii s-ar putea să nu vorbească deloc, dar îi face să se simtă bine faptul că știu că există oameni în preajmă cărora le pasă. Este important să evitați să inundați copiii cu sfaturi – oferindu-le copiilor spațiu, dar nu impunând idei despre cum să se comporte sau să reacționeze, ascultându-le sentimentele și reasigurându-i că este obișnuit să simtă cum se simt după un astfel de eveniment. A fi disponibil și a oferi reasigurări copiilor poate ajuta la restabilirea unui sentiment de siguranță și securitate.

Copiii pot fi adesea confuzi cu privire la ceea ce îi poate ajuta. Prima sarcină este să își normalizeze rutina cotidiană, stabilind rutine zilnice cât mai curând posibil, ajutându-i să se implice în sarcini de rutină, cum ar fi întoarcerea la grădiniță sau angajarea în activități recreative. Copiii vor apela la adulții din grupul de referință pentru a învăța cum să facă față acestor incidente/evenimente. Adulții din grupul de referință trebuie să încerce să asigure o adaptare sănătoasă acționând cu calm, asigurând ore regulate de somn, mese regulate, activități sistematice. Acest stil de viață le poate permite copiilor să dezvolte strategii constructive de coping. Copiii își vor da seama că adulții și-au normalizat viața și vor fi motivați să facă la fel.

Reacțiile copiilor variază în funcție de vârstă. Analiza literaturii de specialitate ne-a permis să elucidăm reacțiile comune întâlnite la copii, împreună cu strategiile sugerate pentru a oferi sprijin. Unele dintre intervenții sunt relevante pentru psihologi, specialiști în domeniu, în timp ce altele sunt direcționate mai precis către părinți. Intervențiile urmăresc să sporească sentimentele copiilor de protecție și securitate, sentimentul de control, să faciliteze atașamentul față de părinți și să crească sentimentul de apartenență. În cele din urmă, trebuie remarcat faptul că nivelul de suferință la copii depinde adesea de răspunsul și nivelul de suferință al părinților. Oferirea de sprijin părinților va ajuta, de asemenea, la reducerea stresului la copiii. [8]

Modelul integrativ de reziliență „BASIC PH”, dezvoltat de profesorul Mooli Lahad, cunoaște aplicabilitate și în cazul asistenței psihologice a copiilor care s-au confruntat cu evenimente stresante/traumatice. Ținând cont că modelul reflectă șase modalități de depășire a evenimentelor stresante/traumatice, pentru fiecare modalitate vom scoate în evidență tehnici, strategii, acțiuni specifice:

1. *B – Credință și valori – credință, convingeri, valori, filosofie de viață*. Oamenii tind să creadă că lumea este rațională. În momentele de incertitudine, această credință poate dispărea și poate fi înlocuită cu alte credințe care îi ajută pe oameni să facă față situației.

Nu este vorba doar despre credința în Dumnezeu. Aceasta poate fi o credință în principii („Suntem puternici și vom trece prin asta”) sau o credință mistică („Am ajuns în acest loc pentru un motiv”).

Este natura umană să se străduiască să dea sens la ceea ce se întâmplă. În căutarea unui astfel de înțeles, el nu este ghidat de raționamentul logic, ci de credință.

Faceți o listă de idei în care ați dori să creadă copiii dvs. când vor deveni adulți. Discutați această listă cu întreaga familie. Discutați cu copiii voștri despre credințele care dau sens vieții dumneavoastră (de ce am venit pe această lume, de ce a apărut omul etc.). Prezintă o rugăciune copiilor tăi și citește-o în mod regulat.

Copiilor mai mari li se poate spune despre acțiunile curajoase ale altor membri ai familiei și despre dificultățile pe care au trebuit să le depășească.

2. *A – Afecțiune – exprimarea emoțiilor și sentimentelor*. Copiii vin pe lume doar cu senzații de bază. Treptat, ei dezvoltă capacitatea nu numai de a sesiza, ci și de a simți. Ei învață să

exprime emoțiile, sentimentele în moduri diferite, care sunt acceptate în cultura în care au crescut.

Adesea, copiii care folosesc canalul sentimentelor pentru a depăși o situație stresantă li se spune: „Nu mai plânge!”, „Arăți ca un copil mic!” „Un om puternic nu plânge!”: ei sunt arătați ca „slabi”, sunt tachinați, ca „plângăcioși” și rușinați. Și este atât de important pentru ei să fie ascultați, să-și înțeleagă experiențele, să îi consoleze și să-i se spună: „Plângi pentru că ești trist... E normal, totul este în regulă...”

Sugestii privind intervențiile/suportul când modalitatea pe care o folosește copilul pentru a depăși stările de stres este afecțiunea

Conversație despre emoții/sentimente. Vorbiți cu copiii despre emoții/sentimente. Acest lucru se poate face oriunde: la televizor, dacă copiii văd lucruri înfricoșătoare care provoacă experiențe dificile, într-un joc, în timp ce își pregătesc temele. Doar întrebați cum se simt în legătură cu situația le veți oferi copiilor sentimentul că vă pasă de ei, ceea ce înseamnă că vă pot vorbi despre ceea ce li se întâmplă. Într-o astfel de conversație, nu luați inițiativa, lăsați copiii să vorbească și nu încercați să înfrumusețați sau să atenuați ceea ce se întâmplă. Îi poți da speranță copilului tău spunând: „Acum ne este greu, dar întotdeauna când ne-a fost greu, ne-am descurcat cu asta. Indiferent ce s-ar întâmpla, sunt aici, sunt cu tine. Suntem împreună, și putem depăși totul...” Încearcă să eviți expresii de genul: „Nu exagera, nu a fost chiar atât de înfricoșător, nu are rost să plângi...” După astfel de afirmații, copiii pot crede că nu ar trebui să împărtășească sentimentele lor față de părinții lor.

Colaje. Decupați câteva imagini din ziar care se referă la emoțiile pe care le experimentați în prezent și câteva imagini cu oameni sau animale. Rugați copilul să aleagă fotografia care reprezintă cel mai bine cum se simte în acest moment. Lăsați copilul să explice de ce a ales această imagine anume. Nu-i întrerupeți povestea, lăsați copilul să vorbească. La final, îmbrățișează-l.

Desene. Îi poți cere copilului să deseneze o imagine legată de situație și apoi să o explice. Apoi îi puteți cere copilului să facă o decupare dintr-un ziar sau o revistă, care îi poate completa sau schimba desenul (aceasta îi va da copilului sentimentul că deține controlul asupra situației). Când produsul este gata, întreabă-l cum s-a simțit la început și cum se simte acum. [1]

3. *S – Socializare – legături sociale, sprijin social, apartenență socială, comunicare.* Un copil care atrage resurse pentru a depăși stresul pe modalitatea legăturilor sociale are nevoie să simtă că nu este singur, să simtă sprijinul celor dragi: membri ai familiei, prieteni, colegi de școală, angajați. Uneori, un astfel de copil se simte mai bine în public – poate chiar printre străini.

Sugestii privind intervențiile/suportul când modalitatea pe care o folosește copilul pentru a depăși stările de stres este socializarea – conversație sau activități comune, pregătirea prânzului împreună, dacă un copil se simte rău, alți membri ai familiei îi pot scrie scrisori sau oferi un desen.

4. *I – Imaginație – imaginație, vise, amintiri, creativitate.* Cu ajutorul imaginației, ne putem transporta în orice loc ne dorim. Deplasarea imaginară într-un loc în care te simți încrezător și protejat este nu numai o modalitate acceptabilă, ci și recomandată de a face față stresului.

Deoarece această metodă nu interferează cu funcționarea noastră normală și nu ne împiedică pe noi și pe copiii noștri să ne îngrijim de nevoile de bază (hrană, somn, rutina zilnică etc.), ne putem permite nouă și copiilor noștri să ne extindem propria „zonă de siguranță” „cu ajutorul imaginației”.

Sugestii privind intervențiile/suportul când modalitatea pe care o folosește copilul pentru a depăși stările de stres este imaginația

Imaginația ghidată. Iată un scurt text cu care vă puteți însoți familia, copiii într-o călătorie imaginară. În acest caz, merită (dar nu este necesar) să închizi ochii, să te așezi sau să te întinzi confortabil și să stingi orice zgomot din jurul tău.

„Pregătim o geantă cu niște haine, o periută de dinți și alte câteva lucruri, apoi plecăm din casă. Ne așteaptă un taxi, intrăm în el, pe drum geamul mașinii este deschis și vântul se simte pe față... De la distanță vedem aeroportul, ne așteaptă un avion... Urcăm în el, avionul decolează.

De sus admirăm priveliștile frumoase: cer albastru, nori... Încet, încet aterizăm pe o insulă frumoasă – copaci, lacuri. Ne așezăm pe malul lacului, apa ne atinge picioarele... Ne simțim bine, sesizăm căldura...

Rămânem o vreme acolo: suntem liniștiți ... ne odihnim... Ne întoarcem în avionul care ne așteaptă, urcăm în el și decolăm. Totul arată uimitor de sus...

Când aterizează avionul, ne vedem taxiul... ne urcăm în el și zâmbim...

La întoarcere, simțim din nou vântul pe față... Și iată-ne casa... Foarte aproape... Suntem acasă.”

Umor și umor negru. Chiar și în situații deosebit de dificile, noi, adulții, putem râde. S-au făcut multe glume despre moarte (umor negru) și chiar și supraviețuitorii Holocaustului și soldații care au luptat în lupte grele și-au găsit refugiu în umor ca o evadare de stres.

Copiii nu răspund întotdeauna la adversitate la fel ca adulții. Foarte des se simt stânjeniți și încep să râdă. Acest lucru nu se întâmplă deloc pentru că vor să jignească pe cineva sau să reducă gravitatea a ceea ce s-a întâmplat – acesta este modul lor de a face față stresului.[6]

Iată încă câteva exerciții pentru a vă folosi imaginația:

- *Fricile au scăzut din intensitate!!!* – Rugați copiii să deseneze pe o foaie mare de hârtie de ce le este frică. Apoi cereți-i să deseneze același lucru pe o foaie mai mică etc., până când foaia devine foarte mică. Întrebați-vă copilul ce vor să facă cu această foaie mică (aruncați-o, agățați-o de perete etc.)
 - *Sfaturi pentru tine* – Invitați copiii să se gândească la ceea ce îi îngrijorează cel mai mult astăzi. Cereți-i să aleagă un personaj celebru (ar putea fi un personaj de desene animate, un personaj de film, un cântăreț celebru etc.) și spuneți-le că acest personaj are ore de consultație. Oferă-le timp să se consulte cu acest personaj din imaginația lor. Apoi întreabă-i ce sfaturi au primit de la consilierul lor cu privire la situația care îi îngrijorează.
 - *Parada poveștilor* – Rugați copiii să inventeze o poveste pe baza imaginii sau a cărții de joc pe care au ales-o. Apoi fiecare să-și spună povestea. Încercați împreună cu ei să înțelegeți cum poate rezista eroul lor stresului. După aceasta, faceți paralele între abilitățile eroului și ale lor în a experimenta ceea ce se întâmplă.
 - *Cadou imaginat* – Folosind imaginația ghidată, duceți-vă copiii la o plimbare într-un loc frumos unde sunt oferite cadouri. La sfârșit, spuneți tuturor membrilor familiei despre dar. [1,7]
5. *C – Cogniție, gândire – minte, cunoaștere, strategii cognitive.* Sunt copiii care depășesc situațiile de criză prin informare. Ei apelează la adulți pentru informații despre ceea ce se întâmplă – după ce le-au primit, își explică apoi situația actuală. Este important pentru ei să obțină material pentru propria lor interpretare rațională.

Merită să le spui copiilor totul? În primul rând, este important să nu-i minți. Informațiile ar trebui să le fie oferite într-o formă și într-un volum care să le fie accesibile. De exemplu, în cazul unui atac terorist, le puteți spune copiilor că a avut loc o explozie și că acolo au fost uciși și răniți. Dați-le faptele: Spuneți-le că răniții au fost duși la spitale și sunt tratați. În același timp, nu ar trebui să încărcăți imaginația copiilor cu detalii grele sau imagini înfricoșătoare: prin urmare, nu trebuie să-i permiteți copilului să urmărească în direct reportaje de televiziune de la fața locului.

De multe ori nu avem informațiile de care copilul are nevoie. În acest caz, este important să aflați de la el ce anume și-ar dori să știe și să încercați să obțineți aceste date pentru el. Astfel, copilul va ști că chiar vreți să-l ajutați.

Sugestii privind intervențiile/suportul când modalitatea pe care o folosește copilul pentru a depăși stările de stres este cogniția

Compilarea unei liste „Cunoscut – Necunoscut”. Puteți face o listă cu copiii dvs. pe baza principiului „Cunoscut – Necunoscut”. Pentru a face acest lucru, pregătiți un formular pe carton

sau o bucată de hârtie Whatman cu următoarele secțiuni: „ceea ce știm sigur”, „ceea ce nu știm foarte bine” și „ceea ce nu știm absolut”. Completați aceste câmpuri. Lista ar trebui să fie cât mai lungă posibil. De-a lungul unui timp, rafinați lista, încercați să mutați datele din secțiunea „necunoscută” în secțiunea „cunoscută”. Copiii vor vedea că treptat sunt tot mai multe lucruri despre care știm ceva.

Planificare. Un sentiment de stăpânire a situației apare atunci când se face un plan – de exemplu, un plan pentru zilele următoare, pentru o săptămână. Planificați împreună cu copilul dumneavoastră un set de acțiuni care trebuie făcute în viitorul apropiat. Modificări ale planului pot fi făcute pe măsură ce situația se schimbă, dar intervalul de timp trebuie respectat. [7]

6. *PH – Fizic – activitate fizică, resurse corporale.* Putem spune copiilor: „După cum știți, acum trecem printr-o perioadă stresantă, să ne ajutăm să ne eliberăm de stres!”

Sugestii privind intervențiile/suportul când modalitatea pe care o folosește copilul pentru a depăși stările de stres este activitate fizică

Masaj de familie. Așezați toți membrii familiei pe covorul din odaie. Învățați copiii în familie masajul în perechi – masați mai întâi picioarele sau palmele, apoi masați spatele – copiii își pot masa părinții, iar părinții își pot masa copiii... În timpul masajului, puteți, dacă doriți, să folosiți cremă sau uleiuri parfumate, principalul lucru este să-i lași pe copii să simtă cât de frumos și liniștitor este.

Băi relaxante. Pregătește-i copilului tău o baie cu spumă și explică-i că până la urmă, atunci când apa va dispărea, anxietatea, tensiunea apărute în această situație sau evenimentul dificil vor dispărea odată cu ea. În timp ce copilul este în baie, roagă-l să enumere ce îl îngrijorează și îl sperie și spune-i că apa absoarbe totul și că în curând îi va lua grijile cu ea.

Jocuri cu o minge de spumă. Dacă nu poți ieși din casă, poți folosi o minge făcută dintr-un burete sau din cauciuc, spumă de uz casnic pentru a elibera tensiunea din corp. Așezați o găleată pe un scaun în salon și jucați-vă aruncând mingea în găleată. Înregistrați rezultatele și recompensați câștigătorul cu un premiu.

Oglinzi. Puneți o muzică liniștită și împărțiți-vă în perechi, astfel încât una dintre perechi să fie o „oglinză”. Această acțiune necesită concentrare și mișcări lente deoarece imitația trebuie să fie precisă.

Gimnastică. Oferă copiilor tăi „lecții de gimnastică” în care tu ești antrenor. Vor fi foarte mulțumiți! Sari, fă trageri, fă exerciții pentru a-ți întări mușchii abdominali. Aceste activități sunt întotdeauna utile și relaxante.

Ocupă-te. Uneori ajută foarte mult să fii ocupat. În situații de urgență, când trebuie să stați în casă, există o mare oportunitate de a curăța dulapurile, de a rearanja hainele pe rafturi, de a pune șosete în perechi, de a împături lenjeria de pat și prosoapele, de a începe gătitul, de a șterge pantofii, de a face ordine pe birou. Implicați-vă și copiii în aceste activități. [1,4]

Pentru a evalua sau autoevalua care este modalitatea pe care o folosești pentru a depăși stările de stres, care modalitate este mai dezvoltată decât altele și care ar merita să fie dezvoltată mai departe, răspunsurile la următoarele întrebări pot fi de ajutor:

Credințe și valori:

1. În ce și în cine crezi? Ce tradiții îți plac și/sau urmezi în viața ta?
2. Din ce grup sau comunitate ai dori să faci parte (comunitate profesională, grup de interese etc.)? Ce valori îți sunt apropiate?
3. Ce apreciezi la partenerii cu care ai afaceri comune, lucrezi, ai hobby-uri, interese etc.? Ce crezi că apreciază partenerii tăi la tine?
4. Ce sensuri umplu viața ta?

Afectivitate:

1. Ce emoții simți în acest moment și poți să le numești?
2. Ești capabil să recunoști emoțiile altor oameni?
3. Influențezi tu și pe cei din jurul tău, având în vedere reacțiile tale emoționale?

4. Împărtășești emoțiile tale cu cei din jurul tău?
5. Permiți exprimarea emoțiilor tale?

Socializare:

1. Ce înseamnă pentru tine ajutorul și susținerea? Ceri ajutor atunci când ai nevoie? Oferi ajutor celor care au nevoie de el?
2. Cât de important crezi că este să împarți responsabilitățile în familie? Ești de acord cu împărțirea responsabilităților?
3. Îți face plăcere să socializezi cu alții? Cine sunt acești oameni și ce îți place la ei? Ce câștigi din această comunicare?

Imaginație:

1. Îți place să creezi ceva nou? În ce domeniu al vieții te consideri un inovator?
2. Care domeniu este cel mai interesant pentru tine pentru a crea ceva nou?
3. Îți aloci timp în viața ta pentru a comunica cu arta, pentru a crea ceva nou?
4. Îți permiți să visezi? Vizualizezi visele și dorințele tale?
5. Cum îți dezvoltă imaginația?

Cunoaștere și gândire:

1. Este important pentru tine să evaluezi corect situația și să aduni toate informațiile? Ce înseamnă „toate” informațiile pentru tine? Ce riscuri iei în calcul atunci când informațiile pe care le aduni nu sunt exhaustive? Cum verifici fiabilitatea informațiilor pe care le primești?
2. Analizezi situațiile dificile din viața ta? Te ajută experiența să „nu faci aceleași greșeli”? Urmărești progresul tău în rezolvarea situațiilor dificile de-a lungul timpului (pe măsură ce îmbătrânești)?
3. Cât de des te antrenezi, te autodisciplinezi în viața ta? Care sunt dovezile disciplinei în viața ta?

Fizic:

1. Cum ai grijă de tine?
2. Dormi suficient?
3. Ești capabil să te entuziasmezi în munca ta, în ciuda disconfortului fizic (frig, foame etc.)? Ești atent la tine și poți distinge între disconfortul fizic și nemulțumirea emoțională?
4. Cum alternezi perioadele de activitate și odihnă?
5. Ce tipuri de recreere îți plac cel mai mult? Planifici odihna în viața ta zilnică? Respecți aceste puncte din plan?
6. Ce tipuri de activități fizice sunt în viața ta?
7. Ești atent la corpul tău în dieta ta? Menții un echilibru între ceea ce este util și ceea ce aduce plăcere în dieta ta?
8. Folosești tehnici de relaxare? Care sunt cele pe care le practici?

Bibliografie:

1. Batog, Mariana. *Modalități de intervenție psihologică în cazul tulburării posttraumatice de stress la copii și adolescenți*. Suport metodologic pentru psihologii școlari. Chișinău, 2015. – 124 p. ISBN978-9975-48-082-6
2. Grigore, Marinela. *Trăiri afective și compensări – Analiza teoretică; Investigație; Intervenție psihologică*, Editura SAPIENȚA, 2002.
3. Lahad, M., & Leykin, D. (2013). *The Integrative Model of Resiliency – The «BASIC Ph» Model, or What Do We Know about Survival? The «BASIC Ph» Model of Coping and Resiliency Theory, Research and Cross-Cultural*. London, UK and Philadelphia, USA: Jessica Kingsley, 11-32
4. Lahad, M., Shacham, M., Ayalon, O. (2013) *The “BASIC PH” Model of Coping and Resiliency – Theory, Research and Cross-Cultural Application*. London: Jessica Kingsley
5. Mitrofan, I. *Cursa cu obstacole a dezvoltării umane. Psihologie, psihopatologie, psihodiagnoză, psihoterapie centrată pe copil și familie*. Iași: Polirom, 2003. – 480 p.
6. Selye, H. *The Stress of Life*. N.Y., 1956. – 216 p.
7. Малкина-Пых И. Г. *Экстремальные ситуации*. Москва: Изд-во Эксмо, 2005. – 960 с. ISBN S-699-07805-3

8. Малкина-Пых, И.Г. *Психологическая помощь близким*. Москва: Изд-во Эксмо, 2009. – 191 с. 978-5-699-35169-5
9. Тарабрина, Н. В. *Практикум по психологии посттравматического стресса*. Питер, 2001, 272 с.

CZU 78(072)

DIMENSIUNI DE INTEGRALITATE A ACTIVITĂȚILOR MUZICAL-DIDACTICE LA LECȚIA DE EDUCAȚIE MUZICALĂ

Marina CALIGA, asist. univ., Facultatea de Științe ale Educației,
Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *The given integration in education reflects those trends that nowadays characterize all fields of human activity. The dimensions of this activity have changed and global problems of contemporaneity have emerged. Currently, there are several indicators that prove the increased interest in integrality in pedagogy, for example: the socio-cultural environment, the success of education focused on the subject and the problem, not only on disciplinary contents, the manifestation of a series of common features in several sciences in education, new orientations in pedagogy. Thereby, they contribute in an integral way to the variation and efficiency of the results obtained.*

Keywords: *dimensions, integration, music education.*

Premisele conceptului de integralitate. Conceptul de integralitate în educație nu este o modă, ci este o reflectare a celorlalte tendințe care caracterizează astăzi toate sferele activității umane, deoarece s-au schimbat dimensiunile activității în diverse domenii, care reies în urma problemelor globale ale contemporaneității. Primele înregistrări științifice se atestă la începutul secolului al XVII-lea în domeniile exacte, aplicând strict pentru anumite activități. Realitatea o privim din alt punct de vedere: în ea totul se mișcă, totul vibrează. Toată materia include în sine o rotație sistemică, formând, până la urmă, un tot întreg, cu o respirație vie, care și este Geneza Lumii – Infinitul. În secolul al XX-lea acest termen se abordează în diferite domenii: filozofie, economie, geografie etc. În secolul al XXI-lea, integralitatea ca concepție este aplicată în științelor pedagogice. Proveniența etimologică a conceptului de integralitate este din cuvintele latine *integrare, integrare, integratio, integrationis* – sunt aplicate în practică cu sensul *de a reuni, de a renova, a completa, a întregi* etc. Savații tot timpul au apelat la rădăcina acestui cuvânt în diferite domenii: știință, cultură, educație, economie etc.

Termenul *integrare* – acțiunea de a (se) integra și rezultatul ei; *integral* (< fr. *integral*) este sinonim cu *întreg, complet* (indică o calitate, aceea de a fi întreg, complet); *integrantă* (< fr. *integrante*) este o parte care intră în componența unui tot; *integrat* semnifică ceea ce este inclus, înglobat într-un tot; *integrator* – ceea ce face ca să fie unit [5, p. 497].

Integralitate (< fr. *integralité*) – indică starea de a fi complet, întreg și se utilizează mai mult la nivel de conceptualizare [2, p. 15]; – o stare, situație a ceea ce este întreg, complet [5, p. 497]. Prin urmare, integralitatea este o parte importantă a procesului de dezvoltare și de unire a părților cu elementele lor într-un tot întreg, iar procesele pot fi și în sisteme deja formate, sau să formeze prin proces sisteme noi din elementele deja existente pe interiorul acestor sisteme.

Sociologii prezintă această concepție ca rezultatul procesului integrator, adică o stare armonizată: funcționarea părților întregului ordonat sistemic [18, 211].

Științele psihologice tratează această concepție ca proces biologic, neurologic și psihic de cuprindere, asimilare, implicare a unui element (impuls, semnal, operație, informație) de către alt element unificator și supraordonat [13, p. 360].

Putem concluziona că: integralitatea în științele umanistice este un proces care se formează pe interiorul unei construcții; este un sistem de idei și valori, părțile cărora sunt legate prin procesul de integralitate.

Bazele conceptuale ale integralității. Pitagora (571-495 î. Hr.) compara integralitatea cu cosmosul, având o alură „muzicală”, de unde și teza că omul trebuie să aibă o fire armonioasă, educând corpul și sufletul prin intermediul muzicii. La pitagorieni, tonul muzical avea forma unui cub de pământ, intervalul de cvartă – de apă, cvinta – de aer, octava – de piramidă de foc [19, p. 19]. Pitagora își începea ziua cu cântece și poezii cu conținut estetic și o finaliza similar. În asemenea mod, marele filosof antic medita permanent la succesele și eșecurile din activitatea sa. Democrit a cercetat integralitatea vizând două genuri de cunoaștere: pe calea simțurilor și pe cea a intelectului. „De la păianjen am învățat să țesem și să cârpim, de la rândunică – arta construcției unei locuințe, de la păsările cântătoare – cântecul prin imitație” [3, p. 163].

În dialectica lui Platon, cunoașterea integră despre lume ocupă un loc important. Istoria menționează despre faptul că, în cercetările platoniene, dialectica și logica au fost considerate constant domenii conexe. Aceasta armonie dintre rațiune și spirit stă la baza concepției muzical-pedagogice despre valoarea educativă a muzicii, care, pătrunzând în sufletul omului, îl înnobilează din punct de vedere moral și spiritual. Paideia muzicală platoniană se axează pe elementele caracteristice sistemelor educative atenian și spartan, integralitatea dezvoltării armonioase se obține din îmbinarea educației fizice (gimnastica) cu cea spirituală (muzicală, intelectuală, estetică) și cea morală. Acesta a fost unul dintre primele sisteme educaționale, care a conceput ideea educației copiilor prin intermediul jocului, poeziei, dansului și cântecului etc. Paideia este considerată primul sistem filosofic în istoria omenirii [14, p. 44].

Aristotel a tratat dual conceptul de integralitate: conform unui principiu, în integralitate, sistemele predomină asupra părților, iar, din alt punct de vedere, părțile sistemului predomină asupra integralității. În învățământul elementar, Aristotel concepea studiul ca pe un sistem integrat, care includea cititul, scrisul, desenul, muzica și gimnastica, fiind sigur de valoarea muzicii, care produce ascultătorilor emoții puternice [16, p. 20-22]. În antichitate, existau legături profunde între arta muzicală și medicină. Aristotel considera importantă muzica nu doar în domeniul pedagogiei, dar și în scopuri terapeutice, or, prin *catharsis*, muzica contribuie la tratarea bolilor psihice. Din această perioadă, se trag calitățile terapeutice ale artei muzicale.

Guido d'Arezzo, părintele didacticii, care a teoretizat toate problemele acestei științe, a abordat integralitatea ca fenomen al teoriilor pedagogice și practice cu rădăcini istorico-genetice adânci, susținând că „Totul ce se află într-o interdependență trebuie să fie cercetat și studiat integrat” [4 p. 64]. Savantul a contribuit la planificarea conținuturilor în politicile educaționale; este întemeietorul finalităților educației, principiilor didactice, procedeelelor și metodelor învățării, modalităților de realizare a lecției. Filosoful german I. Kant a cercetat conceptul de integralitate prin divizarea elementelor componente ale conceptului de cunoaștere, pentru a-l face esențial ca sistem [12, p. 197].

Dimensiuni de integralitate în procesul educațional. În urma cercetării părților componente ale conceptelor integralitate și sistem, observăm reflectarea acestora în domeniul educațional prin tendințele ce caracterizează astăzi toate sferele activității umane, deoarece dimensiunile acestei activități au suportat modificări fundamentale, derivând din problemele globale ale contemporaneității. D. Salade susține: „Termenul de „dimensiuni” în pedagogie, psihologie, educație etc. vrea să evidențieze trăsături ale domeniilor respective, nivelul atins în dezvoltarea lor, precum și notele specifice proprii unui domeniu sau altul” [15, p. 3]. Actualmente, există diferiți indicatori care dovedesc interesul sporit față de integralitate în domeniul educațional, generat din teoriile și practicile existente, dar nu tot timpul acoperă problemele cu care se confruntă una din direcțiile pe care se cercetează. În contextul științelor educației și pedagogiei, conceptul de *dimensiuni* joacă roluri cruciale în înțelegerea și aplicarea procesului educațional.

Dimensiunile educației reprezintă diferitele aspecte esențiale care definesc actul educațional. Acestea pot include dimensiuni cognitive, afective, sociale, axiologice și culturale etc. „Dimensiunile educației reflectă complexitatea și diversitatea procesului de învățare, subliniind că educația nu se limitează doar la acumularea de cunoștințe, ci implică și formarea valorilor, dez-

voltarea competențelor emoționale și sociale și integrarea culturală a elevilor”, susține L. Antonesei [1, p. 247]. Prin urmare, dimensiunile axiologice vizează educarea valorilor, formarea caracterului și a conștiinței etice a elevului. Această abordare transdisciplinară este esențială pentru a oferi o educație holistică, care să răspundă nevoilor complexe ale societății contemporane. Această concepție se concentrează pe aspectele axiologice și transdisciplinare ale educației și discută despre cum educația contemporană trebuie să fie abordată holistic, ținând cont de multiple dimensiuni ale formării elevilor. Este o direcție esențială pentru înțelegerea modului în care diferitele dimensiuni educative contribuie la dezvoltarea unui sistem de învățământ modern. C. Cucoș, cercetând dimensiunile ca sistematizări ale epistemologiei educației încearcă să răspundă la întrebările: „Pe ce căi și cât putem ști despre fenomenul educativ?”, „Cum transmitem cunoașterea/experiența dinspre teoretic către practic și/sau invers?”, „Cum este generată și transmisă cunoașterea în context didactic?” etc. [8, p. 103].

În urma acestor constatări, observăm că una din dimensiunile de integralitate a procesului de educație presupune prezența proprietăților, pe care nu le posedă niciunul din elementele constitutive, dar care se formează în rezultatul interacțiunii acestora în domeniul pedagogic. Cartea profesorului Ion Gagim, *Dimensiunea psihologică a muzicii*, constituie „un dialog ținut măiestrit cu marii gânditori ai lumii: Freud, Jung, Cioran, Nietzsche, Goethe, Blaga, Țuțea, Șt. Lupașcu, Vîgotsky, Heidegger, Bechtereș și alții, care, în consecință, l-au ajutat generos să-și descopere și să-și formuleze mesajul echilibrat al materiei” [10, p. 9]. Din denumirea lucrării observăm trei direcții mari pe care se bazează cercetarea: cea muzicală (luăm de la capăt, deoarece efectuăm cercetarea în acest domeniu), cea psihologică (unde se cercetează despre om ca ființă, nu poți să nu te sprijini pe conceptele psihologice), cea pedagogică (conceptul dimensiune se ramifică pe diferite direcții în acest domeniu). Suplinirea conceptelor cercetate în lucrarea sus-numită, realizate în pas cu timpul ca o retrospectivă, vede lumina zilei o altă carte „Teoria artistică a muzicii”, în care I. Gagim structurează terminologia, noțiunile, categoriile, legăturile muzicii conform dimensiunilor: dimensiunea verticală, generată de înălțimea sunetului, dimensiunea orizontală, generată de durata etc., cu tratarea respectivă a corespondențelor lor muzicologice” [11, p. 7-11]. Luând ca fundamente aceste cercetări, se relevă o paradigmă în tratarea conceptului dimensiune în educație. Prin urmare, sprijinindu-ne pe abordările descrise ale savanților, scoatem în evidență dimensiunile de integralitate – *dimensiune funcțională*, *dimensiune structurală*, *dimensiune operațională*.

Dimensiunea funcțională – părțile componente de integralitate

Elementul (< fr. *élément*, lat. *elementum*) este o unitate microsystemică, adică un component al unității structurale; parte componentă a unui întreg etc. [5, p. 336]. Caracterul integrant al elementelor la nivel de sistem, a fost numit holism (<gr. ὅλος „tot, întreg, integru”), teorie care reiese din integralitate. Din perspectivă ontologică, holismul reprezintă o concepție filosofică, care interpretează teza integralității ca suma părților sale, considerând-o drept factor integrator al lumii.

Structura (< fr. *structurer* „construcție systemică din interior”) reprezintă legătura elementelor din cadrul întregului, exprimând succesiunea relațiilor interne și externe între obiecte și asigură stabilitatea prin sistematizarea elementelor componente [5, p. 1030]. Noțiunile de sistem și structură sunt strâns legate. În sens general, structura reprezintă modul de organizare interioară a unui sistem integru, relația dintre elementele lui. Sistemul apare atunci, când o totalitate de obiecte se integrează din punctul de vedere al corelației existente dintre ele.

Complexul (< lat. *complexus* – relație, completare) este format din mai multe părți [17, p. 203]. Termenul presupune că elementele complexului sunt independente. În același timp, fiecare element din structura complexului are locul său și contactează raporturi între ele.

Sinteza (< gr. *synthesis* – unire, contopire, conexiune mintală) definește îmbinarea a două sau mai multe elemente, care pot forma un tot [17, p. 993]. Noțiunea de sinteză a găsit o implementare variată în științele filosofice, pedagogice, artă etc.

Proces, procesualitate sunt termeni caracteristici care s-au definitivat în secolul al XIX-lea. Din punct de vedere filosofic, proces (< lat. *processus* – curs, mișcare) semnifică un termen conceput ca o formă concretă, care mișcă obiectele materiale, ceea ce asigură modificarea dinamică a sistemului integrat în timp și spațiu, procesul fiind o succesiune de acțiuni, care dezvoltă și schimbă activitatea omului. Acest termen nu este nou, ci, începând cu perioada antică, se aplică la explicarea viziunii asupra lumii, a caracterului static și dinamic al lucrurilor. „Integralitate este un *proces* de asimilare progresivă a comportamentelor și conduitelor mediului integrator – un sistem organizat și structurat operațional”, susține C. Cucuș [7, p. 30]. Examinând tezele enumerate mai sus, observăm că noțiunea de *proces* este cercetată ca un mecanism care *relaționează* diferite elemente în sistem. Datorită *procesualității*, se formează *interrelația* în sistem. În viziunea lui C. Enăchescu, „Integralitatea este un instrument de cooperare, în care se confruntă diferite *relaționări*” [9, p. 56].

O caracteristică a *procesului* constă în dezvoltarea acestui concept în timp. Dintr-un punct de vedere, *procesualitatea* este o formă a temporalității, care caracterizează procesul ca o integralitate cu schimbări legate între ele; din alt punct, *procesualitatea* se atribuie nu numai la timp, dar și la spațiu, deoarece procesul este ceea ce are loc în lumea materială. În acest sens, prin *procesualitate* se fundamentează latura interioară și cea exterioară a dimensiunii funcționale *procesual* și *dinamic* prin sistematizarea:

- elementele integrate în sistem;
- integralitatea fenomenelor structural-sistemice;
- ansamblul organizării în structura sistemului;
- aspectul funcțional-sistemic care implică identificarea funcțiilor create;
- cercetarea sistemică din interior/exterior;
- integralitatea interrelaționată, care face ca să funcționeze acest sistem etc.

Dimensiunea structurală – direcțiile de integralitate. Conceptul de structură în sursele pedagogice se abordează diferit. În abordarea conceptului de educație este rezonabil de reușit din structura și caracteristicile acestui proces. Funcția centrală a educației la nivel de maximă generalitate constă în dezvoltarea armonioasă a personalității în cadrul situațiilor concrete de viață socio-umană din punct de vedere anatomo-fiziologic, psihic și comportamental. Structura de bază a educației reprezintă un sistem de relații interdependente dintre sistemul de influențe ale mediului socio-uman asupra personalității care se raportează la specificul / particularitățile bio-psiho-sociale ale personalității, pe de o parte, și încadrarea nemijlocită a omului în sistemul de activități și atitudini concrete, reale ale mediului socio-uman, pe de altă parte.

În această ordine de idei, componente structurale ale educației: sistemul de influențe și sistemul de activități implică în sine caracteristici generale și particularități real concrete situaționale specifice fiecărui subiect educațional. Caracteristicile generale reprezintă sistemul de finalități spre care este orientat procesul de formare a personalității ca ființă socio-umană, iar caracteristicile specifice reprezintă sistemul de particularități prezente la fiecare om concret (copil, elev etc.) Preluând aceste teze, cercetătorii investighează procesul educațional ca pe o abordare sistemică printr-o structură cu *părțile componente*:

- *sistem* – unitate integră prin componente;
- *complex* – integrarea elementelor după criterii comune;
- *totalitate* – sinteza elementelor integrate;
- *sucesiune* – construcție ierarhică dintre elemente;
- *structură* – organizarea procesului în funcție de proprietăți etc.

Dimensiunea operațională – treptele de integralitate. Treptele școlare reprezintă o condiție structurală necesară pentru funcționarea integrală a sistemului de învățământ, care vizează formarea și dezvoltarea elevilor. „Definirea problemei implică identificarea conceptelor operaționale de nivel de treaptă, ciclul de învățământ, subordonate conceptului fundamental de sistem de învățământ, funcției și structurii de bază a acestuia” [6, p. 116]. Astfel, înțelegem că concep-

tul de trepte se fundamentează prin sistem, datorită operaționalizării procesului educațional, vizând dimensiunea operațională a integralității. Identificăm următoarele *trepte* de integralitate:

- *organizațională* – coordonarea conținuturilor;
- *motivațională* – interesarea educabilului;
- *sistemică* – formarea viziunii întregi despre lumea înconjurătoare;
- *de formare* – caracter analitico-sintetic;
- *informativă* – formarea proceselor de cunoaștere, competențele de a crea prin activitate;
- *metodologică* – formarea gândirii dialectice prin umanizarea procesului de instruire etc.

În Figura 1 cercetăm conceptele de integralitate și sistem; abordarea acestor concepte în procesul de educație; dezvoltarea acestor concept prin trei dimensiuni: funcțională, structurală și operațională:

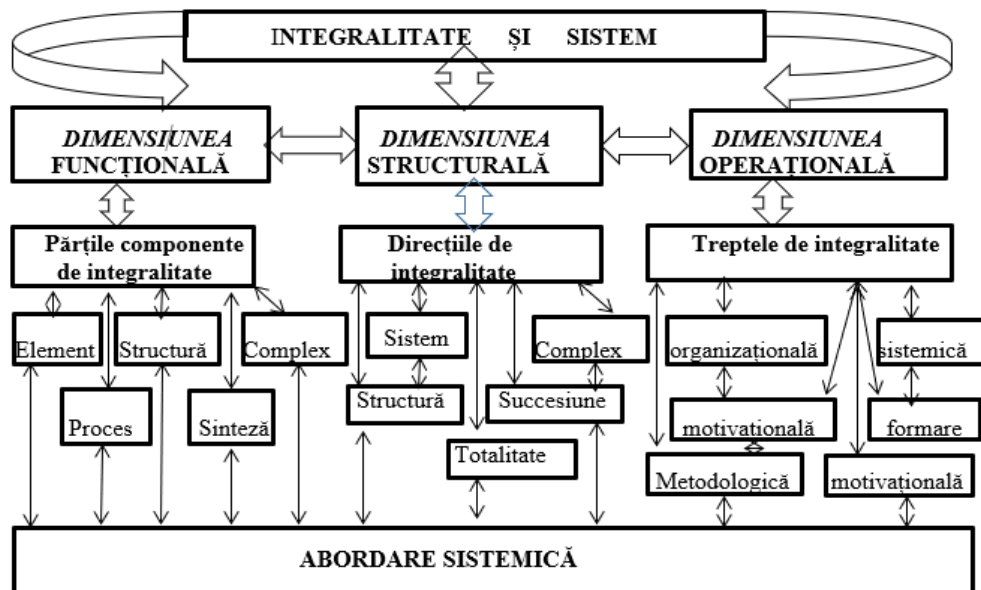

Fig. 1.1. Conceptele *integralitate* și *sistem* în procesul educațional

În concluzie, scoatem în evidență dimensiunile care contribuie la cercetarea problemei de integralitate a activităților didactice la lecție ca abordare sistemică a procesului de educație. În baza acestor cercetări, putem conchide că integralitatea și sistemul, abordate ca o tendință globală, proprie diverselor domenii – știință, filosofie, pedagogie, artă, cultură etc., se tratează:

- *integralitatea* procesului educațional se realizează prin funcționarea *sistemică*;
- *integralitatea* reflectă *abordarea sistemică*;
- *integralitatea* rezolvă problemele de contradicție dintre parte și întreg;
- *integralitatea* avantajează operațiile euristice – prin metode, principii, teorii;
- *integralitatea* nu este o simplă integrare a informațiilor în conștiința elevului;
- *integralitatea* procesului se construiește din *interrelaționarea* diferitelor elemente;
- *procesul de integralitate* presupune modificarea dinamică permanentă a elementelor;
- *procesul de integralitate* are o logică conținutală, orientată spre procesul educațional etc.

Bibliografie:

1. Antonesei, L. *Paideia revisited: O introducere la științele educației* / Liviu Antonesei; red.: Dana Zamosteanu; referenți șt.: Constantin Cucoș, Alois Gherguț. Ed. a 2-a, rev. și adăugată. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2015. 337 p. ISBN 978-606-714-153-5
2. CALLO, T. *Educație integrală. Fundamentări teoretico-paradigmatice și aplicative*. Monografie. Institutul de Științe ale Educației. Chișinău: 2015. 248 p. ISBN 978-9975-48-096-3

3. Cazan, Gh. *Filosofia antică*. București: Ed. Fundației România de mâine, 2004. 304 p.
4. Comenius, J. *Didactica magna*. Traducere, note, comentarii și studii de prof. univ. dr. Iosif Antohi, București. Editura didactică și pedagogică, 1970. 198 p.
5. Coteanu, I., Seche, I. *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Ed. Univers Pedagogic, Ed. a II-a, 1998. 1191 p.
6. Cristea, S. *Continuitatea dintre nivelurile și treptele școlare*. În: *Didactica Pro...* Nr. 5-6, 2006. 120 p. ISSN 1810-6455
7. Cucos, C. *Istoria pedagogiei. Idei si doctrine pedagogice fundamentale* – (Ediția a II-a), Iași: Editura Polirom. 2017. 352 p. ISBN 978-973-46-7111-3
8. Cucos, C. *Filosofia educației. Statut, dimensiuni, configurări*. Iași: POLIROM, 2022. 273 p. ISBN 978-973-46-9234-7
9. Enăchescu, C. *Tratat de teoria cercetării științifice*. Iași: Ed. Polirom, 2007, 480 p. ISBN 978-9734-6041-0-4
10. Gagim, I. *Dimensiunea psihologică a muzicii*. Iași: Ed. Timpul, 2003, 280 p. ISBN 973-612-049-X
11. Gagim, I. *Teoria artistică a muzicii. Introducere în muzicologia dinamică*. București: Editura Academiei Române, 2024, 127 p. ISBN 978-973-27-3790-3
12. Kant, I. *Critica facultății de judecare*. București: ALL, 2007. 549 p.
13. Popescu-Neveanu P. *Psihologie*. Manualul pentru clasa a X-a școlii normale și licee. Ed. Didactică și Pedagogică, R.A. București, 1995. 221 p.
14. Platon, *Opere Complete*, vol. I, ediție îngrijită de Petru Creția, Constantin Noica și Cătălin Partenie, București: Humanitas, 2001. 576 p. ISBN 973-28-0878-0
15. Salade, D. *Dimensiuni ale educației*. București: Editura Didactică și Pedagogică. 1998, 229 p. ISBN 973-30-5933-1
16. Văideanu, G. *Cultura estetică școlară*. București: Didactică și Pedagogică. 1967. 340 p.
17. Аверьянов, А. Н. *Системное познание мира. Методологические проблемы*. М.: Политиздат, 1985. 263 с.
18. Жмудь, Л. *Пифагор и его школа* (ок. 530 – ок. 430 гг. до н.э.). Наука. Ленинград: 1990. 188 с.
19. *Социологический словарь*/Сост.: А. Н. Елсуков, К. В. Шульга. 2-изд., перераб. и доп. – Минск: Университетское, 1991. 528 с.

SECȚIUNEA nr. 4. ȘTIINȚE JURIDICE ȘI SOCIALE

Atelierul nr. 1. Științe juridice

CZU 331.45:613.86

SECURITATEA ȘI SĂNĂTATEA MINTALĂ LA LOCUL DE MUNCĂ PRIN PRISMA RECOMANDĂRIILOR ORGANIZAȚIEI MONDIALE A SĂNĂTĂȚII

Elena BOTNARI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *Mental health and work are inextricably linked. The WHO has developed a set of principles-recommendations for Member States on mental health at work: WHO guidelines on mental health at work, European Framework for Action on Mental Health 2021-2025 etc. As workers' mental health deteriorates, so does their productivity. States are therefore committed to ensuring mental health in the workplace through organizational interventions; training of supervisors; mental health training and mental health awareness training for workers and extended employment assistance.*

Keywords: *safety, mental, health, worker, work, recommendations, WHO.*

Pentru majoritatea oamenilor sănătatea mintală și munca sunt indisolubil legate. Sănătatea mintală nu înseamnă absența tulburărilor de sănătate mintală. Mai degrabă, sănătatea mintală este o stare de bunăstare mintală care permite oamenilor să facă față stresului vieții, să-și realizeze potențialul, să învețe și să lucreze cu succes și să contribuie la comunitățile lor.

Conform definiției din *Clasificarea internațională a bolilor*, a 11-a revizuire (ICD-11), o tulburare mintală este un sindrom caracterizat de o tulburare semnificativă din punct de vedere clinic a gândirii, a reglării emoționale sau a comportamentului unui individ, care reflectă o tulburare a proceselor psihologice, biologice sau de dezvoltare care stau la baza funcționării mintale și comportamentale. Astfel de tulburări sunt asociate, de obicei, cu suferință sau afectare în domeniul personal, familial, social, educațional, ocupațional și în alte domenii importante.

Tulburările psihice sunt răspândite în toate țările. Aproximativ una din opt persoane din lume suferă de o tulburare mintală. Prevalența diferitelor tulburări mintale variază în funcție de sex și vârstă. Cele mai frecvente, atât în rândul bărbaților, cât și al femeilor, sunt tulburările anxioase și depresive [1].

Tulburările de sănătate mintală pot apărea indiferent dacă sunt sau nu declanșate de muncă. O sănătate mintală precară are un impact negativ asupra bunăstării și funcționării cognitive, comportamentale, emoționale, sociale și relaționale a unui individ, asupra sănătății fizice, precum și asupra identității personale și a bunăstării la locul de muncă. În consecință, capacitatea unei persoane de a participa la procesul de muncă poate fi afectată prin scăderea productivității și a eficienței, o capacitate redusă de a lucra în condiții de siguranță sau dificultăți în menținerea locului de muncă sau în găsirea unui loc de muncă. Problemele de sănătate mintală cauzează adesea oboseală, tulburări de concentrare și memorie slabă. S-a constatat o relație pozitivă între sănătatea mintală și performanța la locul de muncă. Mai exact, pe măsură ce sănătatea mintală se îmbunătățește, la fel, crește și productivitatea în muncă; și invers, pe măsură ce sănătatea mintală se deteriorează, corespunzător diminuează și productivitatea.

European Network for Workplace Health Promotion arată că 25% dintre persoanele din Europa au avut probleme de sănătate mintală pe parcursul vieții, iar aproximativ 10% din bolile și dizabilitățile pe termen lung pot fi rezultatul unor tulburări mintale sau emoționale. În cadrul celui de-al șaselea sondaj european privind condițiile de muncă, unul din patru lucrători europeni a declarat că munca a avut un impact negativ asupra sănătății sale [2].

Schizofrenia, care apare la 24 de milioane de persoane și la aproximativ 1 din 200 de adulți cu vârsta de 20 de ani și peste, este o problemă majoră pentru serviciile de sănătate mintală din toate țările. În formele acute, este cea mai nefavorabilă dintre toate tulburările de sănătate. Tul-

burarea bipolară, o altă provocare majoră pentru serviciile de sănătate mintală din întreaga lume, a fost observată la 40 de milioane de persoane și la aproximativ 1 din 150 de adulți din întreaga lume în 2019. Ambele tulburări afectează, în primul rând, populația aptă de muncă [1, p. 40].

Munca decentă are o importanță deosebită pentru sănătatea mintală. Pentru persoanele care trăiesc cu schizofrenie sau tulburare bipolară, munca poate fi o sursă uriașă de stres, dar poate contribui, de asemenea, la recuperare, la îmbunătățirea stimei de sine, la optimizarea funcționării sociale și la creșterea calității vieții. S-a demonstrat, de asemenea, că munca reduce simptomele depresiei și ale anxietății, în timp ce șomajul este un factor de risc bine cunoscut pentru tentativele de suicid [3]. La nivel mondial, pot exista 20 de tentative de suicid la fiecare deces și, cu toate acestea, sinuciderea este responsabilă pentru mai mult de unul din 100 de decese. Este principala cauză de deces în rândul tinerilor [1].

Prezența formală la locul de muncă (prezenteismul) sau pierderea productivității, care antrenează cele mai mari costuri financiare asociate, absentismul și fluctuația de personal afectează atât angajații, cât și angajatorii și, la rândul lor, economia societății. Se estimează că tulburările psihice afectează 15% din populația aptă de muncă, la un moment dat [3, p. 1]. Amploarea problemei de sănătate publică reprezentată de tulburările de sănătate mintală depășește investițiile în domeniu. Cercetătorii estimează că numai depresia și anxietatea reprezintă 12 miliarde de zile lucrătoare productive pierdute în fiecare an, ceea ce costă economia aproape 1 trilion de dolari. Aceasta include zilele pierdute din cauza absentismului, prezenteismului și a rotației angajaților [1, p. 99].

Un studiu important a constatat că depresia are un impact negativ mai mare asupra gestionării timpului și a productivității decât orice altă problemă de sănătate, iar impactul său asupra sarcinilor fizice a fost echivalent cu cel al artritei reumatoide. De menționat că prezenteismul se referă la prezența fizică la locul de muncă, dar cu absența mintală/cognitivă. A fost observată o asociere între prezenteism și problemele de sănătate mintală. Un studiu suedez de mare amploare, la care au participat 3.801 lucrători, a constatat că prezenteismul a fost asociat cu dureri musculoscheletice, oboseală și depresie ușoară. Este în continuare dificil de măsurat prezenteismul la locul de muncă, deși unele studii sugerează că impactul acestuia poate fi de cinci ori mai mare decât costul unui singur absentism. Prezenteismul este, de asemenea, în sine, un predictor puternic al unei sănătăți mintale și fizice precare în viitor [2].

Cercetările britanice estimează că, pentru întreprinderi, costurile generate de angajații cu o sănătate mintală precară la locul de muncă se ridică la 45 de miliarde de lire sterline (cost total anual, 2020), inclusiv 7 miliarde de lire sterline în costuri de absență, 27-29 de miliarde de lire sterline în costuri de prezentare și 9 miliarde de lire sterline în costuri de rotație a personalului. Există, de asemenea, alte costuri indirecte pentru angajatori, cum ar fi impactul negativ asupra creativității, inovației și a altor angajați [2].

Impactul problemelor de sănătate mintală la locul de muncă are consecințe grave nu numai pentru angajat, ci afectează și productivitatea afacerii. Performanța angajaților, rata de îmbolnăvire, absentismul, accidentele și fluctuația personalului sunt toate afectate de starea de sănătate mintală a unui angajat.

Agenția Europeană pentru Securitate și Sănătate Ocupațională (EU-OSHA (2014)) raportează că costul total al sănătății mintale în Europa este de 240 de miliarde de euro pe an, din care 136 de miliarde de euro pe an reprezintă costul productivității pierdute, inclusiv al absentismului, și 104 miliarde de euro pe an reprezintă costul costurilor directe, cum ar fi tratamentul. Reducerea performanțelor din cauza problemelor psihosociale poate costa de două ori mai mult decât absența [2].

În țările UE, 16% din toate problemele de sănătate legate de muncă sunt descrise ca fiind stres, depresie sau anxietate (*Studiul privind forța de muncă, 2013*). Aceste probleme legate de locul de muncă, precum și problemele de sănătate, duc la creșterea absentismului, a șomajului și a invalidității pe termen lung. De exemplu, datele din Regatul Unit arată că, în timp ce nivelurile generale de absentism înregistrează o tendință de scădere, proporția zilelor pierdute din cauza unei sănătăți mintale precare pare să fi crescut (tendință 2006 – 2018). Dovezile arată în mod

clar că stresul și problemele psihosociale legate de locul de muncă duc la creșterea absenteismului și a cifrei de afaceri. S-a calculat că fiecare caz de stare de sănătate precară legată de stres duce la o medie de 30,9 zile lucrătoare pierdute [2].

Așadar, locul de muncă poate fi atât un loc de oportunitate pentru promovarea sănătății mintale, cât și un loc în care sunt prezenți diverși factori de risc care pot submina sănătatea mintală. Este responsabilitatea angajatorilor și a statului să creeze mai multe oportunități de angajare pentru persoanele cu probleme de sănătate mintală și să promoveze și să protejeze sănătatea mintală a tuturor persoanelor la locul de muncă. Statul nostru urmează să adopte acte normative în domeniul drepturilor persoanelor cu probleme de sănătate mintală, sănătății și securității mintale la locul de muncă.

În cadrul Organizației Mondiale a Sănătății (OMS), al cărei membru este Republica Moldova și statele UE, au fost elaborate principii-recomandări care ar ghida angajatorii și lucrătorii, cadrele medicale în cazul identificării tulburărilor mintale la locul de muncă. De menționat că toate recomandările *infra* ale OMS sunt condiționate, cu date de încredere foarte scăzute [3].

I. Cadru organizațional. Intervențiile organizaționale universale vizează reducerea factorilor de risc psihosocial, inclusiv intervențiile care implică abordări participative, pot fi luate în considerare pentru lucrători pentru a reduce stresul emoțional și a îmbunătăți rezultatele legate de muncă.

Strategiile organizaționale de promovare și protecție a sănătății mintale la locul de muncă includ intervenții care vizează modificarea mediului de lucru pentru a reduce expunerea lucrătorilor la riscurile de probleme de sănătate mintală. Aceste riscuri psihosociale pot fi legate, printre altele, de natura muncii prestate, de caracteristicile fizice, sociale sau culturale ale locului de muncă sau de oportunitățile de dezvoltare a carierei (riscuri potențiale: - conținutul muncii, - normarea muncii, - tempoul muncii, - graficul de muncă, - controlul asupra muncii, - condițiile de muncă și echipamentul de muncă, - cultura organizațională, - relațiile interpersonale, - discriminarea, - creșterea profesională, - rolul în organizație, - delimitarea „casă-lucru”). Acestea sunt riscuri despre care se știe că au un impact nefavorabil asupra sănătății mintale. De exemplu, cerințele ridicate ale locului de muncă, controlul scăzut la locul de muncă, nesiguranța locului de muncă, nivelul scăzut de corectitudine profesională și relațională, hărțuirea și sprijinul social slab la locul de muncă sunt mai susceptibile de a duce la probleme de sănătate mintală. Violența și hărțuirea la locul de muncă în mod deosebit încalcă drepturile lucrătorilor și poate cauza daune pe termen lung pentru sănătatea mintală. Violența și hărțuirea sunt frecvent instigate de factori structurali (de exemplu, prejudecata de gen) care contribuie la o cultură negativă la locul de muncă [1, p. 182].

Eliminarea sau reducerea riscurilor pentru sănătatea mintală la locul de muncă se poate realiza parțial prin integrarea deplină a sănătății mintale în politicile și inițiativele de securitate și sănătate la locul de muncă ale unei organizații. De asemenea, este necesară sensibilizarea și formarea specialiștilor în domeniul sănătății și securității muncii, a personalului de resurse umane și a managerilor în domeniul sănătății mintale la locul de muncă. În general, dezvoltarea unei culturi ocupaționale care să promoveze sănătatea și bunăstarea lucrătorilor [2].

Măsuri organizaționale specifice de promovare a sănătății mintale sunt: - oferirea de posibilități de a lucra în regim de program flexibil; - implicarea lucrătorilor în procesul de luare a deciziilor, în procesul de planificare a muncii lor, utilizând abordări participative; - modificarea volumului de muncă sau a programului de lucru pentru a încuraja și a permite un echilibru sănătos între viața profesională și cea privată.

Măsurile organizaționale de sprijinire a persoanelor care trăiesc cu probleme de sănătate mintală pot include inițiative de menținere a locurilor de muncă pentru a asigura angajarea persoanelor cu probleme de sănătate mintală, de asemenea, facilitarea unor adaptări rezonabile la locul de muncă pentru a înlesni accesul la muncă sau pentru a le face mai confortabilă continuarea activității. În multe cazuri pentru a crea oportunități de muncă competitive pentru cei care prezintă un risc disproporționat de excluziune socială, inclusiv persoanele care trăiesc cu probleme grave de sănătate mintală, pot fi necesare programe de ocupare a forței de muncă asistată.

Organizațiile pot facilita participarea lucrătorilor cu probleme de sănătate mintală la locul de muncă prin asigurarea unor condiții de muncă adaptate, corespunzătoare capacităților și nevoilor acestora. Aceasta se poate face prin introducerea unor ore de lucru flexibile, a unui timp suplimentar pentru sarcini și, dacă este necesar, a timpului liber pentru ca aceștia să beneficieze de servicii de sănătate mintală. De asemenea, este important să se asigure accesul la spații personale, cum ar fi un loc pentru depozitarea medicamentelor sau un loc de odihnă atunci când este necesar. În plus, lucrătorii ar trebui să se simtă susținuți de conducere și ar trebui să existe posibilitatea de a reorganiza fluxul de lucru, de exemplu, astfel încât un lucrător să poată evita interacțiunea cu clienții dacă consideră că acest lucru este prea stresant. Eforturile de adaptare a condițiilor de lucru pot avea, de asemenea, relevanță practică pentru persoanele care se întorc la lucru după o absență legată de probleme de sănătate mintală. Dacă lucrătorul este de acord, alte părți interesate, de exemplu, furnizorii de servicii de sănătate mintală, pot contribui la facilitarea revenirii la locul de muncă [1, p. 185].

II. Formarea supervizorilor în domeniul sănătății mintale ar trebui să fie oferită lucrătorilor pentru a îmbunătăți cunoștințele, atitudinile și comportamentele supervizorilor în ceea ce privește sănătatea mintală și pentru a-i încuraja pe lucrători să caute în mod activ ajutor din partea altora.

Formarea în domeniul sănătății mintale pentru managerii de nivel superior și mediu are ca scop îmbunătățirea cunoștințelor și a competențelor, atitudinilor și comportamentelor managerilor, astfel încât aceștia să fie capabili să răspundă mai bine nevoilor de sănătate mintală ale angajaților lor. Formarea poate fi orientată către nevoile specifice de sănătate mintală ale supervizorilor, cum ar fi învățarea modului de gestionare a emoțiilor care apar ca răspuns la situațiile stresante de la locul de muncă. Sau poate viza sprijinirea managerilor să identifice și să reducă factorii de risc pentru sănătatea mintală la locul de muncă pentru subordonații lor, de exemplu, prin găsirea unor modalități de gestionare a volumului de muncă în perioadele stresante. De asemenea, formarea poate avea ca scop sporirea cunoștințelor despre sănătatea mintală și învățarea modului de a identifica și de a sprijini subordonații care se pot confrunta cu tulburări emoționale. De menționat că supervizorii nu se vor identifica cu furnizorii de servicii de sănătate mintală. Dânșii vor asigura conștientizarea și răspunsurile adecvate, de exemplu prin utilizarea abilităților de ascultare activă și, dacă este cazul, prin trimiterea persoanelor la surse de ajutor disponibile la locul de muncă sau în afara acestuia [1, p. 186].

III. Formarea lucrătorilor în domeniul sănătății mintale și conștientizarea sănătății mintale poate fi asigurată pentru a îmbunătăți cunoștințele și percepțiile stagiarilor cu privire la sănătatea mintală la locul de muncă, inclusiv atitudinile de stigmatizare. Combaterea și reducerea stigmatizării este esențială în viziunea OMS, pentru a se asigura că lucrătorii care se confruntă cu probleme de sănătate mintală se simt susținuți și pot căuta sprijin suplimentar atunci când este necesar, fără teama de repercusiuni sau de judecată [1, p. 186].

Se recomandă ca intervențiile psihosociale, implementate la nivel universal, să vizeze dezvoltarea abilităților de gestionare a stresului la nivelul lucrătorilor, cum ar fi intervențiile bazate pe conștientizare (*mindfulness*) sau abordările cognitiv-comportamentale, pot fi luate în considerare pentru lucrători pentru a promova obținerea unei stări de sănătate mintală favorabile, pentru a reduce stresul emoțional și pentru a îmbunătăți performanța la locul de muncă. În același timp, se recomandă valorificarea oportunităților de activitate fizică ca formă de activitate în timpul liber, cum ar fi antrenamentul de rezistență, antrenamentul de forță, exercițiile aerobice, mersul pe jos sau yoga, pot fi luate în considerare pentru lucrători în vederea îmbunătățirii sănătății mintale și a performanțelor la locul de muncă.

Se recomandă paralele intervenții individualizate pentru lucrătorii cu tulburări emoționale, în special cele bazate pe conștientizarea stării lor curente sau pe abordări cognitiv-comportamentale, sau pe formarea în rezolvarea problemelor, pentru a reduce aceste simptome și a îmbunătăți performanța. De asemenea, în cazul lucrătorilor cu tulburări emoționale, se poate lua în considerare exercițiul fizic, cum ar fi antrenamentul aerob și cu greutate, pentru a atenua aceste simptome.

La nivel individual, în cadrul UE, se recomandă abordarea salutogenezei (sprijinirea sănătății și a bunăstării unei persoane) în materia prevenției stresului și a sănătății mintale precare, adică: - abordarea factorilor de risc împreună cu promovarea factorilor de protecție; - oferirea de resurse și sprijin persoanelor pentru a-și menține starea de bine; - insuflarea unui sentiment de siguranță, astfel încât lucrătorii afectați să utilizeze sprijinul material atunci când au nevoie de el. O serie de exemple de intervenții care vizează individul privind sănătatea mintală la locul de muncă sunt: - fisă de post explicită pentru angajat; - modificarea volumului de muncă; - consiliere psihologică gratuită și sprijin psihologic specific; - relaxare și formare meditativă; - bio-feedback; - programe de exerciții fizice; - formare privind gestionarea stresului; - formare privind gestionarea timpului (*time-management*), inclusiv abilități de soluționare a conflictelor; - managementul îmbunătățit al îngrijirii persoanelor cu probleme de sănătate mintală [2].

Așadar, intervențiile centrate pe lucrător au adesea ca scop îmbunătățirea capacității lucrătorilor de a face față factorilor stresori. Creșterea cantității de sprijin social disponibil pentru angajați poate, de asemenea, ajuta oamenii să facă față situațiilor stresante, facilitată de rezolvarea problemelor în grup și de munca în echipă pozitivă. Intervențiile de gestionare a stresului ar trebui să fie puse în aplicare împreună cu intervențiile organizaționale de reducere a riscurilor psihosociale și de formare în domeniul managementului. Dovezile indică în mod clar eficacitatea abordărilor care vizează formarea lucrătorilor în domeniul gestionării stresului. Ușurința de a instrui lucrătorii cu privire la diverse opțiuni de gestionare a stresului face ca acest lucru să fie popular și atractiv. Cu toate acestea, pentru a asigura o abordare holistică a promovării sănătății mintale a lucrătorilor, aceste intervenții ar trebui să fie furnizate ca parte a unui pachet integrat de intervenții care să includă, de asemenea, intervenții organizaționale pentru reducerea riscurilor psihosociale și formare pentru manageri [1, p. 186].

IV. *Asistența extinsă pentru ocuparea forței de muncă*, alte strategii orientate spre recuperare care promovează incluziunea profesională și economică, ar trebui să fie disponibile pentru persoanele cu probleme grave de sănătate mintală, inclusiv handicapuri psihosociale, pentru a obține și menține un loc de muncă [3].

Există multe modalități de a ajuta persoanele cu probleme de sănătate mintală să își găsească un mijloc de trai. Întreprinderile pot fi încurajate să adopte politici și practici de recrutare și de angajare favorabile incluziunii și este necesar ca angajatorii să ofere sprijin adaptat la nevoile individuale. Există mai multe modele pentru a ajuta persoanele cu probleme de sănătate mintală să obțină și să mențină un loc de muncă competitiv. Un model încercat și testat este ocuparea forței de muncă asistată, în care persoanele cu probleme de sănătate mintală sunt ajutate să învețe direct la locul de muncă, de obicei, prin intermediul serviciilor sociale sau al programelor de reabilitare socială. Ocuparea forței de muncă asistată acordă prioritate obținerii unui loc de muncă și apoi, odată obținut un loc de muncă, formării sau sprijinului. S-a constatat că ocuparea forței de muncă asistată este mai eficientă decât formarea profesională pentru a ajuta persoanele cu probleme de sănătate mintală să obțină un loc de muncă plătit [1, p. 244].

Un alt model de sprijin este ocuparea temporară a forței de muncă, în cadrul căreia persoanele cu probleme de sănătate mintală au posibilitatea de a dobândi experiență profesională prin stagii temporare. Astfel de stagii pot fi un pas important către un loc de muncă pe termen lung mai târziu. Ele pot fi oferite, de asemenea, de serviciile sociale sau ca parte a unor intervenții intersectoriale mai ample orientate spre recuperare, furnizate de serviciile comunitare de sănătate mintală.

Alte intervenții transsectoriale pentru a spori accesul la un loc de muncă pentru persoanele cu probleme de sănătate mintală pun accentul pe oportunitățile oferite de antreprenariat. Intervențiile pot include înființarea de întreprinderi sociale și programe de asigurare a mijloacelor de trai. Pe lângă promovarea accesului la locul de muncă, este, de asemenea, important să se asigure că mediul de lucru este sigur și favorabil sănătății mintale a tuturor lucrătorilor, inclusiv a persoanelor cu probleme de sănătate mintală.

În ceea ce privește legislația privind sănătatea mintală: 80% dintre statele membre ale OMS au declarat că au o lege separată sau integrată privind sănătatea mintală, dar numai 38% au declarat

că legile lor sunt pe deplin conforme cu instrumentele privind drepturile omului și numai 28% au declarat că au astfel de legi pe deplin conforme care sunt în curs de implementare [1, p. 55].

Întreprinderile și economia în ansamblu pot beneficia de pe urma investițiilor în îmbunătățirea sănătății mintale, prin creșterea participării pe piața muncii și a productivității, ceea ce contribuie la profiturile companiilor. Un studiu efectuat în 10 companii din Canada a constatat că programele de sănătate mintală la locul de muncă pot oferi un randament pozitiv al investiției în termen de trei ani. Pentru state, investiția în sănătatea mintală a populației duce, de asemenea, la reducerea costurilor de protecție socială: o analiză recentă din Danemarca a constatat că o bunăstare mintală sporită a fost asociată cu costuri mai mici ale asistenței medicale și ale prestațiilor de boală [1, p. 99]. De exemplu, un studiu global de modelare în 36 de țări mari arată că o creștere liniară a acoperirii cu tratament între 2016 și 2030 ar putea salva 43 de milioane de ani suplimentari de viață sănătoasă la un cost de 310 miliarde de dolari și ar putea genera 399 de miliarde de dolari în plus [1, p. 101].

În general, impactul economic al bolilor mintale este enorm. Costurile în ceea ce privește pierderea capacității de muncă, pierderea productivității și alte costuri indirecte pentru societate depășesc adesea cu mult costurile asistenței medicale. Dintre toate tulburările mintale, schizofrenia este cea mai costisitoare din punct de vedere economic pentru societate, dacă se ia în considerare costul per pacient. Tulburările depresive și de anxietate sunt mult mai puțin costisitoare, însă sunt mult mai răspândite și, prin urmare, reprezintă o mare parte din costul total.

OMS a elaborat un instrument de integrare a sănătății mintale în politicile și practicile de securitate și sănătate în muncă la locul de muncă SOLVE care oferă îndrumări practice privind integrarea sănătății mintale în politicile și practicile de securitate și sănătate la locul de muncă pentru managerii de nivel înalt și mediu, dar și pentru alte persoane. SOLVE a fost dezvoltat pentru a ajuta la punerea în aplicare a Convenției OIM nr. 155 privind securitatea și sănătatea în muncă [4], acoperind trei obiective principale care trebuie luate în considerare în elaborarea politicilor și acțiunilor, și anume: - sănătatea psihosocială, inclusiv stresul, violența psihologică și fizică și factorii de stres economic; - dependențele potențiale, inclusiv consumul de tutun, alcool și droguri; - obiceiurile compatibile cu un stil de viață sănătos, inclusiv alimentația, exercițiile fizice și un somn sănătos. Pachetul SOLVE își propune să ofere cursanților cunoștințele și competențele de care au nevoie pentru a integra fiecare dintre aceste subiecte în propriile politici de sănătate și securitate în muncă. Acest lucru se realizează printr-o abordare bazată pe dialog social care implică angajatori, lucrători, funcționari, servicii publice și organizații neguvernamentale [1, p. 185].

În spațiul UE, Pactul european privind sănătatea mintală și bunăstarea (2009) recunoaște cerințele în schimbare și presiunile din ce în ce mai mari la locul de muncă și încurajează angajatorii să ia măsuri voluntare suplimentare pentru a îmbunătăți sănătatea mintală.

De exemplu, cea de-a opta inițiativă *Work in Tune with Life* a Rețelei europene pentru promovarea sănătății la locul de muncă/the European Network for Workplace Health Promotion (ENWHP) a avut ca scop promovarea sănătății mintale la locul de muncă. Pe baza literaturii de specialitate disponibile și a exemplurilor de bune practici colectate, ENWHP a elaborat o serie de orientări pentru angajatori și angajați pentru a sprijini inițiativele de schimbare și dezvoltare organizațională în vederea promovării sănătății mintale la locul de muncă.

La rândul său, EU-OSHA, ca parte a campaniei sale *Locuri de muncă sănătoase, gestionați stresul*, oferă un ghid electronic practic privind gestionarea riscurilor psihosociale, conceput special pentru a răspunde nevoilor angajatorilor și persoanelor care lucrează în întreprinderi mici. EU-OSHA a publicat, de asemenea un ghid practic privind bunăstarea la locul de muncă *Healthy Workers, Thriving Companies* (2018) [2].

Bibliografie:

1. *Руководящие принципы по охране психического здоровья на рабочем месте: резюме* [WHO guidelines on mental health at work: executive summary]. Женева: Всемирная организация здравоохранения, 2022. Лицензия: CC BY-NC-SA 3.0 IGO.

2. *Психическое здоровье на рабочем месте*. Опубликовано: 27.03.2012. Последнее обновление: 19.10.2020 [online] [citat 13. 09. 2024] Disponibil: https://oshwiki.eu/wiki/Mental_health_at_work
3. *Всемирная организация здравоохранения. Доклад о психическом здоровье в мире. Охрана психического здоровья: преобразования в интересах всех людей*. Копенгаген: Европейское региональное бюро ВОЗ, 2024. Лицензия: CC BY-NC-SA 3.0 IGO
4. *Convenția OIM nr. 155 privind sănătatea și igiena muncii și mediul de muncă*, 1981. [online] [citat 23. 09. 2024] Disponibil: <file:///C:/Users/User/Desktop/Securitatea%20si%20sanatatea%20in%20munca/Conventii%20OIM%20privind%20SSM/Conventia%20155%20OIM%20SIM%20in%20mediu%20de%20munca.pdf>
5. *Психическое здоровье на работе*. 28 септември 2022 г. [online] [citat 24. 09. 2024] Disponibil: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-at-work/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAloavBhBOEiwAbtAJ09NeLoSUKv9qnSWnq7UJDITbLH8MsZuCibA5JZf9hobbJBioq77UkBoC5OAAQAvD_BwE
6. Резолюция ВОЗ от 14 септември 2021 г *Европейская рамочная основа для действий по охране психического здоровья на 2021-2025 гг.* [online] [citat 25. 09. 2024] Disponibil: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/345171/71rs05r-MentalHealth-211013.pdf?sequence=1>

CZU 005.95/.96

REGLEMENTĂRI LEGISLATIVE ÎN DOMENIUL MANAGEMENTULUI RESURSELOR UMANE

Ana ZABULICA, șefa Serviciului Resurse Umane,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The field of human resources represents the strategic cell within any legal entity regardless of the form of public or private activity. Personnel being the key to success if their selection and promotion in positions would be guided by the capabilities and level of training in the field directly related to the position. The legal provisions represent the base of any management process firmly imposed in order to achieve the objectives in the field. The purpose of the research consists in the analysis of the main legislative aspects regarding the management of human resources in the Republic of Moldova and highlighting the directions for harmonizing the legislation in this domain. Research methodology includes various methods such as: analysis, synthesis, induction, deduction, scientific abstraction etc. As a result of the study carried out, we highlight that the legislative regulations in the field of human resources management are based on the analysis of the legislation that governs labor relations, the rights of employees and the responsibilities of employers. Studies in this area can analyze the impact of these regulations on organizational performance, employee satisfaction, and economic stability. It is necessary to ensure legal compliance of management procedures and to guarantee a fair working environment.*

Keywords: *management; human resources, personnel, provisions, legal norm; the principles of non-discrimination; regulations.*

Mediul legislativ duce la politica de schimbare a unui proces complex de ajustare structurală a oricărui domeniu de activitate. Domeniul managementului resurselor umane nu face excepție.

În opinia lui R. Mathis, managementul resurselor umane reprezintă procesul de îmbunătățire continuă a activității tuturor angajaților în scopul realizării misiunii și obiectivelor organizaționale. Spre deosebire de R. Mathis, care pune accentul mai mult pe proces, C.A. Cole se axează mai mult pe activitățile specializate, menționând că: „MRU cuprinde un ansamblu de activități specializate care urmăresc conceperea, implementarea și susținerea obiectivelor esențiale ale organizației cu privire la utilizarea angajaților săi.” Tratatând același subiect, M. Armstrong consideră că: „Managementul resurselor umane presupune o abordare strategică și coerentă a modului în care sunt gestionate cele mai importante active ale unei organizații – oamenii, care muncind în organizație, contribuie individual și colectiv la realizarea obiectivelor acesteia.” [2, p. 34].

Managementul resurselor umane reprezintă un complex de măsuri concepute interdisciplinar, cu privire la recrutarea personalului, selecția, încadrarea, utilizarea prin organizarea ergonomică a muncii, stimularea materială și morală, până la momentul încetării contractului de muncă [3, p. 41].

Astfel, reieșind din definițiile menționate mai sus și specificul domeniului managementului resurse umane este cert faptul existenței interdependenței strânse cu domeniul legislativ. Reglementările legislative în domeniul resurselor umane sunt stipulate în actele naționale și cele internaționale. La nivel național prioritar aș menționa: Constituția Republicii Moldova, Codul Muncii al RM, Convențiile colective de muncă la nivel ramural, Legea cu privire la protecția datelor cu caracter personal. Motivul tangenței a prevederilor legale din Constituție și domeniul managementului resurse umane sunt acele principii fundamentale precum: egalitatea (art. 16 din Constituția RM), în momentul recrutării persoanei și angajării acesteia, angajatorul trebuie să se ghideze de principiul egalității persoanei, astfel în cât nici statutul social, nici originea, nici apartenența politică sau culturală sau religioasă nu ar trebui să fie impediment la angajare; dreptul la muncă și la protecția muncii (art. 43 din Constituția RM); interzicerea muncii forțate (art. 44 din Constituția RM); dreptul la grevă (art. 45 din Constituția RM), ș.a. [5,6,7].

Cât privește normele legale prevăzute în Codul Muncii al Republicii Moldova este indispensabil faptul că interdependența a oricăror acțiuni în domeniul managementului resurselor umane se regăsește ca strategie aplicativă a prevederilor legale din domeniul dreptului muncii [5]. Orice persoană care dobândește calitatea de salariat devine resursă umană în cadrul unei organizații/instituții asupra acestuia mai întâi de toate se aplică prevederile dreptului muncii apoi procedurile de management. Cu regularitate și interes sporit asupra interferenței procedurilor de management și prevederi legale aplicative au avut punct de pornire acele noțiuni oferite de cercetătorii științifici preocupați de acest domeniu. Spre exemplu Radu Emilian în lucrarea „Managementul resurselor umane” specifică cadrul juridic menționând: „Din punct de vedere juridic, raporturile întreprinderii cu personalul său sunt evidențiate de:

- contractul de muncă;
- regulamentul interior al întreprinderii;
- convențiile colective la nivel de întreprindere sau de ramură;
- reglementările legislației sociale.

Cadrul legal condiționează gestiunea personalului întreprinderii prin caracterul său imperativ. El fixează reguli ce sunt percepute drept constrângeri (de exemplu, cu privire la concedieri, reprezentarea personalului, durata muncii). Șeful de personal este însărcinat cu aplicarea dreptului social. Adesea însă, dreptul social nu constituie decât un minim legal a cărui depășire se dovedește necesară. Tocmai în această „depășire” se află originea și se manifestă conținutul politicii sociale a întreprinderii. În plus, prin această depășire, firma se adaptează la context social evolutiv, legea având adesea tendința de a fi în întârziere, din acest punct de vedere. De altfel, multe inițiative sociale ale întreprinderilor au fost ulterior preluate de legislația cu caracter social (de exemplu: durata concediului plătit)” [8, p. 31].

Este firesc faptul că orice domeniu inclusiv și cel al resurselor umane nu poate exista de sine stătător fără interferența normelor legale. Astfel, remarcăm conexiunea reglementărilor normative atât la nivel național, cât și cel internațional. Cadrul normativ la nivel național ar putea fi structurat și pe domeniile de aplicabilitate:

- *domeniul salarial* – Codul Fiscal, Legi și Hotărâri cu privire la salarizare, impozite, asigurări în funcție de domeniu public sau privat (spre exemplu: Hotărârea Guvernului nr. 1234 din 12.12.2018 privind condițiile de salarizare a personalului din instituțiile de învățământ care funcționează în regim de autogestiune financiar-economică; Legea nr. 270/2018 privind sistemul unitar de salarizare în sectorul bugetar);
- *domeniu social* – Codul Muncii – cu referință la încheierea contractelor individuale de muncă, concedii, indemnizații, încetarea raportului de muncă, răspunderea materială etc.
- *domeniu securitate și sănătate în muncă* – Legea nr. 186/2008 privind securitatea și sănătatea în muncă; Legea nr. 267/1994 privind apărarea împotriva incendiilor. Norme de sănă-

tate și securitate în muncă stabilesc cerințelor minime pentru protecția sănătății și securității angajaților la locul de muncă;

- *domeniul protecției și siguranței persoanei la locul de muncă* – Legea nr. 133/2011 cu privire la protecția datelor cu caracter personal, această lege reglementează modul în care angajatorii pot gestiona informațiile personale ale angajaților;
- *domeniul dialogului social* – cadrul normativ sunt convențiile normative la nivel de ramură și reglementează relații dintre angajatori, sindicate și autorități, promovând negocierile colective;
- *domeniul formării profesionale* – cadrul normativ fiind acele acte normative care conduc la schimbarea gradului de calificare; trecerea la alt grad superior și totodată acest domeniu reglementează programele de formare continuă pentru angajați.

Lista indicată mai sus nu este una exhaustivă, lista este una exemplificativă care subliniază interdependența reglementărilor legislative în domeniul managementului resurselor umane.

La nivel internațional remarcăm Convențiile Organizației Internaționale a Muncii din domeniul muncii ratificate de către Parlamentul Republicii Moldova [9].

Reglementările legale în domeniul managementului resurselor umane include o serie de acte normative care reglementează relațiile de muncă, protecția angajaților și gestionarea resurselor umane [1, p. 29]. Legislația privind egalitatea de șanse: Conține norme pentru prevenirea discriminării pe bază de gen, vârstă, rasă, religie, handicap/invaliditate/starea sănătății; Aceste reglementări asigură un cadru legal care protejează drepturile angajaților și stabilește responsabilitățile angajatorilor, contribuind la un mediu de lucru echitabil și eficient.

Managementul resurselor umane se referă la procesul de gestionare a oamenilor într-o organizație pentru ca să maximizeze eficiența și performanța acestora. Iată câteva componente esențiale ale a domeniului de managementului resurse umane:

1. *Recrutare și selecție*: identificarea nevoilor de personal, atragerea candidaților și selectarea celor mai potriviți și competitivi pe piața muncii;
2. *Formare și dezvoltare*: oferire de programe de instruire pentru dezvoltarea abilităților angajaților și adaptare la schimbările din domeniul profesat;
3. *Evaluarea performanței*: stabilirea unor criterii pentru evaluarea și feedback-ul asupra performanței angajaților, pentru a susține și încuraja îmbunătățirea continuă;
4. *Compensare și beneficii*: crearea unui sistem de remunerare competitiv și oferirea de beneficii care să atragă și să mențină productivitatea și calitatea procesului muncii;
5. *Gestionarea relațiilor de muncă*: asigurare unei comunicări eficiente între angajatori și angajați, inclusiv gestionarea conflictelor și negocierilor colective;
6. *Cultura organizațională*: promovarea valorilor și comportamentelor care contribuie la un mediu de lucru pozitiv și productiv.
7. *Planificarea succesului*: identificarea și dezvoltarea liderilor și a competențelor profesionale pentru asigurarea continuității proceselor.

Managementul resurselor umane joacă un rol crucial în strategia generală a organizației, contribuind la creșterea și satisfacției angajaților, iar în coraport cu reglementările legislative, atât la nivel național și internațional, au drept scop asigurarea bunei funcționări a domeniului de management al resurselor umane.

Concluzii și recomandări:

Drept urmare, putem concluziona că se necesită o armonizare a legislației muncii din Republica Moldova cu cea din Uniunea Europeană. Evident că presupune un proces complex, ce vizează adaptarea normelor naționale pentru a se alinia la standardele europene, precum:

1. Reglementarea drepturilor angajaților: Asigurarea respectării drepturilor fundamentale, inclusiv condiții de muncă echitabile, salarii minime și protecția împotriva discriminării.
2. Securitatea și sănătatea în muncă: Implementarea normelor europene privind sănătatea și securitatea angajaților, pentru a reduce riscurile profesionale.
3. Flexibilizarea pieței muncii: Promovarea politicilor active de ocupare a forței de muncă și facilitarea tranziției angajaților la locuri de muncă.

4. Negocierea colectivă: Consolidarea dialogului social între angajatori și sindicate, similar cu modelul european.
5. Reguli pentru muncitorii migranți: Adaptarea legislației pentru a proteja drepturile muncitorilor migranți și a facilita mobilitatea acestora.

Aceste măsuri sunt esențiale nu doar pentru integrarea în structurile europene, ci și pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și creșterea competitivității economice a țării. Implementarea eficientă necesită colaborare între instituțiile guvernamentale, organizațiile internaționale și societatea civilă.

Bibliografie:

1. BARZA, Anca. *Managementul Resurselor umane*. Editura Dacia Cluj-Napoca 1999. ISBN 973-35-0807-1
2. BÎRCĂ, Alic. *Redimensionarea managementului resurselor umane în contextul integrării Republicii Moldova în Uniunea Europeană*. Chișinău: Editura Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2015, ISBN 978-9975-75-764-5. pag. 34.
3. BURLOIU, Petre. *Managementul resurselor umane. Tratat globală interdisciplinară*. București: Editura „Lumina Lex” SRL, pag. 41.
4. CHIȘU, Viorica Ana, ROTARU, Florin. *Manualul specialistului în resurse umane*. Casa de editură IRESCON. București 2002, ISBN 973-85280-0-3
5. *Codul Muncii* nr. 154 din 28.03.2003;
6. *Constituția Republicii Moldova* nr. 1 din 29.07.1994;
7. *Convențiile colective de muncă la nivel ramural*;
8. EMILIAN, Radu (coordonator); Gabriela Tigu; Olimpia State; Claudia Țuclea; Cătălina Brîndușoiu. *Managementul resurselor umane*. Editura ASE, București 2003, pag. 31
9. Legislație internațională a muncii. Disponibil: <https://social.gov.md/legislatie/munca/legislatie-internationala> (accesat 10.08.2024)

CZU 327(4)

COMPONENȚA, ORGANIZAREA ȘI FUNCȚIONAREA CONSILIULUI ÎN CALITATE DE INSTITUȚIE A UNIUNII EUROPENE

Victoria ȚARĂLUNGĂ, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți
Ana-Maria GUȚU, licențiată

Abstract: *Currently, the Council is one of the main institutions of the European Union, representing its institutional center of gravity, because within the Union, no important political action or legislative decision can be adopted without the Council's consent. The Council is the forum in which the interests of the national governments of the European Union, democratically elected, are put in the foreground and legitimately defended. This institution, like all institutions that develop policies or normative acts, has developed very elaborate formal and informal structures. The character of these structures results from the fact that the European Union is a complex political system, which interpenetrates every field of public policy.*

In this article, the authors elucidate the composition, organization and functioning of the Council as an institution of the European Union, proving the complex nature of the Council - it combining both features specific to supranational institutions and features specific to intergovernmental conferences.

Keywords: *European Union, Council, institution.*

Din punct de vedere instituțional, deși există șapte instituții cu atribuții supranaționale¹, Uniunea Europeană are în centru ei triunghiul format din: Consiliul, Comisia Europeană și Par-

¹ Parlamentul European, Comisia Europeană, Consiliul European, Consiliul, Curtea de Justiție a UE, Banca Centrală Europeană și Curtea de Conturi.

lamentul European. În prezent, Consiliul are 27 de membri care sunt reprezentanți ai guvernelor la nivel ministerial, fiind autorizați să își asume angajamente în numele guvernelor respective. Funcțiile Consiliului s-au dezvoltat pe măsură ce s-a extins sfera de acoperire a Uniunii. În cadrul structurilor sale formale evolutive, acesta și-a dezvoltat propriile tradiții, reguli, obiceiuri și practici profesionale informale. Înfațișat ca fiind componenta „interguvernamentală” al amalgamului instituțional al Uniunii Europene, Consiliul prezintă și un deosebit caracter supranațional.

Prin crearea Comunității Europene a Cărbunelui și Oțelului în baza Tratatului de la Paris din 1951, integrarea europeană apărea astfel cu trăsături profund diferite față de cooperarea europeană anterioară, întrucât Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului (CECO) reunea state puțin numeroase, supuse unor instituții supranaționale, cu competență limitată la anumite domenii, însă dotate în aceste domenii cu putere de a lua decizii și de a le impune statelor membre. Conform prevederilor Tratatului de la Paris privind crearea CECO au fost create patru instituții supranaționale:

1. *Înalta Autoritate federală*, care reprezintă interesele comunitare, formată din nouă membri desemnați de guvernele statelor membre, investită cu independență și autoritate legală.
2. *Consiliul de Miniștri*, reprezentând statele membre, dar cu puteri restrânse;
3. *Adunarea Parlamentară*, formată din deputați ai parlamentelor din statele membre care avea sarcina controlului democratic (reprezenta interesele popoarelor);
4. *Curtea de Justiție*, ca organ jurisdicțional, a cărei sarcină era de a asigura respectarea normelor juridice instituite în cadrul comunității (autoritate care veghea la respectarea prevederilor Tratatului și soluționarea diferendelor dintre statele membre ori particulari și Înalta Autoritate).

În sistemul instituțional al CECO, rolul principal de conducere îi revenea Înaltei Autorități care fost creată ca un centru executiv dotat cu puteri corespunzătoare naturii noii organizații. I s-a acordat dreptul de a adopta decizii obligatorii în toate părțile lor pentru instituțiile statului „celor șase”. În calitate de contrapondere Înaltei Autorități a fost creat *Consiliul Special de Miniștri*, care în chestiunile de maximă importanță, trebuia să aprobe deciziile Înaltei Autorități. Acest Consiliu, pe lângă sarcina generală de punere în aplicare a Tratatului, a avut propria sarcină de a armoniza acțiunile Înaltei Autorități și ale guvernelor responsabile pentru politicile economice ale statelor lor.

Sistemul instituțiilor și organelor ale Comunității Economice Europene (CEE) și ale Comunității Europene a Energiei Atomice (EURATOM) a fost proiectat în mod similar. Tratele fondatoare prevedeau că atât în CEE, cât și în EURATOM sistemul instituțional este format din Consiliu de Miniștri, Comisie, Adunarea Parlamentară și Curtea de Justiție. În 1965 odată cu semnarea *Acordului de fuziune a executivelor*, a fost creat un *Consiliu unic* și o Comisie unică pentru cele trei Comunități Europene².

Începând cu Tratatul de la Maastricht privind Uniunea Europeană din 1992, Consiliul de Miniștri și-a schimbat denumirea în *Consiliul Uniunii Europene*. Denumit în proiectul Constituției Europene „Consiliul de Miniștri”, această denumire a fost abandonată, prin Tratatul de la Lisabona din 2007 devenind „*Consiliul*”.

Consiliul prezintă, în același timp, caracteristicile proprii atât ale unei organizații supranaționale, cât și ale unei organizații interguvernamentale, care ia decizii cu majoritate calificată în anumite chestiuni și în unanimitate în altele [2, p. 66]. Prin procedurile, metodele, practicile și chiar prin controversele sale, Consiliul dă dovadă de un înalt grad de solidaritate și încredere, care foarte rar se constată în relațiile dintre state [1, p. 9]. Principala funcție a Consiliului consistă în reprezentarea intereselor statelor membre la nivelul Uniunii Europene. Consiliul dispune concomitent de o competență generală de decizie, ceea ce atestă că interesele statelor membre determină în esență politica UE și contează asupra interesului comunitar, interes reprezentat prin Comisia Europeană și Parlamentul European.

² Anterior, în baza Convenției din 1957 cu privire la instituțiile comune, Adunarea Parlamentară și Curtea de Justiție au devenit instituții comune tuturor celor trei comunități – CECO, CEE și EURATOM.

În conformitate cu articolul 16 alineatul (2) din Tratatul privind Uniunea Europeană (TUE) [6], Consiliul este compus din câte un reprezentant la nivel ministerial al fiecărui stat membru, împuternicit să angajeze guvernul statului membru pe care îl reprezintă și să exercite dreptul de vot. Consiliul se întrunește în cadrul diferitelor formațiuni, lista acestora fiind adoptată de Consiliul European, cu majoritate calificată.

În prezent Consiliul se reunește în 10 „formațiuni” diferite, în funcție de subiectul dezbătut [8]: Afaceri Generale; Afaceri Externe; Afaceri Economice și Financiare (inclusiv bugetul); Justiție și Afaceri Interne (inclusiv protecția civilă); Ocuparea Forței de Muncă, Politică Socială, Sănătate și Consumatori; Competitivitate (piață internă, industrie, cercetare și spațiu); Transporturi, Telecomunicații și Energie; Agricultură și Pescuit; Mediu; Educație, Tineret, Cultură și Sport (inclusiv domeniul audiovizualului).

Tratatul de la Lisabona a soluționat una dintre principalele probleme ridicate în legătură cu funcționarea Consiliului după vechea reglementare. Există o singură formațiune generală, și anume *Consiliul Afaceri Generale și Relații Externe*, compusă din miniștri de externe și orice alți miniștri, în funcție de natura problemelor discutate (miniștri ai integrării, apărării, dezvoltării, sau comerțului din statele membre) [7, p. 63-64]. Consiliul Afaceri Generale și Relații Externe este cel care răspunde și de pregătirea reuniunilor Consiliului European³.

Consiliul Afaceri Externe elaborează acțiunea externă a Uniunii, în conformitate cu orientările strategice stabilite de Consiliul European, și asigură coerența acțiunii respective [4, art. 16, alin. (6) și art. 2, alin. (5)]. Acestei formațiuni îi revine răspunderea pentru acțiunea externă a Uniunii Europene, în ceea ce privește politica externă și de securitate comună (PESC), politica de securitate și de apărare comună (PSAC), politica comercială comună, cooperarea pentru dezvoltare și ajutorul umanitar [4, art. 2, alin. (5)]. Președinția Consiliului Afaceri Externe este asigurată de *Înaltul Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politica de Securitate* (denumit în continuare „Înaltul Reprezentant”). Înaltul Reprezentant poate fi totuși înlocuit de membrul din cadrul Consiliului Afaceri Externe care reprezintă statul membru ce deține președinția semestrială a Consiliului [4, art. 2, alin. (5), par. 2]. În mod normal, acest lucru are loc atunci când Consiliul este convocat pentru a discuta chestiuni de politică comercială comună.

De menționat că, deși se poate reuni în diferite formațiuni, Consiliul este o entitate juridică unică. Competența fiecărei formațiuni nu este stipulată, ci decurge din practici. Din faptul că Consiliul este o entitate juridică unică decurg trei consecințe [3, p. 11-12]:

- În primul rând, un act juridic cu privire la orice subiect care intră în domeniul de competență al Uniunii poate fi adoptat de către oricare dintre formațiunile Consiliului. De exemplu, o formațiune a Consiliului poate adopta ca punct A un act care ține de competențele altei formațiuni. Un act al Consiliului are aceeași valoare juridică indiferent de formațiunea care l-a adoptat.
- În al doilea rând, deoarece Consiliul este o entitate juridică unică, nu există o ierarhie între diferitele formațiuni ale Consiliului, fiind doar subliniat rolul de coordonator pe care îl deține Consiliul Afaceri Generale și responsabilitatea acestuia pentru chestiunile instituționale, administrative și orizontale, precum și competențele specifice ale Consiliului Afaceri Externe.
- În al treilea rând, întrucât Consiliul este o entitate juridică unică, deținerea președinției Consiliului este, de asemenea, o funcție unică. Astfel, normele aplicabile președinției se aplică oricărei persoane care prezidează una dintre formațiunile Consiliului, inclusiv formațiunea Afaceri Externe sau, după caz, unul dintre grupurile de pregătire ale Consiliului, cu excepția cazului în care se specifică altfel în Regulamentul de Procedură al Consiliului [4, art. 1, alin. (5), par. 2].

Activitatea Consiliului este preponderent legislativă, parțial deținând și o funcție de tip executiv. În anumite domenii, Consiliul deține puterea legislativă supremă, Parlamentul European

³ Modalitățile de pregătire a reuniunilor Consiliului European sunt prevăzute la articolul 3 din Regulamentul de procedură al Consiliului European.

acționând într-un rol de consiliere. Cu toate acestea, în majoritatea domeniilor activității legislative, Consiliul legiferează împreună cu Parlamentul European, ambele instituții având competențe reale în partajarea rezultatului procesului legislativ.

În esență, Consiliul este un mecanism de negociere extrem de complex, orientat spre luarea de decizii. Este remarcabil că reprezentanți ai 27 de guverne de diferite culori și nuanțe politice, aparținând unor sisteme politice diferite, având interese naționale diverse și miniștri cu personalități diferite, pot ajunge la un acord pe o gamă atât de vastă de chestiuni politice. Deși s-ar putea crede că preocuparea principală a fiecărui membru al Consiliului este de a maximiza avantajul național (în detrimentul celorlalți), acest proces de negociere este caracterizat în realitate, într-o măsură egală, de cooperare între membri în vederea obținerii de rezultate. Aceasta se explică prin faptul că guvernele sunt mai degrabă interesate să garanteze funcționarea eficientă a sistemului. Miniștrii guvernelor înțeleg și ei necesitatea de a soluționa dificultățile politice. În consecință, există o puternică tendință spre atingerea unui consens.

Un interes deosebit prezintă *regulile de vot* folosite de Consiliul pentru luarea deciziilor. În ceea ce privește votul cu unanimitate, acesta reprezintă o modalitate a statelor membre de a-și menține suveranitatea în anumite domenii-cheie. Astfel, atunci când o decizie nu este conformă cu interesele unui anumit stat membru, acesta poate exercita dreptul de veto. Pe de altă parte, votul cu majoritate calificată este specific instituțiilor supranaționale, deoarece statele membre dețin o putere de vot diferită, fiecare stat membru având astfel o capacitate diferită de a juca un rol decisiv în luarea unei decizii. Tratatul de la Lisabona consacră o nouă definiție a votului cu majoritate calificată în cadrul Consiliului (55% din statele membre și 65% din populația UE) și extinderea aplicării sale la un număr semnificativ de domenii noi, cum ar fi inițiative ale Înalțului Reprezentant al Uniunii pentru afaceri externe și politica de securitate, libertatea, securitatea și justiția, cooperarea polițienească, cooperarea judiciară, politica de azil, ceea ce reprezintă, din punctul nostru de vedere, o adâncire a integrării europene și, implicit, o acceptare a statelor membre de a delega mai multe puteri către nivelul supranațional, pierzându-și, astfel, o parte din suveranitate. Astfel, considerăm că folosirea votului cu majoritate calificată reprezintă *o trăsătură supranațională a Consiliului*, deoarece o decizie luată atunci când se folosește această regulă de vot este obligatorie pentru toate statele membre, indiferent de votul exprimat, având astfel loc o delegare de suveranitate la nivel supranațional.

În ce privește *procedurile decizionale* în care Consiliul este implicat, procedura de codecizie, denumită în urma intrării în vigoare a Tratatului de la Lisabona procedura legislativă ordinară, are efecte diferite asupra naturii Consiliului. În cazul acestei proceduri, Comisia trimite o propunere Parlamentului și Consiliului. Consiliul ajunge la o poziție comună folosind votul cu majoritate calificată, aceasta fiind transmisă Parlamentului, care o poate accepta, amenda sau respinge, nefiind însă obligat să trimită amendamentele făcute și către Comisie, ci doar către Consiliu. Dacă acestea sunt acceptate prin vot cu majoritate calificată, propunerea amendată devine politică europeană. În cazul în care Consiliul nu este de acord cu amendamentele se convoacă un Comitet de Conciliere format dintr-un număr egal de reprezentanți din partea Consiliului și a Parlamentului, acesta având rolul de a negocia o poziție comună. Dacă poziția comună este acceptată prin vot cu majoritate calificată de către Consiliu și prin vot cu majoritate simplă în Parlament, propunerea devine politică. Dacă în urma Comitetului de Conciliere nu se ajunge la un acord, propunerea poate deveni politică atunci când Consiliul își reconfirmă poziția comună prin vot cu majoritate calificată, iar Parlamentul o acceptă. Dacă poziția comună emisă de Consiliu nu este acceptată, propunerea nu devine politică europeană.

După cum putem observa, de această dată, puterea de stabilire a agendei este transferată către Consiliu, ceea ce oferă posibilitatea ca un stat membru să încerce să influențeze o anumită politică pentru ca aceasta să fie cât mai apropiată de propriile interese. În plus, procesul de adoptare a unei decizii prin procedura de codecizie este, în general, unul lent, ceea ce se traduce printr-o încetinire semnificativă a integrării europene. Astfel, *procedura de codecizie permite Consiliului să manifeste anumite trăsături tipice conferințelor interguvernamentale.*

Nu mai puțin semnificativă este și *structura internă a Consiliului*. Această structură din interiorul Consiliului, care are drept rol pregătirea agendei de discuții pentru reuniunile miniștrilor, prezintă un grad ridicat de izolare față de influențele politice ale guvernelor statelor membre, dobândind, astfel, o autoritate ridicată. Astfel, Comitetul Reprezentanților Permanenți ai guvernelor statelor membre pe lângă Consiliu (COREPER) poate fi considerat un promotor al integrării europene, mai ales datorită *procesului de integrare informală* care se află într-un stadiu avansat.

COREPER reprezintă un organ de lucru auxiliar al Consiliului Uniunii Europene, format din reprezentanții permanenți ai guvernelor statelor membre, care are rolul de pregătire a lucrărilor Consiliului, dar și de ducere la îndeplinire a mandatelor încredințate de Consiliu. COREPER nu este un organ de decizie al Uniunii Europene, el este grupul de pregătire principal al Consiliului. Toate punctele care urmează să fie înscrise pe ordinea de zi a Consiliului (cu excepția unor chestiuni legate de agricultură) trebuie să fie examinate mai întâi de COREPER, cu excepția cazului în care Consiliul decide altfel [9]. La reuniunile COREPER este prezentă, de regulă și Comisia Europeană.

Prin reprezentanți permanenți se înțelege ambasadorii statelor membre ale UE pe lângă aceasta, aceștia susținând poziția oficială a statului pe care îl reprezintă. COREPER asigură legătura dintre Consiliu și celelalte instituții ale Uniunii Europene, implicate în procesul decizional, însă potrivit art. 240 alin. (1) TFUE „Comitetul poate adopta decizii de procedură în cazurile prevăzute de Regulamentul de procedură al Consiliului”.

În desfășurarea activității sale, COREPER este format din COREPER I și COREPER II⁴, căroră li se alătură Secretariatul General. Atât COREPER I, cât și COREPER II se întâlnesc săptămânal, primul dedicându-și activitatea chestiunilor tehnice, iar al doilea problemelor mai importante, cu o componentă politică [5, p. 36]. COREPER I pregătește lucrările a șase formațiuni ale Consiliului: *Agricultură și Pescuit, Competitivitate, Transporturi, Telecomunicații și Energie, Mediu, Educație, Tineret, Cultură și Sport, precum și Ocuparea forței de muncă, Politică Socială, Sănătate și Consumatori*. COREPER II pregătește lucrările a patru formațiuni: *Afaceri Generale, Afaceri Externe, Afaceri Economice și Financiare, precum și Justiție și Afaceri Interne* [3, p. 22].

COREPER II este prezidat de reprezentantul permanent, iar COREPER I de reprezentantul permanent adjunct al statului membru care deține președinția Consiliului Afaceri Generale [4, art. 19, alin. (4)].

Un argument important al faptului că COREPER este un promotor al integrării europene este reprezentat de *ordinea de zi pe puncte „A” și „B”*. Aceasta se referă la modul în care COREPER include pe ordinea de zi problemele care trebuie discutate în cadrul Consiliului. Astfel, punctele „A” reprezintă problemele asupra cărora s-a ajuns la un acord în urma negocierilor din cadrul diferitelor grupuri de lucru și de experți, precum și în cadrul COREPER, fiind aprobate în bloc la începutul reuniunilor miniștrilor din diferite sectoare. Pe de altă parte, punctele „B” de pe ordinea de zi reprezintă acele probleme asupra cărora nu s-a putut ajunge la un acord în cadrul grupurilor de lucru, astfel încât este necesară discutarea și negocierea lor de către miniștri în cadrul Consiliului. Astfel, trebuie să remarcăm un lucru esențial, și anume acela că deciziile privind aprobarea punctelor „A” sunt luate în cadrul comitetelor de lucru și al COREPER, care se află într-un stadiu avansat de integrare informală, în timp ce problemele de tip „B” sunt discutate de către miniștri, oferindu-le acestora posibilitatea de a apăra interesele statelor membre din care provin.

Pentru a ajuta la pregătirea lucrărilor Consiliului, COREPER poate înființa grupuri de lucru și poate defini mandatul acestora (art. 19 alin. (3) din Regulamentul de procedură al Consiliului). Aceste grupuri de lucru sunt formate din delegați din fiecare stat membru și pot avea un caracter mai mult sau mai puțin permanent, în funcție de necesități.

⁴ Cu prilejul creării unor grupuri de lucru, cu caracter permanent sau ad-hoc, încă din anul 1962, COREPER s-a divizat în două structuri: COREPER I, care grupează reprezentanții adjuncți permanenți, și COREPER II, în care sunt reuniți reprezentanții permanenți.

Tratatele sau diferite decizii ale Consiliului instituie anumite comitete⁵ specific însărcinate cu coordonarea activităților într-un anumit domeniu. Cu toate acestea, având în vedere unitatea instituțională prevăzută în preambulul la TUE, comitetele respective nu aduc atingere rolului central al COREPER. Fiecare dispoziție din tratat prin care se instituie unul dintre aceste comitete rezervă în mod expres aplicarea art. 240 din TFUE, și anume responsabilitatea generală a COREPER pentru pregătirea lucrărilor Consiliului. Rapoartele acestor comitete trebuie să fie disponibile în timp util înaintea reuniunii COREPER în care urmează să fie analizate (articolul 21 din Regulamentul de procedură al Consiliului).

*Secretariatul General al Consiliului*⁶ este o altă componentă a structurii interne a Consiliului care joacă un rol semnificativ în cadrul acestuia. În primul rând, personalul Secretariatului este format din oficiali de rang înalt, cum ar fi Secretarul General, Secretarul General Adjunct și un grup coeziv de consilieri care joacă rolul de agenți supranaționali. În al doilea rând, acești oficiali joacă de cele mai multe ori rolul de mediatori deoarece ei nu sunt parte interesată în cadrul procesului de negociere, obiectivul lor fiind acela de a asigura continuitatea lucrărilor Consiliului. Astfel, considerăm că, Secretariatul General al Consiliului joacă un rol semnificativ în procesul de integrare europeană.

O importanță deosebită prezintă și *Președinția Consiliului*⁷ – cu rolul de a asigura o continuitate a agendei de politici a Consiliului dar și cu un rol important în medierea între preferințele diferitelor state membre. Pe de o parte, președinția Consiliului are o putere relativ redusă de a influența agenda conform propriilor preferințe, în special datorită duratei mici de 6 luni în care deține mandatul⁸, dar și din cauza faptului că schimbarea politicilor anterioare este dificilă. De cele mai multe ori, statul membru care deține președinția Consiliului va fi nevoit să facă mai multe concesii pentru a da impresia unei președinții bune. Prin urmare, în acest caz președinția poate fi văzută ca un mediator și un promotor al intereselor supranaționale.

Pe de altă parte, cercetările au demonstrat faptul că președinția deține mai multe metode prin care poate influența agenda de politici a Consiliului. O primă metodă este aceea a stabilirii agendei, prin care președinția poate atrage atenția asupra unor probleme de care este interesată.

⁵ Comitetul economic și financiar; Comitetul pentru politică economică; Comitetul special pentru agricultură; Comitetul special pentru politica comercială comună; Comitetul permanent înființat în vederea consolidării cooperării în cadrul Uniunii în materie de securitate internă; Comitetul pentru ocuparea forței de muncă; Comitetul pentru protecție socială; Comitetul politic și de securitate; Comitetul militar al Uniunii Europene; Comitetul pentru aspectele civile ale gestionării crizelor (Civcom); Comitetul pentru servicii financiare etc.

⁶ Din art. 240 alin. (2) din TFUE și din art. 23 alin. (1) din Regulamentul de procedură al Consiliului rezultă că sarcina principală a Secretariatului General este să asiste Consiliul și grupurile de pregătire ale acestuia în toate activitățile lor (indivizibilitatea Secretariatului General). Secretariatul General se află în serviciul Consiliului, care decide asupra modului său de organizare. Secretariatul General este independent și imparțial în ceea ce privește atât membrii Consiliului, cât și Președinția acestuia.

⁷ Conducerea instituției este asigurată de reprezentanții statelor membre și este exercitată printr-un sistem de rotație egal, stabilit de Consiliul European cu majoritate calificată. În conformitate cu Decizia Consiliului European din 1 ianuarie 2007, sistemul de rotație desemnează statul membru care va deține pentru o perioadă de 6 luni președinția Consiliului, dintre statele membre, într-o ordine prestabilită. La 26 iulie 2016, Consiliul a adoptat o decizie de stabilire a unei ordini revizuite în care statele membre vor deține președinția Consiliului UE până în 2030. Pentru a asigura continuitatea proiectelor, se aplică în practică trio-președinția Consiliului – ce cuprinde reprezentantul statului ce deține președinția în exercițiu și reprezentanții a două state care urmează – cele trei state stabilind un program de lucru pentru o perioadă de 18 luni care cuprinde un cadru strategic, expunând prioritățile de lucru ale Uniunii și obiectivele sale în următoarea perioadă, și un program operațional, conținând agenda Consiliului pentru următoarele 18 luni.

⁸ Schimbarea președinției are loc la 1 ianuarie, respectiv 1 iulie a fiecărui an. Ungaria deține președinția în perioada 1 iulie-31 decembrie 2024, fiind urmată de către Polonia (ianuarie-iunie 2025) și Danemarca (iulie-decembrie 2025).

Cea de-a doua metodă de influențare este reprezentată de structurarea agendei, prin intermediul căreia președinția poate acorda o importanță mai mare sau mai mică diferitelor probleme de pe agenda de discuții în funcție de propriile interese. În ultimul rând, președinția deține puterea de a exclude de pe agendă acele politici care nu sunt conforme cu propriile interese. Astfel, considerăm că *președinția poate juca un rol dual*: pe de o parte, joacă de cele mai multe ori rolul unui agent supranațional interesat de continuitatea procesului de integrare europeană, iar pe de altă parte, poate acționa uneori ca un agent interguvernamental interesat de satisfacerea propriilor interese.

Cele expuse mai sus relevă o natură complexă a Consiliului în calitate de instituție a Uniunii Europene, acesta combinând atât *trăsături specifice instituțiilor supranaționale*, acționând în acest caz ca un promotor al integrării europene, dar și *trăsături specifice conferințelor interguvernamentale* atunci când anumite state membre încearcă să își promoveze propriile interese, încetinind astfel procesul de integrare. În prezent, Consiliul este una din principalele instituții ale Uniunii Europene, reprezentând centrul de greutate instituțional al acesteia, deoarece în cadrul Uniunii, nicio acțiune politică sau decizie legislativă importantă nu poate fi adoptată fără acordul Consiliului.

Luând în considerație concluziile la care am ajuns pe parcursul cercetării, venim cu unele *recomandări* pe care le considerăm importante pentru realizarea unor reforme la nivelul Uniunii Europene, și înțelegerea rolului Consiliului în contextul acestora:

1. Un instrument absolut necesar pentru realizarea intereselor globale de diferit gen ale Uniunii Europene și consolidarea rolului acesteia în cadrul societății internaționale este realizarea de către statele sale membre a unei *Politici Externe și de Securitate Comună (PESC)* – acesta acoperind toate aspectele legate de protecția valorilor comune, interesele fundamentale, independența și integritatea Uniunii Europene, consolidarea cuprinzătoare a securității acesteia, precum și menținerea păcii și securității internaționale în conformitate cu principiile Cartei ONU și Actului Final de la Helsinki, intensificarea cooperării internaționale, diseminarea democrației și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale în întreaga lume.

Conform Tratatului de la Lisabona, Consiliul European este instituția de impulsare, care definește principiile și orientările generale ale Politicii Externe și de Securitate Comună a UE, iar în baza lor, în urma informării și a consultării reciproce între statele membre în domeniul politicii externe, *Consiliul este instituția de decizie a PESC*, adoptând decizii privind „acțiunea operațională”, care includ obiectivele, domeniul de aplicare, mijloacele care trebuie puse la dispoziția Uniunii, durata acestora și condițiile de realizare a acestora, iar Înalțul Reprezentant al Uniunii pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate este împuternicit să asigure punerea în aplicare a deciziilor adoptate în domeniul Politicii Externe și de Securitate Comună.

Spre deosebire de un stat obișnuit, activitatea Uniunii Europene în domeniul PESC se caracterizează printr-o anumită dualitate, atunci când deciziile privind problemele comune de Politică Externă și de Securitate Comună, sunt luate separat, în conformitate cu proceduri speciale care au la bază *regula unanimității*. După cum putem observa, sub această formă, când fiecare stat-membru are posibilitatea să blocheze adoptarea deciziilor în cadrul PESC, comportamentul de politică externă al Uniunii Europene nu poate fi suficient de eficient, ceea ce împiedică stabilirea sa pe arena internațională ca centru independent de putere. În acest context, *recomandăm înlocuirea unanimității de vot în Consiliu cu votul prin majoritate calificată la adoptarea deciziilor privind problemele comune de politică externă și de securitate generală*.

2. În contextul geopolitic actual, considerăm că, dintre toți factorii de forță geopolitică, pozițiile cele mai vulnerabile ale Uniunii Europene vizează potențialul militar al acesteia. În opinia noastră, pe lângă unii pași întreprinși recent de UE (extinderea cooperării militaro-industriale a statelor Uniunii Europene și proiectul de creare a unor forțe europene de reacție rapidă⁹) care, pe

⁹ Grație acestora statele Uniunii Europene vor putea să desfășoare în termen de 60 de zile și să mențină cel puțin un an un corp de până la 60 de mii de militari, care va dispune de structuri de comandă și control, de informațiile necesare și alte servicii de sprijin în luptă, inclusiv unități ale forțelor aeriene și ale

bună dreptate, răspund nevoilor urgente ale statelor Uniunii Europene, întrucât scopul lor este de a spori dotarea tehnică a forțelor armate, mobilitatea și capacitatea acestora de a interacționa între ele în timpul operațiunilor, în prezent, când liderii UE conștientizează și recunosc faptul că niciun stat-membru al Uniunii nu poate aborda izolat amenințările actuale la adresa securității, ar fi oportună *crearea de urgență la nivelul Uniunii Europene a unei armate unice europene*, care la etapa inițială ar putea însuma armatele naționale ale statelor-membre, ceea ce va permite Uniunii Europene inițierea și conducerea autonomă a operațiunilor militare, ca răspuns la crizele internaționale. Rolul Consiliului în calitate de instituție cu importante puteri decizionale în cadrul Uniunii Europene este crucial în contextul realizării acestei importante reforme.

Bibliografie:

1. Al servizio dell'Unione Europea. Guida alle istituzioni dell'Unione Europea, Seconda edizione. Lussemburgo: Ufficio delle pubblicazioni ufficiali delle Comunità Europee, 1999.
2. Catalan G. Sistemul de vot al Consiliului Uniunii Europene și viitorul UE. Sfera Politicii nr. 3-4 (205-206), 2020. p. 66-79.
3. Observații cu privire la Regulamentul de Procedură al Consiliului, Bruxelles, 2022. // [on-line] <https://www.consilium.europa.eu/ro/documents-publications/publications/council-rules-procedure-comments/> (accesat pe 18.06.24)
4. Regulamentul de procedură al Consiliului. Decizia Consiliului din 1 decembrie 2009 de adoptare a regulamentului său de procedură. OJ L 325, 11.12.2009.// [on-line] <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02009D0937-20230101> (accesat pe 12.06.24)
5. Suceveanu N., Bancu C. Rolul Comitetului Reprezentaților Permanenți (COREPER) în procesul decizional comunitar. În: Revista Moldovenească de Drept Internațional și Relații Internaționale. nr.3, 2009, p.33-38.
6. Tratatul de la Lisabona de modificare a Tratatului privind Uniunea Europeană și a Tratatului de instituire a Comunității Europene, semnat la Lisabona, 13 decembrie 2007. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene 2007/C 306/01. // [on-line] <http://eur-lex.europa.eu/JOHtml.do?uri=OJ:C:2007:306:SOM:RO:HTML> (accesat pe 25.05.24)
7. Țarălungă V. Drept instituțional al Uniunii Europene. Curs universitar. Bălți, 2022. // [on-line] <http://dspace.usarb.md:8080/jspui/handle/123456789/5720> (accesat pe 02.06.24)
8. [on-line] <http://www.consilium.europa.eu/council/council-configurations?lang=ro#gac> (accesat pe 12.06.24)
9. [on-line] <https://www.consilium.europa.eu/ro/council-eu/preparatory-bodies/coreper-i/> (accesat pe 24.06.24)

CZU 343:341.231.14

REVIZUIREA PROCESULUI PENAL URMARE A CONSTATĂRII ÎNCĂLCĂRII DREPTURILOR SAU LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE PREVĂZUTE DE CONVENȚIA PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR OMULUI ȘI A LIBERTĂȚILOR FUNDAMENTALE

Adela MORCOV, drd.,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: *Under the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Republic of Moldova has undertaken to adopt, inter alia, general measures, which provide for the party whose rights have been violated, restoring as much as possible the same situation as it had benefited from before the violation of fundamental rights and freedoms (restitutio in integrum).*

marinei. Sarcina corpului va fi îndeplinirea întregii game a așa-numitelor sarcini Petersberg – misiuni umanitare și misiuni de căutare și salvare, operațiuni de menținere a păcii și operațiuni militare de gestionare a crizelor, inclusiv misiuni de impunere a păcii.

And in order to benefit from a reinstatement in the previous situation if the infringement continues to produce legal effects, the entitled party, as well as the State represented by the Governmental Agent may submit a request for review. That is to say, the purpose of this approach is to lay down the conditions for the introduction of an application for review in the event of a violation of fundamental rights or freedoms.

Keywords: review of the criminal trial, finding infringement of rights, Government agent, fundamental vice, restitutio in integrum, continuous violation.

Conform art. 458 alin. (3) pct.5) și 6) Cod procedură penală (în continuare CPP RM), revizuirea procesului penal poate fi cerută *inter alia*, în următoarele cazuri: „5) **Curtea Europeană a Drepturilor Omului a informat Guvernul Republicii Moldova despre depunerea unei cereri din care se deduce existența unui viciu fundamental în cadrul procedurii precedente, care ridică dubii temeinice privind corectitudinea soluției din hotărârea atacată;**

6) **Curtea Europeană a Drepturilor Omului a constatat, printr-o hotărâre, sau Guvernul Republicii Moldova a recunoscut, printr-o declarație, o încălcare a drepturilor sau libertăților fundamentale, care poate fi remediată, total sau parțial, prin casarea hotărârii atacate.**”.

Necesitatea reglementării acestor două temeuri de revizuire a fost dictată de angajamentul asumat de Republica Moldova, prin ratificarea la nivel național a Convenției pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților Fundamentale (în continuare „CEDO” sau „Convenție”), prin Hotărârea Parlamentului Nr. 1298 din 24.07.1997 [1].

Potrivit Preambulului Convenției, revine cu prioritate Înalțelor Părți Contractante, în conformitate cu principiul subsidiarității, să garanteze respectarea drepturilor și libertăților definite în prezenta Convenție și în Protocoalele sale și că, în acest scop, beneficiază de o marjă de apreciere, sub supravegherea Curții Europene a Drepturilor Omului (în continuare „CtEDO” sau „Curte”), înființată prin prezenta Convenție.

Angajamentul asumat de a fi parte la Convenție, urma să atragă după sine adoptarea de către Republica Moldova a unor măsuri adiționale, altele decât satisfacția echitabilă acordată de către Curte în corespundere cu art. 41 din Convenție și/sau alte măsuri generale, care asigură, repunerea, pe cât este de posibil, în aceeași situație de care a beneficiat înainte de încălcare (*restitutio in integrum*), iar competența de a adopta cele mai potrivite măsuri ținând cont de mijloacele disponibile în cadrul sistemului juridic național – aparține statului.

Sub aspectele invocate CtEDO a statuat că: „o hotărâre în care Curtea constată o încălcare, impune statului pârât obligația legală de a pune capăt încălcării și de a repara consecințele acesteia în așa fel încât să restabilească pe cât posibil situația existentă înainte de încălcare” [2, §34].

Cu privire la redeschiderea proceselor la nivel național, Convenția stabilește în art. 4§2, Protocolul nr. 7, faptul că dispozițiile cu privire la dreptul de a nu fi judecat sau pedepsit de două ori nu împiedică redeschiderea procesului, conform legii și procedurii penale a statului respectiv, dacă fapte noi sau recent descoperite sau un viciu fundamental în cadrul procedurii precedente sunt de natură să afecteze hotărârea pronunțată.

Din perspectiva unei analize a evoluției reglementărilor, stabilim că revizuirea hotărârii judecătorești irevocabile urmare a pronunțării de către Curte a hotărârii, constituie o posibilitate relativ recentă introdusă în anul 2012, prin Legea Nr. 66 din 05.04.2012. Prin aceeași lege de modificare – temeiul stabilit actualmente în art. 458 alin. (3) pct. 5) CPP RM, a fost prevăzut drept temei pentru introducerea unui recurs în anulare (ex-art. 453 CPP RM).

Ulterior, prin Legea Nr. 246 din 31 iulie 2023, instituția recursului în anulare a fost abrogată, iar temeiul specificat *supra* a fost calificat drept temei pentru declararea revizuirii.

Problema revizuirii procesului urmare a constatării violării drepturilor sau a libertăților fundamentale, a fost supusă dezbaterii în Recomandarea Comitetului de Miniștri a Consiliului Euro-

pei nr. R(2000)2, prin care¹⁰: „II. Încurajează părțile contractante, să își examineze sistemele juridice naționale pentru a se asigura că există posibilități adecvate de reexaminare a cazului, inclusiv redeschiderea procedurilor, în cazurile în care Curtea a constatat o încălcare a Convenției, mai ales în cazul în care: i. partea a cărei drepturi au fost încălcate, **continuă să suporte consecințe negative foarte grave** din cauza deciziei interne în cauză, consecințe care nu sunt remediate în mod adecvat prin satisfacția echitabilă și nu pot fi rectificate decât prin reexaminare sau redeschidere; și ii. hotărârea CtEDO duce la concluzia că: a. decizia internă este pe fond contrară Convenției; b. încălcarea constatată se bazează pe erori de procedură sau neajunsuri de o asemenea gravitate, încât se ridică un dubiu/îndoială rezonabilă asupra rezultatelor procedurilor interne reclamate.¹¹” [3].

Având în vedere faptul că dezbaterii în prezentul demers vor fi supuse două temeuri de revizuire, ambele care se referă la constatarea încălcării drepturilor sau libertăților fundamentale, ne vom referi separat în cele ce urmează la fiecare dintre ele.

1. Art. 458 alin. (3) pct. 5) CPP RM – teme de revizuire a procesului penal

Vom specifica (fără să ne referim la cererile interstatale în fața Curții) faptul că Curtea poate fi sesizată, printr-o cerere, de orice persoană fizică, organizație neguvernamentală sau grup de particulari care se pretind victime ale unei încălcări de către una dintre Înaltele Părți Contractante a drepturilor recunoscute în Convenție sau în Protocoalele sale.

Conform art. 35§1 din Convenție, Curtea nu poate fi sesizată decât după epuizarea căilor de recurs interne, așa cum se înțelege din principiile de drept internațional general recunoscute, adică doar după ce hotărârea judecătorească a devenit irevocabilă la nivel național.

Potrivit Regulamentului Curții (Regula 54 § 2 (b)) o procedură litigioasă împotriva statului reclamat ia naștere odată cu comunicarea cererii Guvernului. Până în momentul comunicării cererii, toate procedurile în fața Curții, și anume înregistrarea cererii, examinarea prealabilă a admisibilității cererii (Articolului 28 din Convenție), țin exclusiv de raportul reclamant – Curte. Comunicarea cererii Guvernului conține o scurtă prezentare a obiectului cererii, și întrebările adresate părților.

Revenind, art. 458 alin. (3) pct. 5) CPP RM, impune cerința ca din comunicarea Curții adresată Guvernului să se deducă existența unui viciu fundamental în cadrul procedurii precedente, care ridică dubii temeinice privind corectitudinea soluției din hotărârea atacată.

Conform art. 6 pct. 44) CPP RM, prin viciu fundamental în cadrul procedurii precedente, care a afectat hotărârea pronunțată, se înțelege o încălcare esențială a drepturilor și libertăților garantate de Convenție, de alte tratate internaționale, de Constituție și de alte legi naționale.

Competența de a evalua dacă comunicarea adresată Guvernului este aptă să ducă la concluzia despre existența unui viciu fundamental, care ridică dubii temeinice privind corectitudinea soluției, aparține Agentului Guvernamental, care, potrivit art. 5 alin. (1) din Legea Nr. 151 din 30.07.2015 cu privire la Agentul guvernamental, reprezintă Republica Moldova la Curtea Europeană și contribuie, în modul prevăzut de lege, la asigurarea executării hotărârilor și deciziilor Curții în cauzele îndreptate împotriva Republicii Moldova.

¹⁰ În §10 al Recomandării Comitetul de Miniștri reține că practica organelor Convenției a demonstrat că cea mai mare importanță asupra acestui aspect urmează a fi acordată, în primul rând, domeniului dreptului penal. La caz, se mai invocă și faptul că sub aspectul subpct. (i) menționat supra, trebuie să existe o legătură causală directă între încălcarea constatată și suferința continuă a părții vătămate [3, §10].

¹¹ Comitetul indică că poate constitui cazul în care partea a cărei drept a fost încălcat în sensul CoEDO nu a avut timp și facilități pentru a-și pregăti apărarea în cadrul procedurilor penale, în cazul în care condamnarea s-a bazat pe declarații extrase sub tortură sau pe materiale pe care partea nu a avut posibilitate de verificare. Orice astfel de neajunsuri trebuie, așa cum reiese din textul recomandării în sine, să aibă o gravitate atât de mare încât să se pună îndoile serioase asupra rezultatului procedurilor interne [3].

Tot Agentului Guvernamental îi revine atribuția de a solicita deschiderea revizuirii în cazul comunicării unei asemenea cereri Guvernului, având în vedere dispozițiile art. 460 alin. (1) pct. 3) CPP RM.

Conform art. 459 alin. (3) CPP RM, revizuirea în temeiul art. 458 alin. (3) pct. 5) poate fi cerută oricând de la informarea Guvernului până la pronunțarea hotărârii definitive de către Curte.

Deci, urmare a comunicării Curții adresate Guvernului, viciul fundamental trebuie să fie dedus. Deducerile se fac urmare a examinării circumstanțelor cauzei și a analizei/cercetării răspunsurilor la solicitările adresate autorităților de prezentare a materialelor și a comentariilor cu privire la circumstanțele de fapt și de drept ale cauzei.

Or, conform art. 10 alin. (1) din Legea Nr. 151 din 30.07.2015 cu privire la Agentul guvernamental, după o notificare oficială parvenită din partea Curții Europene cu privire la depunerea unei cereri individuale, Agentul guvernamental solicită autorităților materiale și comentarii cu privire la circumstanțele de fapt și de drept, explicându-le totodată riscurile și perspectiva cazului. Autoritățile, indiferent de statutul acestora, sunt obligate să transmită informațiile solicitate și actele privind procedurile desfășurate în fața acestora, indiferent de stadiul în care se află, în termenele și condițiile stabilite de Agentul guvernamental.

Mai mult ca atât, aceste constatări pot fi stabilite fie din întrebările adresate de către Curte statului pârât, fie rezidând din trimiterile efectuate de către Curte la cauze similare examinate de către aceasta anterior.

Spre exemplu, într-o recentă comunicare a Curții adresată Guvernului Republicii Moldova pe marginea cauzei *Stratulat Elena vs. Republicii Moldova* [4], Curtea a adresat următoarele întrebări:

1. A existat o încălcare a art. 3 din Convenție? În special, autoritățile naționale și-au îndeplinit obligațiile pozitive de a proteja reclamanta împotriva violenței psihologice și emoționale presupuse săvârșite de fostul ei soț (*a se vedea, mutatis mutandis, Opuz împotriva Turciei, nr. 33401/02, §§ 158-176*) [...])?
2. Au îndeplinit autoritățile moldovenești obligațiile pozitive care le revin în temeiul articolului 8 al Convenției (*Strumia împotriva Italiei, nr. 53377/13, §§ 110-111 și 113, 23 iunie 2016, și Giorgioni împotriva Italiei, nr. 43299/12, §§ 62-64 și 74-75, 15 septembrie 2016* [...]); În special, a existat o încălcare a dreptului reclamantei la respectarea vieții sale private și de familie, în sensul articolului 8§1 din Convenție, din cauza presupusului eșec al autorităților moldovenești de a depune rapid eforturile necesare pentru a menține legăturile dintre reclamantă și copiii acesteia (*a se vedea printre altele cauzele Bordeianu c. Moldova, nr. 49868/08, §§ 90-92, 11.01.2011, [...]*)?

Făcând abstracție de la circumstanțele particulare ale cauzei, considerăm că din modul de formulare a întrebărilor de către Curte, adresate statului pârât, poate fi dedusă o încălcare a drepturilor sau a libertăților fundamentale, aptă să determine introducerea unei cereri de revizuire de către Agentul Guvernamental.

Așadar, stabilirea existenței unui viciu fundamental urmare a unei comunicări a Curții, constituie un exercițiu complex și inerent pentru deschiderea procedurii în lumina temeiului prevăzut de art. 458 alin. (3) pct. 5) CPP RM.

Finalmente, o ultimă condiție pentru introducerea unei cereri de revizuire având la bază temeiul prevăzut de art. 458 alin. (3) pct. 5) CPP RM, o constituie existența dubiilor temeinice privind corectitudinea soluției din hotărârea atacată.

Și, în acest caz, considerăm aplicabilă teoria care va fi detaliată *infra*, potrivit căreia încălcarea ce constituie un viciu fundamental, trebuie să continue să producă efecte, și să nu poată fi remediată decât prin revizuirea hotărârii pronunțate.

Potrivit art. 460 alin. (3) teza a doua CPP RM, cererile de revizuire depuse în temeiul art. 458 alin. (3) pct. 5) [...] sunt de competența Curții Supreme de Justiție.

Totodată, punctăm că aceleași cerințe ce trebuie examinate de către Agentul Guvernamental, urmează a fi reverificate și de către Curtea Supremă în contextul examinării cererii de revizuire de-

puse. Or, potrivit statuărilor Curții Constituționale în Hotărârea nr. 26 din 10.11.2020 „57. [...] depunerea cererii nu poate obliga Curtea Supremă de Justiție să admită acest recurs¹² *ipso facto*.”.

2. Art. 458 alin. (3) pct. 6) CPP RM – temei de revizuire a procesului penal

Prin Legea Nr. 66 din 05.04.2012, a fost introdus art. 464¹ CPP RM, care la alin.(1) prevedea că hotărârile irevocabile pronunțate în cauzele în care CtEDO a constatat o încălcare a drepturilor sau a libertăților fundamentale ale omului ori a dispus scoaterea cauzei de pe rol ca urmare a soluționării amiabile a litigiului dintre stat și reclamant pot fi supuse revizuirii dacă cel puțin una dintre consecințele grave ale încălcării Convenției pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale și a protocoalelor adiționale la aceasta continuă să se producă și nu poate fi remediată decât prin revizuirea hotărârii pronunțate.

Recent însă, prin Legea Nr. 246 din 31 iulie 2023, temeiul respectiv de revizuire a fost abrogat din conținutul articolului nominalizat, și introdus în conținutul art. 458 alin. (3) pct. 6) CPP RM, într-o formulă mai simplificată.

Din conținutul prevederii în cauză se pot determina și **condițiile necesare pentru redeschiderea procedurii la nivel intern: (i) existența unei hotărâri a Curții în care se constată o încălcare a drepturilor sau a libertăților fundamentale ale omului; sau (ii) existența unei declarații de recunoaștere a Guvernului Republicii, a încălcării drepturilor sau libertăților fundamentale – în cazul ambelor, încălcările trebuie să fie posibil a fi remediate, total sau parțial, prin casarea hotărârii atacate.**

Cu privire la primul aspect, vom puncta faptul că hotărârile CtEDO vor constitui o premisă pentru inițierea procedurii de revizuire, dacă ele vor fi pronunțate fie de către Comitetele Curții în temeiul art. 28 CEDO (cu excepția declarării drept inadmisibilă a cererii), Comisiilor în ordinea art. 29 CEDO sau ale Marii Camere în conformitate cu art. 31 CEDO – hotărâri devenite definitive potrivit art. 42 și art. 44 CEDO. Deciziile de inadmisibilitate a judecătorului unic, emise în ordinea art. 27 din CoEDO, avizele consultative emise în temeiul art. 47 CoEDO nu pot constitui o premisă pentru revizuirea hotărârii irevocabile.

Anterior intrării în vigoare a Legii Nr. 246 din 31 iulie 2023, redacția art. 464¹ CPP RM specifica și despre posibilitatea revizuirii în cazul scoaterii cauzei de pe rol ca urmare a soluționării amiabile a litigiului dintre stat și reclamant. Actualmente, însă după intrarea în vigoare a legii specificate, art. 458 alin. (3) pct. 6) CPP nu mai face trimitere la posibilitatea unei astfel de revizuirii.

În cauza Altan c. Turciei [5, §§20-22], CtEDO a luat act de soluționarea amiabilă la care au ajuns părțile, a citat angajamentele preluate de Guvernul pârât, și a specificat că este convinsă că soluționarea amiabilă la care s-a ajuns se bazează pe respectarea drepturilor omului, astfel cum sunt definite în Convenție și în protocoalele acesteia, radiind cazul de pe listă.

Potrivit art. 39§3 din Convenție, în cazul soluționării pe cale amiabilă, Curtea radiază cauza de pe rol **printr-o decizie care se limitează la un rezumat al faptelor și al soluției adoptate.**

Așadar, constituie decizia de soluționare amiabilă – o hotărâre prin care s-a constatat încălcarea drepturilor sau libertăților fundamentale în sensul art. 458 alin. (3) pct. 6)? Considerăm că da, având în vedere faptul că Curtea la radierea de pe rol trebuie să se asigure de faptul că soluționarea amiabilă se bazează pe respectarea drepturilor omului și mai mult ca atât, soluționarea amiabilă prin asumarea angajamentelor Guvernului pârât, față de partea reclamantă ar putea constitui premisă pentru interpretarea unei recunoașteri a încălcării drepturilor.

Întrebarea însă persistă și este actuală, având în vedere faptul că: (i) nu cunoaștem care anume prevedere din CEDO a fost încălcată întrucât nu avem o constatare a încălcării de către CtEDO; și (ii) la nivel național trebuie să se stabilească că încălcarea continuă să producă efecte juridice și că poate fi înlăturată doar prin revizuire.

¹² Curtea Constituțională face referire în textul hotărârii la „recurs”, având în vedere faptul că anterior temeiul specificat la art. 458 alin. (3) pct. 5) CPP RM, a constituit temei de declarare a recursului în anulare.

Având în vedere crearea unui gol care creează dileme la interpretare, considerăm oportună reintroducerea posibilității depunerii cererii de revizuire în cazul scoaterii cauzei de pe rol ca urmare a soluționării amiabile a litigiului.

Cu privire la cel de-al doilea aspect al temeiului de revizuire, punctăm faptul că, în conformitate cu prevederile art. 12 din Legea Nr. 151 din 30 iulie 2015 cu privire la Agentul guvernamental, (1) În cazul în care reclamantul a refuzat soluționarea amiabilă a cauzei aflate pe rolul Curții Europene sau în cazurile în care o asemenea procedură nu poate fi inițiată ori nu este posibilă, Agentul guvernamental poate formula o declarație unilaterală, prin care recunoaște expres existența unei încălcări a Convenției și se obligă să întreprindă toate măsurile de remediere necesare.

Se atestă faptul că declarația poate fi formulată de către Agentul Guvernamental doar în cazul în care reclamantul a refuzat soluționarea amiabilă, sau în cazurile în care o asemenea procedură nu poate fi inițiată sau nu este posibilă. Pe site-ul oficial al Agentului Guvernamental, precum și pe site-ul CtEDO nu au fost identificate informații cu privire la faptul dacă până în prezent, Agentul Guvernamental național a formulat o asemenea declarație.

Și, în acest caz, avem o situație în care potrivit art. 62A²§3 din Regulamentul Curții, Curtea trebuie să concluzioneze că respectarea drepturilor omului garantate prin Convenție și Protocoalele sale nu impune continuarea examinării cererii, Curtea poate scoate cererea de pe rol, în tot sau în parte, chiar dacă reclamantul dorește ca examinarea cererii să continue.

Revenind, punctăm faptul că pentru ca premisa de declarare a cererii de revizuire întemeiate pe prevederile art. 458 alin. (3) pct. 6) CPP RM, să fie întregită, trebuie să fie constatată și existența a trei condiții:

1. Hotărârea să dețină mențiunea privind constatarea încălcării drepturilor sau a libertăților fundamentale prevăzute de CEDO;
2. Consecința gravă a încălcării dreptului sau libertății să continue să producă efecte;
3. Consecința să nu poată fi remediată decât prin revizuirea hotărârii pronunțate și casarea hotărârii anterioare.¹³

În opinia autorilor I. Dolea și T. Popovici, sarcina probei caracterului continuu al producerii consecințelor este pusă pe revizuenți și în sarcina titularilor dreptului la revizuire va fi pusă dovedirea producerii consecințelor dreptului încălcat [6, p. 425].

Suplimentar, considerăm că în cazul invocării acestui temei la revizuire – aceasta nu întotdeauna va putea avea doar efecte *in favorem* condamnatului, întrucât victima violării drepturilor și libertăților fundamentale nu este întotdeauna condamnatul, aceasta putând a fi și partea vătămată.

În ceea ce privește termenul de declarare a revizuirii în baza temeiului supus dezbaterii, consemnăm că, potrivit art. 459 alin. (4) CPP RM, revizuirea în temeiul art. 458 alin. (3) pct. 6) poate fi cerută în termen de 6 luni de la data rămânării definitive a hotărârii Curții¹⁴.

3. Modul de soluționare a cererilor de revizuire declarate în baza art. 458 alin. (3) pct. 5) și 6) CPP RM

Până la adoptarea Legii Nr. 246 din 31 iulie 2023, procedura de revizuire a cauzelor urmare a constatării încălcării drepturilor sau a libertăților fundamentale, era reglementată distinct de celelalte temeiuri de revizuire, în conținutul art. 464¹ CPP RM. După intrarea acesteia în vigoare, examinarea și soluționarea revizuirii în baza acestor temeiuri se efectuează în condiții generale, ca și în cazul tuturor cererilor de revizuire.

Amintim, aşadar, că procedura de revizuire, cuprinde trei etape:

- (a) Examinarea admisibilității cererii de revizuire;

¹³ Condițiile redeschiderii procedurii urmare a pronunțării CtEDO, au fost analizate și de către Curtea Supremă de Justiție, în hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție (în continuare CSJ) cu privire la aplicarea de către instanțele judecătorești a unor prevederi ale Convenției Europene pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [7, §17].

¹⁴ Punctăm că până la data intrării în vigoare a Legii Nr. 246 din 31 iulie 2023, termenul de revizuire în acest caz era de 1 an, conform art. 464¹ alin. (4) CPP RM.

(b) Dacă cererea de revizuire a fost declarată admisibilă: examinarea cererii de revizuire și după caz: 1) respingerea; sau 2) admiterea și casarea hotărârii a cărei revizuire se solicită; și dacă soluția este una de admitere, urmează,

(c) Rejudecarea cauzei după admiterea examinării/reluarea examinării cauzei.

Astfel, admisibilitatea cererii va fi examinată în baza art. 461 alin. (1) CPP RM, ce ne indică faptul că prevederile art. 431-434 se aplică în mod corespunzător examinării cererii de revizuire. De cealaltă parte, art. 432 CPP RM ne arată care sunt criteriile de admisibilitate a cererii de recurs, care, în opinia noastră, nu se pliază pe deplin cu scopul cererii de revizuire.

Cu toate acestea, CSJ va declara inadmisibilă o cerere de revizuire, atunci când: cererea de revizuire nu este depusă de persoana menționată la art. 460 alin. (1); cererea de revizuire este tardivă; cererea de revizuire nu se încadrează în temeiurile prevăzute la art. 458 alin. (3) pct. 5) sau 6); cererea de revizuire este vădit neîntemeiată.

La etapa preliminară, de examinare a admisibilității cererii de revizuire, instanța va verifica doar dacă cererea a fost făcută în condițiile legii, dacă a fost depusă de persoana corespunzătoare, dacă nu este tardivă, dacă se încadrează în vreunul din temeiurile pentru declararea acesteia, precum și dacă nu este vădit neîntemeiată. Totodată, în această etapă legea nu ne indică despre o examinare, nici măcar formală a circumstanțelor și a probelor pe care revizuirea se întemeiază.

Ulterior, conform art. 462 alin. (1) CPP RM, după ce examinează cererea de revizuire considerată admisibilă, instanța emite o încheiere privind: a) respingerea cererii de revizuire; b) admiterea cererii de revizuire, casarea hotărârii supuse revizuirii și reluarea examinării cauzei de către instanța competentă.

Anterior, legea califica instanța competentă de a judeca cauza după admiterea cererii de revizuire și casarea hotărârii – instanța în fața căreia s-a produs încălcarea dreptului, însă, actualmente, prevederea respectivă nu mai este în vigoare. Și, în aceste condiții, însă considerăm că instanța competentă să rejudece cauza, este instanța de nivelul în care s-a admis încălcarea dreptului¹⁵.

În vederea examinării aplicabilității practice la nivel național a temeiurilor de revizuire, a fost examinată practica judiciară, fiind stabilită, spre exemplu, o cauză, în care CSJ a depistat lipsa condiției privind caracterul continuu al producerii consecințelor încălcării, menționând că încălcările constatate vizează perioada 28.09.2011-04.12.2014. Prin urmare, statutul de victimă a decăzut întrucât consecințele încălcărilor admise pe tărâmul art. 3, 5§1 și 13 din Convenție, au încetat să se producă odată cu părăsirea de către condamnat a penitenciarului nr. 13 [8].

Cu privire la refuzul dispunerii redeschiderii procedurilor vom conchide că, spre exemplu, în cauza Kontalexis v. Grecia (nr. 2) CtEDO a decis în unanimitate inexistența vreunei încălcări, subsidiar făcând trimitere la următoarele: *Emre v. Elveția (nr. 2), 5056/10, 11.10.2011, Nota informativă 145; Bochan v. Ucraina (nr. 2), 22251/08, 5.02.2015, Nota informativă 182*; [9, §58].

A statuat CtEDO că, având în vedere marja de apreciere de care dispuneau autoritățile naționale în materie de interpretare a hotărârilor Curții și în lumina principiilor care guvernează punerea în executare a hotărârilor, fusese suficient pentru Curte să se mulțumească cu faptul că hotărârea nu a fost una arbitrară, în sensul în care judecătorii Curții de Casație nu au distorsionat sau interpretat greșit hotărârea pronunțată de către Curte. Respectiv, Curtea **nu a putut conchide că lectura Curții de Casație a hotărârii din 2011, privită în întregul ei, fusese rezultatul unei erori factuale sau juridice manifeste care a condus la „denegarea de justiție” și, așadar, la o apreciere viciată de arbitrar**iu [9, §59].

Într-o altă cauză din jurisprudența națională, a constat CSJ că efectele și consecințele grave ale hotărârilor pronunțate se produc și la data examinării cererii de revizuire și în raport cu aceasta a decis asupra admiterii cererii de revizuire declarate. Această concluzie a fost făcută urmare a

¹⁵ E.g. dacă în fața instanței de fond nu s-au luat în considerare argumentele cu privire la provocarea infracțiunii, fapt ce a condus la încălcarea art. 6§1 din Convenție, rejudecarea după admiterea cererii de revizuire trebuie la fel să fie efectuată în fața instanței de fond.

examinării cererii de revizuire, urmare a pronunțării Hotărârii CtEDO din 26.03.2019, în cauza Dmitrieva împotriva Republicii Moldova, prin care a fost constatată încălcarea art. 6§1, prin faptul că infracțiunea a avut loc ca urmare a provocării acesteia la săvârșirea infracțiunii [10, §59].

Într-o altă sursă jurisprudențială, CSJ a făcut trimitere la constatările CtEDO, care indică spre anumite încălcări admise la judecarea cauzei, în măsura în care a admis condamnarea reclaman-tului, fără reaudierea martorilor, după ce a fost achitat de prima instanță, circumstanțe contrare art. 6§1 din Convenție. În atare situație, ținând seama de hotărârea CtEDO din 07.01.2020 și, că hotărârile atacate sunt afectate de erori de drept care nu pot fi corectate de către instanța de re-curs, Curtea a impus soluția admiterii cererii de revizuire, cu desființarea hotărârilor instanțelor, și dispunerii rejudecării cauzei în aceeași instanță de apel, de către un alt complet de judecată [11].

Urmare a celor expuse, putem determina că analiza efectuată de către judecătorii CSJ asu-pra constatărilor efectuate în hotărârile CtEDO, trebuie să fie foarte subtilă pentru determinarea cât mai concretă a situațiilor în care încălcarea gravă admisă asupra drepturilor sau a libertăților își produce sau nu efectele și la momentul examinării cererii de revizuire.

Bibliografie:

1. Hotărârea Parlamentului Nr. 1298 din 24.07.1997. [online] [citat 17.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=7462&lang=ro
2. Cauza CtEDO PAPAMICHALOPOULOS AND OTHERS v. GREECE nr. 14556/89 din 31.10.1995. [online] [citat 24.08.2024]. Disponibil: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805e2f06.
3. Recomandarea nr. R (2000) 2 din 19.01.2000 a Comitetului de Miniștri către statele membre cu privire la reexaminarea sau redeschiderea anumitor cauze la nivel intern în urma hotărârilor CEDO. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: <https://search.coe.int/cm?i=09000016805e2f06>
4. Comunicarea CtEDO din 27.08.2024 cauza STRATULAT ELENA c. REPUBLICII MOLDOVA. [online] [citat 24.09.2024]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-236024>
5. Cauza CtEDO (Acord amiabil) ALTAN C. TURCIEI nr. 32985/96 din 14.05.2002. [online] [citat 24.09.2024]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-60456>
6. POALELUNGI, M., DOLEA I., VÎZDOAGĂ T. ș.a. *Manualul Judecătorului pe cauze penale*. Ed. I. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. ISBN 978-9975-53-231-0.
7. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție nr.3 din 09.06.2014. [online] [citat 12.09.2024]. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/db_hot_expl.php
8. Decizia Colegiului Penal al Curții Supreme de Justiție nr. 1rh-6/2019 din 29.10.2019. [online] [citat 10.09.2024]. Disponibil: http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=14402
9. Cauza CtEDO KONTALEXIS c. GRÈCE (nr 2) nr. 29321/13 din 06.09.2018, definitivă la 04.02.2019. [online] [citat 12.09.2024]. Disponibil: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-185328>
10. Decizia Colegiului Penal lărgit al Curții Supreme de Justiție nr. 1rh-4/2020 din 17.09.2020. [online] [citat 10.09.2024]. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=16729
11. Decizia Colegiului penal lărgit al Curții Supreme de Justiție nr. 1rh-5/20 din 14 iulie 2020. [online] [citat 12.09.2024]. http://jurisprudenta.csj.md/search_col_penal.php?id=16331.

CZU 343.224.1(4)

SISTEMUL SANȚIONATOR APLICABIL MINORILOR INFRACTORI ÎN LEGISLAȚIA PENALĂ A UNOR STATE EUROPENE

Mariana SPATARI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Natașa DANELCIUC-COLODROVSCHI, dr., conf. univ., Facultatea de Drept
și Științe Politice, Institutul Louis Favoreu, Universitatea Aix Marseille

Résumé: *La délinquance juvénile demeure l'un des problèmes majeurs auxquels sont confrontés les États du monde. Dans l'espace européen, un véritable modèle de sanction de la justice pour mi-*

neurs s'est constitué, fondé sur des méthodes efficaces de correction et de rééducation des mineurs en conflit avec la loi. La recherche est menée dans le but de mettre en évidence les particularités de la sanction des délinquants mineurs dans certains pays européens. La reprise et la mise en œuvre des bonnes pratiques existant dans la législation pénale nationale contribueront à rapprocher le système juridique national du modèle européen de sanction de la délinquance juvénile.

Mots-clés: *infraction, mineur délinquant, sanction, sanction pénale, mesures éducatives, délinquance juvénile, responsabilité pénale, capacité pénale.*

Societatea modernă se confruntă și în continuare cu problema delincvenței juvenile, care prezintă o sporire numerică alarmantă. Cercetările efectuate au dovedit că lupta cu acest fenomen este necesar să fie bazată pe măsuri de educare a minorilor, adică pe prevenție și nu pe sancționarea ulterioară pentru infracțiunea săvârșită.

Nici în doctrina juridică nu găsim o concepție unitară privind răspunderea penală a minorilor, fapt ce a determinat conturarea a două modele de abordare: modelul liberal și modelul autoritar.

Modelul autoritar, care este unul tradițional, înseamnă că minorilor infractori care răspund penal li se aplică sancțiuni penale, pe când modelul liberal presupune că nu li se va aplica regimul penal, ci vor fi supuși unor măsuri de altă natură. [1, p. 545]

Modelul autoritar are la bază mai multe modalități:

1. minorul care are vârsta apropiată de cea a majoratului, poate fi considerat adult și, ca urmare, i se pot aplica pedepse prevăzute pentru majori. Considerăm că nu este corect acest lucru, deoarece nu poate un minor să fie sancționat în egală măsură cu o persoană adultă;
2. minorilor li se aplică numai pedepse, doar că termenul acestora este unul mai redus față de cele aplicate majorilor;
3. minorilor li aplică pedepse și/sau măsuri educative (măsuri de siguranță), adică vorbim despre regimul sancționator mixt.

Dacă să analizăm prevederile legislațiilor penale ale statelor, identificăm că starea de minorat are influență asupra răspunderii penale. În acest sens, majoritatea statelor prevăd că minorul sub vârsta de 14 ani beneficiază de prezumția absolută și irefragabilă că nu are discernământ și, drept urmare, nu poate fi angajată tragerea la răspundere penală.

Referindu-ne la prevederile Codului penal al Republicii Moldova (în continuare C. pen. al RM), [2] la art. 21 stabilește limitele răspunderii penale: sunt pasibile de răspundere penală persoanele fizice responsabile care, la momentul săvârșirii infracțiunii, au împlinit vârsta de 16 ani; cei care au vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani sunt pasibili de răspundere penală doar pentru infracțiunile prevăzute la alin. (2) al art. 21 C. pen. al RM.

Din categoriile de pedepse, prevăzute la art. 62 C. pen. al RM pentru persoanele fizice, față de minori sunt aplicabile amenda, munca neremunerată în folosul comunității și închisoarea.

Minorilor, care au fost liberați de răspundere sau de pedeapsă penală, li se aplică următoarele măsuri de constrângere cu caracter educativ:

- a) avertismentul;
- b) încredințarea minorului pentru supraveghere părinților, persoanelor care îi înlocuiesc sau organelor specializate de stat;
- c) obligarea minorului să repare daunele cauzate. La aplicarea acestei măsuri se ia în considerare starea materială a minorului;
- d) obligarea minorului de a urma un curs de reabilitare psihologică;
- e) obligarea minorului de a urma cursul de învățământ obligatoriu;
- f) obligarea minorului de a participa la un program probațional;
- g) obligarea minorului de a urma un curs de calificare profesională.

Dacă în cazul minorilor care au vârsta răspunderii penale legislația națională prevedea, încă din 2002, modalitățile de sancționare, rămânea o problemă situația minorilor care nu aveau împlinită vârsta de tragere la răspundere penală. Problema a fost soluționată odată cu adoptarea Legii nr. 299 din 30 noiembrie 2018, privind măsurile și serviciile destinate copiilor cu comportament

deviant, în vigoare din 01.01.2020. [3] Potrivit Legii menționate (art. 5 alin. (1)), copiilor cu comportament deviant li se pot stabili una dintre următoarele măsuri:

a) supravegherea specializată, care constă în menținerea copilului cu comportament deviant în familie sub condiția respectării, după caz, de către acesta și de către părinții lui/reprezentantul lui legal ori persoana în grija căreia acesta se află, a uneia sau mai multor obligații, cum ar fi: urmărirea cursurilor învățământului obligatoriu; utilizarea unor servicii sociale specializate de zi; urmărirea unor tratamente medicale, programe de consiliere sau de psihoterapie; interdicția de a frecventa anumite locuri sau de a avea legături cu anumite persoane; obligația de a nu săvârși în continuare fapte prevăzute de legea penală și/sau legea contravențională;

b) plasamentul în serviciul de tutelă/curatelă sau în serviciul de tip familial;

c) plasamentul în serviciul de tip rezidențial;

d) plasamentul în serviciul de tip rezidențial cu specializare înaltă.

Este salutară elaborarea acestei legi, dar există probleme de aplicare și implementare a acestor măsuri, fapt pentru care se cere o intervenție promptă din partea statului.

Franța. Pentru prima dată, principiile sancționării minorilor aflați în conflict cu legea au fost reglementate de legiuitorul francez în Ordonanța nr. 45-174 din 2 februarie 1945 privind minorii delincvenți. În septembrie 2021 a fost adoptat Codul de justiție penală a minorilor (CJPM), [4] care reglementează politica de protecție și sancționare a minorilor infractori.

Potrivit legislației penale franceze vârsta de trageră la răspundere penală a minorilor este de 13 ani. [4, art. L11-1] Minorilor cu vârstă sub 13 ani nu li se pot aplica pedepse, întrucât aspectul educațional prevalează asupra aspectului represiv. [5]

În funcție de gravitatea infracțiunii și vârsta minorului la momentul comiterii faptei, sunt instanțe specializate, vorbim despre tribunalul de poliție și instanțele judiciare pentru minori (tribunalele pentru minori și curțile de jurați pentru minori).

Tribunalul de poliție poate aplica unui minor în vârstă de cel puțin 13 ani o amendă sau o pedeapsă suplimentară (de exemplu, suspendarea permisului de conducere sau interzicerea deținerii unui animal). [5]

Tribunalul pentru minori judecă infracțiunile săvârșite de minorii care au vârsta sub 16 ani, iar cei cu vârsta între 16 și 18 ani, cad sub competența curților de jurați pentru minori.

În cazul în care minorul a fost găsit vinovat de săvârșirea infracțiunii, judecătorul poate dispune aplicarea unei perioade de probă educațională, care va dura între 6 și 9 luni, fiind monitorizat de serviciile din subordinea Protecției Judiciare a Tinerilor. Pe parcursul acestei perioade, minorul beneficiază de sprijin educațional personalizat. Minorul împreună cu reprezentanții săi legali, participă la diferite activități, iar ulterior în baza raportului realizat de serviciile din subordinea Protecției Judiciare a Tinerilor, judecătorul va aplica cea mai potrivită sancțiune pentru corectarea și reeducarea minorului infractor. Nu va fi sancționat minorul care a reparat prejudiciul cauzat și a trecut cu succes perioada de probă educațională.

În privința minorilor pot fi aplicate măsuri educative: avertismentul judiciar și măsuri educative judiciare. Avertismentul judiciar nu poate fi aplicat, dacă a fost anterior dispus pentru o infracțiune săvârșită de minor cu mai puțin de 1 an înainte de comiterea unei noi infracțiuni.

Măsurile educative judiciare presupun monitorizarea educațională individualizată, fiind re-partizate în mai multe categorii:

- Măsurile de integrare constau în direcționarea minorului către sprijin educațional sau care contribuie la integrarea socială, academică sau profesională a acestuia (plasarea de zi, plasarea într-un internat școlar, plasarea într-o instituție sau un centru de învățământ sau de formare profesională publică sau privată).
- Măsurile de reparații constau în acordarea ajutorului în interesul colectivității sau obligația de a repara prejudiciul victimei, sau împăcarea minorului cu victima.
- Măsurile de sănătate prevăd orientarea minorului către o îngrijire medicală adecvată, plasarea într-o instituție medicală sau medical-educativă;

- Măsurile de plasament: încredințarea minorului unui membru de familie sau unei persoane de încredere, plasarea într-o unitate publică din subordinea Protecției Judiciare a Tinerilor sau într-o instituție sau un centru de învățământ privat autorizat.

Măsurile educative judiciare pot fi însoțite de anumite interdicții (interdicția de a se întâlni cu victima, de exemplu) și obligații (finalizarea unui curs de formare civică).

Minorilor infractori li se pot aplica și pedepse penale, însă reduse la jumătate față de cele prevăzute pentru adulți. În privința minorului care a împlinit vârsta de 13 ani, i se pot aplica următoarele pedepse: confiscarea obiectului folosit la comiterea infracțiunii; urmarea unui stagiu; munca în folosul comunității (dacă minorul are cel puțin 16 ani la momentul pronunțării pedepsei); detenție la domiciliu sub supraveghere electronică (pentru aplicarea ei este necesar acordul expres al reprezentantului legal); amenda, cuantumul căreia nu poate depăși suma de 7500 de euro [4, art. L121-4 - L121-6]

În cazul aplicării muncii în folosul comunității, aceasta trebuie să aibă un caracter educativ sau să poată promova integrarea socială a tinerilor condamnați.

Închisoarea se aplică în cazuri excepționale, când este considerată ultima posibilitate de corectare a minorului. Dacă pedeapsa prevăzută de lege este detențiunea pe viață, nu se va aplica o pedeapsă cu închisoarea mai mare de 30 de ani.

Pedeapsa închisorii este executată de către minori într-un penitenciar specializat pentru minori sau într-o secție specializată.

Dacă minorul este condamnat la o pedeapsă cu închisoarea însoțită de suspendare temporară, pe lângă măsurile de control și obligațiile prevăzute de Codul de justiție penală a minorilor, în privința lui pot fi dispuse:

- să se supună măsurilor de protecție, asistență, supraveghere și educație încredințate unui serviciu din subordinea Protecției Judiciare a Tinerilor sau unui serviciu autorizat;
- să respecte condițiile unui plasament educațional;
- să respecte, până la împlinirea majoratului, condițiile de plasament într-un centru de învățământ închis (acest plasament poate fi modificat pe toată durata executării pedepsei și până la împlinirea majoratului);
- să urmeze în mod regulat școala sau formarea profesională până la împlinirea majoratului;
- să încheie un contract de prestări servicii într-o instituție publică de integrare (se aplică doar dacă minorul are vârsta de cel puțin 16 ani).

Conform prevederilor art. L121-1 din Codul de justiție penală a minorilor se interzice de a fi aplicate minorilor următoarele pedepse: interdicția de a se afla pe teritoriul francez; zile-amendă; interzicerea drepturilor civile, civile și de familie, interzicerea exercitării unei funcții publice sau a unei activități profesionale sau sociale, interdicție de ședere, închiderea sediului, excluderea din contractele publice; afișarea sau publicarea sentinței de condamnare.

Minorul aflat în conflict cu legea este monitorizat de serviciile din subordinea Protecției Judiciare a Tinerilor până la împlinirea vârstei de 21 de ani, fiind întreprinse toate măsurile pentru integrarea ulterioară a acestuia în societate.

România. Regimul sancționar aplicabil minorilor infractori este prevăzut în Titlul V al părții generale a C. pen. român, [6] intitulat „Minoritatea” (art. 113-134), divizat în 4 capitole: regimul răspunderii penale a minorului (art. 113-116), regimul măsurilor educative neprivative de libertate (art. 117-123), regimul măsurilor educative privative de libertate (art. 124-127) și dispoziții speciale privind răspunderea penală a minorilor (art. 128-134).

Din prevederile art.113 C. pen. român, rezultă că vârsta minorității poate fi divizată în trei perioade distincte: până la vârsta de 14 ani este prevăzută o prezumție legală absolută de incapacitate penală a minorului; între 14 și 16 ani, în privința minorului funcționează o prezumție relativă de incapacitate penală; între 16 și 18 ani minorul răspunde penal. În acest caz există o prezumție legală relativă de capacitate penală – se presupune, până la proba contrarie, că minorul avea discernământ la data săvârșirii faptei prevăzute de legea penală.

Minorilor, care au comis infracțiuni până la împlinirea vârstei de 14 ani, li se va aplica una din măsurile de protecție specială prevăzute la art. 59 lit. a) și c) din Legea nr. 272 din 21 iunie 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, [7] fiind vorba de plasament (plasamentul în regim de urgență) sau supraveghere specializată.

În privința minorilor infractori, care au vârsta cuprinsă între 14 și 18 ani, se aplică măsuri educative, care sunt neprivative de libertate sau privative de libertate.

La categoria măsurilor educative neprivative de libertate menționăm stagiul de formare civică; supravegherea; consemnarea la sfârșit de săptămână și asistarea zilnică, iar la cele privative de libertate – internarea într-un centru educativ și internarea într-un centru de detenție.

Conform prevederilor art. 121 alin. (1) C. pen. român, pe durata executării măsurilor educative neprivative de libertate, instanța poate impune minorului una sau mai multe dintre următoarele obligații:

- a) să urmeze un curs de pregătire școlară sau formare profesională;
- b) să nu depășească, fără acordul serviciului de probațiune, limita teritorială stabilită de instanță;
- c) să nu se afle în anumite locuri sau la anumite manifestări sportive, culturale ori la alte adunări publice, stabilite de instanță;
- d) să nu se apropie și să nu comunice cu victima sau cu membrii de familie ai acesteia, cu participanții la săvârșirea infracțiunii ori cu alte persoane stabilite de instanță;
- e) să se prezinte la serviciul de probațiune la datele fixate de acesta;
- f) să se supună măsurilor de control, tratament sau îngrijire medicală.

Internarea într-un centru educativ constă în plasarea minorului într-o instituție specializată în recuperarea minorilor, unde acesta va urma un program de pregătire școlară și formare profesională potrivit aptitudinilor sale, precum și programe de reintegrare socială.

Măsura educativă a internării într-un centru de detenție constă în internarea minorului într-o instituție specializată în recuperarea minorilor, cu regim de pază și supraveghere, unde va urma programe intensive de reintegrare socială, precum și programe de pregătire școlară și formare profesională potrivit aptitudinilor sale. Internarea se dispune pe o perioadă cuprinsă între 2 și 5 ani, afară de cazul în care pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea săvârșită este închisoarea de 20 de ani sau mai mare ori detențiunea pe viață, când internarea se ia pe o perioadă cuprinsă între 5 și 15 ani. [6, art. 125 alin. (1)-(2)]

Totodată, legiuitorul român prevede situația când, la data pronunțării hotărârii prin care s-a luat o măsură educativă privativă de libertate, infractorul a împlinit vârsta de 18 ani, instanța, ținând seama de posibilitățile sale de îndreptare, de vârsta acestuia, precum și de celelalte criterii prevăzute în art. 74, poate dispune executarea măsurii educative într-un penitenciar. [6, art. 134 alin. (2)]

Spania. Delincvența juvenilă este reglementată de legiuitorul spaniol în C. pen. și într-o lege specială – Legea organică spaniolă nr. 5 din 12 ianuarie 2000 privind răspunderea penală a minorilor (în continuare Legea nr. 5/2000). [8] Vârsta răspunderii penale este de 18 ani. Potrivit prevederilor art. 19 din C. pen. spaniol „persoanele cu vârste de până la 18 ani nu răspund penal. Când un minor comite o faptă infracțională va putea să răspundă în fața legii, conform dispozițiilor legii care reglementează responsabilitatea penală a minorului”. [9] Astfel, Legea nr. 5/2000 privind răspunderea penală a minorilor prevede lipsa absolută a răspunderii penale pentru minorii care nu au împlinit 14 ani și lipsa relativă a răspunderii penale pentru minorii cu vârsta cuprinsă între 14 și 18 ani.

Conform prevederilor art. 7 din Legea nr. 5/2000 în privința minorului, care a împlinit vârsta de 14 ani, se aplică următoarele măsuri educative: internarea în regim închis; internarea în regim semi-deschis; internarea în regim deschis; internarea terapeutică în regim închis, semi-deschis sau deschis; tratamentul medical; asistența într-un centru de zi; consemnarea la sfârșit de săptămână; libertatea sub supraveghere; interdicția de a se apropia sau de a comunica cu victima sau cu rudele acesteia sau cu alte persoane; conviețuirea cu o altă persoană, familie sau grup educativ; munca în folosul comunității; realizarea sarcinilor social-educative; avertismentul; pri-

varea de permisul de conducere a ciclomotoarelor și vehiculelor sau de dreptul de a obține permise pentru vânătoare sau de portarmă; descalificare absolută.

La aplicarea măsurilor educative, se va ține cont de vârsta, personalitatea și interesele minorului, circumstanțele familiale și sociale, natura și gravitatea faptei comise.

Germania. În Germania, minorilor infractori li se aplică dispozițiile C. pen. german și Legii privind tribunalele pentru minori (*Jugendgerichtsgesetz*). [10] Regimul sancționator aplicabil minorilor este alcătuit dintr-o varietate de măsuri educative și măsuri disciplinare, capabile să sprijine procesul de reeducare a infractorilor minori la care se adaugă pedeapsa închisorii. [11, p. 12]

Potrivit art. 3 al Legii privind tribunalele pentru minori „un tânăr este responsabil penal dacă în momentul săvârșirii faptei este suficient de matur pentru a conștientiza gravitatea faptei și pentru a acționa în consecință”. Legea dată prevede lipsa răspunderii penale a minorilor între 14 și 18 ani, dar această prezumție este relativă și poate fi răsturnată, dacă maturitatea acestora o justifică.

Conform prevederilor art. 27 din Legea privind tribunalele pentru minori, judecătorul poate constata vinovăția în cursul procesului și dispune un termen de încercare, la sfârșitul căruia va pronunța soluția finală. Dacă la sfârșitul termenului de încercare, rezultă din conduita minorului că este necesară aplicarea unei pedepse, judecătorul va pronunța o sentință în acest sens. În caz contrar, verdictul de vinovăție își încetează efectele. [12]

Față de minorul care a comis o infracțiune se pot lua, în principiu, numai măsuri educative – de a se supune anumitor reguli de conduită, interdicția de a frecventa anumite persoane sau locuri, condiții de formare etc. Odată cu aplicarea măsurilor educative, judecătorul poate impune minorului obligația de a urma anumite forme de asistență educativă, care nu au caracter sancționator, ci preponderent educativ.

În situația în care măsurile educative sunt considerate insuficiente, minorul este sancționat cu măsuri disciplinare precum: avertismentul; impunerea de obligații (scuze personale adresate victimei, repararea prejudiciilor cauzate, vărsarea unei sume de bani în contul unei organizații de interes general); închisoarea specială pentru delincvenții minori, care nu este considerată sancțiune penală și nu este înscrisă în cazierul judiciar. Această măsură se execută într-o instituție specializată și îmbracă mai multe forme: detenția de week-end (maxim 2 week-end-uri), pe termen scurt (de la 2 la 4 zile) și pe termen lung (1-4 săptămâni). [1, p. 550]

Pedeapsa închisorii se aplică doar în cazul când măsurile educative și disciplinare sunt considerate insuficiente, luându-se în considerație gravitatea infracțiunii comise și comportamentul făptuitorului. Termenul pedepsei este de la 6 luni la 5 ani, sau poate ajunge la 10 ani dacă pentru infracțiunea săvârșită legea penală prevede o pedeapsă mai mare de 10 ani.

Statul german a elaborat o serie de strategii de sprijinire a tinerilor delincvenți centrate pe familie. Începând cu anul 2005, a fost implementat un sistem de prevenire timpurie care are ca grupuri țintă copiii de vârste foarte mici și părinții lor. O cooperare strânsă între sistemul social și cel de sănătate încearcă să abordeze riscurile sociale la care sunt supuși copiii de la o vârstă fragedă.

Deși subiectul principal nu este prevenirea comiterii de fapte penale, ci sprijinirea părinților și copiilor, pentru a elimina dezavantajele și a sprijini familiile în situații dificile, această strategie este strâns legată de acei copii care, probabil, vor deveni și clienți ai serviciilor de prevenire a delincvenței. [13]

Portugalia. Legea tutelar-educativă, aprobată prin Legea nr. 166/1999, modificată prin Legea nr.4/2015, [14] prevede regimul sancționator al minorilor cu vârsta cuprinsă între 12 și 16 ani. Astfel, art. 4 din Legea tutelar-educativă prevede măsurile tutelare educative aplicate minorului, care au ca scop educarea și reinserția acestuia în viața societății. Din categoria măsurilor educative fac parte:

- a. avertismentul;
- b. privarea de dreptul de a conduce ciclomotor sau de a obține permisul de conducere a unui ciclomotor;
- c. repararea prejudiciului cauzat victimei;

- d. efectuarea unor prestații economice în favoarea comunității;
- e. impunerea anumitor reguli de conduită: să nu frecventeze anumite locuri și medii sau să nu vizioneze anumite spectacole; să nu frecventeze anumite persoane; să nu consume băuturi alcoolice; să nu frecventeze anumite grupuri sau asociații; să nu posede anumite obiecte. [14, art.13]
- f. impunerea de obligații: să frecventeze o instituție de învățământ, un centru de formare profesională, cursuri de formare în instituții psiho-pedagogice; să frecventeze asociații pentru tineri; să urmeze programe de tratament medical, medico-psihiatric, medico-psihologic, în regim de internare sau ambulatoriu (în cazul existenței dependenței de alcool, consumului de stupefiante, bolilor cu transmitere sexuală, tulburărilor psihice). [14, art. 14]
- g. frecventarea de programe formative: programe de ocupare a timpului liber; programe de educație sexuală; programe de educație rutieră; programe de orientare psiho-pedagogică; programe de orientare profesională; programe de dezvoltare personală și socială; programe sportive. [14, art. 15]
- h. asistența și îndrumarea educativă;
- i. internarea într-un centru educațional (cu regim deschis, semideschis sau închis).

Conform prevederilor art. 5 din Legea tutelar-educativă, executarea măsurilor educative se poate prelungi până la împlinirea vârstei de 21 de ani, moment în care ia sfârșit în mod obligatoriu.

În lumina celor consemnate putem concluziona că regimul sancționator aplicabil minorilor infractori este unul diferit de la stat la stat, fiind reglementat în dispozițiile Codurilor penale, Codurilor sau legilor speciale. Având ca exemplu legislația franceză, română, spaniolă, germană și portugheză, considerăm necesară sistematizarea normelor privind minoritatea într-un capitol separat al Codului penal al Republicii Moldova. Totodată, propunem revizuirea sistemului de sancțiuni aplicabile minorilor infractori, prin înlocuirea modelului represiv de sancționare cu unul liberal.

Preluarea bunelor practici existente în sistemele de justiție juvenilă ale statelor analizate și implementarea lor în Republica Moldova, va contribui la racordarea sistemului sancționator aplicabil minorilor infractori la standardele europene.

Bibliografie:

1. BOROI, Alexandru. *Drept penal. Partea generală. Ediția 4, revizuită și adăugită*, București: Ed. C. H. Beck, 2020. 764 p. ISBN 978-606-18-1001-7
2. Codul penal al Republicii Moldova, nr. 985 din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 128-129 din 13.09.2002 // [online] [citat 02.09.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143535&lang=ro#
3. Legea nr. 299 din 30.11.2018 privind măsurile și serviciile destinate copiilor cu comportament deviant. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 1-5 din 04.01.2019 // [online] [citat 02.09.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=132664&lang=ro#
4. Code de la justice pénale des mineurs // [online] [citat 06.09.2024]. Disponibil: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000039086952/2024-09-06/
5. BITTON, Avi. *Les peines pénales applicables aux mineurs*. // [online] [citat 07.09.2024]. Disponibil: <https://www.village-justice.com/articles/les-peines-penales-applicables-aux-mineurs,40878.html>
6. Codul penal al României. // [online] [citat 10.09.2024]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/223635>
7. Legea nr. 272 din 21 iunie 2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului. // [online] [citat 10.09.2024]. Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/156097>
8. Legea organică nr.5 din 12 ianuarie 2000 privind răspunderea penală a minorilor. // [online] [citat 12.09.2024]. Disponibil: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2000-641>
9. Codul penal al Spaniei. // [online] [citat 12.09.2024]. Disponibil: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1995-25444>
10. Legea privind tribunalele pentru minori (*Jugendgerichtsgesetz*) // [online] [citat 13.09.2024]. Disponibil: <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=756#33>
11. PUȘCAȘU, Andrei-Lucian. *Sanctiunile aplicabile infractorilor minori. Teză de doctorat. Rezumat*, București, 2018 // [online] [citat 13.09.2024]. Disponibil: https://www.univnt.ro/wp-content/uploads/doctorat/rezumat_doctorat/Puscasu_Lucian_ro.pdf

12. Rolul justiției în interesul minorilor în state membre UE // [online] [citat 14.09.2024]. Disponibil: <https://www.cdep.ro/pls/dic/site2015.page?id=407&par1=2001&prn=1>
13. Social fieldwork research. Child participation in justice report // [online] [citat 15.09.2024]. Disponibil: fra.europa.eu/sites/default/files/child-friendly-justice-professionals_de.pdf
14. Lei Tutelar Educativa n.º 4/2015 // [online] [citat 22.09.2024]. Disponibil: <https://diariodarepublica.pt/dr/detalhe/lei/4-2015-66195397>

CZU 343.14

APLICAREA LEGISLAȚIEI PROCESUAL PENALE ÎN SPAȚIU ÎN CADRUL PROCEDEELOR PROBATORII

Ion COVALCIUC, dr., conf. univ., Academia „Ștefan cel Mare” a MAI,
procuror-șef al Procuraturii mun. Bălți

Abstract: *The conduct of criminal proceedings, with all the complexity of activities involved, would be impossible without accessible and predictable rules. One of the elements determining the application of criminal procedural law is space. Alongside the application of criminal procedural law over time and to individuals, space is a key factor that defines the framework for applying the law in criminal proceedings. Although, in general, applying the law in terms of space does not present major issues from the perspective of legal application rules, the current situation of criminal proceedings, influenced on one hand by the evolution of criminal phenomena and consequently by the procedural evidence, raises several questions regarding the application of criminal procedural law in space. These questions are further complicated by the new procedural institutions implemented by the legislator, as well as by the incorporation of scientific and technological advances into criminal proceedings.*

Keywords: *criminal proceedings; criminal procedural law; space; evidence; evidentiary method.*

Acțiunea legii procesual penale, ca și, de altfel, a oricărei altei legi acționează o anumită perioadă de timp, are afect asupra unui anumit teritoriu și, în unele cazuri, asupra anumitor categorii de persoane. Reperete respective, de fapt, sunt utilizate inclusiv în cadrul procesului penal pentru determinarea regulilor cu privire la competență. Ceea de ce suntem preocupați în cadrul prezentului demers ține de acțiunea legii procesual penale în spațiu.

În acest sens, așa cum rezultă din prevederile art. 4 CPP RM¹⁶, legea procesuală penală este unică pe tot teritoriul Republicii Moldova și obligatorie pentru toate organele de urmărire penală și instanțele judecătorești, indiferent de locul săvârșirii infracțiunii. Anume aceasta fiind regula generală cu privire la acțiunea legii penale în procesul penal. Or, cum este menționat în literatura de specialitate, acțiunea legii procesual penale în spațiu este bazată pe „principiul teritorialității, care constă în faptul că legea procesual penală se aplică numai activităților procesuale desfășurate pe teritoriul statului nostru” [1, p. 42].

Prin teritoriul Republicii Moldova, conform prevederilor art. 120 CP RM¹⁷, se înțelege întinderea de pământ și apele cuprinse între frontierele Republicii Moldova, cu subsolul și spațiul ei aerian.

Aceasta fiind regula generală de aplicare a legii procesual penale în spațiu, desigur presupune și existența anumitor excepții. Excepții, apărute din necesitatea de rezolvare a numeroaselor situații complexe, atunci când regula menționată mai sus în forma ei pură devine inaplicabilă. Or, mai ales în ultima vreme când circulația nu mai este un obstacol, frecvența situațiilor în care infracțiunea a fost comisă pe teritoriul unui stat, iar între timp persoanele care au comis-o au părăsit țara fie viceversa sunt destul de fragmente. Mai mult, dezvoltarea tehnologiilor informaționale și implicit comiterea infracțiunilor informatice, fie cu utilizarea acestor tehnologii permit

¹⁶ Aici și în continuare Codul de procedură penală, Legea Republicii Moldova nr. 122/14.03.2003 *Monitorul Oficial* 248-251/447, 07.06.2003.

¹⁷ Aici și în continuare Codul penal, Legea Republicii Moldova nr. 122/14.03.2003 *Monitorul Oficial* 248-251/447, 07.06.2003.

comiterea infracțiunilor la țări distanță, fără ca persoanele implicate în activitatea infracțională să se afle pe teritoriul țării în care este comisă infracțiunea. Nu în ultimul rând, cooperarea internațională dintre state presupune autolimitarea propriilor jurisdicții în anumite situații.

În consecință, legislația procesual penală prevede mai multe excepții de la regula generală. Astfel, o primă excepție de la regula menționată rezultă din prevederile art. 4 alin. (2) CPP RM, în conformitate cu care, legiuitorul a prevăzut că alte modalități de acțiune a legii procesuale penale pot fi stabilite prin tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. În mod evident, excepția invocată de legiuitor se referă la cooperarea juridică internațională, atunci când investigarea anumitor fapte penale presupune cooperarea dintre diferite jurisdicții.

La fel, o altă modalitate de aplicare a legii procesual penale în spațiu rezultă și din prevederile art. 5 CPP RM, deși reglementarea respectivă se face prin raportare la persoane, legiuitorul concomitent stabilește și anumite reguli de aplicare a legii procesual penale în spațiu. Astfel, conform normei menționate, pe teritoriul Republicii Moldova, procesul în cauzele penale privitoare la cetățenii străini și apatrizi se efectuează în conformitate cu prevederile Codului de procedură penală. La fel, procesul penal în privința persoanelor care beneficiază de imunitate diplomatică se efectuează în conformitate cu prevederile Convenției de la Viena cu privire la relațiile diplomatice, încheiate la 18 aprilie 1961, ale Convenției de la Viena cu privire la relațiile consulare, încheiate la 24 aprilie 1963, precum și ale altor tratate internaționale la care Republica Moldova este parte. La acest aspect în literatura de specialitate se menționează că „aplicarea legii procesual penale în spațiu, cu toate particularitățile pe care le are, nu poate face abstracție de pozițiile legii penale. În măsura în care potrivit normelor de aplicare în spațiu a legii penale, aceasta nu este incidentă pentru o infracțiune, nu se va desfășura un proces penal în legătură cu fapta respectivă legea procesual penală rămânând fără aplicație” [5, p. 66].

Pentru situațiile de genul celor menționate mai sus, din perspectiva administrării probelor în procesul penal, în literatura de specialitate, pe bună dreptate, au fost evidențiate, două timpuri de excepții: - atunci când legea procesual penală autohtonă se aplică pe teritoriul altui stat, și; - atunci când legea procesual penală străină se aplică pe teritoriul statului nostru. Excepții care devin aplicabile prin intermediul comisiilor rogatorii internaționale, în ambele modalități de realizare – activă și pasivă – necesită obiectiv restrângerea teritorialității legii de procedură penală [5, p. 64].

În acest sens, legislația procesual penală a Republicii Moldova conține o instituție specială reglementată în TITLUL III, Proceduri speciale, Capitolul IX, Asistența juridică internațională în materie penală. Conform prevederilor art. 531 CPP RM, raporturile cu țările străine sau curțile internaționale, organismele și agențiile de specialitate ale Uniunii Europene referitoare la asistența juridică în materie penală sunt reglementate de prezentul capitol și de prevederile Legii nr. 371/2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală. Dispozițiile tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte și alte obligații internaționale ale Republicii Moldova vor avea prioritate în raport cu dispozițiile prezentului capitol.

În cazul în care Republica Moldova este parte la mai multe acte internaționale de asistență juridică la care este parte și statul sau autoritatea de la care se solicită asistența juridică ori statul sau autoritatea care solicită asistența juridică și între normele acestor acte apar divergențe sau incompatibilități, se aplică prevederile tratatului care asigură o protecție mai benefică a drepturilor și libertăților omului.

Iar conform prevederilor art. 533 CPP, este reglementată modalitatea de solicitare și, respectiv de acordare a asistenței juridice internaționale. Astfel, conform normei respective, asistența juridică internațională poate fi solicitată sau acordată în executarea unor activități procesuale prevăzute de legislația de procedură penală a Republicii Moldova și a statului străin respectiv, în special:

- 1) comunicarea actelor de procedură sau a hotărârilor judiciare persoanelor fizice sau juridice care se află peste hotarele țării;
- 2) audierea persoanelor în calitate de martor, bănuț, învinuit, inculpat, parte civilmente responsabilă;

3) efectuarea cercetării la fața locului, a percheziției, ridicarea de obiecte și documente și transmiterea lor peste hotare, sechestrarea, confruntarea, prezentarea spre recunoaștere, identificarea abonaților telefonici, interceptarea comunicărilor, efectuarea expertizelor judiciare, confiscarea bunurilor provenite din săvârșirea infracțiunilor și alte acțiuni de urmărire penală prevăzute de prezentul cod;

4) citarea martorilor, experților sau a persoanelor urmărite de către organele de urmărire penală sau de către instanța de judecată;

5) preluarea urmăririi penale la cererea unui stat străin;

6) căutarea și extrădarea persoanelor care au comis infracțiuni sau pentru a executa pedeapsă privativă de libertate;

7) recunoașterea și executarea sentințelor străine;

8) transferarea persoanelor condamnate;

8¹) comunicarea cazierului judiciar;

8²) realizarea acțiunilor solicitate de Curtea Penală Internațională în temeiul Statutului de la Roma al Curții Penale Internaționale, ratificat prin Legea nr. 212/2010;

Aceeași normă stipulează că nu constituie obiect al asistenței juridice internaționale luarea măsurilor preventive.

Analiza sumară a prevederilor legislative menționate, scoate în evidență că acestea, în mare parte, se referă la situația de până la evoluția pe scară largă a tehnologiilor informaționale și, respectiv, a infracționalității infracționale, dar și a instrumentelor investigative corespunzătoare.

În acest sens, „interdependența dintre realitatea virtuală [2] și lumea înconjurătoare nu mai este contestată practic de nimeni. În ultima perioadă această relație devine o realitate de la care nu se poate face abstracție, iar interdependența acestor realități a pătruns practic toate aspectele vieții sociale.

În altă ordine de idei, fiind un fenomen social, în mod natural, infracționalitatea este dependentă de nivelul de dezvoltare și modul de organizare a societății, fiind acel element parazitar care manifestă performanțe deosebite de adaptare la schimbările sociale și, nu în ultimul rând, de utilizarea a acestora în folosul său. Or, încercarea de a aborda infracțiunea ca fenomen social, izolat de contextul în care aceasta apare și se dezvoltă ar fi din start un exercițiu sortit eșecului. Pe cale de consecință, pe de o parte, pentru combaterea fenomenului infracțional este vital nu doar ca organele judiciare să dispună de tot arsenalul investigativ și informativ necesar, dar și, nu în ultimul rând, ca cadrul normativ să fie unul propice desfășurării acestor activități. Datele informatice ca formă de manifestare a lumii virtuale nu au putut și, cu siguranță, nici nu vor putea rămâne neobservate în procesul de investigare a fenomenului infracțional” [3, p. 25].

Evoluția progresului tehnico-științific nu a putut trece neobservat nici de elementele criminale, cu atât de mult de organele judiciare și, nu în ultimul rând, de legiuitor care, în ultimul timp, a introdus mai multe prevederi procesuale orientate fie spre administrarea probelor cu elemente de extraneitate, fie pentru asigurarea participării în proces a unor persoane aflate peste hotarele țării. În acest scop, în Codul de procedură penală, prin Legea nr. 189, din data de 14.07.2022, au fost introduse mai multe modificări. În special, au fost lărgite atribuțiile judecătorului de instrucție prin modificarea prevederilor art. 41 CPP RM, în conformitate cu care acesta autorizează finalizarea urmăririi penale în lipsa învinutului, în condițiile art. 291¹ CPP RM. La fel, conform prevederilor art. 282 alin. (5) și (6) CPP în cazul în care învinutul se sustrage de la urmărirea penală sau locul aflării lui nu este stabilit în urma investigațiilor de căutare, copia ordonanței de punere sub învinuire se prezintă, contra semnătură, apărătorului până la înaintarea, în condițiile art. 291¹ CPP RM, a demersului la judecătorul de instrucție, iar acuzarea se consideră înaintată. În cazul în care învinutul se sustrage de la urmărirea penală, iar locul aflării acestuia peste hotarele țării este cunoscut, înaintarea acuzării se dispune prin comisie rogatorie în condițiile art. 282¹ CPP RM. Procedura respectivă fiind detaliată în art. 282¹ și, respectiv, 291¹ CPP RM.

Dincolo însă de aspectele benefice ale acestei proceduri, ceea ce după noi a fost menționat, pe bună dreptate, în literatura de specialitate și care în parte a scăpat legiuitorului ține de rolul persoanei judecate în lipsă în această procedură.

Astfel, dacă „transferul temporar al inculpatului privat de libertate în străinătate prezintă însă inconvenientul duratei relativ mari de timp în care se realizează această procedură; pentru a evita acest inconvenient instanța de judecată are posibilitatea de a opta pentru o altă formă de asistență juridică internațională, respectiv audierea prin videoconferință, care constituie o măsură alternativă aptă să suplinească absența fizică a inculpatului din instanță cu asigurarea plenitudinii drepturilor procesuale; - pentru ca procedura de participare la proces la distanță prin intermediul mijloacelor tehnice să respecte standardele de echitabilitate ale procesului stipulate de art. 6 din Convenția europeană în interpretarea dată de instanța de contencios european în cauza Marcello Viola c. Italiei este necesar ca instanța să justifice dispunerea audierii prin videoconferință în scopul asigurării respectării termenului rezonabil al procesului penal, iar inculpatul să beneficieze de o legătură audio-video adecvată cu sala de ședință, să poată să vadă și să audă persoanele prezente la termenul de judecată și să aibă posibilitatea de a discuta, în mod confidențial, cu avocatul său (inclusiv prin intermediul unei convorbiri telefonice securizate) în scopul de a-și pregăti o apărare concretă și efectivă; în aceste condiții, chiar dacă inculpatul nu este prezent fizic în instanță, apreciez că nu s-ar putea invoca încălcarea exigenței prevăzute de art. 364 alin. (1) teza a II-a NCPP; trebuie însă menționat că, pe lângă condițiile generale de fond și de formă pentru încuviințarea audierii prin videoconferință (de pildă, menționarea denumirii instanței și a numelor persoanelor care vor proceda la audiere, indicarea motivului pentru care nu este posibilă participarea inculpatului la proces, indicarea datelor tehnice ale sistemului de videoconferință al instanței, indicarea procedurii de audiere, respectarea principiilor fundamentale ale sistemului juridic al statului solicitat, existența capacității tehnice a statului solicitat pentru efectuarea audierii prin videoconferință), este necesar să fie satisfăcute două cerințe suplimentare referitoare la consimțământul inculpatului la audierea prin videoconferință și existența unui acord între autoritățile judiciare solicitantă și solicitată în vederea audierii prin videoconferință inculpatului” [4, p. 371].

În altă ordine de idei, prin Legea nr. 243 din data de 31.07.2023, în cazul în care asigurarea prezenței martorului în ședința de judecată este dificilă din cauza aflării acestuia peste hotarele Republicii Moldova, din cauza executării pedepsei în penitenciarele din Republica Moldova, din cauza internării într-o instituție medicală sau a dizabilităților locomotorii, instanța de judecată, prin încheiere motivată, care poate fi atacată odată cu sentința, poate decide, la cerere sau din oficiu, audierea acestuia prin intermediul videoconferinței. În acest caz, se verifică identitatea martorului. Suportul informațional, care conține înregistrarea, se anexează la procesul-verbal. Ceea ce ne interesează din perspectiva aplicării legii procesual penale în spațiu, în contextul temei analizate, în mod evident, ține de modalitatea de aplicare a legii în cazul audierii martorului aflat peste hotarele Republicii Moldova. Procedura care a fost extinsă de către legiuitor atât asupra părții vătămate, dar și asupra celorlalte părți care se audiază conform regulilor de audiere a martorilor conform prevederilor art. 369 alin. (1) CPP RM, prevede inclusiv audierea prin intermediul videoconferinței, se efectuează în conformitate cu dispozițiile ce se referă la audierea martorilor și care se aplică în mod corespunzător.

Referitor la aplicarea legii procesual penale în spațiu în cazul recurgerii la procedura audierii prin videoconferință, de regulă, intervin elemente de extraneitate, atunci când persoana ce urmează a fi audiată se află peste hotarele Republicii Moldova. Or, este evident că dincolo de legea aplicabilă la sediul instituției care efectuează acțiunea apare întrebarea care este legea ce urmează a fi aplicată persoanei audiate, atunci când aceasta se află peste hotarele Republicii Moldova. Posibile, după noi, în aceste situații, fiind mai multe variante: fie legea procesual penală autohtonă aplicabilă și asupra persoanei aflate peste hotare ce urmează a fi audiată, fie persoana respectivă se află sub imperiul legii locului, adică a țării în care se află la momentul audierii.

Dacă în situația aplicării legii procesual penale străine în cazul audierii prin videoconferință, nu pare să ridice anumite probleme din perspectiva organului care realizează procedeul probatoriu, or, în mod evident, acesta se află pe teritoriul Republicii Moldova, și, respectiv, legea aplicabilă este legislația procesual penală autohtonă, atunci lucrurile se complică prin raportare la persoana

nele audiate, atunci când acestea se află peste hotarele țării. Iar realizarea audierii prin intermediul videoconferinței, în aceste situații, fără a recurge la instrumentele procesual penale în materia cooperării judiciare internaționale, ar putea ridica mai multe probleme inclusiv din perspectiva admisibilității probelor în procesul penal.

Astfel, conform prevederilor art. 94 pct. 5) CPP RM, în procesul penal nu pot fi admise ca probe și, prin urmare, se exclud din dosar, nu pot fi prezentate în instanța de judecată și nu pot fi puse la baza sentinței sau a altor hotărâri judecătorești datele care au fost obținute de o persoană care nu are dreptul să efectueze acțiuni procesuale în cauza penală, cu excepția organelor de control și altor părți în proces prevăzute la art. 93 alin. (3) CPP RM. Concomitent conform prevederilor art. 531 alin. (1) CPP RM, raporturile cu țările străine sau curțile internaționale, organismele și agențiile de specialitate ale Uniunii Europene referitoare la asistența juridică în materie penală sunt reglementate de prezentul capitol și de prevederile Legii nr. 371/2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală. Dispozițiile tratatelor internaționale, la care Republica Moldova este parte și alte obligații internaționale ale Republicii Moldova, vor avea prioritate în raport cu dispozițiile prezentului capitol. Iar în situația audierii persoanei aflate pe teritoriul altui stat nu putem neglija faptul că în joc mai intră un actor – statul pe teritoriul căruia se află persoana audiată. Mai mult, conform prevederilor art. 533 pct. 2) CPP RM, asistența juridică internațională poate fi solicitată sau acordată în executarea unor activități procesuale prevăzute de legislația de procedură penală a Republicii Moldova și a statului străin respectiv, inclusiv, audierea persoanelor în calitate de martor, bănuit, învinuit, inculpat, parte civilmente responsabilă.

În concluzie, considerăm că utilizarea corectă a audierii prin videoconferință atunci când persoana se află peste hotarele țării ar presupune de fiecare dată recurgerea la instrumentele juridice de cooperare internațională.

Bibliografie:

1. Osoianu T., Ostavciuc D., *Procedura penală, Partea generală*, Ed., Pro Universitaria, București, 2023.
2. Osoianu T., et al. *Dreptul procesual-penal, Partea generală*, Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, Chișinău, 2009.
3. COVALCIUC I., Problema administrării datelor informatice în procesul penal în contextul noilor abordări legislative, În *Revista Institutului National al Justiției*, nr. 2, Chișinău 2022, p. 25, ISBN 1857-2405.
4. Udroi M., *Procedura penală. Partea Generală*, Ediția 5, Ed., C.H. Beck, București, 2018.
5. Volonciu N., *Tratat de procedură penală, parte specială*, vol. I. Ediție revizuită și adăugită, Editura PAIDEIA, București, 1997.
6. Пионтровский А., *Уголовный закон*, Том 1, Изд., Наука, Москва, 1970.

CZU 347.91:369.71

PROBLEMATICA ÎNAINȚĂRII ȘI EXAMINĂRII ACȚIUNILOR CIVILE PRIVIND PENSIA DE ÎNTREȚINERE

Ina ODINOKAIA, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Nelea GRIMAILO, dr., lect. univ., avocată, Facultatea de Drept
și Științe Sociale, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Alexandru MUȘCINSCHI, student, Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Constantin PRISEAJNÎ, student, Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: This article examines the issue of the initiation and examination of civil actions for the collection of child maintenance, the latter being a logical reflection of the guarantee and respect

for the fundamental rights and interests of the child through the direct participation of the state in this matter. The article analyzes the particularities of the judicial procedures for the collection of maintenance and highlights their advantages and disadvantages, taking into account the social-economic, political and legislative factors in the Republic of Moldova. Following the elucidation of the practical aspects, as well as the comparative analysis of the legislation of other countries in the field, the research reveals the imperfections of the legal norms.

Keywords: child maintenance, contentious proceedings, court order, claimant, defendant, debtor, creditor, child.

*Nu numai nașterea face un tată, ci și o bună învățare;
nu purtarea în pânțece face o mamă, ci o bună educare.*

Ioan Gură-de-Aur

Legea eternă a societății umane, după cum menționau doctrinarii G.E. Slepko și I.N. Strajevici, este reflectată prin conținutul interior al obligațiilor de întreținere prin care este prescrisă grija de acel membru al familiei, al colectivului familial, care, din anumite motive, nu își poate asigura singur hrana, îmbrăcăminte și alte bunuri. Cu alte cuvinte, pensia alimentară este o condiție legală prealabilă pentru asigurarea vieții unei categorii speciale de persoane care nu pot exista fără ajutor”. [14, pp. 194-196]

Esența viziunii doctrinare citate își găsește consacrare în prevederile *Convenției internaționale privind drepturile copilului* [1], care, prin art. 18 alin. 1, stabilește angajamente în sarcina statelor părți de a asigura recunoașterea la nivel național a „principiului conform căruia ambii părinți sunt responsabili în comun de creșterea și dezvoltarea copilului”, responsabilitatea revenind „în primul rând părinților sau, după caz, reprezentanților legali ai copilului”, „care trebuie să aibă în vedere interesul superior al copilului”. De asemenea, prin art. 27 alin. 2 al Convenției, este statuat că „părinților și oricăror altor persoane care au în grijă un copil le revine, în primul rând, responsabilitatea de a asigura, în limita posibilităților și a mijloacelor lor financiare, condițiile de viață necesare dezvoltării copilului.”

În același context, *Constituția Republicii Moldova* prin art. 48 alin. 2 consfințește „(...) dreptul și îndatorirea părinților de a asigura creșterea, educația și instruirea copiilor” [3], prevedere constituțională dezvoltată prin dispozițiile art. 74 din *Codul Familiei*, conform căruia „părinții sunt obligați să-și întrețină copiii minori (...) care necesită sprijin material”, prin plata pensiei de întreținere, modul de plată a căreia fiind determinat prin contractul încheiat între părinți sau, în lipsa acestuia, în baza hotărârii judecătorești [5].

Prin urmare, constatăm că temei al asigurării și garantării dreptului copilului la întreținere îl constituie acordul între părinți, iar în lipsa unui astfel de acord, dreptul poate fi exercitat prin adresarea în instanță de judecată. Altfel spus, legiuitorul a prevăzut mai multe modalități legale de protecție a drepturilor și intereselor legitime ale copilului.

Subiectul de cercetare care îl vom dezvolta prin prezentul articol se va centra pe analiza problemelor practice și teoretice ivite ca urmare a înaintării și examinării acțiunilor civile de încasare a pensiei de întreținere, fără a detalia aspectele legate de încheierea contractului privind modul de plată a pensiei de întreținere.

În lumina celor enunțate supra, stabilim că, în conformitate cu legislația, sesizarea instanței de judecată în scopul obținerii pensiei de întreținere se poate realiza prin două modalități: *procedura de contencioasă* și *procedura în ordonanță (procedura simplificată)*.

I. Potrivit art. 166 alin. 1 din *Codul de procedură civilă al Republicii Moldova* [6] (CPC RM), o procedură contencioasă este definită ca o acțiune formulată de orice persoană care pretinde un drept împotriva unei alte persoane ori are un interes pentru constatarea existenței sau inexistenței unui drept, care depune în instanța competentă o cerere de chemare în judecată.

Procedura contencioasă de examinare a acțiunilor privind plata pensiei de întreținere implică efectuarea câtorva acțiuni consecutive:

1. *Întocmirea cererii de chemare în judecată*, care trebuie să îndeplinească condițiile de formă și de conținut reglementate expres prin prevederile art. 166-167 CPC RM, însă lipsa sau insuficiența competențelor juridice impune necesitatea asistenței juridice calificate, care deseori este costisitoare, ceea ce îngreunează esențial sau face imposibilă întocmirea unei astfel de cereri.

2. *Achitarea taxei de stat și a taxei de timbru la depunerea cererii de chemare în judecată*.

Plata taxei de stat și a taxei de timbru este obligatorie, însă legiuitorul a prevăzut scutirea sau posibilitatea scutirii de la plata acestor taxe. Astfel, pct. 1.1.2. din Anexa nr. 2 la *Legea taxei de stat* [9] prevede scutirea de la plata taxei de stat a reclamantilor în acțiunile de încasare a pensiei de întreținere. Prin urmare, sunt respectate întocmai prevederile art. 6 din *Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale* [2], potrivit căruia nu ar trebui să existe obstacole în calea accesului la justiție.

În contradictoriu, reclamantii, în acțiunile de încasare a pensiei de întreținere, fiind scutiți prin lege de la plata taxei de stat, nu sunt scutiți totodată de la plata taxei de timbru. În această situație, în cazul în care reclamantul se află într-o stare vulnerabilă și nu poate plăti taxa de timbru în valoare de 200 de lei, procesul nu va fi inițiat, ceea ce, la rândul său, minimizează posibilitatea asigurării respectării drepturilor și intereselor legitime ale copilului, care ar trebui să prevaleze întotdeauna în activitățile statului (...) în toate sferele vieții copilului, precum și bunăstarea acestuia. [2, art. 3]

În acest sens, pct. 69 din Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova, nr. 20 din 26.09.2024 specifică că „însăși obligația plății taxei de timbru la depunerea cererii de chemare în judecată reprezintă o ingerință în dreptul de acces la un tribunal. În Hotărârea *Stankov vs. Bulgaria*, 12 iulie 2007, § 53, Curtea Europeană a Drepturilor Omului a subliniat că obligația de a achita o taxă judiciară constituie o ingerință în dreptul de acces la un tribunal, chiar dacă reclamantul are „acces” la toate fazele procesului, iar instanțele judecătorești au examinat în fond pretențiile sale și au pronunțat hotărâri judecătorești definitive.” [4]

La fel, în pct. 76 Curtea Constituțională notează că „o condiție fundamentală pentru caracterul efectiv al drepturilor este ca legislația să stabilească posibilități reale de apărare a lor, (...) rol îndeplinit de instanțele judecătorești, care reprezintă forul în care persoanele pot să-și valorifice drepturile.” În această ordine de idei, Curtea Constituțională a reținut că taxa de timbru ar putea reprezenta o barieră pentru accesul la un tribunal, constituind un factor descurajator de adresare în instanță, în special, în litigiile în care lipsește o miză financiară sau care au ca obiect pretenții nepatrimoniale, pentru că persoanele lezate în drepturi ar putea să considere că nu este rentabil din punct de vedere economic să inițieze un proces judiciar.

În pct. 105 al Hotărârii, Curtea Constituțională observă că art. 2 alin. 2 din *Legea taxei de stat* și art. 84 alin. 4 din *Codul de procedură civilă* reglementează taxa de timbru ca pe o obligație absolută. Astfel, dacă o persoană nu achită taxa de timbru de 200 lei, indiferent de motivele și împrejurările neachitării, aceasta este lipsită în mod automat de dreptul său de acces la justiție, deoarece cererea de chemare în judecată depusă fără plata taxei de timbru se restituie semnatarului.

În acest sens, făcând referire la Hotărârile CEDO *Clionov vs. Moldova* (9 octombrie 2007, § 41) și *Tudor-Comerț vs. Moldova* (4 noiembrie 2008, § 38), Curtea Constituțională a considerat că unele persoane ar putea să nu dispună în mod obiectiv de mijloace financiare la data adresării în instanță. Este cazul unei persoane ale cărei conturi bancare sunt blocate și care nu dispune de bani pentru a achita taxa de timbru și care, astfel, este lipsită de posibilitatea de a contesta blocarea conturilor sale. Curtea a notat că un criteriu luat în considerare de Curtea Europeană a Drepturilor Omului, atunci când examinează existența unei încălcări a dreptului de acces la un tribunal, în cazul obligației achitării taxelor judiciare, este dacă instanțele de judecată au ținut cont în mod efectiv de capacitatea reclamantului de a achita taxa judiciară.

Deși taxa de timbru are, într-adevăr, o valoare mică (200 lei), Curtea a precizat în pct. 111, că această opinie nu se bazează pe date concrete, ci operează, mai curând, în virtutea unor generalizări care ignoră posibilitățile financiare efective ale persoanelor sărace și ale celor aflate la limita sărăciei. Argumentul avansat de către autorități, care au susținut că aceste persoane ar putea

să achite taxa de timbru dacă ar renunța la o parte din cheltuielile lor, nu conduce la concluzia că taxa este accesibilă. În mod normal, persoanele sărace și cele aflate la limita sărăciei vor trebui să renunțe la o parte din cheltuielile lor obișnuite și necesare pentru menținerea unui nivel de trai decent. În jurisprudența sa, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în cauzele *Weissman și alții vs. România* (24 mai 2006, §§ 39-42) și *Laçi vs. Albania* (19 octombrie 2021, § 52), a considerat excesive și că atentează la însăși esența dreptului de acces la un tribunal taxele judiciare care nu erau justificate în raport cu situația financiară a reclamantului, dar care se calculau pe baza unui procent stabilit de lege din valoarea sumei în litigiu.

În temeiul argumentelor enunțate supra, au fost declarate drept neconstituționale prevederile legale care nu admit sau nu permit scutirea, eșalonarea sau amânarea de la plata taxei de timbru, precum și, până la modificarea cadrului legal, „judecătorul sau instanța de judecată, la cererea persoanei, în funcție de situația materială și de probele prezentate în acest sens, va decide scutirea, amânarea sau eșalonarea de la plata taxei de timbru pentru intentarea unui proces judiciar civil (...)”. [4]

Sub aspect comparativ observăm că, prin prevederile art. 333.36 din Codul Fiscal al Federației Ruse [7], legiuitorul rus reglementează o listă de condiții care se iau în calcul pentru scutirea de la plată taxei de stat la înaintarea acțiunilor, inclusiv, acțiunile de încasare a pensiei alimentare. Mai mult, legislația Federației Ruse nu instituie taxa de timbru în general, aspect favorabil, în viiunea noastră, deoarece orice barieră financiară în calea accesului la justiție este eliminată.

Legiuitorul român, prin Ordonanța de urgență nr. 80 din 26.06.2013 [12], stabilește doar o taxă de timbru unică, care este, în esență, echivalentă cu taxa de stat din Republica Moldova, însă nu specifică categoriile de persoane care pot beneficia de scutiri de la plata taxei de timbru. În situația când o persoană nu are un venit minim stabilit prin lege, aceasta beneficiind de asistență juridică din partea statului român, inclusiv prin „scutiri, reduceri, eșalonări sau amânări de la plata taxelor judiciare prevăzute de lege, inclusiv a celor datorate în faza de executare silită” în temeiul Ordonanței de urgență nr. 51 din 21.04.2008. [13]

În lumina celor expuse considerăm imperioasă necesitatea modernizării și ajustării legislației care stabilește plata taxelor la inițierea unui proces de judecată, deoarece aspectul financiar poate constitui o barieră în asigurarea protecției drepturilor copilului.

3. *Examinarea acțiunii civile.* La acest compartiment merită de a fi menționată durata procesului în sine, identificându-se unele probleme ce țin de durata examinării cauzelor privind încasarea pensiei de întreținere.

În acest sens, legiuitorul instituie prin art. 192 alin. 1 din CPC RM conceptul de „termen rezonabil”. În înțelesul normei legale citate, prin perioadă rezonabilă de timp se înțelege perioada de timp necesară pentru judecarea unei cauze civile, în funcție de complexitate, comportamentul participanților, importanța procesului pentru cel interesat ș.a. Totodată, legiuitorul stipulează obligativitatea judecării „de urgență și în mod prioritar” a cauzelor privind încasarea pensiei de întreținere.

În pofida acestui fapt, în urma analizei datelor statistice pentru perioada 2019-2024, un număr relativ mare de cauze civile privind încasarea pensiei de întreținere s-au aflat pe rol în primă instanță o perioadă de timp ce ar depăși limitele unui termen rezonabil, situație ce este reflectată în tabelul ce urmează:

Anul	Numărul de dosare aflate pe rol mai mult de 12 luni	Numărul de dosare aflate pe rol mai mult de 24 luni	Numărul de dosare aflate pe rol mai mult de 36 luni
2019	40	10	4
2020	57	16	5
2021	31	13	10
2022	47	6	11
2023	23	16	8
2024	35	8	12

Sursa: Tabel întocmit de autori în baza datelor prezentate de Agenția de Administrare a Instanțelor Judecătorești prin scrisoarea nr.01.1/425 din 05.07.2024

Prin raportarea la statisticile de mai sus, remarcăm ignorarea normelor stabilite prin lege cu privire la caracterul rezonabil al termenului de judecare a cauzelor de acest gen, precum și a postulatelor confirmate în *Legea privind drepturile copilului* [8], care garantează respectarea și promovarea cu prioritate a interesului superior al copilului.

Pe de altă parte, în Hotărârea Plenului CSJ a RM, privind practica judiciară de soluționare de către instanțele judecătorești a cauzelor referitoare la încasarea pensiei de întreținere pentru copii și alți membri ai familiei, este indicat că „instanțele, la soluționarea acestor litigii, nu aplică uniform prevederile legislației, nu întotdeauna acordă atenția cuvenită sarcinilor de pregătire a pricinii pentru dezbaterile judiciare, și anume, precizarea legii care urmează a fi aplicată și determinarea raporturilor juridice dintre părți; constatarea circumstanțelor care au importanță pentru soluționarea justă a pricinii și prezentarea de probe”. [13] Deci, aspectele practice evidențiate de CSJ RM, inclusiv aplicarea neuniformă a legislației, contribuie la extinderea termenului de judecare a cauzelor.

II. În conformitate cu art. 345, alin. 1, lit. d. din CPC RM legiuitorul prevede că în cazul în care pretenția (...) ține de încasarea pensiei de întreținere a copilului minor care nu necesită stabilirea paternității, contestarea paternității (maternității) sau atragerea în proces a unor alte persoane interesate (...) se emite ordonanță judecătorească.

Cererea de eliberare a ordonanței judecătorești se depune în scris cu indicarea obligatorie a datelor/informațiilor stipulate în art. 347, alin. 1 din CPC RM, impunându-se, de asemenea, necesitatea respectării procedurii prealabile.

Instanțele judecătorești vor emite ordonanță judecătorească numai în cazul când este stabilit locul, data nașterii și domiciliul debitorului, inclusiv locul lui de muncă, cu prezentarea actelor ce confirmă mărimea salariului și/sau altor venituri ale sale. [13, pct. 3]

Reieșind din prevederile legale și practica judecătorească existentă, creditorul pentru a beneficia de avantajele acestei proceduri simplificate, urmează să cunoască cu precizie anumite date/informații, obținerea și prezentarea cărora în instanță poate fi destul de problematică, și anume: locul și data nașterii debitorului; domiciliul debitorului; actele ce confirmă mărimea salariului și/sau altor venituri ale sale.

Datele indicate supra fac parte din categoria datelor cu caracter personal, date protejate prin lege [10], prelucrarea cărora, inclusiv dezvăluirea prin transmitere, se efectuează cu consimțământul subiectului datelor cu caracter personal, fapt ce face practic imposibilă obținerea acestora. Mai mult ca atât, ținând cont de fenomenul achitării salariului „în plic” și al angajărilor „neoficiale”, precum și a datelor statistice – circa 40% din populația Republicii Moldova [15], obținerea actelor ce confirmă mărimea salariului real constituie o piedică în calea valorificării drepturilor creditorului întreținerii în această procedură.

La fel, și procesele de migrație contribuie la scăderea nivelului de transparență a veniturilor reale ale populației. Astfel, migrația, contrar scopului de bază, obținerea surselor suplimentare de venit, a devenit un factor suplimentar care contribuie la un nivel mai scăzut de transparență financiară a sistemului social existent.

Circumstanțele descrise mai sus justifică lipsa de popularitate a acestei căi procedurale de obținere a pensiei de întreținere, care, de fapt, cunoaște un șir de avantaje.

Astfel, în conformitate cu prevederile art. 350, alin. 2 din CPC RM ordonanța judecătorească se eliberează în termen de 5 zile de la data depunerii cererii în judecată. La fel, debitorul este în drept, în decurs de 10 zile de la primirea copiei de pe ordonanță, să înainteze, prin intermediul oricărui mijloc de comunicare ce asigură veridicitatea obiecțiilor și primirea lor la timp, în instanța care a eliberat ordonanța obiecțiile sale motivate împotriva pretențiilor admise, anexând probele ce le confirmă. Deci, acordarea posibilității de utilizare a **oricărui** mijloc de comunicare ce asigură veridicitatea obiecțiilor și primirea lor la timp pentru înaintarea obiecțiilor debitorului, exclude necesitatea prezenței fizice în instanța de judecată și asigură soluționarea mult mai rapidă a cererii de judecată comparativ cu termenul de examinare a cauzelor similare în procedura contencioasă. Un alt avantaj al procedurii în ordonanță prezintă dreptul creditorului acor-

dat prin lege (art. 354, alin. 2 din CPC al RM) de a solicita, prin cerere scrisă, expedierea ordonanței judecătorești de către judecător executorului judecătoresc desemnat de creditor.

Urmare a realizării analizei subiectului cercetării, am elucidat provocările cu care se pot confrunta reclamantii/creditorii la înaintarea și examinarea acțiunilor civile privind stabilirea pe cale judecătorească a pensiei de întreținere, evidențiind avantajele și dezavantajele fiecărei proceduri în parte. În lumina celor prezentate conchidem că alegerea procedurii în baza căreia va fi sesizată instanța de judecată, în vederea stabilirii pensiei de întreținere, este la discreția fiecărui justițiabil, reieșind din circumstanțele concrete ale cazului, iar „barierele normative” nu trebuie să provoace un decalaj între obligativitatea protejării drepturilor și intereselor supreme ale copilului și posibilitatea de a obține această protecție garantată din partea statului.

Bibliografie:

1. Convenția internațională cu privire la drepturile copiilor, adoptată prin Rezoluția de Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite nr.44/25 la 20.11.1989, intrată în vigoare la 20.09.1990. Ratificată de către Republica Moldova la 26.01.1993, intrată în vigoare la 25.02.1993. [online] [cit 12.09.2024] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=115568&lang=ro
2. Convenția europeană pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, adoptată la Roma la 04.11.1950, intrată în vigoare la 03.09.1953. Semnată de către Republica Moldova la 13.07.1995, ratificată și intrată în vigoare la 12.09.1997. [online] [cit 12.09.2024] Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
3. Constituția Republicii Moldova, nr. 1 din 29.07.1994. [online] [cit 12.09.2024] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
4. Hotărârea Curții Constituționale privind controlul de constituționalitate și excepția de neconstituționalitate a articolelor 2 alin. (2) din Legea taxei de stat nr. 213 din 31 iulie 2023 și 84 alin. (4) din Codul de procedură civilă, nr. 20 din 26.09.2024 [online] [cit 26.09.2024] Disponibil: <https://www.constcourt.md/ccdocview.php?tip=hotariri&docid=862&l=ro>
5. Codul Familiei, nr. 1336 din 26.10.2000. [online] [cit 12.09.2024] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=112685&lang=ro
6. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova, nr. 225 din 30-05-2003. [online] [cit 12.09.2024] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110220&lang=ro
7. Налоговый кодекс Российской Федерации, часть вторая от 05.08.2000, № 117-ФЗ. [online] [cit 11.09.2024] Disponibil: <https://ivo.garant.ru/#/document/10900200/paragraph/4:0>
8. Legea privind drepturile copilului, nr. 370 din 30.11.2023. [online] [cit 13.09.2024] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=140710&lang=ro#
9. Legea taxei de stat, nr. 213 din 31.07.2023. [online] [cit 13.09.2024] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138534&lang=ro
10. Legea privind protecția datelor cu caracter personal, nr. 133 din 08.07.2011. [online] [cit 13.09.2024] Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143076&lang=ro#
11. Ordonanța de urgență privind ajutorul public judiciar în materie civilă, nr. 51 din 21 aprilie 2008 [online] [cit 12.09.2024] Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/91863>
12. Ordonanță de urgență privind taxele judiciare de timbre, nr. 80 din 26 iunie 2013 [online] [cit 09.09.2024] Disponibil: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/237992>
13. Hotărârea Plenului Curții Supreme de Justiție a Republicii Moldova privind practica judiciară de soluționare de către instanțele judecătorești a cauzelor referitoare la încasarea pensiei de întreținere pentru copii și alți membri ai familiei, nr. 4 din 15.04.2013 [online] [cit 08.09.2024] Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=278
14. Слепко Г.Е., Стражевич Ю.Н., Правовое Регулирование имущественных отношений супругов, Москва, 2015 г.
15. Populația în afara forței de muncă în trimestrul I 2024. Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova. [online] [cit 28.09.2024] Disponibil: https://statistica.gov.md/ro/populatia-in-afara-forței-de-munca-in-trimestrul-i-2024-9430_61307.html

КРИМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРЕСТУПНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА

Анатолие ФАЙГЕР, др., конф., факультет права и социальных наук,
Бельцкий государственный университет имени Алеку Руссо

Сергей ЧЕРНОМОРЕЦ, др., конф.,
Академия „Штефан чел Маре” МВД РМ

Abstract: *Crime is one of the main elements of the object of criminology as a science, without the study of which it is impossible to clarify other criminological issues regarding the causes and conditions of crime and the organization of the process of combating it.*

We propose for analysis the quantitative-qualitative indicators of crime in the Republic of Moldova with the aim of highlighting its dimensions and particularities in the context of the current conditions of development of the Moldovan society, which would allow to give new appreciations to this phenomenon, to determine the orientations and strategy of the fight against this negative phenomenon.

Keywords: *crime, crime indicators, phenomenon, crime structure.*

Социальное бытие человека многообразно, как и противоречия и конфликты, его сопровождающие. Именно это определяет сложности, возникающие в отношениях между обществом и личностью, конфликты различных классов, социальных групп, конкретных людей внутри общества.

Особым видом (негативной) социальной деятельности является преступная деятельность, совершение преступлений [19, стр. 15].

Согласно данным официальной статистики ежегодно в Республике Молдова совершаются десятки тысяч преступлений: 2021 год – было зарегистрировано 27,2 тыс. Преступлений, что на 3,1% больше по сравнению с 2020 годом [5]. 2022 год – было зарегистрировано 26,8 тысяч преступлений, то есть уровень преступности составил 103 преступления на 10 тысяч жителей [8]. 2023 год – было зарегистрировано 24,0 тыс. преступлений [6]. За первые 6 месяцев 2024 года подразделениями полиции было зарегистрировано 9 883 преступлений, 34% из которых были совершены в муниципии Кишинев. Из общего числа зарегистрированных преступлений наибольшую долю – 40% (3 975 преступлений) – составили преступления против собственности [9].

Отсюда следует, что на сегодняшний день одной из наиболее важных проблем в молдавском обществе, да и не только, является борьба с преступностью. Для того, чтобы вести борьбу с преступностью, необходимо познать её суть.

Следует заметить, что проблема преступности стала актуальной не только сегодня, а ещё много веков назад. Как нам кажется, общественно опасное поведение появилось тогда же, когда на Земле появился человек. Преступность относится к категории вечных, испокон веков волнующих умы как ученых-правоведов, юристов-практиков и государственных сановников, так и обычных людей [14, стр. 27].

Что же следует понимать под преступностью?

В криминологической доктрине существует множество определений понятия «преступность».

Так, например, В.В. Лунеев под преступностью понимает: «социально-правовое исторически изменчивое негативное массовое явление, которое складывается из совокупности совершаемых в тот или иной период в государстве (регионе, мире) преступлений, характеризующихся количественными (состоянием, динамикой) и качественными (структурой и характером преступности) показателями». [17, стр. 58]

В.Г. Бужор в своей работе «О сущности преступности» указывает, что «преступление – есть криминологическая категория для обозначения объективно существующего отношения – произвола отдельного индивида, т.е. отрицания отдельным индивидом закре-

плённую в законе и, охраняемую государством господствующую в данном обществе систему общественных отношений. Сущность же преступности как социального явления можно сформулировать так: это выраженное в совокупности противоправных деяний отрицание системы господствующих в данном обществе отношений» [13, стр. 30].

В свою очередь, Г.Ф. Хохряков указывает, что под преступностью следует понимать общественно опасное социально-правовое явление, которое порождено условиями общества, но ставшее относительно самостоятельным, способным к расширенному воспроизводству, что требует постоянной и неуставной борьбы с ним [20, стр. 29].

Молдавский исследователь Ю. Ларий определяет преступность как негативное социально-правовое явление, имеющее массовый характер, изменчивое с исторической точки зрения, которое представляет собой совокупность преступлений, совершенных на определенной территории, в определенный период времени, характеризующееся количественными показателями (уровень, динамика) и качественными (структура, характер) [10, стр. 12].

Несмотря на то, что определение преступности встречается у множества ученых, основные черты его содержания остаются неизменными на протяжении многих лет и выражены такими основными признаками преступности, как: ее историческая изменчивость; социальный характер; массовость; уголовно-правовой характер; общественная опасность; системно-структурный характер; [11, стр. 55] разнообразный характер и др.

Рассмотрим далее содержание некоторых основных признаков преступности.

Преступность исторически изменчива.

Следует заметить, что преступность как негативное явление появилось не в Республике Молдова, и не характерно только для нее.

Преступность – давний спутник человечества. Преступность в широком понимании этого слова существовала всегда. С момента появления обычаев и традиций в человеческом обществе возникло отклоняющееся негативное поведение, нарушающее установленные правила (нормы) [18, стр. 74].

Итак, преступность как исторически изменчивое явление характеризуется тем, что ее возникновение связано с разделением общества на классы, появлением частной собственности и образованием государственной власти. Признание исторической обусловленности преступности позволяет с полной достоверностью утверждать, что с момента ее появления в обществе она непрерывно изменялась, постоянно преобразовывалась: по-разному выглядели общая криминологическая картина преступности и ее уголовно-правовая характеристика. Это одинаково относится к криминологической характеристике преступности как в различных социально-экономических формациях (рабовладельческой, феодальной, капиталистической, социалистической), так и на отдельных исторических этапах. Постоянно изменялись ее уровень, динамика, структура, специфика причин и условий, оценка господствующими классами круга деяний, относимых к разряду преступных [16, стр. 38].

Важно помнить, что преступность – не инородное тело в организме общества, а результат его исторического и культурного развития, специфической деформации существующих в нем отношений, их перерождения [18, стр.76]. Конкретный этап развития общества, в том числе и в XX-XXI веках, обуславливает криминализацию деяний – появление новых преступлений и видов преступности (как, например, компьютерная преступность) и их декриминализацию – исключение из числа уголовно-наказуемых (например, спекуляция) [10, стр.14]. Это непрерывные процессы, которые присущи и действующему уголовному законодательству как Республики Молдова (например, криминализация деяний: насилие в семье (ст. 201¹ УК РМ), управление транспортным средством в состоянии сильного алкогольного опьянения или в состоянии опьянения, вызванного другими веществами (ст. 264¹ УК РМ), пассивное политическое коррумпирование (ст. 324¹ УК РМ), сепаратизм (ст. 340¹ УК РМ) и др.), так и других стран в современном обществе.

Состояние преступности неодинаково в разных социально-экономических формациях. Ее уровень и структура изменяются и на отдельных этапах развития определенной формации в зависимости от содержания и тенденций, причин и условий преступлений, а также от определения государствами круга деяний, объявляемых преступными. Изменчивость преступности отражается в истории уголовного законодательства.

Преступность – социальное явление.

Она социальна потому, что ее субъекты, как и лица, на интересы и отношения которых осуществляются посягательства, – члены общества. Преступность социальна и потому, что в ее основе лежат социально-экономические законы, обусловленные совокупностью сложившихся производственных отношений и характером производительных сил. Преступность порождается причинами и условиями, носящими социальный характер [12, стр. 13].

Социальный характер преступности проявляется в том, что преступность неизменно присуща любому обществу и порождается им. Именно общественные отношения во всех сферах жизнедеятельности общества обуславливают существование преступности как социального явления. Так, в экономической сфере – низкий уровень оплаты труда, высокий уровень цен и инфляции, неразвитость собственного производства продукции массового потребления и ее низкое качество (необходимость в импортозамещении) и т. д. Кризисные явления в экономике, несомненно, порождаются несовершенством организации общественных отношений в данной сфере и влекут за собой рост преступности, прежде всего – корыстной. Аналогичную закономерность можно проследить в социальной, политической и идеологической сферах жизни общества [11, стр. 57].

Преступность – массовое явление.

Ежегодно в Республике Молдова, как было уже отмечено, согласно данным официальной статистики, совершаются десятки тысяч преступлений. Однако истинное число преступлений является неустановленным, поскольку факты совершения преступлений не всегда становятся известными правоохранительным органам (скрытая преступность). Кроме того, часть преступлений носит скрываемый характер (т. е. умалчивается самими правоохранительными органами). Реальная преступность может оцениваться величиной в несколько раз выше. Таким образом, массовость преступности заключается в совокупности множества преступлений, совершаемых на определённой территории за определённый период времени [11, стр. 57].

Преступность как массовое явление представляет собой совокупность преступлений и лиц, их совершивших, в определённых пространственно – временных границах на территории Республики Молдова в течение года. Будучи совокупностью отдельных преступлений, преступность не является их механической суммой. Преступность как массовое социальное явление имеет свои специфические признаки (количественные и качественные), которых нет в единичных преступлениях. Деление признаков преступности на эти группы условно. Преступность – явление целостностное и все ее признаки взаимосвязаны между собой [19, стр. 76].

Так, согласно информации Министерства внутренних дел Республики Молдова, в 2020 году на территории страны было зарегистрировано 26,3 тыс. преступлений, что на 17,0% меньше по сравнению с 2019 годом и на 37,2% по сравнению с 2016 годом. Уровень преступности составил 100 преступлений на 10 тыс. жителей по сравнению с 120 преступлений в 2019 году и 151 преступлений в 2016 году [7].

Согласно информации Министерства внутренних дел Республики Молдова, в 2021 году на территории государства было зарегистрировано 27,2 тыс. преступлений, что на 3,1% больше по сравнению с 2020 годом. Анализируя период за последние 5 лет, данный показатель в 2021 году снизился на 23,7% по сравнению с 2017 годом. Уровень преступности в 2021 составил 105 преступлений на 10 тыс. жителей по сравнению с 101 преступлений в 2020 году и 130 преступлений в 2017 году [5].

По данным Министерства внутренних дел, в 2022 г. на территории Республики Молдова было зарегистрировано 26,8 тыс. преступлений, что на 1,2% меньше по сравнению с 2021 г. и на 16,2% по сравнению с 2018 г.

Уровень преступности в 2022 г. составил 103 преступления на 10 тыс. жителей против 119 преступлений в 2018 году. Каждое шестое преступление относится к категории тяжких, особо тяжких и чрезвычайно тяжких преступлений. В 2022 году было зарегистрировано 13,5 тыс. потерпевших от преступлений. В результате зарегистрированных преступлений семейного насилия в 2022 году пострадало 698 человек, 70,3% потерпевших составили женщины. Самый высокий уровень преступности зафиксирован среди мужчин – 92,1%, женщины составили 7,9% от числа лиц, совершивших преступления.

Количество осужденных первой инстанцией в 2022 году составило 8,4 тыс. человек, т.е. ежедневно было осуждено 23 человека. По сравнению с 2021 годом количество осужденных первой инстанцией уменьшилось на 27,1%. Лишение свободы, бесплатные общественные работы и условное осуждение являются основными наказаниями, применяемыми к осужденным первой инстанцией.

В 2022 году, в пенитенциарных учреждениях находилось 6079 человек, в том числе 1037 человек (17,1%) в предварительном заключении и 5042 человека осуждены окончательным приговором (82,9%). Из общего числа заключенных 5,4% составляли женщины и 94,6% мужчины [8].

В 2022 большинство преступлений было совершено в городской местности (60,8%). Каждое третье преступление было зарегистрировано в мун. Кишинэу – 31,3%. Из общего количества зарегистрированных преступлений в 2022 году, в мун. Бэлць было зарегистрировано 5,8% преступлений, в Кагуле – 2,9%, в Оргееве – 2,8%, и в Яловенах – 2,5%. [8].

Согласно статистическим данным Бюро Национальной Статистики Республики Молдова, за 2022 год уровень преступности несовершеннолетних составил 2,6% из общего числа зарегистрированных преступлений, а именно 705 преступлений из 26, 8тысяч. Из которых 643 преступления совершенных мальчиками и 62 девочками [8].

По данным Министерства внутренних дел, в 2023 г. на территории Республики Молдова было зарегистрировано 24,0 тыс. преступлений, что на 10,4% меньше по сравнению с 2022 г. и на 24,3% по сравнению с 2019 г.

Уровень преступности в 2023 г. составил 96 преступления на 10 тыс. жителей против 120 преступлений в 2019 году. Каждое шестое преступление относится к категории тяжких, особо тяжких и чрезвычайно тяжких преступлений. В 2023 году самый высокий уровень преступности зафиксирован среди мужчин – 90,9%, женщины составили 9,1% от числа лиц, совершивших преступления.

Количество осужденных первой инстанцией в 2023 году составило 9,1 тыс. человек, т.е. ежедневно было осуждено 25 человека. По сравнению с 2022 годом количество осужденных первой инстанцией увеличилось на 8,2%. Лишение свободы, бесплатные общественные работы и условное осуждение являются основными наказаниями, применяемыми к осужденным первой инстанцией.

В 2023 году в пенитенциарных учреждениях находилось 5690 человек, в том числе 325 человек (5,7%) в предварительном заключении, 639 обвиняемых (11,2%) и 4726 человека осуждены окончательным приговором (83,1%). Из общего числа заключенных 5,3% составляли женщины и 94,7% мужчины [6].

В Республике Молдова удельный всех неосторожных преступлений в общей структуре преступности составляет примерно 15-20% [3, стр. 21].

Преступность – уголовно-правовое явление.

Уголовно-правовой характер преступности проявляется во взаимосвязи состояния преступности с действующим уголовным законодательством. Именно закрепление состава преступления в особенной части уголовного закона позволяет признать то или иное дея-

ние субъекта преступлением. В случае, когда такое нормативное закрепление отсутствует, каким бы аморальным не было поведение лица, преступлением оно не является.

Преступность: общественно-опасна.

Общественная опасность преступности предопределяется:

- ущербом от преступлений для индивида и для общества – как физическим, так и материальным;
- вредом нравственно-идеологической сфере общества (увеличение количества совершаемых преступлений в совокупности с низким уровнем их раскрываемости влечет у населения трансформацию мировоззрения и приводит к выводу, что «совершать преступления не плохо, а плохо нести за них ответственность») и моральным вредом потерпевших от преступлений (каждое конкретное преступление вызывает у потерпевшего чувство страха, незащищенности, недоверия к государственным институтам, которые не обеспечили индивиду должной защиты, подчас нравственные страдания потерпевших превышают непосредственный физический вред от преступления).

Преступность – имеет системно-структурный характер.

Преступность является не только совокупностью множества преступлений, но и имеет системно-структурный характер. Преступность как система обладает специфическими характеристиками: целенаправленностью, открытостью, самодетерминацией и развитием при просчетах борьбы с преступностью.

Преступность имеет разнообразный характер.

Разнообразный характер преступности заключается в многообразии преступлений. Как не бывает двух одинаковых отпечатков пальцев, так и не бывает двух одинаковых преступлений, даже одного типа. В состав преступности входят самые разнообразные преступления, начиная с убийств, причинения телесных повреждений, заканчивая другими, предусмотренными уголовным законом (18 Глав преступлений, предусмотренных в особенной части УК РМ) [1, стр. 47].

Между всеми вышеназванными признаками преступности существует диалектическое единство. Изменение одной стороны преступности неизбежно ведет к изменению других ее сторон и, следовательно, преступности в целом. Между преступностью, ее видами и отдельными преступлениями существует диалектическая связь общего, особенного и единичного.

Итак, под *преступностью в Республике Молдова можно понимать – исторически изменчивое, общественно-опасное, массовое, социально-структурное, социальное и уголовно-правовое явление, представляющее собой совокупность всех преступлений, совершенных на территории Республики Молдова за тот или иной период времени, характеризующееся ее количественно-качественными показателями.*

Каждый из показателей играет свою особую роль в оценке преступности, однако, взятый в отдельности, не может дать объективного представления о ней. Только во взаимосвязи друг с другом показатели преступности могут выполнять свое криминологическое назначение с точки зрения углубления познания ее существенных сторон.

Результаты измерения преступности, по мнению Я.И. Гилинского, проявляются в показателях, которые в теории принято группировать следующим образом:

- количественные: *состояние и уровень преступности;*
- качественные: *структура, удельный вес, характер, география, уровень латентности и социальные последствия;*
- качественно-количественный показатель – *динамика*, отражающая изменение во времени количественных или качественных характеристик преступности (состояния, уровня, структуры и т.д.) [15, стр. 199].

Разделение показателей преступности на количественные и качественные носит в определенной степени условный характер, поскольку они в своей неразрывной связи ха-

рактизуют состояние преступности в целом (на определенной территории за определенный период времени).

Состояние (объем) преступности в Республики Молдова определяется общим количеством совершенных преступлений, а также числом лиц, их совершивших, на территории нашего государства за конкретный календарный год. При этом следует иметь в виду, что число преступлений не всегда совпадает с числом лиц, их совершивших, так как одно преступление может быть совершено группой лиц, а одно лицо зачастую совершает несколько преступлений.

Так, например, по данным МВД Республики Молдова, в 2022 году было зарегистрировано на территории Республики Молдова 26, 8 тыс. преступлений. При этом за исследуемый период было выявлено – 13, 5 тыс. лиц, совершивших преступление [8].

Оценка распространенности преступности предполагает не только выяснение абсолютного числа преступлений и преступников, но и сопоставление имеющихся данных с показателями численности населения. Это достигается путем определения интенсивности (уровня) преступности.

Интенсивность преступности – это ее характеристика, измеряемая числом совершенных преступлений и их участников в расчете на определенную численность населения, например на 10 или на 100 тысяч жителей.

Так, например, согласно официальным данным Национального Бюро статистики Республики Молдова уровень преступности в 2022 г. составил 103 преступления на 10 тыс. жителей против 119 преступлений в 2018 году [8].

При характеристике преступности также используется *коэффициент преступной активности*, который отражает количество лиц, совершивших преступления к численности потенциальных субъектов преступления на определенной территории за определенный период времени.

Согласно официальным данным Национального Бюро статистики Республики Молдова коэффициент преступной активности в 2022 г. составил 51,8 лиц, совершивших преступления, на 10 тыс. жителей и 18,6 лиц несовершеннолетних, совершивших преступления, на 10 тыс. жителей в возрасте от 0-17 лет [8].

Структура преступности определяется путём соотношения ее отдельных частей – отдельного вида, рода преступности (например, преступления против собственности, экономические преступления и т. д.) с общим объёмом всех совершенных преступлений.

Структура преступности – качественный показатель преступности, иллюстрирующий внутреннее содержание преступности [18, стр. 80]. Она определяется отношением различных видов и групп преступлений к общему числу совершенных преступлений. При этом выделяемые структурные доли могут быть определены по разным уголовно-правовым или криминологическим основаниям, например: соотношение преступлений в зависимости от объекта [2, стр. 29] преступного посягательства, соотношение преступлений в зависимости от пола лица, совершившего преступление, возраст преступника, форма вины совершенного преступления и т.д.

По официальным данным Национального Бюро Статистики в 2022 г. на территории Республики Молдова самый высокий уровень преступности зафиксирован среди мужчин – 92,1%, женщины составили 7,9% от числа лиц, совершивших преступления [8].

Особое значение имеет такой показатель преступности, как ее территориальное распределение по различным регионам страны (*география преступности*).

Территориальные различия в объеме, интенсивности, структуре, динамике, характере преступности тесно связаны с уровнем социально-экономического развития отдельных районов страны, с национальными традициями, обычаями, уровнем культурно-воспитательной работы, организацией быта и досуга населения, качеством правоохранительной деятельности, с другими факторами. Эти различия учитываются при определении задач

общества по противодействию преступности, наиболее важных направлений предупредительной работы.

По официальным данным Национального Бюро Статистики в 2022 г. на территории Республики Молдова самый высокий уровень преступности зафиксирован был в городской местности (60,8%). Каждое третье преступление было зарегистрировано в мун. Кишинэу – 31,3%. Из общего количества преступлений, зарегистрированных в Молдове в указанном периоде, в отдельных городах были следующие показатели: мун. Бэлць – 5,8%, в Кагуле – 2,9%, в Оргееве – 2,8% и в Яловенах – 2,5% [8].

Динамика преступности – это изменение преступности во времени: рост или сокращение числа совершенных преступлений или лиц, их совершивших за определенный период (по месяцам, кварталам, полугодиям, годам, пяти-, десятилетиям), изменение ее структуры и других показателей за определенный период времени на определенной территории. Среди всех показателей преступности динамика занимает особое положение. Если исследуется изменение во времени состояния или уровня преступности, динамика выражает себя как количественный показатель. В случае определения динамики структуры преступности, удельного веса в ней какого-либо вида преступления, а также характера, географии, уровня латентности и социальных последствий этот показатель становится качественным [18, стр. 85].

Например, показатель абсолютного роста/снижения преступности в Республики Молдова за 2023 года будет равен разности между объемом преступности в 2023 году и объемом преступности в 2022 году. Однако вышеуказанный показатель малоинформативен сам по себе, поскольку выражается в абсолютных цифрах и отражает лишь общий тренд преступности.

Разумеется, приведенные выше показатели преступности не исчерпывают множества всех существующих. Однако вышеуказанные количественные и качественные показатели являются общепризнанными и на их основании планируются меры как общесоциального, так и специального характера по предупреждению преступлений, выявляются наиболее эффективные средства борьбы с преступностью, как в целом, так и отдельных ее видов.

В заключение, следует подчеркнуть, что *преступность в Республике Молдова, представляет собой не просто абстрактное криминологическое понятие, сформированное из совокупности ее свойств и признаков, но реальное жизненное негативное явление в молдавском обществе, имеющее место на территории Республики Молдова, зафиксированное за определенный период времени.*

Библиография:

1. BÎRGĂU M., CERNOMOREȚ S., FAIGHER A., NASTAS A. *Criminologie. Curs universitar*. Chișinău: Pontos, 2023; ISBN 978-9975-72-808-9
2. BUJOR V., MIRON-POPA C., *Bazele analizei statistice a criminalității*. Bălți, 2010; ISBN 978-9975-4098-0-3
3. CANANĂU A., *Analiza criminologică și prevenirea infracțiunilor în domeniul transportului rutier*, Chișinău, 2018, teza de doctor în drept, [on-line 22.08.2024]. Доступен: http://www.cnaa.md/files/theses/2018/53974/alexandru_cananau_thesis.pdf;
4. https://statistica.gov.md/ro/nivelul-infracționalității-in-anul-2022-9478_60321.html;
5. https://statistica.gov.md/ru/uroven-prestupnosti-v-respublike-moldova-za-2021-god-9478_49944.html;
6. https://statistica.gov.md/ru/uroven-prestupnosti-v-respublike-moldova-za-2023-god-9478_60977.html;
7. https://statistica.gov.md/ru/uroven-prestupnosti-v-respublike-moldova-za-2020-god-9478_3401.html;
8. https://statistica.gov.md/ru/uroven-prestupnosti-v-respublike-moldova-za-2022-god-9478_60321.html;

9. https://www.politia.md/sites/default/files/igp_raport_activitate_6_luni_2024.pdf;
10. LARII Iu., *Criminologie*. Chișinău, 2004; ISBN 9975-935-28-1
11. АЛЕКСЕЕВА Е.А., АБДУЛИН Р.С., *Криминология: Общая часть: учебное пособие*. Курган, 2019; ISBN 978-5-4217-0492-8
12. АРТЕМЬЕВ Н.С., *Криминология. Курс лекций*. Рязань, 2007; ISBN 5880064646
13. БУЖОР В.Г., *О сущности преступности. Учебное пособие*. Кишинэу, 1998; ISBN 9975-939-64-3
14. БЫРГЭУ М., *Криминология и противодействие преступности. Общая часть. Учебное пособие*. Кишинэу. 2020; ISBN 978-9975-56-739-8
15. ГИЛИНСКИЙ Я.И., *Девиянтология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений»*. 2-е изд., испр. и доп. СПб., 2007. стр. 199; ISBN 5-94201-320-9
16. *Криминология: учебник для вузов*. 2-е изд. перераб. и доп. Под ред. В.Д. МАЛКОВА. Москва, 2006. [on-line 24.08.2024]. Доступен: <https://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/6e4d58b376b04b3b92272ef890d411cc.pdf>
17. *Криминология: учебник для академического бакалавриата*, под ред. В. В. ЛУННЕЕВА. Москва: Юрайт, 2019; ISBN 978-5-9916-3768-8
18. *Криминология: Общая часть: учебник*. Под общей редакцией Ф.К. ЗИННУРОВА. – Казань: КЮИ МВД России, 2019. [on-line 27.08.2024]. Доступен: https://www.researchgate.net/profile/Pavel-Kabanov-3/publication/338645818_Kriminologia_Obsaa_cast_ucebnik_pod_obsej_redakciej_FK_Zinnurova_-_Kazan_KUI_MVD_Rossii_2019_-_358_s/links/5e2183f1299bf1e1fab86902/Kriminologia-Obsaa-cast-ucebnik-pod-obsej-redakciej-FK-Zinnurova-Kazan-KUI-MVD-Rossii-2019-358-s.pdf;
19. *Криминология: Учебник*. Под ред. В.Н. КУДРЯВЦЕВА и В.Е. ЭМИНОВА. – 3-е изд. Перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2006; ISBN 5-7975-0647-5
20. ХОХРЯКОВ Г.Ф., *Криминология. Учебник*. Москва: Юристъ, 1999; ISBN 5-7975-0192-9

CZU 347.91/.95

PARTICULARITĂȚILE CERERILOR CU O PROCEDURĂ SPECIALĂ ÎN PROCESUL CIVIL

Tatiana CRUGLIȚCHI, asist. univ., *Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți*

Abstract: *The contentious procedure is the common law procedure by which any civil case is resolved. But this contentious procedure does not exhaust the entire matter of the civil process. Legal life has also demonstrated the need to establish special procedural rules derogating from common law. Thus, for the settlement of some civil cases, the law sometimes provides special rules, different from those of common law. This, because the specifics of these cases require special forms or procedures. All these rules make up what we call special procedures. Special procedures are used not only in cases where necessity imposed a special regulation, different from the contentious procedure. All these procedures are completed with the common law procedure.*

Keywords: *civil procedure; contentious procedure; special procedure; subjective law, legal dispute; factual dispute, petitioner; interested persons.*

Procedura specială este o formă a procedurii civile în cadrul căreia se examinează cauzele civile, prin care se confirmă existența sau absența dreptului nelitigios, precum și statutul juridic al persoanelor sau bunurilor. [7, p. 468]

Obiectul activității judecătorești în procedura civilă se modifică în funcție de categoria drepturilor și intereselor legitime ce urmează a fi apărute pe cale judiciară.

În literatura de specialitate sunt expuse diferite opinii referitor la conceptul și natura juridică a procedurii speciale. Unii autori invocă lipsa litigiului de drept, adică caracterul nelitigios al cauzelor examinate în procedura specială. Alți autori pun accent pe scopul îndreptat la apărare

rea intereselor legitime ale petiționarilor în cadrul procedurii speciale. A treia categorie de autori evidențiază obiectul procedurii speciale, ce ar consta în constatarea faptului juridic sau a unei situații de drept. În opinia altor autori, în ordinea procedurii speciale se stabilesc nu doar fapte juridice, ci și fapte probante. Într-o altă ordine de idei, se afirmă că în cadrul procedurii speciale se constată nu doar faptele juridice, dar se confirmă prezența sau lipsa dreptului nelitigios, se stabilește statutul juridic al cetățeanului sau al patrimoniului său. [1, p. 117]

În literatura de specialitate autohtonă s-a menționat că scopul procedurii speciale îl constituie nu soluționarea litigiului de drept civil, *lato sensu*, ci confirmarea incontestabilă a circumstanțelor care au valoare juridică, a drepturilor incontestabile, stabilirea statutului juridic al persoanelor sau bunurilor. [4, p. 879]

Obiect al procedurii speciale îl constituie diferite valori juridice. În procedura specială, persoana interesată poate să constate prin intermediul instanței de judecată fapte juridice, care constituie temei al apariției, modificării sau încetării drepturilor patrimoniale sau personale ale persoanelor fizice și ale organizațiilor. În astfel de cazuri, obiect al apărării în procedura specială îl constituie interesele ocrotite de lege ale persoanelor fizice și juridice, care reprezintă diferite valori economice, politice și culturale, garantate și consfințite prin norme juridice.

În această ordine de idei, putem considera pe deplin justificată teza lansată în literatura de specialitate, potrivit căreia, obiectul dezbaterilor judiciare în cadrul procedurii civile speciale necesită o examinare sub cel puțin două diverse aspecte: ca procedură de apărare a intereselor ocrotite prin lege și ca procedură de apărare a drepturilor subiective.

Interesele ocrotite prin lege ale cetățenilor sau organizațiilor, ca unul din obiectele apărării judiciare în cadrul procedurii civile speciale, s-au bucurat în permanență de atenția cercetătorilor savanți-juriști. Este de notat faptul că categoria „interesului ocrotit prin lege” nu constituie o problemă de cercetare în exclusivitate doar a științei dreptului procesului civil, interesele juridice sunt în centrul atenției, practic, a tuturor științelor ramurale de drept. Această realitate face ca conținutul indus în noțiunea „interesul ocrotit de lege” să fie neomogen, de unde rezultă și diversitatea definițiilor acestui fenomen de drept. [9, p. 33-36]

Nu intenționăm să analizăm detaliat aceste opinii, accedem, însă, la opinia acelor autori, care consideră că interesele ocrotite prin lege, prezintă niște noțiuni absolut independente și se află în afara limitelor dreptului subiectiv. Interesele ocrotite prin lege, trebuie privite ca premise și scopuri ale dreptului subiectiv. Constituind premisele drepturilor subiective, interesele ocrotite prin lege sunt prevăzute de normele de drept, dar interesul ocrotit prin lege este un drept general, de care nu dispune un subiect concret, ci toți cetățenii, acesta este conținutul capacității de drept. De aceea, apărarea intereselor ocrotite prin lege în cadrul procedurii civile speciale, nu înseamnă apărarea drepturilor subiective ale petiționarilor. Stabilirea faptelor care au valoare juridică prezintă prin sine realizarea intereselor de drept, în vederea apariției, modificării sau încetării drepturilor subiective, care însă prin forța principiului disponibilității pot și să nu urmeze. [10, p. 14-20]

Referindu-se la natura juridică a intereselor ocrotite prin lege, profesorul Грибанов В. П. a lansat ideea caracterului procesual al acestora, postulat, care nu și-a găsit ulterior priză în literatura de specialitate. S-a făcut, de asemenea, și afirmația, că interesele ocrotite de lege pot avea atât caracter de drept material, cât și procesual, subliniindu-se că noțiunea interesului ocrotit prin lege, utilizat în legislația procesuală civilă are în vedere interesul de drept material și nu procesual. În această ordine de idei, este oportun de afirmat că majoritatea intereselor ocrotite de către instanțele judiciare în cadrul procedurii civile speciale au natura dreptului material și nu procesual. Excepție făcând cauzele civile de reconstituire a dosarelor pierdute, ce conțin acte de procedură judiciară sau de executare, care, după esența sa, țin de procedura civilă specială. [8, p. 54]

Obiect al cauzelor de reconstituire a dosarelor pierdute îl constituie interesul titularului de a cere reconstituirea dosarului pierdut. Acest interes nu poartă un caracter material, ci este de natură procesuală. Reconstituirea dosarelor pierdute, ce conțin acte de procedură juridică sau de executare judiciară, nu conduc la apariția, modificarea sau încetarea unor drepturi subiective per-

sonale sau patrimoniale ale cetățenilor sau organizațiilor, cum ar fi în cazul ocrotirii intereselor cu caracter material. Neavând un caracter litigios material, examinarea și soluționarea acestor cauze civile are drept scop reconstituirea dosarelor pierdute, ce conțin acte de procedură judiciară sau executare. Ocrotirea de către lege a acestui interes procesual contribuie la apărarea drepturilor sau intereselor cu caracter material, care au servit drept obiect de soluționare de către instanță, în baza cărora au fost întocmite acte de procedură judiciară sau eliberate titluri executorii.

Caracterul material de drept al intereselor, ocrotite prin lege, nu indică confundarea acestora cu drepturile subiective. Interesele juridice semnificative poartă un caracter primar, în raport cu drepturile subiective, ele apar în calitate de necesități obiectiv condiționate și subiectiv concepute de om și care urmăresc scopuri concrete. De aceea, în cadrul procedurii civile speciale nu sunt pasibile apărării toate interesele, ci doar acelea care atrag după sine, în conformitate cu legea, consecințe concrete de drept material.

Natura de drept material neomogenă a diferitor categorii de cereri, examinate în cadrul procedurii civile speciale, a generat discuții privind problema apărării intereselor, ocrotite prin lege, ca obiect al activității judiciare. În timp ce unii autori consideră că interesele ocrotite prin lege constituie unicul obiect de activitate judiciară în toate cauzele atribuite procedurii civile speciale, alții recunosc drept obiect de activitate judiciară și drepturile subiective incontestabile, realizarea cărora necesită încuviințarea judiciară – părere care ni se pare mult mai acceptabilă. Problema obiectului activității judiciare în cadrul procedurii civile speciale necesită de fiecare dată o abordare concretă a fiecărei categorii de cauze civile, atribuite procedurii civile speciale, deoarece nu toate cauzele care alcătuiesc acest fel de procedură civilă sunt lipsite de caracterul dreptului subiectiv material. De exemplu, în cererile privind restabilirea drepturilor ce izvorăsc din documentele la purtător sau la ordin pierdute, nu poate fi vorba de apărarea intereselor ocrotite prin lege, ca o premisă în dobândirea dreptului subiectiv, în aceste categorii de cauze, instanța judiciară apără nemijlocit drepturile subiective, aparținente deja petiționarului, realizarea cărora fiind însă imposibilă din cauza pierderii documentelor la purtător sau la ordin.

Interesul de drept, ocrotit prin lege, sub forma faptelor juridice (evenimente, acțiuni, stări), de stabilirea cărora este determinată apariția, modificarea sau încetarea drepturilor subiective, apare ca obiect al apărării judiciare în următoarele cereri cu o procedură civilă specială: constatarea unor fapte care au valoare juridică; declararea absenței fără veste sau declararea morții unei persoane; constatarea unor greșeli în înscrierile făcute în registrele actelor stării civile.

În aceste categorii de cauze civile, interesele ocrotite prin lege sunt apărate pe calea stabilirii faptelor sau stărilor juridice care servesc drept verigă de legătură în dobândirea drepturilor subiective. Se poate de spus că o astfel de tratare a intereselor ocrotite prin lege, ca obiect de activitate judiciară în cadrul procedurii civile speciale, și-a găsit o recunoaștere univocă atât în literatura juridică de specialitate, cât și în practica judiciară.

Procedura specială se deosebește de procedura contencioasă anume prin lipsa litigiului și ca rezultat lipsa părților în proces. Scopul procedurii speciale constă nu în soluționarea unui litigiu, ci în confirmarea incontestabilă și unilaterală a împrejurărilor de fapt care au valoare juridică, cât și în confirmarea drepturilor și intereselor petiționarului ce țin de realizarea unor drepturi incontestabile.

În cauzele cu procedură specială se examinează unele fapte incerte, referitoare la care se cere confirmarea judecătorească, deoarece nu întotdeauna faptul ce se constată de instanța de judecată este evident, iar în privința lui există raționamente contradictorii. În asemenea cazuri instanța de judecată trebuie să se convingă de existența sau inexistența faptelor pe calea verificării și suprapunerii probelor de care dispune, clarificării contradicțiilor în raționamentele persoanelor interesate. [6, p. 154]

Normele legale care alcătuiesc procedurile speciale au un caracter particular, în sensul că ele derogă de la regulile dreptului comun doar în privința unor aspecte ale judecătii. Prin urmare, procedurile speciale nu cuprind, în principiu, o reglementare detaliată a modului de realizare a actului de justiție. Reglementările speciale au o anumită justificare și rațiune de a exista, fapt pentru care

obiectul lor vizează numai anumite secvențe sau momente ale judecării, anume acelea care impun o derogare de la dreptul comun. Întinderea acestor reguli diferă de la o procedură la alta.

Așa fiind, se poate conchide că a doua mare particularitate a procedurilor speciale este vocația lor de a se completa în mod corespunzător cu regulile dreptului comun, iar această regulă este aplicată în cazul tuturor procedurilor speciale reglementate de Codul de procedură civilă.

În pofida tradiției sale, procedura specială constituie și în dreptul contemporan o instituție asupra căreia mai stăruie vii controverse. Întreaga discuție științifică se limitează la faptul de a cunoaște dacă jurisdicția specială este sau nu înrudită cu jurisdicția contencioasă.

Două din trăsăturile esențiale ale procedurii necontencioase au determinat și întrețin încă controverse la care ne referim. Într-adevăr, pe de o parte, procedura specială se realizează de instanțele judecătorești, adică de organele care realizează funcția jurisdicțională, dar activitatea realizată de judecător nu este destinată să soluționeze, cu putere de lucru judecat, un litigiu între părți cu interese contrare.

Caracterele procedurii speciale ne determină să precizăm chiar de la început că activitatea desfășurată de către judecător în cadrul acesteia nu poate fi calificată ca o activitate strict jurisdicțională. De altfel, și legiuitorul a reglementat această procedură în mod distinct și chiar în opoziție cu procedura contencioasă.

O atare opoziție nu trebuie însă absolutizată. Aceasta deoarece există unele puncte de contact între cele două proceduri, împrejurare care va rezulta și din prezentarea principalelor reguli aplicabile procedurii speciale.

De asemenea, astfel cum am remarcat deja, procedura specială se realizează de instanțele judecătorești, iar încredințarea acestei sarcini judecătorului nu este, în opinia noastră, întâmplătoare, ci dimpotrivă pe deplin justificată. Aceasta deoarece actele omologate de instanța de judecată intră în circuitul civil pentru a produce variate efecte.

Hotărârea pronunțată în materie specială nu are putere de lucru judecat, dar dobândește forță executorie. Iar forța executorie constituie o caracteristică importantă a actului jurisdicțional. Este adevărat că există și unele acte administrative sau de altă natură cărora legea, în anumite condiții, le recunoaște caracter executiv. Dar tot atât de adevărat este și faptul că hotărârea pronunțată în materie specială este diferită de actul administrativ și sub aspectul stabilității sale. Într-adevăr, actul administrativ poate fi revocat pur și simplu, în timp ce hotărârea pronunțată în materie specială nu poate retractată sau anulată de judecător, ea urmând să-și producă toate efectele sale atâta timp cât situația de fapt a rămas neschimbată. [5, p. 113]

Codul de procedură civilă reglementează câteva reguli particulare privitoare la modul de realizare a procedurii necontencioase. Astfel, cum am arătat deja, normele privind procedura specială se completează în mod corespunzător cu cele ale procedurii contencioase, în măsura în care acestea sunt compatibile.

O primă regulă vizează materia competenței. Dispozițiile Codului de procedură civilă se referă la competența instanței fără a realiza o delimitare de atribuții între instanțele de același grad, pe de o parte, și instanțele de grad diferit, pe de altă parte. Totuși, nu există dificultăți majore de determinare a competenței jurisdicționale materiale și teritoriale în temeiul prevederilor legale.

Instanța sesizată în materie specială este obligată și ea, ca orice altă instanță, să-și verifice din oficiu propria sa competență. Dacă instanța se declară incompetentă va trimite dosarul instanței în drept să hotărască. În această situație suntem în prezența unei declinări de competență. Soluția declinării competenței nu este aplicabilă în acele cazuri în care instanța sesizată cu o cerere specială constată că cererea are un caracter contencios și este de competența altei instanțe.

Procedura de judecată propriu-zisă în cazul cererilor cu o procedură specială este diferită fundamental de cea prevăzută de lege pentru soluționarea cererilor contencioase. Astfel, procedura specială de judecată se caracterizează prin lipsa contradictorialității. În cadrul procedurii speciale pot interveni și terțe persoane interesate în modul de soluționare a cererii. Precizăm însă că nu poate fi vorba de o intervenție în sensul art. 65, 67 Cod de procedură civilă (intervenienții

principali și accesorii), întrucât aceasta este incompatibilă cu specificul procedurii speciale, ci de o modalitate de sesizare a instanței de către persoane interesate despre eventualul caracter contencios al cererii. Or, dacă în urma unei asemenea sesizări, instanța constată că cererea a devenit contencioasă, ea va îndruma părțile să recurgă la procedura contencioasă. O asemenea situație se poate ivi, de exemplu, în cazurile de declarare a nulității titlului de valoare la purtător sau la ordin pierdut, când în instanța de judecată se prezintă deținătorul acestuia. În acest caz, existența litigiului nu mai poate fi contestată, instanța va scoate cererea de pe rol în procedura specială și va îndruma părțile litigante să-și soluționeze litigiul în procedură contencioasă.

Asupra cererii, instanța competentă se pronunță printr-o hotărâre. O atare soluție se pronunță atât în cazul admiterii, cât și al respingerii cererii. Una din caracteristicile cele mai importante ale hotărârii pronunțate în materie specială rezidă în faptul că ea nu se bucură de puterea lucrului judecat. Aceasta înseamnă că judecătorul care a statuat asupra unei cereri în procedură specială poate reveni, în anumite condiții, asupra soluției adoptate. De exemplu, în cazul apariției persoanei declarate dispărută fără urmă sau decedată, instanța va anula hotărârea pronunțată în acest sens. Dar instanța nu poate reveni asupra unei atare cereri, din oficiu, ci numai în temeiul unei cereri noi formulate de solicitant și numai în măsura în care acesta invocă alte motive.

Hotărârile pronunțate în materie specială au, de regulă, un caracter constitutiv, căci ele creează situații juridice noi; aceasta fiind o altă particularitate a hotărârilor pronunțate în materie specială, cunoscut fiind, că hotărârile judecătorești au, în majoritatea cazurilor, doar un caracter declarativ.

Toate felurile de procedură civilă au drept scop apărarea drepturilor încălcate sau contestate, a libertăților și intereselor legitime ale persoanelor fizice și juridice. Litigii de drept care rezultă din raporturi civile, familiale, de muncă, locative, funciare, ecologice și alte raporturi prevăzute de lege se examinează și se soluționează în ordine contencioasă – principalul fel de procedură civilă. În procedura contenciosului administrativ apărarea drepturilor, libertăților și intereselor ocrotite de lege se produce prin anularea sau modificarea actelor autorităților publice, precum și a funcționarilor publici, obligarea acestora de a săvârși anumite acțiuni, recunoașterea ilegalității actelor normative, iar pentru apărarea drepturilor și intereselor autorităților publice, persoanelor cu funcție de răspundere – recunoașterea legalității acțiunilor și actelor acestora. În cadrul procedurii în ordonanță apărarea drepturilor și intereselor ocrotite de lege are loc prin obligarea debitorului de a-și onora obligațiile asumate față de creditor.

Conchidem că procedura civilă specială, după natura sa juridică, este o procedură necontencioasă, care prezintă anumite particularități în raport cu procedura contencioasă și că procedura specială se aplică cererilor pentru soluționarea cărora, este nevoie de mijlocirea instanței, fără să se urmărească stabilirea unui drept potrivit față de o altă persoană.

Rolul primordial al judecătorului este acela de a tranșa, cu putere de lucru judecat, litigiile care-i sunt supuse spre soluționare. Totuși, activitatea judecătorului nu se încadrează, în toate situațiile, în limitele impuse de necesitatea elaborării unei decizii judiciare. Adeseori petiționarii se adresează instanțelor judecătorești și pentru soluționarea unor cereri prin care nu se urmărește stabilirea unui drept potrivit față de o altă persoană. Există și drepturi subiective ale unui sau altui titular care nu sunt încălcate sau contestate de o altă persoană; ele există ca atare ca drepturi subiective, dar, care, în virtutea unor împrejurări, sunt lipsite de capacitatea de a fi realizate fără confirmarea lor pe cale judiciară.

În unele cazuri, titularilor de drept le este necesar de a constata anumite circumstanțe care constituie drept temei pentru apariția, modificarea sau stingerea drepturilor subiective, precum și pentru confirmarea existenței unor drepturi subiective, în scopul exercitării efective a acestora. Spre atingerea acestor obiective tinde procedura specială.

Pentru a se bucura de protecție juridică în cadrul procedurii civile speciale, dreptul subiectiv trebuie să existe real, să aparțină unui titular, să nu intre în conținutul unui raport juridic litigios și realizarea acestui drept subiectiv să fie imposibilă fără mijlocirea instanței.

Studiind ordinea examinării cererilor în procedură specială, urmează să atenționăm principala deosebire dintre aceasta și procedura contencioasă, precum și procedura contenciosului administra-

tiv. Este vorba de lipsa litigiului de drept, soluționarea căruia ține de competența instanțelor de judecată. Apărarea judiciară a drepturilor și intereselor ocrotite de lege în cadrul procedurii speciale se produce în următoarele feluri: constatarea sau refuzul de a constata fapte cu valoare juridică, constatarea existenței sau inexistenței unor drepturi incontestabile, exercitarea cărora este imposibilă fără confirmarea lor pe cale judecătorească, constatarea stării civile a persoanelor fizice.

Procedura specială, deși nu are o sferă foarte extinsă de aplicare este deosebit de utilă, întrucât permite adoptarea unor măsuri cu minime cheltuieli, într-un timp scurt și cu respectarea unor formalități relativ simple. Tocmai de aceea se remarcă și tendința unor autori de a considera că procedura necontencioasă are o importanță care nu este mai prejos de procedura contencioasă, iar în viitor procedura specială poate înfrunța cu succes procesul contencios. [3, p. 681]

Procedura necontencioasă se deosebește esențial de procedura de soluționare a litigiilor civile, atât datorită materiei supusă judecății, cât și rolului părților în cadrul acestei instituții. Doctrina a căutat să sublinieze trăsăturile caracteristice procedurii necontencioase, iar câteva dintre acestea rezultă chiar și din unele dispoziții legale. Vom încerca în continuare să reținem caracterele generale ale procedurii speciale.

Prima și cea mai importantă particularitate rezidă în absența unui litigiu. Dispozițiile procedurii speciale se aplică în privința cererilor pentru dezlegarea cărora este nevoie de mijlocirea instanței, fără însă să se urmărească stabilirea unui drept potrivit față de o altă persoană. Printre cererile care au un asemenea caracter art. 279 Cod de procedură civilă al Republicii Moldova menționează cele cu privire la:

- a) constatarea faptelor care au valoare juridică;
- b) încuviințarea adopției;
- c) procedura de înapoiere a copilului și exercitarea dreptului de vizitare a copilului;
- d) declararea capacității depline de exercițiu minorului (emanciparea);
- e) declararea persoanei dispărută fără urmă sau decedată;
- f) aplicarea măsurilor de ocrotire judiciară;
- g) încuviințarea spitalizării forțate și tratamentului forțat;
- h) încuviințarea examenului psihiatric și spitalizării în staționarul de psihiatrie;
- i) restabilirea în drepturile ce izvorăsc din titlurile de valoare la purtător și din titlurile de valoare la ordin pierdute;
- j) uzucapiunea dreptului contrar cuprinsului registrului de publicitate;
- k) constatarea inexactităților înscrierilor în registrele actelor de stare civilă;
- l) reconstituirea procedurii judiciare pierdute.

Instanțelor judecătorești le pot fi atribuite prin lege spre examinare în procedură specială și alte categorii de cauze.

Din aceste dispoziții procedurale se poate desprinde concluzia că una din trăsăturile definitorii ale procedurii speciale este tocmai absența unui litigiu. Materia contencioasă se caracterizează, dimpotrivă, tocmai prin existența unui conflict de interese.

Ori de câte ori, în cursul procedurii, se invocă un drept potrivit asistăm la o transformare a procedurii necontencioase într-una contencioasă. Iată de ce absența unui litigiu este de esență procedurii speciale sau necontencioase.

Procedura specială se particularizează de cea contencioasă și prin alte trăsături, deși valoarea unora dintre acestea este contestată în doctrină. Totuși, vom reține câteva dintre caracteristicile procedurii speciale.

De menționat că în procedura specială nu sunt părți; la ea participă petiționarul și, după caz, alte persoane interesate.

O altă particularitate a procedurii contencioase vizează și modul de investire a judecătorului printr-o simplă cerere, prin care nu se invocă existența unui conflict, ci nu printr-o cerere de chemare în judecată. Cererea de investire a instanței cu soluționarea în procedură specială este semnificativă totuși și sub aspectul determinării cadrului procesual în care se va soluționa cererea.

Prin cererea petiționarului se indică și materia supusă judecății, obiectul cererii, precum și faptul că nu este supus judecății un adevărat litigiu. Aceste elemente sunt de natură să determine, chiar din ziua introducerii cererii, caracterul necontencios al demersului în fața organelor de justiție.

În doctrină se mai evocă, ca un criteriu de departajare a procedurii speciale de procedura contencioasă și faptul că, în primul caz, judecătorul pronunță o hotărâre care nu se bucură de autoritate de lucru judecat. Astfel, în materie necontencioasă hotărârea leagă instanța numai în măsura în care situația de fapt a rămas neschimbată. Trăsătura enunțată, deși importantă, nu este de natură a determina prin ea însăși natura procedurii speciale, întrucât, astfel precum s-a remarcat, ea este mai degrabă o consecință a unei anumite proceduri, iar nu cauza acesteia. [2, p. 519]

Legea reglementează, astfel, o procedură diferită de cea privitoare la soluționarea unor litigii. În fine, evidențiem, reieșind din cele expuse, următoarele particularități distinctive ale procedurii speciale vizavi de procedură contencioasă, contenciosului administrativ și în ordonanță:

- Lipsa litigiului de drept, caracterul obligatoriu al procedurii contencioase. În cauzele procedurii speciale există, totuși un litigiu privitor la faptele cu valoare juridică, căci dacă acestea ar fi evidente sau n-ar interesa pe nimeni, nu ar fi necesară confirmarea lor de către judecată și ar dispărea necesitatea participării persoanelor interesate în cadrul proceselor cu procedură specială.
- În procedura specială nu sunt părți, ci doar petiționar și alte persoane interesate.
- Potrivit regulii generale, de competența instanțelor de judecată în procedură specială sunt doar categoriile de cauze expres prevăzute de lege.
- În procedură specială cauzele se examinează de instanțele judecătorești după regulile de drept comun, cu excepțiile și completările stabilite de capitolele privind procedura specială a Codului de procedură civilă.
- Examinarea cauzelor în procedură specială se inițiază la cererea petiționarilor, în lipsa litigiului de drept. Legislația procesual civilă stabilește anumite exigențe de conținut pentru cererile ce urmează a fi înaintate și examinate în procedură specială.
- Pregătirea anumitor categorii de cauze pentru examinare și examinarea lor propriu-zisă în procedură specială se conformează unor reguli speciale prevăzute de Codul de procedură civilă.
- Conținutul hotărârilor pronunțate în urma examinării în procedura specială, de asemenea, este specific, conform prevederilor respectivelor norme procesual civile.
- Particularitățile procedurii speciale se referă, de asemenea, la competența jurisdicțională, la componența participanților la proces, la probe și probațiune etc.

Iată doar câteva considerente care demonstrează particularitățile departajării procedurii speciale de procedura contencioasă.

Bibliografie:

1. Belei E., Chifă F., Borș A. ș.a. Drept procesual civil. Partea specială. Chișinău: Ed. Lexon-Prim, 2016, ISBN 978-9975-4072-2-9
2. Deleanu, I. Procedura civilă. vol. II. Arad: Ed. Servo – Sat, 2018, ISBN 978-973-8957-12-1
3. Leș, I. Tratat de drept procesual civil. București: Ed. All Beck, 2015, ISBN 978-973-655-623-9
4. Prisac A. Comentariul Codului de procedură civilă al Republicii Moldova. Chișinău: Cartea Juridică, 2019, ISBN 978-9975-72-309-1
5. Stoenescu, I; Zilberstein, S. Drept procesual civil. Căile de atac și Procedurile speciale. București: EDP, 1979
6. Гражданский процесс под. ред. А.А. Добровольского. Москва: Изд. Юридическая литература, 1979
7. Гражданский процесс под. ред. М. К. Треушникова. Москва: Изд. Городец, 2016, ISBN 5-89391-014-1
8. Грибанов В. П. Защита гражданских прав: избранные аспекты., Москва: Изд. Статут, 2017
9. Гукасян, Р. Проблема интереса в гражданском процессуальном праве. Саратов, 1970, ISBN 250
10. Чечот, Д. Неисковые производства. Москва: Изд. Юрайт, 1973

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД К КОМПЬЮТЕРНОМУ АНАЛИЗУ ИНФОРМАЦИИ О КАЧЕСТВЕ РАБОТЫ ПРАВОПРИМЕНИТЕЛЯ В ТРИАДЕ «СПРАВЕДЛИВОСТЬ – ПРАВО – ПРОЦЕДУРА»

Николай ПЕЛИН, др., конф., факультет информационных технологий
и экономической статистики, Академия экономических наук, Молдова

Abstract: The paper attempts to analyze the current state of the legal system of the Republic of Moldova with examples in order to identify existing problems in the “fairness-law-procedure” triad and the possibility of solving them by developing and applying narrow-purpose expert systems based on logic for automated control over the quality of work lawmaker and law enforcer in real time in which the correctness of calculations depends not only on the absence of logical errors in it, but also on the time during which the result is calculated.

Keywords: knowledge structuring, logic, systems approach, expert system, justice and law.

Теория систем, системное видение и логика в юриспруденции. Теория систем была создана как наука в 50-х годах XX века Людвигом фон Берталанфи, исследовавшим объекты системы независимо от их природы и типа. С точки зрения теории систем, все объекты реального мира рассматриваются как системы. Конкретный объект, именуемый в дальнейшем системой, по своей природе может быть реальным или абстрактным (мысленным, виртуальным), внутренним или внешним, простым или сложным, целевым или ценностным [8]. Система реального масштаба времени – это система, в которой корректность вычислений зависит не только от отсутствия логических ошибок в ней, но и от времени, в течение которого вычисляется результат.

Разработка таких систем возможна при использовании формализации как метода в правовой науке, который способствует определению логических структур, предписаний, законов и других нормативно-правовых актов.

В общей теории права существует направление, которое называют «формализация правовых норм». Формализация правовой нормы – это выявление ее логической структуры, логических правил, выводов, суждений.

Так, в работе О. А. Гаврилова «Информатизация правовой системы России» предлагается, используя логические операции, провести моделирование логической структуры правовой нормы. Цель моделирования – выявление логических связей правовой нормы, в том числе, находящихся в скрытом состоянии, не проявляющих себя явным образом (латентные связи). Логическая структура правовой нормы может быть представлена в следующем виде: $((p \supset d) \supset \neg Is) \supset (\neg Id \supset s)$, где p – гипотеза нормы; d – диспозиция; s – санкция.

Итак, формализация позволяет систематизировать, уточнить и методологически прояснить правовую теорию, выявить характер взаимосвязей между различными ее правовыми предписаниями, выявить и сформулировать существующие нерешенные проблемы.

Формализация предполагает усиление роли формальной логики как основания правовой науки, хотя ряд ученых и высказывается об ограниченности формализации, ссылаясь на теорему К. Гёделя о неполноте. Однако построение данной формальной системы является только началом исследования. Требуется построить другую систему, использующую, соответственно, и другой язык. Эта вторая система будет **метасистемой** по отношению к исходной. Если мы представим ее в формализованном виде, то и она, очевидно, будет обладать тем же свойством: наличием истинных формальных выражений, которые в ней недоказуемы. И если это необходимо, мы строим новую систему, и т.д. Именно в таком подходе к решению правовых проблем нам видится метод его последовательного улучшения.

Первое, что предстоит сделать, – это сформировать тезаурус (словарь) языка права, т.е. придать смысловую определенность и однозначность каждому элементу этого языка.

Тем самым мы осуществляем смысловое квантование языка, можем выделить в нем конструкции, которые необходимы для описания правовых отношений. Даже на самой начальной стадии этот тезаурус способен принести текстам юридического характера, в том числе правовым нормативным актам, несомненную пользу. Последующие этапы работ обусловлены потребностями автоматической обработки правовой информации (модели, кодификация, информационное, программное и техническое обеспечение).

Процесс судебного разбирательства, являясь одним из абстрактных объектов реального мира, может и должен быть подвергнут анализу с точки зрения теории систем и логики. Этот объект может определяться как процесс, обеспечивающий справедливость в равной мере для всех лиц (физических, юридических), вовлеченных в него или подвергающихся действию последствий от эффекта, производимого этим судебным процессом для общества, если правильно применять существующие нормы закона и соблюдать предусмотренные в нем процедуры. Это является корректным в том смысле, что необходимо подобрать именно ту норму, которая обеспечивает отправление правосудия по конкретному делу. Данная норма применима для указанного случая с точки зрения закона и восстанавливает справедливость для потерпевших в полном объеме, так как оптимальна и законна с точки зрения процедуры, т.е. не допускает, например, затягивание процесса, вовлечение в процесс лиц, не имеющих отношение по данному делу и др. Применяемая формула должна быть эффективной, и процедура при этом не должна нарушаться. Если один или два из объектов триады «справедливость-право-процесс» не соотносятся друг с другом, обязанность судьи в роли правоприменителя найти этот баланс.

Очевидно, что на первом этапе каждый из объектов упомянутой триады должен быть четко идентифицирован.

Справедливость. Справедливость – этическая и правовая категория. Согласно статье 1 al. (3) Конституции Република Молдова (РМ) [9], РМ – демократическое правовое государство, в котором достоинство человека, его права и свободы, свободное развитие человеческой личности, справедливость и политический плюрализм являются высшими ценностями и гарантируются законом. Выделим главное, необходимое для последующего анализа в нашей работе: **«Республика Молдова ... государство, в котором ... справедливость ... гарантируется».**

Конституция РМ – главный Закон страны, следовательно, каждая из статей, каждое утверждение в конкретной статье Конституции страны должны быть выше всех остальных законодательных актов.

В работе О. Мартышина «Справедливость и право» упоминается о словах Э. Кана: *«люди прибегают к лексике справедливости, когда они сталкиваются с реальным или воображаемым примером несправедливости»* [4].

Американскому либералу Ролсу справедливость представляется как служение благу всех, общему благу, примерно равное распределение доходов и расходов, вызванных взаимодействием в рамках общества, что предполагает регулирование частной собственности и исключение эгоизма при гарантии равенства прав и обязанностей. Речь идет о справедливости реальной, а не формальной, социальной и политической, а не юридической [18]. Это фактически есть обращение к наследию Аристотеля, который писал: *«Государственным благом является справедливость, т.е. то, что служит общей пользе»* [1].

Решение суда признается справедливым при условии соразмерного и пропорционального распределения в нем прав и обязанностей лиц, участвующих в деле, с учетом всех установленных в ходе судебного заседания обстоятельств дела. *«Правосудие как важнейший элемент правопорядка по самой своей сути является таковым, если обеспечивает справедливое разрешение дела и эффективное восстановление в правах»* [6].

Право как юридическое понятие представляет собой совокупность правовых правил и норм, регулирующих поведение людей в общественных отношениях, в политически

детерминированном коллективе, поддающихся навязыванию принудительной силой государства [13].

Во все времена и у всех народов считалось, что право должно быть справедливым. При этом оно рассматривалось либо как воплощение справедливости, либо ставилась цель привести право в соответствие со справедливостью. Из этого можно заключить, что справедливость – одна из ценностей права, причём наиболее долговечных и существенных. Многие ценности права преходящи. Таковы равенство, национальный интерес, классовый характер, прогресс, верность сложившимся обычаям, права личности. Все они появляются на определённом историческом этапе. Было время, когда они вовсе не признавались и не могли признаваться из-за отсутствия наций, классового сознания, индивидуализма и т.д. Справедливость принадлежит к числу вечных ценностей или основных принципов права [4].

Правовая процедура – это заранее и официально установленная модель (программа), в соответствии с которой развивается регулируемое поведение субъектов. Предварительная официальная определенность юридической процедуры чаще всего связывается с ее установленностью в текстах нормативных правовых актов [7].

Целевое назначение юридической процедуры – установление, реализация и защита права. Юридическая процедура направлена на достижение правового результата и имеет правовой характер.

В РМ она письменно оформлена в процессуальных кодексах (гражданском и уголовном). Однако не во всех странах юридическая процедура письменно оформлена, например, в Великобритании. Даже в английском судопроизводстве, не говоря о других процедурах, отсутствует строго определенная процессуальная форма, регламентирующая всю совокупность процессуальных действий. Опираясь на доктрину судебного прецедента и широкое применение усмотрения, законодательство оставляет вне рамок правового регулирования многие процедурные вопросы. При этом следует иметь в виду уровень судопроизводства в Англии, который по праву считается образцовым [7]. Отсюда вывод – процедура важна, но не может быть определяющей при достижении истины и восстановлении справедливости. Коррекция или адаптация алгоритма в принципе допустима, но лишь для обеспечения гармонии в триаде «справедливость-право-процедура».

Итак, справедливость гарантируется Конституцией РМ, право устанавливает совокупность правил и норм поведения людей, а процедура устанавливает модель (алгоритм) применения этих правил и норм для достижения результата. А что, собственно, должно стать результатом судебного процесса? Результат судебного процесса – восстановление справедливости как конечный результат. Не выявление и констатация, например, отклонений от процедуры, а выявление и устранение всего комплекса проблем в триаде «справедливость-право-процедура», применяя системный подход для достижения конечного результата.

Право и процедура вторичны по отношению к справедливости. Конституция страны обязывает: *«справедливость гарантируется»*. Возникает вопрос: чью справедливость? В контексте исследуемой здесь проблемы гарантом видится прежде всего правоприменитель. В качестве правоприменителя будем подразумевать судей, агентов, наделённых полномочиями для констатации правонарушений, государственных должностных лиц.

Объектом особого внимания является судья, главное действующее лицо в судебном процессе. Последний в многочисленных публикациях наделяется особыми качествами: ответственность, внимательность, стрессоустойчивость, аналитическое мышление, исполнительность, целеустремлённость, настойчивость. Судье просто необходимы аналитические и логические навыки для:

- развития логического мышления;
- структурирования и оценки аргументов;
- использования индуктивных и дедуктивных методик в работе над выводами.

Судья должен обладать такими качествами как:

- острая потребность в справедливости;
- хорошо развитые аналитические способности;
- психическая и психоэмоциональная стабильность;
- умение принимать взвешенные решения.

В некоторых источниках судья наделяется особыми способностями для анализа ситуаций, для которых законы логического мышления недостаточны, малоэффективны. Это отмечается в нашей работе [5]. Есть исследование Lizette Ramirez [15], из которого следует, что судья при визуальном контакте способен определить кто лжёт, давая показания на суде. *«В ходе опроса судей спросили, считают ли они, что легче определить, лжёт ли кто-то, когда показания на суде даны лично или виртуальные. Почти все проголосовали лично».* Цель этих исследований - воспрепятствовать переходу на дистанционное ведение судебных заседаний, в связи с опасением возможных осложнений в поиске истины при использовании информационных технологий. Хотя здесь же судья Джонатан Вудман из Верховного суда в Палмере, Аляска, выразил скептицизм по поводу того, что судьи всегда знают, когда кто-то лжёт. *«Вопреки распространенному мнению, – писал он, – (мы) не люди-детекторы лжи».*

В любом случае, анализ значительного числа литературных источников относительно уровня знаний и умений правоприменителя, его усилий в достижении справедливости в результате проведения судебного процесса не должен вызывать сомнений.

А как обстоят дела в судах РМ? Необходим ли контроль и выполняема ли задача автоматизированного контроля качества работы правоприменителей в судах, полиции, других административных органах? Для ответа на эти вопросы необходимы предварительные работы по структуризации и, хотя бы примерные оценки состояния исследуемого объекта.

Исходное состояние исследуемого объекта. Для начала есть необходимость попытаться выполнить прикидочную структуризацию объекта исследования, провести краткий анализ и дать исходную ориентировочную оценку состояния: 1) Искусственный интеллект (ИИ) на настоящий момент и ближайшей перспективе в мире, 2) правотворчества в РМ, 3) правоприменения, 4) правопонимания и правозащиты граждан.

1) **ИИ входит в нашу жизнь** независимо от нашего желания. Технический прогресс невозможно остановить. Можно более или менее своевременно сориентироваться и адаптироваться к новым реалиям и сохранить свое рабочее место в правовой среде, необходимо пересмотреть учебные планы университетских специальностей, прямо или косвенно связанных с правом, заняться повышением квалификации всех специалистов, уже работающих в области права, активно включившись в работу по формализации правового языка [3], подключиться к работе по разработке и внедрению ИИ. В частности, здесь пойдёт речь о разработке и внедрении узкоспециализированных экспертных систем в области права (ИИ в узком смысле), основанных на логике, данные положения находятся в стадии обсуждения [5]. Хотя ограничиваться только логическим методом, даже на начальном этапе разработки и внедрения ИИ в области права, не следует. Будущее прежде всего за комбинированными системами ИИ как синтез систем построенных как на символьном представлении (логический – один из них), так и на имитации биологических систем (нейронные сети – одна из возможных реализаций).

2) **Правотворчество** далеко от необходимого (уровень подготовки правотворцев низок, подготовка и переподготовка кадров к правотворческой деятельности малоэффективна, негибка, цели не выразительны. Логическая экспертиза правовых документов не делается. Лоббирование интересов – высокое. Основная причина – право несовершенно. Из выступления на конференции Председателя Первого состава Парламента РМ Петра Лучинского [16] следует, что после получения РМ независимости первые шаги в закладывание правовых основ и норм в Республике делались непрофессионально, опыт отсутствовал.

Последующие коррекции и улучшения вряд ли решили проблемы нестыковок, алогизмов, многозначностей в интерпретации и т.д. При правительстве РМ или Парламенте до сих пор нет соответствующей экспертной комиссии по логической экспертизе разрабатываемых и принимаемых законодательных актов, нет постоянно действующей исследовательской группы, занимающихся структуризацией и формализацией правовых актов, которая бы выявляла и устраняла алогизмы в законодательстве, не допускала их в новых проектах законов, создавала бы предпосылки для внедрения ИИ в праве. А при таком положении дел легко провести некую поправку в законодательный акт, которая будет лоббировать интересы конкретных лиц или групп, а законотворцы её примут и даже не заметят подлога.

Рассмотрим один из множества примеров лоббирования интересов отдельных заинтересованных групп в обществе в ущерб всем другим. В 1997 году был принят закон об аккредитации высших учебных заведений РМ. Цель благая – обеспечить, в конечном итоге, более высокое качество учебного процесса. Нечто подобное уже вступило в силу и действовало на тот момент в Румынии. Логично было использовать опыт других и при создании своего законодательства. Одна из статей Закона в Румынии гласит примерно так: *«Из 100% студентов выпускников, допущенных для сдачи лицензионного экзамена, не менее 50% должны успешно его сдать»*. 50% или возможно 60% – это уже не важно. Главное норма действительно направлена на получение лучшего или минимально необходимого уровня качества учебного процесса. Как исказили статью возможно заинтересованные, а законотворцы легко приняли подобную норму в РМ. Звучит примерно так: *«Из 100% студентов, принятых на первый курс, не менее 50% должны успешно сдать лицензионный экзамен на выпускном курсе»*. Причем независимо от того – частная или государственная форма обучения. Норма нанесла сокрушительный удар качеству учебного процесса во всех университетах Молдовы.

3) О правоприменении. В продолжение вышеизложенного, хочется отметить, что один из основных пунктов, которые привели к отказу в аккредитации, по крайней мере, одному из частных учебных заведений РМ в 2003 году, так как именно в этом заведении наблюдался самый низкий процент студентов, успешно сдавших лицензионный экзамен по отношению к принятым на первый курс [17]. Анализ причин, вызвавших эти несоответствия реальной ситуации с буквой закона, никто не проводил. Авторитет и титулы двух академиков совместно с другими членами комиссии по аккредитации с учёными степенями разных уровней был уже достаточен, чтобы не спрашивать с них результаты исследования причин несоответствия. Впоследствии, суд [12,14] косвенно подтвердил «правильность решения» публичной администрации об отзыве лицензии на деятельность этого университета путем отклонения заявления на рассмотрение в суде дела о неаккредитации и отзыва лицензии на деятельность из-за нарушения сроков подачи заявления (вопросы процедуры). Триада «справедливость-право-процедура» как единое целое, в тот период и позже уже была не в моде. Хотя причины невысокого процента выхода студентов к лицензионному экзамену (из общего числа, поступивших на первый курс) были веские, особенно если ставится задача получить на выходе хорошее качество. Исследование этих причин привели бы к другим примерам допущения несправедливости со стороны публичной администрации. Но тогда однозначная реакция на них судебной системы [11] позволила восстановить справедливость.

Насколько правильным был вышеизложенный критерий оценки качества учебного процесса в университетах РМ (процент выпускников от процента поступивших на первый курс студентов) и к каким последствиям он привёл впоследствии для всего высшего образования в Республике, нет необходимости дополнительно комментировать. Установленные нормы в соответствии с конкретным законом – соблюдены. А гарантирование судом справедливости, предусмотренной Конституцией РМ [9], – пока что здесь не просматривается. А где нет эффективного контроля допустимы и небрежность, предвзятость, зло-

употребления. Разработка и внедрение экспертных систем для мониторинга деятельности законоприменителей могли бы помочь вести анализ и автоматизированный учет соблюдения соответствия судебных решений в триаде «справедливость – право – процедура», а также реакции публичных функционеров всех уровней на обращения граждан.

Из-за ограничений в объёме данной статьи в ней не нашли отражения ряд других примеров и на других уровнях (госслужащие, констатирующие агенты органов власти, полиция, суд) [10, 19, 20 и др.], которые в совокупности с приведенными выше примерами формируют малую выборку, достаточную для выявления тенденции к игнорированию системного подхода в решении проблем, в триаде «справедливость – право – процедура». Выявляются отработанные схемы правоприменения, которые игнорируют справедливость как понятие. Особенно недопустимыми представляются ответы в [19,20], в которых просматривается уверенность, что контроль и ответственность не последуют. Содержание и стиль написания ответов заслуживают особого изучения. Предполагается, анализ примеров [10, 19, 20 и др.], обобщение тенденций и уточнения подхода к разработке системы по автоматизированному мониторингу для оценки деятельности правоприменителей разных уровней, продолжить рассмотрение и в последующих публикациях. Актуальна и работа по привлечению высококвалифицированных специалистов в области права для реализации такого рода экспертных систем. Без них работа по формализации правового языка немыслима [5].

Под **правоприменителем** в настоящей работе будем понимать прежде всего судей (судебных учреждений), которые наделены правом интерпретировать и применять закон, а также лиц в административных органах, наделенных правом выступать в качестве констатирующих агентов, иных госслужащих, участковых полицейских и инспекторов.

Подготовка правоприменителей сегодня, в эру искусственного интеллекта, не достаточна, логика из учебных планов для подготовки юристов, зачастую исключается [5], о специализации в проблемах структуризации и активации юридических знаний пока даже не идёт речь. А без всего вышеизложенного приступить к формализации юридического языка не с кем.

4) Правопонимание и правозащита. Правопонимание является низким. Простые или даже сложные системы с четкими причинно-следственными связями легче интерпретируются. Нагромождённые системы малодоступны пониманию даже специалисту. Следует отметить и недостаточную правовую подготовку населения при системном обучении на всех уровнях. Криминогенная обстановка – высокая. Доверие к деятельности правовых органов – низкая. Правозащита – дорогая, 90-95% физических (а зачастую и юридических) лиц – не в состоянии её получить по большей части из фактов, связанных с посягательством на собственность, право на предпринимательскую деятельность, честь и достоинство человека и др. При этом, далека от гарантирования справедливого решения, вопреки тому, что логика обстоятельств по конкретному факту может говорить однозначно о правоте заявителя. Бесплатная правовая помощь – минимальна и только для лиц с доходом минимального прожиточного уровня.

Доступ к адвокатской деятельности – ограничен, правовая система в ряде случаев игнорирует или скорее мало терпима к фактам самозащиты. Отношение в суде к непрофессиональному защитнику не однозначное, защита противоположной стороны зачастую явно не демонстрирует стремление помнить о существовании ряда этических норм. Фраза «*judecata este arta minciunei*», слышимая иногда вне зала суда потерпевшей стороной от профессиональной защиты противоположной стороны, имеет конкретную цель и не может не оказывать психологическое воздействие. Не праздный также вопрос, а почему она (эта фраза) в принципе существует.

Судя по установленным тарифам (гласно или негласно) за присутствие защиты на судебном заседании правозащитника, в затягивании процесса заинтересованы адвокаты обеих сторон. Судья также может быть заинтересован в поддержке или инициировании

самому фактов затягиваний судебного процесса. Чем больше «пустых» заседаний по конкретному делу в суде, тем больше дел накапливается у каждого из судей, тем больше причин у судьи говорить о перегрузках и их влиянии на качество процесса.

Поэтому и ряду других причин профессиональная защита на процессе не доступна подавляющему большинству потерпевших. Доверие в справедливое судопроизводство – низкое, так как стороны в процессе стремятся решить проблему не известными методами дедукции и индукции, а оперированием софизмами (или ещё более непозволительными методами??).

Некоторые обобщения. Если исходить из терминологии, принятой в теории систем, предполагающей, что системы могут быть разделены на простые и сложные с чётким описанием каждой из них, принятая и внедрённая система права в РМ в том виде, как она есть сейчас, может быть оценена как перегруженная, что отмечается в работе Ю.А Шрейдера и А.А. Шарова [8]. В дополнение к этому следует добавить явное игнорирования логики – науки о законах мышления и его формах. Отсюда и многочисленные алогизмы, случайные или нет.

В канун эры ИИ формализация правового языка в законодательных актах должна идти или методом последовательного улучшения или идти на радикальные меры, перепишав заново все законы, изменив подход к подготовке кадров и создав принципиально новую законодательную базу с высоким уровнем формализации юридического языка. Учитывая, что в законотворчестве наша страна находится всё ещё в начале пути, второй подход также остается достаточно реальным. Зато, создав подходящий формальный язык, наша республика может оказаться в первых рядах разработки и внедрения ИИ в праве.

Правовая система на всех уровнях обеспечивает участникам необходимые условия для работы и средства для существования, но не всегда отвечает перед обществом за качество своей деятельности. Триада «справедливость – право – процедура» как единое целое, заложенная в систему мониторинга за деятельностью правоприменителей, может служить методом и средством их оценки при аттестации и продвижении по службе.

Всё вышеописанное можно отнести к работам по предпроектному обследованию объекта, подлежащего автоматизации, для оценки целесообразности и возможности разработки некой экспертной системы по контролю качества работы законоприменителей в реальном масштабе времени. Эта работа, выполненная инженером по знаниям, может служить лишь неким ориентиром, подходом для выполнения этой же работы по структуризации проблемы и работ, связанных с её решением, но уже совместно с экспертом – высококвалифицированным специалистом в области права, т.е. юристом с отличным знанием права и с большим опытом работы.

Библиография:

1. АРИСТОТЕЛЬ. *Сочинения*. Т. 4. М., 1983. Стр. 124.
2. ГАВРИЛОВ О. А. *Информатизация правовой системы России*. М., 1998.
3. КОСТЫЛЁВ В. М. *Проблемы системного и формально-логического анализа права*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Уфа – 2002.
4. МАРТЫШИН О. *Справедливость и право*. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30061027&pos=5;-88#pos=5;-88
5. ПЕЛИН, НИКОЛАЕ. *Искусственный интеллект, основанный на логике и право*. In: Omul, criminologia, știința, Ediția a 2-a, 24 martie 2023, Chișinău. Chișinău: Institutul de științe penale și criminologie aplicată, 2023, Ediția a 2-a, Vol. 1, pp. 562-568.
6. РУНДКВИСТ А. Н. *Справедливость как обязательное требование к судебному решению*. <https://cyberleninka.ru/article/>
7. СМОЛЬЯНОВ М. С. *Понятие и признаки юридической процедуры*. <https://cyberleninka.ru/article/>
8. ШРЕЙДЕР Ю.А., ШАРОВ А. А. *Системы и модели*. М. Радио и связь, 1982, – 152 с.

9. *Constituția Republicii Moldova.*
10. *Decizia Colegiului civil, comecial și de contencios administrative al Curții de Apel Chișinău din 28 ianuarie 2021.* Dosarul nr. 3r-732/20.
11. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 20 iulie 2000.* Dosarul nr. 2 r/o-185/2000.
12. *Decizia Curții Supreme de Justiție din 02.03.2005.* Dosarul nr. 3r-379/2005.
13. *Drept.* <https://ro.wikipedia.org/wiki/Drept>
14. *Hotărârea Curtei de Apel Chișinău din 15.11.2004.* Dosarul nr. 3-2253.
15. LIZETTE RAMIREZ. *Judges are confident that they can tell when someone is lying.* 13.02.2023. <https://www.judges.org/news-and-info/judges-are-confident-that-they-can-tell-when-someone-is-lying/>
16. LUCINSCHI, PETRU. *Programul Conferinței științifice internaționale «Omul, Criminologia, Știința».* Ediția II dedicată aniversării a 40 de ani de activitate pe făgașul învățământului și științei și 65 de ani de viață a criminologului Valeriu Bujor. 24 martie 2023, Chișinău, Republica Moldova.
17. *Raportul de evaluare academica și acreditare Universității de Științe Aplicative din Moldova.* Chișinău, 2003.
18. RAWLS J.A. *Theory of Justice.* Oxford, 1972.
19. *Raspuns Preturei sec. Buiucani mun. Chișinău* nr. P-775/22 din 07.02.2023, la solicitarea din 17.10.22
20. *Raspunsurile Inspectoratului de Poliție sect. Buiucani* R-2 nr. 7758 din 28.05.2024 și nr. 12130 din 26.08.2024 la adresările, respectiv, nr. 4472 din 27.05.2024 și nr. 6487 din 31.07.2024.

CZU 342(478)

PARTICULARITĂȚILE GESTIONĂRII DATELOR CU ACCES LIMITAT ÎN ADMINISTRAȚIA PUBLICĂ

**Aliona CORCENCO, dr., lect. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți**

Abstract: *Restricted data represents all aspects of life, and its collection and storage pose a major risk to what privacy means. Correct, ample and accessible information about the trends and realities of the modern information society, characteristic of all consolidated democracies, cannot fail to be welcomed by society as a whole. Adhering to most international meetings and expressing devotion to international principles and values, the Republic of Moldova harmonizes the regulation of social-economic relations. The theoretical significance of the study resides in the treatment of amplitude, regarding the concept of information and confidentiality, regarding the indispensable elements and conditions related to the freedom of access to information and the assurance of confidentiality. In this context, we point out that access to information and the regulation of confidentiality are subjects of particular weight in the daily activity of state structures and private individuals.*

The purpose of this study is to examine the particularities of limited access in the activity of public authorities and come up with proposals on the given subject.

Keywords: *public administration, information of public interest, limited access to information of public interest, information provider, information requester.*

Accesul la informație este un concept fundamental al unei societăți libere. Dreptul de acces la informație este recunoscut în toate actele internaționale ce reglementează drepturile omului. În democrațiile consolidate principiul accesului la informație este conceput și utilizat ca un instrument necesar în promovarea transparenței instituțiilor publice.

Accesul la informație constituie o premisă a procesului de edificare, consolidare și întărire a valorilor democratice într-o societate aflată în tranziție. Instituționalizarea și legiferarea acestui drept susținut și promovat de practica instituțiilor publice se deosebește esențial de cazul în care acesta nu există. Se susține pe drept că implementarea principiului de acces la informație va fi echilibrată, reflectând toate principiile constitutive ale accesului, și anume: principiul oferirii informațiilor de interes public, principiul obligației de a publica informațiile de interes public,

principiul guvernării deschise, principiul facilitării accesului la informațiile de interes public și principiul transparenței ședințelor [10, art. 3].

Termenul „informație” are origine latină, derivă de la cuvântul „informatio”, care înseamnă reprezentare, declarație, informare, conștientizare. Interpretarea destul de largă a acestui concept cauzează unele dificultăți în clarificarea sensului său. Numeroși autori autohtoni au făcut încercări în a defini „informația”. De exemplu, Spinei V. înțelege informația ca fiind o informație despre lumea înconjurătoare și procesele care au loc în ea, percepută de o persoană sau de un dispozitiv special [18, p. 9]. Potrivit lui Antohi L., informația este un mesaj transmis sau destinat a fi transmis, care conține informații, care sunt rezultatul activității cognitive a oamenilor și reflectă cu un anumit grad de adecvare ceea ce se întâmplă în realitatea obiectivă [1, p. 11].

Informația poate fi desemnată ca un tip special de resursă printre multe altele și, de asemenea, pentru a evidenția proprietățile sale specifice, în special, faptul că nu este epuizabilă, memorabilitatea, posibilitatea de transmitere nelimitată, transformabilitatea, reproductibilitatea. Analizând aceste proprietăți, putem conchide că informația are importanță și semnificație socială, iar unele dintre tipurile sale necesită un regim special de protecție, care se va concretiza în limitarea accesului la aceste tipuri de informații pentru a asigura siguranța și a preveni accesul neautorizat și necontrolat.

În lumea modernă, informația este o componentă esențială și indispensabilă pentru dezvoltarea societății. Dreptul de a căuta informații este unul dintre cele mai semnificative și, în același timp, solicitate de urgență, ca drepturi publice într-un stat care pretinde a fi un stat de drept.

Caracterul global al informației și producția de produse și servicii informaționale orientează societatea civilă modernă spre un tip informațional complet nou de relații sociale, pentru care informația este una dintre cele mai importante resurse ale dezvoltării umanității.

Dreptul la acces neîngrădit la informații se caracterizează prin atributele de a fi general aplicabil și universal recunoscut. Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale din 04.11.1950, care stabilește dreptul fiecărui individ la libertatea de exprimare, relevă conținutul acestui drept, inclusiv libertatea de a avea opinii, de a primi și de a difuza informații și idei fără amestecul autorităților publice și fără a ține cont de frontiere [17, p. 131].

Pactul internațional din 16.12.1966 cu privire la drepturile civile și politice dezvoltă ideea de libertate de a primi informații despre afacerile publice, precizează și, în același timp, programează libertatea de a căuta, primi și difuza orice fel de informații, indiferent de formele de fixare a acestora (în scris, oral, prin intermediul presei, al altor forme de exprimare sau prin alte mijloace la alegere) [15, p. 138].

Legislația națională reproduce dreptul internațional, în special prevederile părții 3 a articolului 19 din Pactul internațional privind drepturile civile și politice din 16.12.1966, care stipulează că exercitarea, în special, a dreptului de a căuta liber informații impune îndatoriri și responsabilități speciale, care pot fi supuse anumitor restricții stabilite prin lege și necesare pentru respectarea drepturilor și reputației altora sau pentru protecția securității naționale, a ordinii publice, a sănătății sau a moralei pe teritoriul Republicii Moldova.

Constituția Republicii Moldova, în art. 34 al. 1 și 2 prevede că: Dreptul persoanei de a avea acces la orice informație de interes public nu poate fi îngădit. Autoritățile publice, potrivit competențelor ce le revin, sunt obligate să asigure informarea corectă a cetățenilor asupra drepturilor publice și asupra problemelor de interes personal [6].

În același timp, dreptul la informare nu este un drept absolut și poate conține anumite restricții. Articolul 34 al 3 din Constituție [6] prevede, în parte, că dreptul la informare nu trebuie să aducă atingere protecției cetățenilor sau securității naționale.

În ultimii ani, s-a format în mod activ o legislație națională informațională proprie, care, urmând standardele internaționale existente, reglementează relațiile legate de căutarea, dezvoltarea, primirea și utilizarea informației în contextul specificului modelului socio-politic al societății noastre.

Principalul act legislativ, prin intermediul căruia se asigură reglementarea relațiilor publice în domeniul asigurării dreptului la liberul acces la informație, este Legea nr. 148 din 09.06.2023

privind accesul la informațiile de interes public, în vigoare din 08.01.2024 (în continuare Legea nr. 148), care prevede că orice persoană fizică sau juridică are dreptul la accesul la informațiile de interes public, în formele și condițiile prevăzute de lege, iar furnizorii de informații sunt obligați să asigure accesul la informațiile de interes public, în formele și condițiile prevăzute de lege [10, art. 6]. Prevederea citată are o abordare largă și asigură dreptul de acces la toate informațiile deținute de furnizorii de informații, indiferent de suportul de stocare (pe hârtie, în formă electronică sau în orice alt format) pentru toate persoanele fizice și juridice, fără nici o formă de discriminare bazată pe cetățenie, reședință sau natură juridică. Această prevedere legală materializată în art. 6 al. 1 al Legii nr. 148 asigură respectarea standardelor internaționale relevante studiului de caz, inclusiv a Convenției de la Tromcø [7], care prevede că dreptul la informare ar trebui garantat tuturor, fără discriminare bazată pe nici un motiv. De asemenea, trebuie de subliniat faptul că caracterul său universal impune absența oricărui privilegiu special de acces la informații în legătură cu statutul solicitanților. În special, nu există niciun temei legitim pentru a acorda drepturi speciale jurnaliștilor sau instituțiilor mas-media, indiferent de rolul lor special în sporirea transparenței organelor publice, investigarea neregulilor în funcționarea acestora, precum și asigurarea accesului rapid la informații fiabile.

În plus, nu există nici un motiv de restricționare a accesului la informații precum, cetățenia sau locul de reședință al solicitantului, având în vedere potențialul abuz al informațiilor obținute împotriva intereselor legitime ale Republicii Moldova. Acest risc ar trebui evaluat în mod obiectiv, indiferent de statutul solicitantului, prin aplicarea corespunzătoare a limitărilor în accesarea informațiilor de interes public prevăzute la art. 8 și 9 din Legea nr. 14 [10].

Obligarea pozitivă a furnizorilor de informații de a asigura accesul la informațiile publice solicitate, vine cu obligații adecvate ale administrației publice de a asigura implementarea acestora. Or, în conformitate cu Hotărârea Curții Constituționale a Republicii Moldova privind implementarea art. 34 din Constituție, Curtea a punctat că dreptul de acces la informațiile de interes public are dublă natură, implicând atât dreptul de a solicita, cât și dreptul de a primi informații [9].

Legislația națională reglementează și accesul limitat la informațiile de interes public, invocând criteriul proporționalității, în cazul în care dezvoltarea informației va prejudicia: siguranța publică, relațiile internaționale, prevenirea sau descoperirea infracțiunilor ori contravențiilor, efectuarea urmăririi penale, desfășurarea procedurii administrative sau judiciare, protecția datelor cu caracter personal, drepturile de proprietate intelectuală și secretul comercial. Accesul la informațiile de interes public este limitat și atunci când restricția este prevăzută expres de lege, inclusiv în cazul informațiilor ce constituie secret de stat, bancar sau medical [10, art. 8].

Testul de proporționalitate al limitărilor accesului la informațiile de interes public, materializat în dispoziția art. 9 din Legea nr. 148 are o relevanță crucială [10], dar creează, de asemenea, și o provocare deosebită în practică, sporind astfel complexitatea procesului de aplicare a legii.

Conceptul de „triplu test” elaborat de Curtea Supremă de Justiție, care permite limitarea dreptului de acces la informații numai dacă: este prevăzută de lege, protejată în interes legitim și este necesară într-o societate democratică [8], rămâne în vigoare, doar art. 9 din Legea nr. 148 prevede orientări mai detaliate și mai specifice privind aplicarea testului proporționalității.

Trăsăturile distinctive generale ale informațiilor de interes public cu acces limitat sunt confidențialitatea, necesitatea unei protecții juridice, organizaționale și de altă natură suplimentare și existența unui prejudiciu în cazul încălcării regimului juridic al acestora.

Accesul limitat la informație menține inegalitățile existente, perpetuând obstacolele în realizarea efectivă a drepturilor omului. Pentru a spori gradul de acces la informație, aceasta trebuie adaptată și diseminată într-un format cât mai accesibil, astfel încât să fie înțeleasă și să ajungă la cât mai mulți beneficiari [3, p. 4].

În literatura de specialitate există diverse definiții ale informațiilor publice cu acces limitat. Bulmaga O., definește categoria de mai sus ca fiind un obiect al raporturilor juridice civile, de fapt, prin enumerarea caracteristicilor inerente ale acestora: informațiile cu acces limitat sunt in-

formații, date și cunoștințe capabile să facă obiectul unor relații de proprietate și al unor relații personale nepatrimoniale, cunoscute doar de un anumit cerc de persoane și care posedă o valoare specială datorită acestui fapt, în privința cărora proprietarul ia măsuri menite să limiteze accesul liber al terților, a căror difuzare poate cauza prejudicii substanțiale părților interesate [3, p. 7].

În aceeași ordine de idei, Ștefan Urâtu definește acest tip de informații ca fiind informații secrete exprimate în mod obiectiv (mesaje, date), indiferent de forma de prezentare a acestora, necunoscute de o gamă largă de persoane, care dispun de mijloace de protecție și apărare juridică, al căror acces este restricționat prin lege din cauza faptului că utilizarea sau distribuirea lor va încălca drepturile și interesele legitime ale proprietarului informațiilor și (sau) ale altor persoane [20, p. 136].

Astfel, dreptul la informație, ca și toate drepturile și libertățile de exprimare și de răspândire a opiniilor, credințelor și ideilor, conține anumite coordonate juridice și anumite limite. Este și motivul pentru care se stabilește că prin exercitarea acestui drept nu se poate și nu trebuie să se prejudicieze măsurile de păstrare a confidențialității [16, p. 52].

Accesibilizarea informațiilor reprezintă nu doar o obligație în materia respectării drepturilor omului, ci constituie, în același timp, o posibilitate reală de a reduce inegalitățile existente în societate, generate de barierele cu care se confruntă anumite grupuri în realizarea dreptului de acces neîngrădit la informație.

Informațiile de interes public cu accesibilitate limitată au anumite caracteristici, care le deosebesc de alte tipuri de informații. Printre acestea pot fi identificate următoarele:

- sensibilitate – informațiile de interes public cu accesibilitate limitată sunt, de obicei, sensibile și pot fi dăunătoare dacă sunt accesate sau divulgate de persoane neautorizate. Ele pot include date personale, informații financiare, informații de securitate națională etc.;
- clasificare – informațiile de interes public cu accesibilitate limitată, sunt adesea clasificate în funcție de gradul lor de confidențialitate sau importanță. De exemplu, ele pot fi clasificate ca fiind secrete, strict secrete sau ultrascrete, în funcție de nivelul de protecție necesar;
- controlul accesului – accesul la informațiile de interes public cu accesibilitate limitată este strict controlat și gestionat de către entitatea sau organizația care deține aceste informații. Acest control poate implica autentificare, autorizare și alte măsuri de securitate pentru a asigura că doar persoanele autorizate au acces;
- necesitatea de a ști – de obicei, accesul la informațiile de interes public cu accesibilitate limitată este acordat doar persoanelor care au nevoie de ele pentru a-și îndeplini sarcinile sau responsabilitățile în cadrul organizației. Această politică este cunoscută sub numele de „necesitatea de a ști”;
- criptare și securitatea datelor – informațiile de interes public cu accesibilitate limitată pot fi protejate prin diverse tehnici de securitate, inclusiv criptare, firewalls, autentificare multifactorială și alte măsuri de securitate cibernetice pentru a preveni accesul neautorizat;
- responsabilitatea și conformitatea – organizațiile care dețin informații de interes public cu accesibilitate limitată sunt responsabile de protejarea și gestionarea acestor informații conform legislației și regulamentelor aplicabile. Aceste organizații pot fi supuse auditurilor și inspecțiilor pentru a se asigura că respectă cerințele de securitate și confidențialitate;
- limitarea divulgării – informațiile de interes public cu accesibilitate limitată sunt, de obicei, destinate utilizării interne și nu ar trebui divulgate către terți fără autorizarea corespunzătoare. Divulgarea neautorizată a acestor informații poate avea consecințe grave, inclusiv amenzi, pierderea încrederii și posibile consecințe.

Regimul juridic al informațiilor cu acces limitat se referă la setul de legi, regulamente și proceduri care guvernează colectarea, stocarea, prelucrarea și distribuirea informațiilor considerate sensibile sau clasificate. Aceste informații pot include secrete de stat, date personale sensibile, informații comerciale confidențiale sau alte tipuri de informații care pot afecta securitatea națională, securitatea publică sau interesele economice.

Organizațiile și entitățile care operează cu informații cu acces restricționat pot avea propriile politici și proceduri interne pentru a asigura protecția acestor informații și pentru a se con-

forma reglementărilor legale relevante. Aceste politici pot include cerințe pentru autentificarea și autorizarea utilizatorilor, monitorizarea și auditarea accesului la informații, precum și instruirea angajaților cu privire la responsabilitățile lor în gestionarea informațiilor sensibile.

Obiectul principal al raporturilor juridice în sfera informațională este informația. Informația pătrunde în toate sferele vieții și activității umane. Informația stă la baza viziunii noastre asupra lumii și a comportamentului cotidian.

Autoritățile publice utilizează diverse tipuri de date cu acces limitat pentru a asigura securitatea, confidențialitatea și integritatea informațiilor. Aceste tipuri de date sunt adesea protejate prin regulamente și legi strict reglementate pentru a preveni accesul neautorizat și utilizarea abuzivă.

Autoritățile publice pot restricționa dreptul publicului de acces la informații pe motiv de securitate națională, dar numai dacă aceste restricții respectă toate celelalte prevederi ale acestor principii, informația este deținută de o autoritate publică și se încadrează într-una din următoarele categorii:

- Informații despre planurile, operațiunile și capacitățile curente de apărare pe durata cât informația este de utilitate operațională. Expresia „pe durata în care informațiile sunt de utilitate operațională” are rolul de a solicita divulgarea de informații de îndată ce informațiile nu mai dezvăluie ceva care ar putea fi folosit de inamici pentru a înțelege gradul de pregătire al statului, capacitatea sau planurile sale;
- Informații despre producția, capabilitățile ori folosirea sistemelor de armament ori a altor sisteme militare, inclusiv a sistemelor de comunicații. Asemenea informații includ date tehnologice și invenții, precum și informații cu privire la producere, capabilități sau utilizare. Informații despre liniile bugetare referitoare la arme și la alte sisteme militare ar trebui să fie puse la dispoziția publicului;
- Informații despre măsurile specifice de protejare a teritoriului statului, infrastructura critică ori instituțiile naționale critice (*institution essentielles*) împotriva amenințărilor sau folosirii forței sau sabotajului, a căror eficiență depinde de caracterul lor secret. Termenul de „infrastructură critică” se referă la resurse strategice, active și sisteme, fizice sau virtuale, atât de vitale pentru stat încât distrugerea sau incapacitatea unor astfel de resurse, bunuri sau sisteme ar putea avea un impact debilitant asupra securității naționale;
- Informații care se referă la/ sau derivă din operațiile, sursele și metodele serviciilor de informații, în măsura în care privesc chestiuni de securitate națională;
- Informații care privesc chestiuni de securitate națională care au fost oferite de un stat străin sau o structură inter-guvernamentală cu o așteptare expresă de confidențialitate ori alte comunicații diplomatice, în măsura în care privesc chestiuni de securitate națională. Este o bună practică ca astfel de așteptări să fie înregistrate în scris. În măsura în care informații specifice privind terorismul, precum și măsurile de combatere a terorismului, sunt acoperite de una dintre categoriile de mai sus, dreptul publicului de a avea acces la astfel de informații poate fi supus unor restricții pe motive de securitate națională, în conformitate cu aceste și alte prevederi ale principiilor.

Un stat poate adăuga o categorie de informații la lista celor de mai sus, dar numai dacă categoria este identificată în mod specific și definită restrâns, iar păstrarea caracterului secret al informației este necesară pentru a proteja un interes legitim de securitate națională care este prevăzut de lege. Atunci când propune categoria, statul trebuie să explice cum divulgarea informației din acea categorie ar prejudicia securitatea națională.

Atribuirea informațiilor la secret de stat și securizarea acestora se efectuează în baza principiilor legalității, argumentării și oportunității.

Legea nr. 245 cu privire la secretul de stat [12] (în continuare Legea nr. 245) definește clar și limitativ datele, documentele, informațiile și activitățile incluse în această categorie și reglementează accesul la ele.

Secretul de stat, la nivel național, este definit ca: informații protejate de stat în domeniul apărării naționale, economiei, științei și tehnicii, relațiilor externe, securității statului, asigurării

ordinii de drept și activității autorităților publice, a căror divulgare neautorizată sau pierdere este de natură să aducă atingere intereselor și/sau securității Republicii Moldova [12, art. 1].

Legea nr. 245, prevede că în scopul promovării unei politici de stat unice în domeniul atribuirii informațiilor la secret de stat și al secretizării lor, Guvernul aprobă nomenclatorul informațiilor atribuite la secret de stat în care sunt incluse și autoritățile publice cu împuterniciri de dispoziție asupra acestor informații [12, art. 9].

Astfel, orice informație care nu se poate regăsi într-una dintre categoriile stabilite de nomenclator nu poate fi secretizată legal. Această listă, prevăzută de art. 7 din Legea nr. 245 [12], cuprinde următoarele categorii:

- din domeniul apărării naționale privind:
 - a) conținutul planurilor strategice și operative, al documentelor ce țin de conducerea operațiunilor de luptă privind pregătirea și derularea operațiunilor, desfășurarea strategică, operativă și de mobilizare a trupelor, alți indicatori importanți ce caracterizează organizarea, efectivul, dislocarea, pregătirea de luptă și de mobilizare, armamentul și asigurarea tehnico-materială a Forțelor Armate ale Republicii Moldova;
 - b) direcțiile de dezvoltare a unor tipuri de armament, de tehnică militară și specială, cantitatea și caracteristicile lor tehnico-tactice, organizarea și tehnologiile de producere, lucrările științifice teoretice și experimentale legate de crearea modelelor noi de armament, tehnică militară și specială sau modernizarea acestora, alte lucrări planificate sau efectuate în interesele apărării naționale;
 - c) forțele și mijloacele protecției civile, capacitățile de care dispun localitățile și unele obiective separate pentru protecția, evacuarea și dispersarea populației, asigurarea activităților sociale vitale ale populației și a activității de producere a persoanelor juridice în perioada de război, de asediu sau de urgență, precum și în cazul situațiilor excepționale;
 - d) dislocarea, destinația, gradul de pregătire și de securitate a obiectivelor cu regim special, proiectarea, construirea și exploatarea acestora, repartizarea terenului, subsolului și acvatoriului pentru asemenea obiective;
 - e) datele și caracteristicile geodezice, gravimetrice, cartografice și hidrometeorologice care prezintă importanță pentru apărarea statului;
- din domeniul economiei, științei și tehnicii privind:
 - a) planurile și potențialul de mobilizare a economiei naționale, rezervele și volumul livrărilor de materiale strategice, datele generalizate despre nomenclatura și nivelul stocurilor, volumul livrărilor, alocării, depunerii, împrăștiării acestora, amplasarea și volumul real al rezervelor materiale de stat;
 - b) utilizarea transporturilor, comunicațiilor, a potențialului altor ramuri și obiective ale infrastructurii naționale în scopul asigurării capacității de apărare și a securității statului;
 - c) planurile, conținutul, volumul, finanțarea și îndeplinirea comenzilor de stat pentru asigurarea securității statului și a necesităților sale de apărare;
 - d) planurile, volumul și alte caracteristici importante privind extragerea, producerea și realizarea unor tipuri strategice de materie primă și produse;
 - e) operațiunile ce țin de confecționarea semnelor bănești și a titlurilor de valoare emise de stat, păstrarea și protecția lor contra falsificării, emiterea, schimbul și retragerea lor din circulație;
 - f) lucrările științifice teoretice, experimentale de construcții și proiectare, în baza cărora pot fi create tehnologii avansate, tipuri noi de producție, produse și procese tehnologice, care prezintă importanță pentru apărarea și economia națională sau care influențează esențial activitatea economică externă, interesele și/sau securitatea statului;
- din domeniul relațiilor externe privind:
 - a) activitatea de politică externă, relațiile economice externe ale Republicii Moldova, a căror divulgare prematură poate cauza prejudicii intereselor și/sau securității statului;

- b) colaborarea militară, tehnico-științifică și de altă natură a Republicii Moldova cu statele străine și organizațiile internaționale, dacă divulgarea acestor informații va cauza, inevitabil, prejudicii intereselor și/sau securității statului;
- c) activitatea externă a statului în domeniile financiar, creditar și valutar, dacă divulgarea acestor informații va cauza prejudicii intereselor și/sau securității statului din domeniul securității statului și asigurării ordinii de drept privind:
 - a. efectivul, forțele, conținutul, planurile, organizarea, finanțarea și asigurarea tehnico-materială, formele, tactica, metodele, mijloacele și rezultatele activităților de informații, de contrainformații și operative de investigații;
 - b. persoanele care colaborează sau au colaborat confidențial cu organele care desfășoară activități de informații, de contrainformații și operative de investigații;
 - c. forțele, mijloacele și metodele de asigurare a protecției de stat părții vătămate, martorilor și altor persoane care acordă ajutor în procesul penal;
 - d. paza frontierei de stat a Republicii Moldova;
 - e. planurile, organizarea, finanțarea, efectivul, forțele, mijloacele și metodele de asigurare a securității persoanelor beneficiare de protecție de stat, precum și paza sediilor de lucru și a reședințelor acestora;
 - f. sistemele de telecomunicații guvernamentale și alte tipuri de rețele de telecomunicații electronice care asigură necesitățile autorităților publice, apărării naționale, securității statului și menținerii ordinii publice;
 - g. organizarea, conținutul, starea și planurile de dezvoltare a protecției criptografice și tehnice a secretului de stat, conținutul și rezultatele cercetărilor științifice în domeniul criptografiei referitor la protecția secretului de stat;
 - h. sistemele și mijloacele de protecție criptografică a secretului de stat, proiectarea, producerea, tehnologiile de producere și utilizarea acestora;
 - i. cifrurile de stat, elaborarea, crearea, tehnologiile de producere și utilizarea acestora;
 - j. organizarea regimului secret în cadrul autorităților publice și în al altor persoane juridice, planurile și măsurile în domeniul protecției secretului de stat;
 - k. alte metode, forme și mijloace de protecție a secretului de stat;
- din sfera activității autorităților publice privind:
 - a) conținutul extraselor, comentariilor, proiectelor, părților acestora, al altor acte de uz intern ale autorităților publice, a căror divulgare ar putea conduce la divulgarea informațiilor atribuite la secret de stat;
 - b) activitatea de elaborare, modificare, completare, definitivare a actelor oficiale, alte proceduri și activități ale autorităților publice de colectare și prelucrare a informațiilor care, în modul prevăzut de legislație, urmează să fie atribuite la secret de stat;
 - c) activitatea de examinare și deliberare în cadrul autorităților publice și între acestea în probleme din domeniile în care informațiile sunt atribuite la secret de stat.

Este important ca gestionarea acestor date să fie realizată cu mare responsabilitate și în conformitate cu legislația și politicile relevante pentru a proteja interesele publicului și a asigura respectarea drepturilor individuale. Limitarea accesului la anumite date ajută la prevenirea abuzurilor și fraudelor.

Determinând modul de protecție a secretului de stat, Legea nr. 245 [12 art. 11] interzice secretizarea informațiilor privind:

- a) faptele de încălcare a drepturilor și libertăților omului;
- b) evenimentele extraordinare și catastrofale ce periclitează securitatea și sănătatea cetățenilor și urmările lor, precum și calamitățile, prognozele și urmările lor;
- c) starea reală de lucruri în domeniul învățământului, ocrotirii sănătății, ecologiei, agriculturii, comerțului, precum și a ordinii de drept;

d) faptele de încălcare a legislației, inactivitatea și acțiunile ilicite ale organelor puterii de stat și ale persoanelor cu funcții de răspundere, dacă divulgarea acestor fapte nu va periclita securitatea Republicii Moldova.

Secretizarea nu se admite nici în cazul în care ea se răsfrânge negativ asupra realizării programelor de stat și de ramură de dezvoltare social-economică și culturală sau reține concurența agenților economici.

Controlul și supravegherea apărării securității de stat se efectuează de către comisiile Parlamentului, de către Serviciul de Informații și Securitate [13], conducătorii întreprinderilor, instituțiilor și procurori [14].

E de observat că unele prevederi ale Legii nr. 245 condiționează aplicarea ei, ceea ce pune sub semnul îndoielii eficacitatea acestui act normativ.

Specialiștii au anumite rezerve și față de ambiguitatea modului de desfășurare a controlului asupra apărării secretului de stat.

Referindu-ne la cadrul legislativ actual ce reglementează accesul la informație, este necesar să subliniem că, potrivit normelor din Legea presei [11], persoanele oficiale ale autorităților publice prezintă operativ materialul și informația solicitată de publicațiile periodice și de agențiile de presă, exceptând materialele și informațiile ordinare și cele calificate drept secret de stat.

Legea prevede informațiile și materialele care nu pot fi publicate, cum ar fi cele ce conțin contestări și defăimări la adresa statului și a poporului, îndemn la război de agresiune, la violență publică etc.

Legea, de asemenea, enumeră drepturile jurnalistului în domeniul accesului la informație, și anume: de a obține informații, de a fi primit în audiență la persoane oficiale, de a face imprimări, a filma, fotografia, de a asista la ședințe publice ale instanțelor de judecată, de a avea acces în zonele calamităților naturale, de a asista la mitinguri, demonstrații, alte manifestări publice. Codul serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova [5] consfințește, practic, aceleași drepturi ale lucrătorului de creație al audiovizualului în domeniul accesului la informație.

Autoritățile publice trebuie să fie în măsură să controleze cine poate accesa anumite informații pentru a reduce riscul de utilizare necorespunzătoare sau ilegală a datelor. Gestionarea adecvată a datelor cu acces limitat demonstrează responsabilitate și transparență din partea autorităților publice. Cetățenii și alte entități interesate au încredere că informațiile lor sunt în siguranță și sunt tratate cu respect.

Este de menționat că autoritățile administrației publice au un rol important în implementarea „dreptului de a cunoaște”.

Faptul că informația a fost secretizată nu este decisiv în determinarea modului de a răspunde la o cerere pentru acea informație. Autoritatea publică ce deține informația trebuie să ia în considerare cererea.

Legea nr. 148 prevede obligația generală a furnizorilor de informații de interes public de a analiza orice cerere de comunicare a informațiilor transmisă în formă electronică, depusă în scris sau expediată prin poștă sau adresată verbal (direct sau prin telefon). Solicitantul nu este obligat să motiveze sau să justifice cererea sa, iar semnătura olografă sau electronică a cererii nu este obligatorie [10].

Dacă accesul la informațiile și documentele solicitate este parțial limitat, furnizorii de informații sunt obligați să prezinte solicitanților părțile documentului, accesul la care nu conține restricții conform legislației, indicându-se în locurile porțiunilor omise una din următoarele sintagme: „secret de stat”, „secret comercial”, „informație confidențială despre persoană”. Refuzul accesului la informație, la părțile respective ale documentului se întocmește cu respectarea prevederilor art. 24 din Legea nr. 148 [10]. Nu se vor impune restricții ale libertății de informare decât dacă furnizorul de informații poate demonstra că restricția este reglementată prin lege organică și necesară într-o societate democratică pentru apărarea drepturilor și intereselor legitime ale persoanei sau protecției securității naționale și că prejudiciul adus acestor drepturi și interese ar fi mai mare decât interesul public în cunoașterea informației.

Evident că nici accesul parțial și nici aplicarea „triplului test” nu poate fi realizată în lipsa unei analize efective a solicitării de informații.

La primirea unei cereri de informații, autoritatea publică trebuie să confirme sau să nege dacă deține informația solicitată. Dacă într-un sistem de drept există posibilitatea ca, în circumstanțe extraordinare, să se secretizeze însăși existența sau inexistența unei anumite informații, atunci refuzul de a confirma sau nega existența informației ca răspuns la o anumită cerere trebuie să se bazeze pe arătarea motivelor pentru care simpla confirmarea sau negare a existenței informației ar pune în pericol o categorie distinctă de informații care este stabilită că necesită un asemenea tratament excepțional în legislația națională.

Potrivit art. 24 alin. 1 din Legea nr. 148, comunicarea informațiilor de interes public este refuzată, integral sau parțial, dacă informațiile solicitate constituie informații cu accesibilitate limitată [10]. Refuzul de a furniza informația va putea fi exercitat, fără a se indica faptul dacă furnizorul deține sau nu informația cu accesibilitate limitată, numai în anumite circumstanțe, când se poate presupune în mod rezonabil că recunoașterea existenței sau inexistenței acestor informații, prin sine, poate constitui o divulgare periculoasă pentru interesele legitim protejate.

Dacă o autoritate publică refuză divulgarea o solicitare de informații, în întregime sau în parte, ea ar trebui să precizeze în scris motivele specifice pentru aceasta, în termenul specificat de lege pentru a răspunde la solicitarea de informații. Autoritatea trebuie, de asemenea, să ofere solicitantului suficiente informații privind funcționarul/funcționarii care au autorizat refuzul și procesul prin care s-a ajuns la refuz, doar dacă aceasta prin sine însăși nu ar dezvălui informații secretizate, precum și căile de atac, pentru a permite examinarea respectării legii de către autoritate.

Potrivit art. 24 alin. 2 din Legea nr. 148 refuzul de a furniza o informație de interes public va fi făcut în scris, și trebuie obligatoriu să conțină: denumirea furnizorului de informații; numele și prenumele sau denumirea solicitantului; data emiterii refuzului; temeiul și motivarea refuzului, conform art. 8; modalitatea de contestare a refuzului (denumirea și adresa instanței de judecată, precum și termenul de contestare); numele, prenumele și semnătura olografă/electronică a conducătorului furnizorului de informații sau a altei persoane împuternicite de conducător ori de lege pentru emiteria refuzului [10].

Când o autoritate publică nu poate localiza informația care ar răspunde unei cereri, iar înregistrările conținând informația ar fi trebuit să fie conservate, colectate sau produse, autoritatea trebuie să facă eforturi rezonabile pentru a recupera sau reconstitui informația în scopul unei potențiale divulgări către solicitant.

Un reprezentant al autorității publice poate fi solicitat ca sub jurământ și într-un timp rezonabil și prevăzut legal să indice toate procedurile îndeplinite pentru a încerca să recupereze sau să reconstituie informația într-un mod în care să permită ca acele proceduri să fie supuse controlului judecătoresc. Atunci când nu pot fi găsite informațiile care trebuie să fie menținute prin lege, problema ar trebui să fie adresată poliției sau autorităților administrative pentru investigație. Rezultatul investigației trebuie să fie făcut public. Obligația de a recupera sau reconstitui informația este, în mod special, importantă când informația se referă la presupuse grave și sistematice încălcări ale drepturilor omului și/sau în timpul tranziției către o formă democratică de guvernământ de la o guvernare caracterizată de largi încălcări ale drepturilor omului.

Excepții de la divulgare se aplică numai informațiilor specifice și nu documentelor întregi sau altor înregistrări. Pot fi nedivulgate numai informații specifice a căror validitate de restricție a fost demonstrată. În cazul în care o înregistrare conține atât informații excepții, cât și informații care nu constituie excepții, autoritățile publice au obligația de a extrage și divulga informațiile care nu constituie excepții.

De asemenea, Legea nr. 245 prevede, în art. 11 alin. 3 și 4 că nu se admite aplicarea parafelor de secretizare menționate la alin. (2) în vederea secretizării informațiilor care nu sunt atribuite la secret de stat. Pagini, paragrafe, secțiuni dintr-un anumit document sau din anexele la acesta pot necesita atribuirea unor grade diferite de secretizare și trebuie, în acest caz, să poarte mențiunea corespunzătoare [12].

Gradul de secretizare atribuit documentului ca întreg coincide cu acela al părții sale căreia i s-a atribuit gradul de secretizare cel mai înalt. Din coroborarea celor două texte rezultă că accesul la părți din documente secretizate nu numai că este prevăzut de lege, dar este și posibil tehnic, atât timp cât un document care conține atât părți secretizate, cât și părți nesecretizate va purta marcajele corespunzătoare pe fiecare parte.

O autoritate publică care deține informații pe care refuză să le divulge trebuie să identifice acele informații pe cât de specific posibil. Cel puțin autoritatea trebuie să dezvăluie cantitatea de informație pe care refuză să o dezvăluie, de exemplu, prin estimarea numărului de pagini.

Autoritățile publice trebuie să furnizeze informațiile în formatul preferat de solicitant în măsura în care aceasta este posibil. Aceasta include, de exemplu, obligația autorităților publice de a lua măsuri corespunzătoare pentru a furniza informații persoanelor cu dizabilități, în format și tehnologii accesibile, în timp util și fără costuri suplimentare, în conformitate cu Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități [2, p. 17].

Articolul 20 alin. 1 din Legea nr. 148 pune în sarcina solicitantului să includă în cererea de comunicare a informațiilor de interes public modalitatea acceptabilă de primire a informației solicitate [10]. Astfel, comunicarea de informații nu necesită nicio formă specială, în special forma unui act administrativ individual. Or, rezultând din prevederile Codului Administrativ, acesta ar putea fi considerat un act real [4, art. 14]. Este suficient ca furnizorul de informații să transmită informațiile solicitate însoțite de o scurtă notă prin care să informeze că informațiile anexate sunt furnizate ca răspuns la cererea depusă de solicitant.

În principiu, solicitantul, potrivit normei suscitată, beneficiază de dreptul de a stabili forma de comunicare a informațiilor, alegând dintre opțiunile enumerate:

- informațiile sunt disponibile în internet și pot fi comunicate solicitantului printr-o referință la pagina web relevantă;
- furnizorul de informații nu dispune de capacități tehnice pentru convertirea informațiilor în forma solicitată;
- convertirea informațiilor în forma solicitată implică un volum excesiv de lucru, care ar afecta funcționalitatea obișnuită a furnizorului de informații;
- comunicarea informațiilor în forma solicitată nu este posibilă din cauza unor restricții legale sau din cauza unor prevederi normative care stabilesc o altă modalitate de comunicare a informațiilor solicitate.
- furnizarea informației în formă electronică;
- expedierea informației prin poștă, pe suport de hârtie;
- eliberarea informației la sediul furnizorului de informații;
- examinarea informației în original, la sediul furnizorului de informații;
- expunerea informației în formă verbală, în cazul cererilor adresate verbal.

Cu toate acestea, solicitantul nu este obligat să precizeze forma de acces la informații. În cazul în care nu există în mod explicit o formă preferată de divulgare, furnizorul de informații trebuie să comunice informațiile în cel mai rapid mod posibil.

În plus, în unele cazuri, Legea nr. 148 permite furnizorilor de informații să nu urmeze preferințele solicitanților. Aceasta se referă la patru cazuri particulare:

- informațiile sunt disponibile în internet și pot fi comunicate solicitantului printr-o referință la pagina web relevantă;
- furnizorul de informații nu dispune de capacități tehnice pentru convertirea informațiilor în forma solicitată;
- convertirea informațiilor în forma solicitată implică un volum excesiv de lucru, care ar afecta funcționalitatea obișnuită a furnizorului de informații;
- comunicarea informațiilor în forma solicitată nu este posibilă din cauza unor restricții legale sau din cauza unor prevederi normative care stabilesc o altă modalitate de comunicare a informațiilor solicitate [10, art. 20 al. 4].

Informațiile de interes public sunt comunicate solicitantului în limba în care sunt disponibile [10, art. 21]. Această dispoziție progresistă, clarifică faptul că furnizorii de informații nu vor fi obligați să traducă documentele solicitate, chiar dacă acestea sunt disponibile numai în limba care nu este accesibilă solicitantului. Obligația de traducere ar constitui o sarcină excesivă pentru furnizorii de informații, având în vedere costurile ridicate ale traducerilor, în special ale documentelor cu volum mare. Trebuie remarcat faptul că această soluție este în conformitate cu standardele și practicile internaționale. Analiza legislației țărilor europene nu demonstrează niciun caz în care ar exista obligația de a traduce documente [19, p. 74].

Termenele pentru răspunsul la solicitări, inclusiv pe fond, pentru controlul intern, pentru decizia organului independent, dacă acesta există, și pentru controlul judiciar trebuie stabilite de lege și trebuie să fie, pe cât este practic posibil, cât mai scurte.

În conformitate cu cerințele stabilite la art. 19 din Legea nr. 148 informațiile de interes public se comunică solicitantului din momentul în care sunt disponibile pentru a fi comunicate, dar nu mai târziu de 10 zile de la data înregistrării cererii [10].

Termenul stabilit de 10 zile poate fi prelungit cu cel mult 7 zile în cazul în care cererea este complexă sau se solicită un volum mare de informații, care necesită timp suplimentar pentru prelucrare. Prolungirea are efect doar dacă solicitantul este informat despre aceasta în scris, în interiorul termenului de 10 zile și cu indicarea motivelor prelungirii.

În cazul conexării cererilor [10, art. 18], termenul de examinare și soluționare curge de la data înregistrării primei cereri înaintate de către solicitant.

Cererile adresate verbal se soluționează imediat, în ziua înaintării, dacă informațiile solicitate sunt disponibile pentru a fi comunicate imediat. În cazul în care informațiile solicitate nu sunt disponibile pentru a fi comunicate imediat sau acestea sunt cu accesibilitate limitată, solicitantul este îndrumat să înainteze o cerere în formă electronică sau în scris, care va fi examinată și soluționată în termenele prevăzute la alin. (1) – (3) [10].

Astfel, legislația națională introduce un termen de 10 zile calendaristice (fără a se limita la zile lucrătoare) pentru gestionarea cererilor de informații de interes public pentru furnizorii de informații. Prolungirea termenului va fi posibilă pentru o perioadă de 7 zile calendaristice (fără a se limita la zile lucrătoare). Având în vedere practica internațională, termenii oglindiți în art. 19 din Legea nr. 148 sunt cei mai scurți din Europa.

Orice persoană care revendică dreptul de acces la informațiile de interes public poate contesta în instanța de judecată orice acțiune sau inacțiune a furnizorilor de informații prin care s-au încălcat prevederile prezentei legi [10, art. 25 al. 1].

Este de menționat faptul că Legea nr. 148 simplifică procedura de control al tuturor acțiunilor și inacțiunilor furnizorilor de informații, eliminând procedura preliminară și permițând accesul direct la controlul jurisdicțional. Astfel, contestarea acțiunilor sau inacțiunilor furnizorilor de informații se realizează prin depunerea unei acțiuni în contencios administrativ, care se înaintează și se examinează în conformitate cu prevederile Codului administrativ, fără respectarea procedurii prealabile, cu excepțiile și completările stabilite de prezenta lege. În partea ce ține de procedura contenciosului administrativ, toți furnizorii de informații sunt asimilați autorităților publice [10, art. 25 al. 2].

Legea suscitată nu numai că oferă un acces mai rapid la instanța de judecată, dar și asigură un domeniu foarte larg de control jurisdicțional. În principiu, orice încălcare a dreptului de acces la informații de interes public de către orice furnizor de informații ar putea face obiectul unui litigiu. Printre acestea se numără în special:

- Neînregistrarea cererii de informații de interes public,
- Respingerea cererii,
- Refuzul de a comunica informații de interes public,
- Lipsa unui răspuns la cerere în termen legal (tăcere administrativă),
- Comunicarea de informații incomplete, inexacte sau irelevante,

- Impunerea nejustificată a unei taxe pentru accesul la informații,
- Nepublicarea proactivă a informațiilor de interes public.

Tipul presupusei încălcări a dreptului la informare determină calculul termenului de introducere a unui litigiu administrativ. În principiu, termenul este de 30 de zile de la comunicarea unui răspuns către solicitant, și anume:

- Comunicarea respingerii cererii,
- Comunicarea refuzului de a comunica informații de interes public,
- Comunicarea de informații incomplete, inexacte sau irelevante,
- Comunicarea cu privire la impunerea taxei pentru accesul la informații.

Data comunicării care marchează începutul termenului trebuie stabilită în conformitate cu normele generale specificate la art. 96-111 și art. 126-130 din Codul Administrativ [4].

Concluzii

Autoritățile publice au un rol crucial în gestionarea datelor cu acces limitat pentru a asigura securitatea, confidențialitatea și integritatea acestora. Ele trebuie să stabilească și să reglementeze standardele și politicile privind gestionarea datelor cu acces limitat. Aceste reglementări ar trebui să ofere orientări clare privind colectarea, stocarea, prelucrarea și partajarea datelor sensibile.

Autoritățile publice trebuie să supravegheze respectarea reglementărilor privind datele cu acces limitat și să monitorizeze organizațiile și entitățile care dețin sau prelucrează astfel de date. Acest lucru poate implica audituri periodice, investigații și sancțiuni pentru nerespectarea normelor.

Autoritățile trebuie să asigure că datele cu acces limitat sunt protejate împotriva accesului neautorizat sau utilizării incorecte. Acestea pot impune standarde stricte de securitate cibernetică și să ofere îndrumare cu privire la criptarea datelor, autentificarea și alte măsuri de securitate.

Autoritățile trebuie să creeze mecanisme pentru a permite accesul controlat la datele cu acces limitat. Acest lucru poate implica stabilirea unor protocoale clare pentru autorizarea și autentificarea utilizatorilor, precum și gestionarea permisiunilor de acces la date.

Autoritățile ar trebui să promoveze transparența în ceea ce privește modul în care datele cu acces limitat sunt colectate, stocate și utilizate. Acestea pot solicita rapoarte periodice de la organizații și pot organiza sesiuni de informare pentru public în privința drepturilor lor privind datele personale.

În cazul unei încălcări de securitate, autoritățile publice ar trebui să intervină prompt pentru a investiga incidentul, a identifica cauzele și a lua măsuri corective. Acestea ar trebui să coopereze cu organizațiile afectate pentru a minimiza consecințele și a proteja datele sensibile.

Prin implementarea acestor practici și politici, autoritățile publice pot gestiona eficient datele cu acces limitat, protejând, în același timp, securitatea și confidențialitatea informațiilor sensibile și promovând transparența și responsabilitatea în guvernare.

Bibliografie:

1. Antohi L., Crețu V. *Ai dreptul să știi: Ghid practic pentru accesul la informații oficiale*. Centrul „Accent-Info”. Chișinău, 2003, 96 p. ISBN9975-901-44-1.
2. Astrahan A. *Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități*. Ghid pentru administrația publică locală. Chișinău: SOROS Moldova, 2013, 74 p.
3. Bulmaga O., Bagrin C. *Ghid privind accesibilizarea informației*. 2020, 48 p.
4. Codul administrativ al Republicii Moldova. Nr. 116 din 19.07.2018. (accesat online la 01.5.2024). Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=16072&lang=ro
5. Codul serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova, nr. 174 din 08.11.2018. In: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. Nr. 462-466/766 din 12.12.2018.
6. *Constituția Republicii Moldova*. Nr. 1 din 29-07-1994. (accesată online la 5.05.2024) Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
7. *Convenția de la Tromsø*, (accesată online la 5.05.2024). Disponibil: <https://www.parlament.md>.
8. Decizia Curții Supreme de Justiție din 2.10.2019 dosarul nr.3ra-755/19 (accesată online la 5.05.2024). Disponibil: <http://instanțe.justice.md/>.

9. Hotărîrea Curții Constituționale nr. 19 din 22.06.2015 *privind interpretarea art. 34 al. 3 din Constituția Republicii Moldova*, cauza nr. 23b/2015, (accesată online la 01.05.2024). Disponibil: <http://instanțe.justice.md/>.
10. Legea nr. 148 din 09.06.2023 *privind accesul la informațiile de interes public*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 234 din 09.06.2023.
11. Legea nr. 243 din 26.10.1994 *presei*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 2/12 din 12.01.1995.
12. Legea nr. 245 din 27.11.2008 *cu privire la secretul de stat*. (accesată online la 06.05.2024) Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=135512&lang=ro
13. Legea nr. 136 din 08.06.2023 *privind Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova*. (accesat online la 01.05.2024) Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=137512&lang=ro
14. Legea nr. 3 din 25.02.2016 *cu privire la Procuratură*. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 69-77/113 din 25.03.2016.
15. Mazilu D. *Drepturile Omului: concept, exigențe și realități contemporane: curs*. București. Lumina Lex, 2000. 447 p. ISBN 973-588-244-2.
16. Munteanu A., Vacarciuc O. *Dreptul la petiționare*. Centrul pentru Drepturile Omului din Moldova. Chișinău, 2010, p. 52.
17. Radu R. *Convenția europeană a drepturilor omului: Curs universitar*. București: Universul Juridic, 2022. 361 p. ISBN 978-606-39-0970-2.
18. Spinei V. *Accesul la informație: pas cu pas: Întrebări și răspunsuri: Ghid pentru toți*. / Chișinău: Soros-Moldova, 2009, 83 p. ISBN 978-9975-4005-4-1.
19. Szescito D. *Manual privind transparența. Ghid practic al Legii privind accesul la informațiile de interes public*. 2023.
20. Urîtu Șt. *Accesul la informație în democrațiile consolidate și în Republica Moldova*. Chișinău: Universitas, 1999, p. 136.

CZU 355.58(478)

MECANISMUL DE PROTECȚIE CIVILĂ

Tatiana CRUGLIȚCHI, asist. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: *The civil protection of the Republic of Moldova represents a system of measures and actions, undertaken on the scale of the entire state in times of peace and war in order to ensure the protection of the population and property in the conditions of natural and ecological calamities, accidents and catastrophes, epiphytobia, epizootics, epidemics, fires, as well as in the case of the application of means of mass destruction.*

On November 9, 1994, the Parliament of the Republic of Moldova adopted the Law "On Civil Protection", which establishes the fundamental principles of organizing civil protection in the republic, its tasks, the legal framework of the activity in this field of public authorities, enterprises, institutions and organizations regardless of the type of ownership and organizational-legal form.

In October 2001, the European Commission established the EU Civil Protection Mechanism. The Mechanism aims to strengthen cooperation between the EU countries and 10 participating states on civil protection to improve prevention, preparedness, and response to disasters. When an emergency hits, any country can request assistance via the EU Civil Protection Mechanism. The Commission plays a key role in coordinating the disaster response worldwide, contributing to at least 75% of the transport and/or operational costs of deployments.

Keywords: *civil protection, peacetime and wartime, population and property protection, natural and ecological calamities, accidents and catastrophes, epiphytobia, epizoots, epidemics, fires, means of mass destruction.*

Protecția civilă este ansamblul măsurilor luate pentru protejarea populației de către instituțiile centrale sau locale ale statului. În sens curent, în special în Uniunea Europeană, protecția ci-

vilă se referă la măsuri de prevenire sau de protejare (alocarea de resurse, organizarea evacuării etc.) luate pe timp de pace sau de război în situații de urgență, create de dezastre naturale sau accidente care afectează un mare număr de persoane (de exemplu, un accident la o centrală nucleară sau căderea unui dig de protecție).

Psihologic este important ca oamenii să simtă că au un anumit control al propriului destin, iar pregătirea pentru incertitudinile situațiilor de urgență, dată de exercițiile de protecție civilă, poate ajuta la realizarea acestui lucru. Protejarea populației în protecția civilă este suficient justificată de considerente umanitare într-o țară care îi protejează cetățenii. În plus, investiții relativ mici în pregătire, pot accelera recuperarea cu luni sau ani, prevenind astfel decese cauzate de foame, frig sau boli.

Populația unei țări este considerată mai valoroasă decât toate terenurile, fabricile și alte bunuri pe care le posedă, deoarece oamenii sunt cei care reconstruiesc o țară după distrugerea ei. Prin urmare, protecția civilă este importantă și pentru că asigură forța de muncă necesară în timp pentru înlăturarea urmărilor unui dezastru.

Responsabilitatea cetățenilor este să se informeze cu privire la riscurile din zona unde locuiesc, să cunoască acțiunile pe care trebuie să le ia după imediată producere a unui dezastru, atunci când autoritățile responsabile pot fi suprasolicitate de cereri urgente de ajutor, și să cunoască măsurile de prim ajutor. [5]

La 9 noiembrie 1994, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea „Cu privire la Protecția Civilă”, care stabilește principiile fundamentale de organizare a protecției civile în republică, sarcinile ei, cadrul juridic al activității în acest domeniu a autorităților publice, întreprinderilor, instituțiilor și organizațiilor, indiferent de tipul de proprietate și forma organizatorico-juridică.

Orice țară din lume, dar și Organizația Națiunilor Unite și agențiile sale, precum și alte organizații internaționale, poate solicita asistență prin intermediul mecanismului de protecție civilă al Uniunii Europene (UE), atunci când o situație de urgență depășește capacitățile sale de răspuns pe cont propriu în caz de situații de urgență. Țările afectate de dezastre de mare amploare sunt adesea copleșite și capacitatea lor de răspuns este limitată. Prin urmare, este de importanță vitală să se dispună de un răspuns coordonat la nivelul UE pentru:

- a asigura furnizarea ajutorului acolo unde este necesar,
- a evita duplicarea eforturilor de ajutor umanitar.

Protecția civilă cuprinde atât măsuri preventive menite să reducă impactul situațiilor de urgență sau al dezastrelor viitoare, cât și ajutorul acordat populațiilor afectate în urma unui dezastru natural sau provocat de om.

În funcție de natura dezastrului, acest ajutor poate lua diferite forme, cum ar fi:

- operațiuni de căutare și salvare,
- stingerea incendiilor forestiere și urbane,
- desfășurarea de personal medical,
- echipamente medicale și medicamente,
- purificarea apei,
- adăposturi temporare de urgență,
- repatrierea în condiții de siguranță a cetățenilor UE.

Mecanismul de protecție civilă al Uniunii coordonează la nivelul UE răspunsul la dezastrele naturale și la cele provocate de om. Obiectivele sale sunt:

- să promoveze cooperarea între autoritățile naționale de protecție civilă,
- să sporească gradul de sensibilizare și pregătire a populației în ceea ce privește dezastrele,
- să permită acordarea unei asistențe coordonate, eficace și rapide populațiilor afectate. [6]

Acțiunile UE în domeniul protecției civile fac obiectul articolului 196 din Tratatul privind funcționarea Uniunii Europene (TFUE) și vizează:

- să susțină și să completeze acțiunile statelor membre ale UE la nivel național, regional și local care au ca scop prevenirea riscurilor, pregătirea factorilor implicați în protecția civilă și intervenția în caz de catastrofe naturale și provocate de om;

- să promoveze o cooperare rapidă și eficientă între serviciile naționale de protecție civilă; și să promoveze consecvența acțiunilor întreprinse la nivel internațional în materie de protecție civilă.

Protecția civilă la nivelul UE este reglementată de legislația secundară, Decizia nr. 1313/2013/UE, care formează mecanismul de protecție civilă al Uniunii (UCPM). Temeiul juridic a fost modificat recent de două ori pentru a consolida capacitatea colectivă a UE de a preveni, de a se pregăti și de a răspunde la dezastre și, în ultima vreme, de a răspunde mai rapid și mai eficient la viitoarele crize cu implicații transfrontaliere, cum ar fi criza COVID-19 [Decizia (UE) 2019/420 și Regulamentul (UE) 2021/836]. Politica emblematică a recente revizuirii a UCPM este instituirea rescEU. RescEU este o rezervă de capacități de răspuns europene suplimentare care pot fi utilizate ca asistență atunci când statele membre sunt afectate de un dezastru.

Deși cooperarea UE în domeniul protecției civile se încadrează în politicile și acțiunile interne ale UE, aceasta are o componentă externă foarte importantă: UCPM poate fi activată și în cazul unor dezastre care afectează țări din afara UE.

În afară de statele membre, UCPM este deschisă participării țărilor din afara UE: țările din Asociația Europeană a Liberului Schimb care sunt membre ale Spațiului Economic European, țările în curs de aderare, țările candidate și potențial candidate și alte țări europene. Până în prezent, UCPM are șase state participante: Islanda, Muntenegru, Macedonia de Nord, Norvegia, Serbia și Turcia.

Potrivit articolului 222 din TFUE (clauza de solidaritate), în cazul în care un stat membru al UE face obiectul unui atac terorist ori al unei catastrofe naturale sau provocate de om, iar autoritățile țării respective solicită ajutor, UE trebuie să îi ofere asistență, mobilizând toate instrumentele de care dispune. Coordonarea trebuie să fie asigurată în cadrul Consiliului Uniunii Europene.

Salvatorii și pompierii din Republica Moldova au aderat la cea mai puternică rețea internațională de cooperare în domeniul prevenirii, pregătirii și răspunsului la dezastre și gestionarea crizelor. Acordul de aderare la Mecanismul de protecție civilă al UE a fost semnat astăzi, 29 septembrie 2023, la Chișinău, de către ministrul afacerilor interne, Adrian Efros și Comisarul european pentru gestionarea crizelor, Janez Lenarčič. Acum Republica Moldova a primit undă verde din partea Consiliului pentru aderarea la mecanismul de protecție civilă al UE.

Mecanismul de protecție civilă la nivelul UE va reduce timpul de reacție în cazul situațiilor de urgență și excepționale, va micșora pagube materiale și va crea condiții mai sigure pentru dezvoltarea economică a țării.

În cazul în care o situație de urgență va depăși capacitățile de răspuns ale unei țări din Europa pompierii și salvatorii moldoveni vor putea oferi suport prin intermediul Mecanismului, alături de colegii lor europeni.

De asemenea, Republica Moldova va beneficia de cofinanțarea Uniunii Europene a costurilor pentru transport și a celor operaționale. Odată cu aderarea oficială la Mecanism, țara noastră va putea să ofere asistență și solidaritate altor țări aflate în dificultate, asigurând un răspuns european rapid și bine coordonat. [7]

Într-un alt sens, conceptul de apărare civilă descrie măsuri de prevenire și activități de apărare a populației civile împotriva atacurilor militare sau teroriste.

Protecția civilă este protecția persoanelor, a mediului și a bunurilor împotriva tuturor tipurilor de catastrofe naturale și provocate de om. Pe lângă mobilizarea de forțe și de echipamente ca reacție în caz de urgență, protecția civilă implică și planificarea și pregătirea pentru astfel de evenimente. Aceasta include desfășurarea de evaluări ale riscurilor și stabilirea de comun acord a unor planuri și proceduri de protecție și de salvare. [4, p. 7]

Misiunile principale ale protecției civile impun:

- protecția populației și a bunurilor materiale în condițiile situațiilor excepționale;
- executarea lucrărilor de salvare și a altor lucrări de neamânat în condițiile situațiilor excepționale și la lichidarea consecințelor acestora;
- organizarea pregătirii prealabile și multilaterale a populației, a obiectivelor economiei naționale, forțelor Protecției Civile pentru desfășurarea acțiunilor în cazul apariției pericolului situațiilor excepționale și în condițiile lor.

Pentru îndeplinirea misiunilor sus-numite, Protecția Civilă organizează și efectuează următoarele măsuri:

- organizarea forțelor necesare, capabile să asigure protecția populației și a bunurilor materiale în condițiile situațiilor excepționale, înzestrarea lor tehnico-materială și pregătirea specială, menținerea acestora în stare permanentă de pregătire pentru acțiuni în condițiile situațiilor excepționale;
- crearea și menținerea în stare permanentă de pregătire a sistemelor de comandă, înștiințare și comunicații, organizarea controlului și supravegherii situației radioactive, chimice, bacteriologice și antiincendiară pe teritoriul republicii;
- acumularea fondului necesar de edificii de protecției a populației, menținerea în stare permanentă de pregătire pentru adăpostirea persoanelor supuse pericolului;
- acumularea și păstrarea în siguranță a mijloacelor de protecție, produselor alimentare și medicamentelor, mijloacelor tehnico-materiale, financiare și de altă natură, surselor autonome de aprovizionare cu energie electrică și cu apă, prevăzute pentru situații excepționale;
- protejarea surselor de apă și a sistemelor de aprovizionare cu apă, produselor alimentare și materiei prime alimentare, furajelor, animalelor domestice și plantelor de contaminare radioactivă, chimică și bacteriologică, iar a mediului înconjurător de poluare cu aceste substanțe;
- pregătirea din timp a evacuării, iar în caz de apariție a pericolului nemijlocit, evacuarea populației și bunurilor materiale din zonele periculoase;
- înștiințarea organelor de conducere și a populației republicii despre pericolul sau apariția situațiilor excepționale, aducerea în stare de pregătire completă a forțelor și mijloacelor protecției civile și conducerea acțiunilor acestora în executarea lucrărilor de salvare și a altor lucrări urgente;
- acordarea ajutorului multilateral sinistralilor;
- antrenarea unităților economice în acțiunile de prevenire și lichidare a urmărilor situațiilor excepționale;
- efectuarea controlului asupra executării măsurilor de profilaxie, menite să preîntâmpine sau să diminueze probabilitatea apariției situațiilor excepționale și să reducă proporțiile acestora, să sporească securitatea și stabilitatea funcționării tuturor ramurilor și obiectivelor economiei naționale;
- asigurarea securității antiincendiară a obiectivelor economiei naționale a populației și stingerea incendiilor;
- organizarea și efectuarea instruirii lucrătorilor unităților economice și cetățenilor privitor procedeele de apărare și acțiunile în condițiile situațiilor excepționale. [1]

Protecția Civilă în Republica Moldova se organizează conform principiului teritorial de producție în corespundere cu organizarea administrativ-teritorială a republicii, care, la rândul său, cuprinde toate ramurile economiei naționale. Organizarea Protecției Civile poartă un caracter obligatoriu. Principiul teritorialității impune organizarea Protecției civile în toate localitățile republicii (municipii, orașe, sectoare, raioane, sate), în corespundere cu legislația privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova.

Principiul legalității stă la baza unui stat democratic și de drept. În linii mari, principiul legalității declară supremația legii în toate sectoarele vieții obștești, inclusiv și sub aspectul măsurilor de protecție civilă, strict respectate de către toți cetățenii.

Principiul egalității, potrivit căruia tuturor oamenilor, statelor sau națiunilor li se recunosc aceleași drepturi și li se impun aceleași îndatoriri. „Fiecare individ are dreptul la viață, la libertate și la siguranță personală” – stipulează art. 3 din Declarația universală a drepturilor omului.

Principiul responsabilității impune obligația de a efectua un lucru, de a răspunde, de a da socoteală de ceva. Responsabilitatea presupune asumarea răspunderii față de anumite acțiuni întreprinse.

Principiul operativității, potrivit căruia organele Protecției Civile trebuie să activeze prompt și în mod urgent, astfel încât să asigure depistarea și salvarea sinistralilor, acordarea ajutorului

medical, diminuarea consecințelor situațiilor excepționale, precum și prevenirea declanșării dezastrelor atât de proveniență naturală, cât și tehnogenă, de a mobiliza autoritățile în cauză la prevenirea, diminuarea și lichidarea consecințelor situațiilor excepționale.

Principiul planificării activităților protecției civile presupune organizarea, prin planificare, a activităților Protecției Civile și anume prevenirea și lichidarea consecințelor situațiilor de dezastru. [3, p. 4]

Protecția și alerta cetățenilor în cazul acordării primului ajutor în situații excepționale de calamități, avarii, catastrofe și terorism:

Cutremurul de pământ reprezintă vibrații subterane care provoacă oscilații a suprafeței pământului, care conduc la deformarea scoarței terestre și deteriorarea sau distrugerea construcțiilor:

- dacă aveți posibilitate, ieșiți din clădire, dacă este imposibil să ieșiți afară, ascundeți-vă într-un loc sigur (în tocurile ușilor, în unghiurile pereților principali, sub pat, masă, scaun), feriți-vă de căderea tencuielii, armaturii, dulapurilor, polițelor;
- stați cât mai departe de ferestre, oglinzi, abajururi;
- nu ieșiți pe terasă sau balcon;
- imediat ce vor înceta zguduirile, părăsiți clădirea;
- nu vă folosiți de ascensor;
- aflându-vă în stradă, treceți la mijlocul ei, pe piață, cât mai departe de clădiri și edificii, copaci, stâlpi cu linii de tensiune înaltă;
- dacă ați nimerit sub dărâmături, acoperiți gura cu o batistă sau haină, pentru a nu înghiți praf, bateți într-o conductă sau perete, fluierați, strigați ca salvatorii să vă poată găsi.

Surpările de teren reprezintă mișcarea solului, a pietrelor și altor roci în rezultatul ploilor abundente, mișcării apelor subterane, slăbirii pantelor datorită eroziunilor și activităților gospodărești iraționale:

- fiți mereu de gardă, cunoscând focarele și direcțiile posibile de alunecare a terenului, anunțați despre acest fenomen vecinii;
- deconectați curentul electric, apa, gazul, stingeți focul, ieșiți din clădire și ajutați copiii, bolnavii și bătrânii să părăsească clădirea;
- în caz de necesitate, chemați asistența medicală de urgență, poliția sau pompierii;
- întreprindeți toate măsurile pentru a asigura securitatea oamenilor și a salva valorile materiale, plantați arbori pentru a evita eroziunile terenului în viitor.

Inundațiile sunt dezastre naturale, ce apar în urma unor ploi torențiale sau urmare a creșterii nivelului de ape în locurile de acumulare prin distrugerea barajelor și formarea unei viituri periculoase, care aduce cu sine nămol, pietre, crengi, noroi:

- pregătiți din timp saci cu nisip ca să-i puneți în calea apelor;
- transferați la etajele de sus sau în poduri bunurile materiale;
- deconectați apa, gazul, electricitatea, stați departe de cablurile electrice;
- luați cu sine lucruri de prima necesitate și plecați la punctul de adunare;
- dacă vă aflați în stradă, deplasați-vă pe un loc mai ridicat;
- feriți-vă de apele curgătoare, alegeți apele stătătoare, verificând adâncimea apei și duritatea solului cu un baston;
- evitați locurile unde pot apărea alunecări și surpări de teren.

Incendiile pot fi provocate de fenomene naturale (descărcări electrice) și de oameni accidental (scurtcircuit, supraîncălzirea echipamentelor electrice, comportament iresponsabil cu focul, aruncarea materialelor ușor inflamabile) ori intenționat (deliberat în urma arderii deșeurilor, vegetației uscate):

- închideți toate robinetele de aprovizionare cu gaz și combustibil, porniți iluminarea pentru a îmbunătăți vizibilitatea;
- dacă incendiul este mic, încercați să-l stingeți de sine stătător, dacă incendiul este mare, părăsiți clădirea, deplasându-vă în direcțiile care nu sunt cuprinse de foc și fum;

- protejați-vă de fum dens și jar, îmbrăcând un palton și folosind încălțăminte cu talpă groasă, iar nasul și gura acoperiți-le cu o stofă umezită;
- feriți-vă de temperatură înaltă, fum și gaze, de prăbușirea edificiilor, de exploziile utilajului tehnologic și aparatelor, de căderea copacilor;
- nu intrați în zona cu fum, fără necesitatea de a salva pe cineva, dacă vizibilitatea e mai mică de 10 m;
- la salvarea victimelor, înainte de a intra în încăperea incendiată, acoperiți-vă capul cu un palton sau trenți, umezite în prealabil;
- deschideți atent ușa încăperii cu fum, pentru a evita izbucnirea flăcărilor din cauza fluxului de aer;
- în încăperea cu fum, dar fără flăcări, târâți-vă;
- pentru a vă proteja de monoxidul de carbon, respirați printr-o bucată de țesătură umedă.

Uragan – vânt puternic, averse, furtună, fulgere, descărcări electrice și, posibil, grindină:

- pregătiți toate adăposturile (încăperile subsolului);
- închideți ușile, ferestrele, sistemele de ventilație, ușile de la podurile caselor;
- luați de pe acoperișuri, balcoane obiectele care pot fi luate de vânt;
- deconectați electricitatea, gazul, nu vă atingeți de robinete, calorifere și alte obiecte metalice, care conduc curentul electric;
- dacă uraganul v-a prins în stradă, evitați copacii, gardurile, cablurile electrice, nu țineți în mână umbrela, telefonul sau alte obiecte metalice, adăpostiți-vă în încăperea din apropiere;
- feriți-vă de fulger, nu vă adăpostiți sub copaci (în pădure alegeți să vă adăpostiți sub ramurile groase ale copacilor scunzi și nicidecum a celor înalți), nu vă apropiați de liniile de tensiune electrică;
- dacă vă aflați în câmp, nu stați în picioare, tupilați-vă sau culcați-vă cu fața la pământ, protejându-vă capul cu mâinile.

Contaminarea radioactivă apare în urma iradierii organismului cu substanțe radioactive, drept urmare a unei catastrofe nucleare:

- îmbrăcați măștile antigaz (masca din vată și tifon) și plecați în edificiul de protecție;
- dacă adăpostul este departe și nu aveți mască antigaz, rămâneți acasă și conectați radioul, pentru a recepționa comunicatele organelor Protecției Civile;
- închideți ferestrele, acoperiți ușile cu pături sau țesături dense, încleiați crăpăturile din ramele ferestrelor;
- apa și produsele alimentare trebuie folosite doar în conformitate cu recomandările autorităților din domeniul sănătății;
- la indicația instituțiilor curative, întrebuințați pastile de iodură de potasiu;
- la indicația organelor Protecției Civile, pregătiți-vă pentru o posibilă evacuare;
- ieșind din casă, deconectați aparatele electrice; luați cu sine documentele, banii, lucrurile necesare; îmbrăcați masca antigaz sau masca umezită din vată și tifon, un palton sau un trenți, cizme de cauciuc;
- la sosirea în raionul nepericulos, treceți controlul radioactiv și prelucrarea sanitară.

Accidentele tehnogene sunt evenimentele imprevizibile la obiective industriale, însoțite de incendii, explozii, emisii de substanțe, precipitații colorate, miros înțepător:

- păstrați-vă cumpătul, ajutați-i pe cei care au nevoie de ajutor;
- faceți tot posibilul pentru a diminua urmările avariei;
- deconectați sursele energetice, agregatele, aparatele;
- blocați comunicațiile cu gaze, apă, în conformitate cu regulile tehnicii securității;
- acționați în conformitate cu indicațiile conducerii;
- părăsiți locul accidentului, dacă aveți posibilitate, dacă nu, atunci ermetizați încăperea, astupând găurile cu bandă adezivă, pături;
- protejați-vă căile respiratorii, folosind măști de protecție, tifon, batiste umezite, ochelari de protecție;

- purtați haine sintetice, mănuși, cizme de cauciuc;
- solicitați ajutor medical după necesitate.

Terorismul este o metodă prin care o grupare criminală tinde să-și realizeze scopul prin aplicarea violenței, pentru a forța frica, utilizând incendierea clădirilor rezidențiale administrative, magazinelor, gărilor, școlilor, luarea de ostatici, deturnarea aeronavelor:

- în prezența teroriștilor, nu vă exprimați nemulțumirea, nu strigați, nu faceți mișcări bruște;
- în caz de amenințare cu aplicarea armei, culcați-vă pe burtă, protejându-vă capul cu mâinile;
- în caz că ați fost vătămat, mișcați-vă mai puțin, pentru a reduce pierderea de sânge;
- dacă ați primit indicații de evacuare, respectați instrucțiunile autorităților competente.

Accidentele rutiere necesită acțiuni operative la fața locului, prioritară rămânând acordarea asistenței medicale de urgență:

- acordați mai întâi ajutor persoanelor inconștiente sau în stare de șoc traumatic, celor care se sufocă;
- în fiecare caz concret, salvatorii, fără a încerca să miște victima, trebuie să evalueze rapid starea de conștiență, prezența pulsului și respirației;
- dacă victima este inconștientă, nu respiră și n-are puls, faceți respirație artificială și masaj cardiac extern: două respirații gură în gură (comprimând fosele nazale, ca să pătrundă aerul în plămânii victimei) în alternanță cu 30 de compresii toracale în regiunea inimii, pe partea inferioară a sternului cu podul palmei, ținând mâinile intercalate cruciș;
- dacă victima este inconștientă, nu respiră, dar are puls, faceți-i doar respirație artificială până la sosirea ambulanței;
- dacă victima este conștientă, respiră și are puls, înștiințați-vă de suferințele ce le invocă, așezați-o într-o poziție sigură, culcată pe o parte, supravegheați-o până la sosirea ambulanței.

Asistența medicală urgentă în situații excepționale, de regulă, se divizează în două etape: prespitalicească și spitalicească. Totodată, trebuie să se țină cont de faptul că divizarea asistenței medicale este o măsură impusă de situație și de numărul sinistraților și, de aceea, trebuie întreprinse toate măsurile posibile pentru a limita la maximum durata perioadei de la acordarea asistenței medicale în focar până la evacuarea persoanei lezate în instituția curativă în care i se va acorda în volum deplin întregul complex de măsuri curativo-profilactice. [2]

Prima etapă (prespitalicească) reprezintă asistența medicală urgentă acordată la fața locului.

În focarul cauzat de situația excepțională primul ajutor sinistraților se acordă în formă de autoajutor sau ajutor reciproc, precum și de către efectivul echipelor de salvare, echipelor sanitare.

La necesitate, se întreprind măsuri speciale de protejare (îmbrăcarea măștii, mănușilor, introducerea antidoturilor etc.). Concomitent, se organizează evacuarea sinistraților în afara zonei focarului și concentrarea acestora în locuri maximal protejate de pericol și accesibile pentru transportul sanitar.

Asistența medicală de urgență se acordă de către echipele serviciului AMU, echipele de asistență premedicală și medicală și din instituțiile medicale care și-au păstrat activitatea, după caz, echipele de asistență medicală calificată și specializată, care efectuează triajul medical, înregistrarea primară, acordarea asistenței medicale, orientată, în primul rând, spre menținerea funcțiilor vitale ale organismului, și pregătirea sinistraților pentru evacuare.

În cazul unor situații excepționale, cu un număr considerabil de sinistrați, în apropierea nemijlocită de focar pot fi desfășurate detașamente medicale, care vor acorda asistență medicală de urgență cu elemente de ajutor medical calificat sau, după caz, vor fi folosite pentru acordarea asistenței medicale și concentrarea în ele a sinistraților cu leziuni ușoare, care nu necesită evacuare urgentă.

Evacuarea din focarele situației excepționale și din punctele de concentrare a sinistraților se efectuează în instituțiile medico-sanitare de tip staționar din apropiere atât cu transportul sanitar, cât și cu transportul de altă destinație (automobile, microbuze, autobuze, autocamioane etc.). Transportul sanitar se folosește, în primul rând, pentru evacuarea persoanelor cu leziuni grave. În

funcție de situație, evacuarea poate fi efectuată într-o singură instituție medico-sanitară sau concomitent în câteva instituții.

Etapa a doua (spitalicească) reprezintă asistența medicală acordată în instituțiile medico-sanitare (raionale, municipale și republicane) de tip staționar din apropierea zonei situației excepționale. Aceste instituții efectuează primirea sinistraților, triajul medical, acordarea asistenței medicale calificate, spitalizarea, stabilizarea, pregătirea și evacuarea sinistraților care necesită tratament în instituțiile medico-sanitare specializate. În caz de necesitate, instituțiile medico-sanitare antrenate în acordarea asistenței medicale în situații excepționale se fortifică cu echipe de asistență medicală specializată.

Bibliografie:

1. Legea Republicii Moldova „Cu privire la protecția civilă”, nr. 271 din 09.11.1994 în Monitorul Oficial nr.20 din 29.12.1994
2. Ordinul ministrului Sănătății al Republicii Moldova nr. 317 din 02.08.2007 „Cu privire la reorganizarea Serviciului Asistență Medicală Urgentă în situații excepționale al Ministerului Sănătății în Serviciul Republican Medicina Calamităților”
3. V. Dumitraș, I. Dediu, N. Cîrstea, D. Grigorean, D. Cebotar „Managementul sanitar al dezastrelor”, Compendiu. Chișinău: Ed. CEP „Medicina”, 2010, ISBN 978-9975-4106-5-6
4. Безопасность жизнедеятельности: учебник для студ. учреждений сред. проф. образования / [Э.А. Арустамов, Н.В. Косолапова, Н.А. Прокопенко, Г.В. Гуськов]. – 14-е изд., Москва: Издательский центр «Академия», 2015, I S B N 978-5-4468-2302-4
5. https://ro.wikipedia.org/wiki/Protec%C8%9Bie_civil%C4%83, accesat 28.09.24
6. <https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/civil-protection/eu>, accesat 29.09.24
7. <https://euneighbourseast.eu/ro/news/latest-news/>, accesat 30.09.24

AMPRENTA DEPORTĂRILOR SĂPATĂ ÎN INIMI

Andriana CARAPCEVSCHI, prof., gr. did. I,
Liceul Teoretic „D. Cantemir”, mun. Bălți

Abstract: According to A. Maslow's concept in the pyramid of human needs, the role of the family is a primary one or the family represents the need to belong to a social group, being also the space for the development of the Ego of each personality.

The chosen scientific route will lead us to the idea that the family is the place where everyone learns the seven years at home and where the path of education for values starts: truth, good, beauty, justice, freedom, sacred, etc., or the deportations had the role of transforming values into non-values.

Overall, we could say that the purpose proposed for the investigation is to demonstrate that the family for the deportees was a source of life support, a reason to fight for existence and, regardless of the bad weather that knocked at the door of their lives, thanks to families have gained endurance and kept their dignity in the frozen Siberian expanses.

We would recommend Romanian book readers to look at the works dedicated to the family and learn how to appreciate their family at its true value, how to spend more time in the bosom of the family so that the faces of their loved ones remain in their hearts.

We hope that the product we created will make readers understand that they must make wings out of words so that they reach the heart of loved ones even if they are far away, to rock the boat of their heart slowly on the gentle waves of warmth the family home and to find the place where happiness has made its nest, namely HOME.

Keywords: Family, deportation, Siberia, cold, death.

INTRODUCERE

Eu cred că mai există fericire
Și-o unică avere-ntre averi,
Familia e crezul de iubire
Și singura dovadă să mai speri.

A simți de fiecare dată Duminica Mare în suflet înseamnă să știi să simți prezența familiei tale, iar căldura ei nepuizabilă s-o transmiți întreagă oamenilor din jur. Deși fiecare își duce pe spinarea vieții crucea destinului, e mai ușor atunci când cineva te susține și îți oferă umărul, când știi că ești un microcosmos dintr-un macrocosmos. În momentele în care izvoarele familiei se unesc, în inima noastră răsare curcubeul fericirii or, acesta apare numai atunci când reușim să risipim norii greutăților cu suflarea întregii familii.

Dăruind un semn de atenție unui membru al familiei, un zâmbet sau un sfat e ca și cum ne-am săpa grădina și am planta flori rare, aromate și senzuale care ne vor bucura în permanență. Dacă uneori nu ne putem ajuta familia suntem ca o candelă în care s-a terminat uleiul și care ar vrea să ardă cu intensitate, dar nu poate, ci doar fumegă în neputința ei de a se reaprinde.

Actualmente lipim și dezlipim etichete pe oameni, dar cred că eticheta familiei unite trebuie să devină o marcă a OMENIRII. Dacă omul ar putea, ar aduce peste lume o primăvară a renașterii sufletelor și ar semăna doar florile fericirii, bunătații și mărinimiei, transformând Pământul într-un rai unde am simți zi de zi căldura focului din vatra casei părintești.

1. Ghemul familiei

Eu cred că mai există frumusețe,
Stă-n ochii celor care ne iubesc,
Familia e crezul de blândețe

Și-un dor care-a rămas nepământesc.

Pentru Anița din romanul „Douăzeci de ani de Siberia” după Anița Nandriș Cudla familia era universul din care își alimenta sufletul și trupul.

„Eu m-am născut în anu 1904, în satul Mahala, județul Cernăuți. Am fost șapte frați, șase băieți și eu, o fată. Părinții au fost țărani, adică gospodari, cum era timpul pe atunci. Aveau pământul lor, țineau vite, cai, oi, porci.”

Atât ea cât și frații ei își prețuiau mama ca pe o lumină în întuneric, căci ea era centrul universului lor familial. Cam prin anul 1930 când li s-a îmbolnăvit mama foarte grav de o boală de gât, unul din frații săi, fiind medic la Cernăuți, și-a luat instrumentele medicale și împreună cu un coleg, tot medic, a venit să-și vadă mama și, văzând că e rău cu ea, i-a făcut operație acasă, pe patul în care zăcea, astfel, reușind să-i continue șirul vieții prin darul ce-l purta în mâinile sale de doctor.

Când venea sărbătoarea Crăciunului, Paștelui sau Duminica Mare, de multe ori și în alte zile, se adunau toți frații împreună cu soțiile lor și stăteau la masă, sfătuiau, petreceau cu atâta bucurie și voie bună cum nu se mai poate.

„Li poftiam la masă, dar cu șiağă și cu voie bună le spuniam dinainte, că eu nu știu să fac mâncări ca la târg. Ei mâncau cu mare poftă și plini de voie bună, spuniau că ei mănâncă totdeauna mâncări de târg, dar sînt doriți de aiestia mîncări cu care au crescut de copii. Eram foarte mulțămîți și ne bucuram cînd ne întîlniam toți grămăjoară și în mijlocu nostru scumpa noastră mamă, care să uita cu ochii atît de galiș și plini de voie bună la frățiorii mei și la scumpii ei copii, care aveau atit de multă grije de ea și căutau tot timpu să o mîngîie cu cuvinte frumoase, căutau cît mai mult să facă șiağă, voie bună, ca să uite ca de necazul vieții. Ea să simția fericită și mulțămîtă cînd își vedea toții copiii la locu lor.”

Iar ochii tatălui jucau în lacrimi, căci izvorul lăuntric îi dădea peste margini. Unicul necaz al vieții ce domina asupra familiei era faptul că mama era imobilizată la pat. Noroc că Anița avea un bărbat cuminte, blând, cu o inimă de pâine și își respecta soacra, scoțând-o pe brațe afară să vadă lumina soarelui sfânt.

Mare durere e o mamă bolnavă... Și deși copiii îi erau mari, și deși casa îi era bine așezată iar cu frații se înțelegea de minune, marea scârbă a Aniței rămânea faptul că mama nu putea atinge pământul cu talpa piciorului, căci a căzut la pat în urma bătăii ce o primise de la un moscal ce se retrăgea din fața armatei austriece și care intrase în gospodăria lor să le ia caii.

Ca niște părinți buni ce erau, părinții Aniței le-au dat copiilor și rădăcini, și aripi. Rădăcini ca să nu uite unde le era casa părintească, și aripi ca să nu uite unde e Cerul și să-i mulțumească Domnului pentru familia lor frumoasă.

În general, Anița era mulțumită Domnului pentru tot: și pentru gospodăria pe care a întemeiat-o, și pentru familia pe care o avea.

„Mă simțiam și eu foarte fericită, gospodăria mi-am fost întemeiat-o binișor, casa am gătit-o, grajdul cu studolă l-am făcut, căruța nouă, plug, grapă, tot rîndu gospodăriei de acuma

Familia Aniței în 1908, cu bunicul, Vasile Lascar, în ultimul rând. În centru, jos, Anița

Cei trei frați, Mitruță, Vasile și Toader. Siberia, 25 iunie 1946.

Mama Aniței, 1940

il aviam. Copiii creștiau bine, erau mărișori. Grajdul plin de vite: două vaci, buhai, mai o vițică, o iapă tânără. De acum era numai de-a dragul de trăit.”

Însă focul bucuriei n-a ars mult timp în vatra casei Aniței, căci prin 1940 la Paști avea să aibă ultima întâlnire cu toți frații și cunatele și scumpa lor mamă în mijlocul lor, or ștampila nenorocului avea să-și lase amprenta pe foaia destinului acestei familii. „A fost bucurie, șiagă, voie bună, așa ca totdeauna când ne întâlneam. Dar nu ne-am gândit nici unul că asta a fi ultima noastră întâlnire”. Fratele ei **Grigore** cu nevasta și un băiețel de doi ani au plecat în Anglia, căci nevasta lui era englezoaică, din Anglia; **Ionică**, fratele cel mai mare, cu nevasta s-a întors în Cernăuți unde aveau locuință și lucrau; fratele **Tudorel**, care încă nu era căsătorit, s-a întors tot la postul lui unde lucra, după Cernăuți, la Bănila pe Ceremuș; iar **ea** a rămas tristă ca totdeauna, căci așa era: când se întâlnea erau tare bucuroși, dar când bătea ceasul de despărțire i se tulburau apele sufletului. La o lună după Paști, ceasul vieții tatălui ei s-a oprit, căci dânsul pleacă în lumea celor drepti, iar de aici încolo, Anița va simți mereu cum îi suflă-n spate vântul durerii, nenorocirii și suferințelor mari. Frumoasa familie a părinților ei începe să se destrame, iar din ghemul ce-l forma mai rămaseră doar niște fire subțiri.

2. „Reaprinde-ți candela-n căscioare”

Eu cred că mai avem făgăduință
Și-un jurământ de-a pururea solemn,
Familia-i simbolul de credință
Și-acesta-i crezul nostru cel mai demn.

Și totuși...era război... Și a venit ziua când Anița a pășit pe drumul pribegiei, cu bărbatul ei, cu cei trei copii și cu mama bolnavă. A lăsat și casă, și masă și tot ce a agonisit din greu o viață întreagă muncind în sudoarea frunții. A fugit din calea războiului, jertfind gospodăria și dând prioritate familiei, copiilor și iubitei sale mame. A lăsat tot binele, casa, gospodăria plină de toate, pâine, vaci cu lapte, porci de tăiat și, în sfârșit, toate cele trebuincioase și a pornit spre nicăieri cu sufletul gol.

Însă bărbatul ei îi întoarce din drum, jelindu-și bogățiile, iar Anița, prin vijelia mare care a început, se simțea ca Ana lui Manole ce trecea prin ploi spumegate.

„Căci parcă Dumnezeu a trimis și înaintia mea, când am făcut pasul cel nenorocit și m-am întors înapoi, din drumul pe care am fost pornită, ploaie așa grozavă, cu trăsnete, ca un semn parcă să-mi spuie: de ce te-ai întors la necaz și nenorocire? Mergi pe drumul drept pe care ai fost pornită. Dar iacă, așa ca și nevasta lui Manolia, nu ni-am întors, ci am venit pe calia cea nenorocită, spre casă și avere, de care i-a părut rău bărbatului să se despartă.”

Dar n-a fost să fie. Pasărea fericirii și-a luat zborul din grădina Aniței, iar în locul ei pe la poartă în timpul nopții, trecea mașina neagră a miliției.

„Avia miliția o mașină niagră acoperită și închisă, fără ferești. Venia în timpul nopții, întră în casă și îl lua pe om, așa ca pe o pradă, fără să știe ceva, să fie amenințat cu ceva, să fi fost chemat la cercetări. Absolut pe neștiute îl lua pe om, îl punia în mașină și nu știa nimeni unde îl duce.”

Familiile care până mai ieri se întâlneau de le radia fața de bucurie, au ajuns să se pituleze de frică prin grădini, pe sub garduri, iar din căscioare candela nu-și mai răspândea lumina blândă, ci-și căsca gura prin geam întunericul. Anița era numai fiori.

Anița cu soțul
Chirică Cudla

Cei trei băieți ai Aniței,
de Paști 1940, un an
înaintea deportării

„Cu toate că nu aviam pe nime asia aproape din familie luat, totuși de câte ori mă puniam la mîncare, mă gîndiam la copilașii ceia, care i-am auzit răcnind în noaptea aceea. Oare unde să pun ei la masă, ce fac mamele lor, au cu ce îi hrăni? Așterniam sară patul, la fel gîndul îmi era la ei. Oare unde dorm ei, pe ce se culcă ei?... Așa mă duria inima, parcă aviam o presimțire, dară nu știam ce mă așteaptă.”

Vine un timp în viața fiecărui om în care se schimbă toate poveștile. Într-o noapte s-a schimbat și firul poveștii vieții familiei Aniței.

„Șediam cu lumina stinsă. Copiii au adormit, dar noi amîndoi și mama șediam și vorbiam prin întuneric. Cînd deodată a început cînele să latre. Ne uităm pe ferastră, de la poartă, a intrat o ciată niagră în ogradă. Cînd i-am văzut, parcă ni-a luat toată puteria și am zis unu către altu: de acuma e gata cu noi. Peste cîteva secunde au înconjurat casa... alții o bătut în ușe să le deschidem... au intrat vro patru bărbați străini îmbrăcați în negru... Au sculat copiii... au scos niște hîrtii... ni-a cetit pe toți. Mama, copiii, noi... După ce ni-a cetit, ni-a spus: de acuma îmbrăcați-vă, în 15 minute să fiți gata și plecați cu noi. Bagaj nu aveți voie nimic de luat.”

Același sentiment al fricii a trezit-o din frumosul vis pe care-l avea și pe Olguța din nuvela „Copii în cătușele Siberiei” după Spiridon Vangheli:

„Olguța tocmai visa că un fluture își cere voie să se așeze pe una din florile ei din fața casei, când aude niște bătăi strașnice în ușă. N-a apucat tata să deschidă, că au și fărâmat ușa. Au năvălit doi, cu puștile... Alți doi militari, cu baionetele scoase, stăteau în prag. Le-au dat de înțeles, să se îmbrace iute și să iasă afară”.

3. Trenule, unde ne duci?

Eu cred că mai există frumusețe,
Stă-n ochii celor care ne iubesc,
Familia e crezul de blîndețe
Și-un dor care-a rămas nepămîntesc.

Trenul... în el a urcat doar Anița și cei trei fii, or bărbatul ei a fost dus în altă parte, iar mama sa a fost lăsată să zacă în pat în neagra singurătate, până corbii îi vor scutura ultimele fărâme de zile din traista vieții. Lanțul familiei a început să se rupă.

Pe tatăl Olguței din „Copii în cătușele Siberiei” după Spiridon Vangheli l-au deportat împreună cu familia, deși acesta nu avea o mână de care ar fi avut mare ajutor în arhipelagurile Siberiei: „Tata a strâns din umeri. Cum nu avea mîna dreaptă de la încheietură, nu-i era ușor să se îmbrace. De obicei, îl ajuta Olguța...”. Sărmanul a ajuns să fie mîncat de viu de porci în Siberia, fără să-și mai poată îmbrățișa vreodată soția și copiii sau să-i privească în ochi.

Răcnetele despărțirii de familie le-a auzit atît Olguța cît și Anița, or „vua gara de răcnete, că au arestat o groază de oameni, de prin satele din jur....”, „Tată!”, „Mamă!” strigau copiii rătăciți, care cu o sandală, care cu cămașa spintecată...”

Vagonul morții

Mormîntul pe care Iacobaș nu l-a avut

În vagonul morții a simțit Iacobaș din „Copii în cătușele Siberiei” după Spiridon Vangheli cum noaptea i se făcea rece sub cap, căci sufletul își lua zborul din corpul mamei sale, pe genunchii căreia dormea, iar spre dimineață aceasta a devenit rece. Deși avea o inimă mică de copil, Iacobaș n-a lăsat cîinii să-și înfigă colții în carnea iubitei sale mamei ca să vadă dacă e moartă cu adevărat, ci și-a oferit piciorul „mai degrabă să muște piciorul său”. Și-a amintit Iacobaș de faptul că în noaptea deportărilor mama cocea pâine, dar n-a mai simțit gustul ei, căci un bolșevic a răsturnat tăvile cu aluat ale mamei și a turnat o căldare de apă peste focul din cuptor. Cine îi va mai coace pâine? Cine va avea

grijă de el? Nimeni! Numai aripa îngerului îl va acoperi când va muri și el, sărmanul, rămas singur fără familie, și numai piciorușul său încălțat în ciorapii de lână a mătușii Irina, căci alți papuci n-avea, va fi găsit într-o pădure ros de sălbăticiuni. Așa e viața fără mamă, fără familie ... când ești al nimănui.

Bine că Olguța avea mamă și, atunci când aceasta a fost atacată de urs în pădure, avea cine s-o caute: „*Mama Olguței, lelea Maria, alerga din casă în casă: - Săriți, s-a pierdut fata!*”!...

Nimeni nu poate măsura dragostea unui copil față de mama sa sau dragostea unei mame pentru copilul său, căci aceasta nu are unitate de măsură, ci poate fi simțită numai cu inima. Și nimeni nu-ți poate alina of-ul! decât mama, oricâte riduri pe frunte ar avea ori flori de nea în păr.

Deportarea familiei în Siberia îi va provoca Aniței răni mari asemeni unor găuri care vor fi umplute de lumina credinței în Dumnezeu și de marea iubire pentru cei trei fii. Acolo, în Siberiile de gheață, Anița va înțelege că viața e ca o sticlă ce se poate face cioburi în orice moment, iar iubirea ei de mama va lipi ciob cu ciob astfel încât să-și păstreze familia; va învăța să înfrunte lama tăioasă a crivățului siberian, numai ca firul ce leagă membrii familiei sale să rămână întreg. Cele spuse pot fi consimțite de scrisoarea trimisă redacției Humanitas în 1991 de către fratele Aniței, dr. Gheorghe Nandriș cu următorul conținut:

„*Stimate Domnule Liiceanu,....*

În această sălbăcie a Siberiei (n.n Anița) a luptat pentru supraviețuire 20 de ani. Această extraordinară mamă și-a ocrotit copiii cu prețul vieții dovedind o putere de sacrificiu și o rezistență morală de excepție. Renunță la propria hrană în favoarea copiilor, străbate zeci de kilometri prin tundră cu groaza în suflet, în căutarea unor fructe cu care să-și salveze copiii de scorbut, învață să conducă sania cu cîini și să facă din părul lor îmbrăcăminte pentru copii. Intră de două ori în comă și de două ori revine la viață, singurul tratament fiind iubirea nemărginită pentru copii și credința în Dumnezeu”.

Și mama Olguței a fost o luptătoare neînfricată, căci a mers singură prin frig până la închi-soare ca să-și ispășească vina pentru un pumn de spice furate pe care le-a copt și le-a dat fiicei Olguța să le mănânce. Ca și pentru Anița și pentru Olguța mama era marea sa durere, fiindcă aceasta se împuțina la trup văzând cu ochii, o apucau des amețelile, mai mult zăcea în pat decât mergea, iar biata Olguța o hrănea cu lingura, o învelea noaptea și-i puneă mîna pe frunte că alt doctor mama ei n-avea. Și, deși puterile-i slăbeau, Olguța se ținea din răspuțeri, când mama îi zicea că pleacă în ceea lume „- *Da eu?! Eu cu cine rămân, mamă? Cu pădurea?!!*” Puternică a fost Olguța și atunci când i-a pipăit picioarele mamei și erau reci, reci ca gheața; când și-a lipit obrazul de fața ei, iar ea și-a dat sufletul, când s-a ghemuit lângă mama sa moartă și răcnea din răspuțeri: „- *Ma-ma meaaa, maamăăă!*” și chiar atunci când „*a înțeles că a rămas singură-singurică în zăpezile Siberiei!*

„- *Ai murit flămândă, mamă, plîngea Olguța, și i-a pus lingura-n sicriu”.*

4. La trântă cu destinul

Eu cred că mai avem sinceritate

Și mai există-n noi devotament,

Familia e-un crez de libertate

Și-acesta-i cel mai bun medicament/

În trînta ei cu destinul Anița le-a învins pe toate, căci a prins puteri bînd din apa sfîntă a izvorului familiei. „*Aciastă dragoste și iubire de familie ni-a dat putere în toate greutățile și am putut rezista și ni-am salvat viața*”, scria Anița încheind firul poveștii destinului său bucovinean. Și Olguța, după moartea mamei, a fost mînată de dorul casei părintești și a revenit acasă în Moldova, unde mult mai tîrziu, a aflat despre destinul tragic al tatălui său, fără o mînă, care în

Siberia, departe de membrii familiei ce îl puteau ajuta, a devenit hrană pentru porcii flămânzi. În amintirea acestuia, la Bălți, va da de pomană o zi întreagă Olguța, căci din frumoasa ei familie din momentul în care visa fluturi, nu a mai rămas nimic, doar ea, o ființă trecută prin sita durerii și pierderii precoce a părinților.

Anița la maturitate

gheața din Siberia și ar răsări în locul lor un soare mare și cald.

Anița Nandriș Cudla a scris despre familia sa foarte mult, nu pentru că ea se deosebea prin ceva special de alte familii, ci pentru că era **familia sa**, acel rai de pe pământ care a ajutat-o să treacă prin tenebrele vieții, având ca lumină dragostea pentru mamă, tată, frați, copii și soț adunați împreună la CINA CEA DE TAINĂ.

Anița a murit în casa ei, în patul ei, vegheată de copii, cu sentimentul datoriei împlinite. Crezul vieții pe care l-a avut a făcut-o să depășească o multitudine de încercări grele, dureri inimaginabile, dat totuși a putut să-și țină copiii alături și în cătușele Siberiei. Cei trei băieți ai ei au avut noroc de o mama dârză, rezistentă și invincibilă, care a știut să facă pâine și din resturile de firimituri înghețate pe saci numai ca copiii ei să nu moară de foame.

Mama Olguței și-a sacrificat doi ani din viață pentru o mână de spice furate ca să-și hrănească fiica flămândă. Dacă toate mamele de pe pământ ar fi ca aceste două mame, atunci s-ar topi și

Bibliografie:

1. NANDRIȘ CUDLA Anița, *Douăzeci de ani în Siberia*, Humanitas, București, 1991
2. VANGHELI, Spiridon „Copii în cătușele Siberiei”, 2011
3. <https://www.descopera.ro/cultura/10777432-din-istoria-familiei-romanesti-in-cautarea-fericirii>
4. <https://educatieonline.md/details?7f3b975d40854fbb90be3507a4602b33>
5. http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/352/Cuznetov,%20Larisa._Pedagogia%20si%20psihologia%20familiei._Suport%20de%20curs.pdf?sequence=1&isAllowed=y

CZU [36:004](478)

DIGITALIZAREA SISTEMULUI DE ASISTENȚĂ SOCIALĂ. REFORMA RESTART

Tatiana GRIBINCEA, dr., conf. univ., Facultatea de Drept
și Științe Sociale, USPEE „Constantin Stere”,

Abstract: *At the end of 2023, the “Restart” social assistance system reform was launched, which provides for the streamlining of social policies promoted by the Ministry of Labor and Social Protection and implemented by the National Social Assistance Agency and territorial social assistance structures.*

The “Restart” social assistance system reform, which aims to ensure more equitable access of the vulnerable population to social benefits and services and to increase the quality of the services provided. To achieve these results, a series of complex actions are planned, which will be implemented over three years. The reform aims to ensure decent living conditions in all centers where vulnerable people are received, regardless of whether they are the elderly, children or people with disabilities, as well as to improve the legislative framework regulating the social assistance system. Many of the procedures have been simplified, the stages have been debureaucratized and the effective field control function of social inspectors has been strengthened.

The entire social assistance system will be digitized and registers with all beneficiaries and providers will be established so that data is available in real time. The information in the electronic do-

cumentation will be able to be compared operatively with the situation on the ground during controls: the number of beneficiaries, their origin, the conditions for which social assistance was granted, etc.

Keywords: social assistance, electronic documentation, system digitization, social services, electronic registers, process management.

Introducere

În contextul modernizării administrației publice și al necesității de a îmbunătăți eficiența serviciilor sociale, Republica Moldova implementează **Reforma RESTART**. Aceasta urmărește digitalizarea și restructurarea sistemului de asistență socială, asigurând accesul echitabil al populației vulnerabile la servicii de calitate.

Reforma sistemului de asistență socială „Restart”, este una dintre cele mai mari în sistem din ultimii ani. În acest sens, vor fi abordate mai multe probleme care s-au adunat pe parcursul anilor și care afectează accesibilitatea cetățenilor la servicii sociale de calitate. Totodată, este necesar să găsim un echilibru între calitate și cost, de aceea vom elabora o metodologie de stabilire a costurilor serviciilor sociale. La ora actuală, diferențele mari în costuri nu se justifică prin calitate.

Întreg sistemul de asistență socială va fi digitalizat și vor fi înființate registre cu toți beneficiarii și furnizorii, astfel încât datele să fie disponibile în timp real. Informațiile din documentația electronică vor putea fi confruntate în mod operativ cu situația din teren în timpul controalelor: numărul de beneficiari, proveniența lor, condițiile pentru care a fost acordată licența etc.

Provocările sistemului de asistență socială

Resurse insuficiente și gestionare inefficientă: Deși cheltuielile pentru protecția socială reprezintă aproximativ 39% din Bugetul Public Național, acestea au fost dedicate în principal compensațiilor pentru energie, fără să conducă la o îmbunătățire reală a serviciilor sociale [7]

Disparități teritoriale majore: Accesul la servicii sociale de bază este inegal distribuit, în special între unitățile administrativ-teritoriale, ceea ce afectează copiii, persoanele cu dizabilități și persoanele vârstnice.

Lipsa unui sistem informațional integrat: Fragmentarea bazelor de date și absența instrumentelor digitale îngreunează monitorizarea beneficiarilor și adoptarea deciziilor strategice.

Capacități administrative limitate: Autoritățile publice locale întâmpină dificultăți în planificarea serviciilor sociale, alinierea strategiilor locale la politicile naționale și utilizarea eficientă a resurselor.

Digitalizarea este o componentă importantă pentru care avem nevoie de suportul donatorilor, inclusiv pentru formarea competențelor digitale. Sprijinul partenerilor este necesar și în dezvoltarea programelor de instruire inițială și continuă a asistenților sociali, care, de asemenea, reprezintă un obiectiv strategic al reformei.

Este de menționat că pe fundalul crizelor pe care țara noastră le parcurge, în ultimii ani ponderea cheltuielilor pentru protecție socială a crescut în structura Bugetului Public Național de la aproximativ 36% în 2021 la aproximativ 39% în 2023, această creștere s-a datorat exclusiv compensațiilor pentru creșterea prețurilor la energie, asigurate din Fondul de Reducere a Vulnerabilității Energetice, care pe viitor vor fi eliminate [7].

În pofida faptului că asistența socială reprezintă un domeniu prioritar de intervenție al statului, sistemul de asistență socială traversează o perioadă de stagnare și lipsă de viziune. Dispunând de resurse limitate, guvernarea sistemului asistenței sociale trebuie îmbunătățită pentru a spori accesul populației la prestații și servicii sociale de calitate și repartizarea acestora corect și direcționat oamenilor vulnerabili [2].

Pe de altă parte, trebuie să menționăm că rata sărăciei absolute în Republica Moldova este în continuă creștere și a ajuns la nivel de 24,5%, din care doar 2,8% din populație beneficiază de ajutor social și doar 11,7% de ajutor pentru perioada rece a anului. Mai mult ca atât, se păstrează discrepanțele între unitățile administrativ-teritoriale.

Sistemul național de asistență socială se confruntă cu numeroase provocări ce afectează accesul cetățenilor la serviciile și ajutoarele sociale. Printre acestea, identificarea eficientă a per-

soanelor eligibile pentru beneficii sociale reprezintă o problemă fundamentală. Autoritățile locale, deși implicate în această misiune, se confruntă cu resurse limitate și capacitate redusă de a satisface nevoile comunității [6].

Suprapunerea atribuțiilor și confuzia în interpretarea cadrului legal reprezintă alte aspecte ce complică funcționarea sistemului de asistență socială. În contextul procesului de descentralizare, delimitarea clară a competențelor între diferitele niveluri de autoritate publică devine esențială pentru evitarea întârzierilor și a neînțelegerilor.

Pe lângă acestea, gestionarea limitată a resurselor financiare și lipsa unei strategii coerente în dezvoltarea resurselor umane din sectorul asistenței sociale agravează situația. Este evidentă necesitatea unei abordări integrate și orientate către soluții sustenabile pentru a asigura un acces adecvat al populației la serviciile sociale esențiale. Menționăm lipsa unui sistem integrat de management al informațiilor, care să faciliteze colectarea, stocarea și utilizarea eficientă a datelor relevante în domeniul asistenței sociale.

Astfel, elementele de bază ale reformei asistenței sociale „Restart” se pot sistematiza la următoarele acțiuni de bază:

1. Crearea unui sistem de asistență socială deconcentrat prin intermediul agențiilor teritoriale de asistență socială. În această nouă structură, responsabilitățile în domeniul asistenței sociale vor fi atribuite agențiilor teritoriale de asistență socială ATAS, formate din 9 unități, care vor formula politici în domeniu și vor monitoriza implementarea acestora, împreună cu direcțiile raionale/municipale, responsabile de punerea în aplicare a politicilor naționale în domeniul asistenței sociale și de dezvoltarea serviciilor sociale comunitare și specializate. Prin urmare, autoritățile publice locale de nivel II vor putea contracta servicii sociale de la ATAS și Agenția Națională de Asigurări Sociale, în timp ce autoritățile publice locale de nivel I vor continua să dezvolte servicii sociale primare și specializate;
2. Îmbunătățirea mecanismelor de finanțare a asistenței sociale și redefinirea rolului fondurilor sociale, optimizarea alocării resurselor financiare și redefinirea modului în care acestea sunt utilizate, pentru sprijinul comunităților vulnerabile;
3. Revizuirea clasificării serviciilor sociale pentru a asigura o structură mai coerentă și eficientă, adaptată nevoilor actuale ale beneficiarilor;
4. Reformatarea managementului calității serviciilor prestate și implementarea practicilor internaționale de management a proceselor pentru a asigura furnizarea unor servicii sociale de înaltă calitate, elaborarea și aprobarea standardelor de calitate a serviciilor sociale;
5. Majorarea claselor de salarizare și instaurarea unui cadru de management al performanței, măsuri ce vizează stimularea și evaluarea adecvată a angajaților în vederea îmbunătățirii serviciilor oferite;
6. Digitalizarea sistemului de asistență socială și implementarea tehnologiilor informatice și a soluțiilor digitale pentru optimizarea și eficientizarea proceselor din cadrul acestui sistem.

În esență, primele rezultate ale reformei menționate a fost decapitarea conducătorilor structurilor teritoriale de asistență socială, reorganizarea acestora a provocat crize de lucrători la nivelul autorităților publice locale și subfinanțarea acestora. Este de notat că peste 80% din foștii conducători ai structurilor teritoriale de asistență socială nu se regăsesc în acest sistem. Pe de altă parte, se observă încărcarea cu cheltuieli a autorităților publice locale, în special mun. Chișinău și UTA Găgăuzia fără acoperire financiară suficientă din contul bugetelor de stat. Problema de bază fiind efectul în lanț care provoacă această reformă va condiționa paralizarea întregului sistem de asistență socială și pierderea oamenilor calificați din domeniu.

Este paradoxal că abordări similare de reformare a structurilor desconcentrate în teritoriu au fost și în alte domenii: sănătatea publică, agricultura, învățământ etc., care, de asemenea, înregistrează eșecuri datorită faptului că interesele politice ale guvernării prevalează asupra intereselor și așteptărilor economice și sociale ale populației și a fiecărui cetățean în parte.

Impactul digitalizării asupra beneficiarilor

Pentru cetățeni: simplificarea accesului la ajutoare sociale și reducerea timpului de procesare a cererilor. Oferirea posibilității de a accesa informații și servicii prin intermediul platformelor digitale.

Pentru autorități: Optimizarea utilizării resurselor financiare și umane. Îmbunătățirea monitorizării și evaluării impactului serviciilor sociale.

Provocările implementării – Accesul la tehnologie:

În zonele rurale și defavorizate, infrastructura digitală este limitată, iar populația poate avea dificultăți în utilizarea platformelor online. Protecția datelor, este esențială asigurarea confidențialității informațiilor beneficiarilor în cadrul noilor sisteme digitale.

Rezistența la schimbare: Implementarea reformei necesită instruirea personalului și ajustarea proceselor existente.

Concluzii

Reforma RESTART marchează o schimbare profundă în modul în care Republica Moldova oferă sprijin social populației vulnerabile. Prin digitalizare, descentralizare și consolidarea serviciilor comunitare, această inițiativă are potențialul de a transforma sistemul de asistență socială într-un model de eficiență și echitate. Cu sprijinul partenerilor de dezvoltare și un angajament ferm din partea autorităților, RESTART poate deveni un exemplu de bune practici pentru regiune, modernizarea Sistemului Informațional Automatizat Asistență Socială, dezvoltarea unei platforme unice de acces la ajutoare sociale și compensații pentru cetățeni ajutor.gov.md, în baza bunelor practici înregistrate în implementarea platformei compensatii.gov.md; implementarea unui registru unic al beneficiarilor de asistență socială.

Bibliografie:

1. Afanasie, A. Asistența socială în contextul transformărilor din Republica Moldova. Chișinău: Editura Cu drag SRL, 2008. 440 p.
2. Armasu, C. Asistența socială. Studii și Aplicații. Iași: Polirom, 2008. 224 p.
3. Bulgaru, M. Asistența Socială: fundamente teoretice și practice. Chișinău: CEP USM, 2009. 495 p.
4. Bulgaru, M. Aspecte teoretice și practice ale asistenței sociale. Chișinău: CEP USM, 2003, 400 p.
5. Bulgaru, M. Metode și tehnici în asistența socială. Chișinău: USM, 2002. 432 p.
6. Bulgaru, M.; Dilion M. Asistența socială în perioada de tranziție: probleme și modalități de soluționare. Chișinău: CEP USM, 2000. 134 p.
7. <https://social.gov.md/wp-content/uploads/2023/05/Reforma-sistemului-de-asistenta-sociala>

CZU 14(44)

КОНЦЕПТ «ИДЕОЛОГИЯ» ФРАНЦУЗСКИХ МЛАДОПРОСВЕТИТЕЛЕЙ: ДВА ПУТИ ЭВОЛЮЦИИ

Валерий ПАРНОВЕЛЬ, др., конф., факультет права и социальных наук,
Бельцкий государственный университет им. Алеку Руссо

Abstract: The article argues that the concept of "ideology" has a bilinear, rather than mono-linear, evolution, as it seems today. In historical and historical-philosophical science, there are many examples of the use of this concept in a meaning that is inexplicable from the position of the currently established understanding of its evolution. The assumption of a second line of evolution of the concept of "ideology" resolves this problematic situation and, at the same time, adds new strokes to the history of the use of this concept.

Keywords: concept of "ideology", A. Destutt de Tracy, philosophical school of "ideologists", historical science, evolution of the term "ideology".

Концепт «идеология», продукт рубежа XVIII-XIX веков, сформулирован французскими младопросветителями. В последующие века он получил распространение, периодически

испытывая изменения своего содержания. Споры относительно смысла этого понятия продолжают и поныне, однако, они эволюционируют, но, на наш взгляд, в русле одного направления. В историко-философской литературе, в частности, в реабилитированной «пятичленной концепции» Г.В. Плеханова, посвященной вопросам изучения духовной реальности общества, имеется множество примеров использования понятия «идеология» в значении, которое не поддается объяснению вариантами, выработанными этим направлением [4]. В дополнение к сказанному можно указать и на советскую историческую науку, которая также имеет множество подобных примеров. Данная проблемная ситуация приводит к мысли, что концепт «идеология», следовательно, имеет не один, как негласно считается сегодня, а два пути эволюции. Их сравнение обнаруживает, что второй из них является менее продолжительным, менее масштабным и ярким, чем первый, а в условиях игнорирования указанной разработки Г.В. Плеханова второй путь эволюции оказывался вовсе незримым, в тени.

Предположение о двух линиях эволюции концепта «идеология» укрепляется, если бегло ознакомиться с основными фазами его становления. Вторая фаза становления упомянутого понятия известна хорошо – это «свержение» идеологии с трона, ее низведение до «рядового», отраслевого явления и последующая его трактовка как образования, далекого от реальности и истины. С этого времени и поныне идеология причислена к определенному роду явлений, назначение которых состоит в отображении корпоративных интересов социальных групп. Говоря иными словами, вторая фаза эволюции представляет собой всем известный современный блок воззрений и исследований по идеологии.

Первую фазу становления концепта «идеология» выделять не принято, и она описана скромнее. Эта фаза включает начальный этап введения этого понятия в научный оборот и охватывает около двух десятилетий. В эту пору идеология преподносилась с пиететом: учение о роли идей в обществе, фундаментальная дисциплина, теоретическая база всех наук и форм деятельности. Концепт «идеология» трактовался исключительно положительно и выполнял ряд функций. Он служил для обозначения нового учения и подразумевал как совокупность духовных явлений, так и отдельные образования. Итак, первая фаза становления понятия «идеология» тесно связана с принципиально иным кругом вопросов: с выделением духовных явлений общества в самостоятельную область изучения, их совокупным понятийным обозначением, прояснением механизма воздействия идей на общество, определением законов их функционирования и т.п.

Но такой круг вопросов характерен современным теоретическим исследованиям духовной реальности общества. Поэтому не удивительно, что перечисленные выше первоначальные функции концепта «идеология» оказались востребованными, в частности, марксистской философией на рубеже XIX-XX вв. В эту пору в ее рамках Ф. Энгельс и Г.В. Плеханов выдвинули свои разработки вопросов изучения духовной реальности, разработки, в которых впервые наблюдается широкое использование термина «идеология» близко духу французских младопросветителей. Итак, продолжение развития их концепта «идеология» заключается в терминологическом обеспечении исследований новой области изучения социальной философии, обозначенной к концу XX века «духовной жизнью общества»/«духовной сферой общества».

Данная статья предусматривает обоснование идеи о том, что трактовка содержания термина «идеология» имеет два пути/линии эволюции. Основное внимание будет уделено освещению первого пути эволюции, как менее известному. Второе, общеизвестное, направление эволюции будет описано в самых общих чертах, мы ограничимся здесь указанием лишь наиболее авторитетных ее имен и работ.

Самые важные стороны второго пути эволюции концепта «идеология» были очерчены К. Марксом, М. Вебером, Э. Дюркгеймом, В. Парето, М. Шелером, К. Манхеймом, П. Сорокиным, Р. Ароном, Д. Беллом и др. [1, 6, 7]. Наиболее значимые работы в освеще-

нии поворотных моментов второго пути эволюции признаны: «Немецкая идеология» К. Маркса и Ф. Энгельса (1844-1845), «Идеология и утопия» К. Мангейма (1929), R. Aron, *The industrial society: Three essays on ideology and development* (1967), D. Bell, *The end of ideology: On the exhaustion of politic ideas in the fifties* (1988), T. Eagleton, *Ideology* (1991).

История первого пути эволюции непродолжительна, хотя содержательна. Понятие «идеология» было введено в научный оборот благодаря творчеству и деятельности группы французских философов, историков, экономистов, политиков, таких, как К. Вольней, А. Дестют де Траси, Кондорсе, П. Кабанис, Д. Гара и др. Они действовали в двух хронологически коротких и последовательных временных промежутках, которые концептуально представляют отдельные исторические эпохи: период завершения Французской революции и эпоху Наполеона. Эти исторические интервалы обусловили два обозначения известного круга общественных деятелей: иногда *младопросветители*, в силу их концептуальной принадлежности к французскому Просвещению, хотя хронологически они несколько превзошли его рамки, в других случаях – *идеологи*, *группа идеологов*, название, данное Наполеоном в период угасания их влияния и деятельности.

Понятие «идеология» было впервые использовано (1798) в ученой записке А. Дестюта де Траси, французского экономиста, философа и политика, о способности мышления. Так он предложил называть особую дисциплину о происхождении, всеобщих законах образования идей и их роли в обществе. К проблемному полю этой дисциплины обращались многие представители интеллектуальной элиты Франции той поры, в их числе К. Вольней *Руины, или размышления о расцвете и упадке империй*, 1791, *Физические принципы нравственности*, 1796; П. Кабанис *Отношения между физической и нравственной природой человека*, 1802 [2, стр. 99]. Но лидером в разработке и продвижении доктрины об идеологии принято считать Дестюта де Траси, так как он теоретически обосновал концепт «идеология», создав многотомную работу *Элементы идеологии* (1801-1815).

Общим для всех сторонников нового концепта являлась уверенность в том, что они создали уникальную/фундаментальную науку, способную раскрыть, по их мнению, универсальные законы возникновения и функционирования идей в обществе, признанными ими определяющей силой его развития. Они рассматривали идеологию как чисто рациональное исследование, свободное от религиозных и метафизических предрассудков, как средство, составляющее основу счастливого и правового общества. Младопросветители полагали, что такая дисциплина должна быть положена в основу всех наук и форм деятельности, прежде всего экономики, этики, педагогики, гарантируя, таким образом, их плодотворное воплощение. Именно такие идеи проводит суждение Кабаниса, согласно которому «идеология должна иметь неустанное применение в настоящем или будущем в деятельности философа, моралиста и законодателя» [2].

Выдвижение такой дисциплины соответствовало духу Просвещения и было его логическим завершением. Этот неслучайный продукт деятельности философов сложился уже в новых исторических условиях. Буржуазная революция свершилась, политическая власть была взята новым классом, на очередь дня выдвигались сугубо практические вопросы: создание нового общественного строя в соответствии с ранее объявленными критериями. Среди них – ориентация на разум и науку, отвержение церкви и веры, убеждение в действенной роли идей. Длительная борьба третьего сословия за демократизацию французского общества, впечатляющая реализация этого стремления ясно продемонстрировали активную роль идей, проявили действенность их влияния и воздействия. Сразу после революции, в 1795 году, официальная структура французской науки была реорганизована. Был создан *Национальный институт*, высшее научное учреждение Франции, которое объединило пять разрозненных академий и самых талантливых ученых и философов. Оно нацеливало их на укрепление и улучшение только что возникшего буржуазного общества. В этих условиях предпринимались попытки воплотить практические принципы школы

«идеологов». Дестют де Траси и ряд сторонников концепта «идеология» трудились в *Секции политических и моральных наук* Национального института, работая над новой программой национального образования. Они считали, что эта программа должна быть основана на принципах идеологии, которые могли бы обеспечить достижение намеченных целей. Исследователи истории философской школы «идеологов» оценивают этот период ее деятельности особо: с этого времени *«идеологи становятся влиятельной общественной силой, ... золотой век идеологии начинается с 1795»* [2, стр. 91; 5].

Но, как свидетельствует история научной мысли, золотой век философской школы «идеологов» был недолгим. Основная причина скоротечности периода существования школы – это быстрое обнаружение её главного изъяна. Школа «идеологов», плоть от плоти французского Просвещения, вторила его иллюзии о могуществе идей в жизни общества («идеи правят миром») и вытекающей из этого ошибочной ориентации, что для плодотворной деятельности достаточно иметь хорошие идеи. Идеологи-философы дополнили эту общепросветительскую иллюзию. Считая, что им известны и механизм получения идей, и законы их функционирования, они полагали, что это учение следует класть в основу всех форм общественной деятельности и тогда их плодотворное воплощение будет гарантировано. Иными словами, принципы школы «идеологов» являли собой доведение до логического завершения представления эпохи Просвещения об определяющей роли идей в обществе.

«Лидеры школы «идеологов» оказались тесно вовлечены в политические события своей эпохи, особый интерес представляет вопрос о взаимоотношениях Наполеона с этим сообществом мыслителей, в немалой степени определявшим интеллектуальный климат того времени» [2, стр. 90]. Как известно, школа «идеологов» разделила не только иллюзии Просвещения, но и глубокие разочарования в них. Обнаружение расхождения принципов школы с социальной реальностью вызвало как разочарование в могуществе идей, так и осмеяние, отказ от недавно прославляемого концепта «идеология». Начало этого процесса было положено Наполеоном Бонапартом.

В начале своего пути государственного деятеля он разделял взгляды младопросветителей, поддерживал работу Национального института, даже гордился тем, что был его почетным членом. Но после спада революционной эйфории, ослабления воодушевления политическим либерализмом и республиканскими порядками, и в особенности, после осуждения сотрудниками упомянутого учреждения деспотических притязаний Наполеона, «наступило взаимное разочарование» сторон. Прежние приверженцы стали идеологическими противниками, превратились во враждующие стороны. Несомненно, что причина описанных фактов кроется в иллюзорном содержании выдвигаемой науки «идеология». Наполеон, занимаясь реальными проблемами общественной жизни, в частности, и политической, не мог не убедиться, что предлагаемые школой «идеологов» трактовки происхождения представлений имеют абстрактное, спекулятивное содержание. Поэтому разумно предположить, что для Наполеона становится очевидным: реальная политика не может быть выведена из спекулятивных принципов идеологии. В таком случае, Наполеон выступает первым трезвым ее аналитиком и критиком, первым, кто выявил расхождение декларируемой науки с действительностью. Правда, он представил это расхождение как узкий, «цеховой» конфликт между реальной политикой и принципами школы «идеологов».

Изменение отношения к школе «идеологов» оформилось и терминологически. Так, ее сторонники были объявлены доктринерами, романтиками-идеалистами, путанными метафизиками, оказывающими туманное влияние на практические действия власти имущих [2, 5]. Негативный смысл термина «идеолог» был перенесен на название «группа идеологов» в целом, на родовое понятие «идеология». Ее приравнивали к туманной метафизике, придали негативно-уничжительный смысл, причислили к мнимой науке, заведомо ведущей к умышленному заблуждению. К 1812 году первоначальный смысл всего, что касалось идеологии, был полностью пересмотрен. Отныне идеология стала пониматься как явление

отраслевого ранга, лишенное научной ценности и выражающее групповые или корпоративные интересы. Но данная трактовка представляет собой уже зародыш современных представлений об идеологии, означает начало нового, второго пути эволюции этого понятия. Окончательным, ярким подтверждением перехода к принципиально новому направлению в трактовке концепта «идеология» явилась работа К. Маркса и Ф. Энгельса «Немецкая идеология». Она была написана три десятилетия спустя (1844-1845), но терминология, касающаяся идеологии, выдержана в негативном духе Наполеона. Следуя критическому толкованию идеологии, эти немецкие социальные мыслители выработали и новые вариации данного понятия, наиболее выразительный среди них — «идеологический образ мышления». Оба понятия понимаются как «ложное сознание», как заведомо ошибочные способы мышления, характерные для некоторых идейных групп Германии (среди них «младогегельянцы» и т. п.).

Уничижительное толкование идеологии имеет долгий путь развития. Оно описано, в частности, в работах К. Мангейма, Т. Иглтона и др. Но эти формы, как следует из контекста данной статьи, не исчерпывают эволюцию концепта «идеология», а составляют содержание лишь второй фазы его развития. Объектом предпринятого анализа являются метаморфозы первоначального смысла понятия «идеология», значения, которые имеют собственную историю, отдельную от всем известной. Эти трансформации отмечены в настоящей статье как вторая линия/путь эволюции понятия «идеология».

Несмотря на утверждение одной доминирующей традиции, первоначальный его смысл не был забыт. Он периодически воспроизводится как в философии, так и в частных науках, правда, в несколько урезанном виде. Но этот блок исследований и практика обозначения социального пространства духовного как идеология в первоначальном смысле этого слова, остаются, к сожалению, в тени и не оценены. Попутно следует напомнить, что второй путь эволюции отличается от первого еще и своими предпосылками: как и в прошлом, идеология трактуется только в положительном смысле и как масштабное явление. Также сохраняется социологический аспект подхода (роль, функционирование идей в обществе, их закономерности) и служит основой для образования новых терминологических производных.

Показательным примером такой практики выступает «пятичленная концепция» Г.В. Плеханова, русского последователя и теоретика марксизма. Его разработка была попыткой создать, по определению автора, общую методологию изучения духовной истории человечества [3, стр. 159]. В данной разработке широко используется терминология, характерная философской школе «идеологов»: *идеология* в положительном и широком смысле, т.е. как совокупность духовных явлений (его современный эквивалент, общественное сознание как совокупность духовных явлений), *идеологии* как обозначение множества отдельных духовных форм (в современном языке, формы общественного сознания). В качестве примера ниже приводятся три цитаты об идеологии, которые иллюстрируют ее употребление Плехановым в положительном и широком смысле, а также во множественном числе. Первая из них: «*В области идеологий многие явления могут быть только косвенным образом объяснены влиянием экономического движения*» [3, стр. 176]. Вторая и третья цитаты: «*Что все идеологии имеют один общий корень — психологию данной эпохи, это понять нетрудно...*» [4, стр. 180]; «*...различные идеологии, отражающие в себе свойства этой психики*» [4, стр. 180].

Уместно отметить, что заимствование Г.В. Плехановым терминологии философской школы «идеологов» было творческим, а не механическим. Русский философ пересмотрел просветительский подход к концепту «идеология». Он придал ему материалистическое звучание и органично включил в систему понятий «пятичленной концепции», которая по намерению и содержанию является попыткой создать общую методологию изучения «духовной истории общества». В 20-30-е годы XX века плехановская концепция (в совокуп-

ности с аналогичными идеями Ф. Энгельса из «Писем об историческом материализме») послужила основой для создания в марксистской философии СССР учебного раздела «Духовная жизнь общества». Несомненно, что это нововведение явилось основным источником для массового распространения термина «идеология» со значением «совокупность духовных явлений общества или их части», производных «идеологическая форма» и др.

Широкое использование термина «идеология» для обозначения различных сторон духовной реальности общества можно отметить в советской исторической науке 50-80-х годов. В ее рамках этот термин получил множество значений. В одном случае он обозначает совокупность духовных образований, которые характерны для союзов племен, исторических народов, разных категорий населения или общества в целом определенных эпох и регионов. В качестве примера ниже приводим соответствующий список библиографии:

·Сидоров А.С. Идеология древнего населения Коми края. В: *Труды Института языка, литературы и истории. Коми филиал АН СССР*. 1972. № 13. С. 10-23;

·Акишев А.К. Идеология саков Семиречья: По материалам кургана Иссык. В: *Краткие сообщения*. Институт археологии АН СССР. Вып. 154. Москва: АН СССР. 1978. С. 39-48;

·Голубцова Е.С. *Идеология и культура сельского населения Малой Азии 1-3 вв.* Москва: Наука. 1977. 237 с.;

·*Идеологические представления древнейших обществ*: Тезисы докладов науч. конф. Москва. 1980 149 с.;

·*Идеология феодального общества в Западной Европе: Проблемы культуры и социально-культурных представлений Средневековья в современной зарубежной историографии*. Реферативный сборник. Серия: Проблемы всеобщей истории. Москва: ИНИОН АН СССР. 1980. 312 с.;

·Коренько В.А. Новый источник для изучения идеологии степного населения в эпоху бронзы. В: *Древности Евразии в скифо-сарматское время*. Москва: Наука. 1984. С. 119-123;

·Социальная структура и идеология Античности и раннего Средневековья. В: *Межвузовский сборник. Алтайский гос. ун-т*. Барнаул. 1989.

В других библиографических источниках термин «идеология» употребляется в значении отдельного духовного образования, к примеру, философии, этических представлений о загробной жизни первобытных обществ либо их миропонимания:

·Ставинский Б.Я. К вопросу об идеологии домусульманского Согда: Погребальный обряд и представления о загробной жизни. В: *Сообщения Республиканского историко-краеведческого музея Таджикской ССР*. 1952. Вып. 1. С. 35-58;

·Ян, Юн Го. *История древнекитайской идеологии*. Москва: Госиздат. 1957. 423 с.;

·Раевский Д.С. *Очерки идеологии скифско-сакских племен: Опыт реконструкции скифского миропонимания*. Москва: Наука. 1977. 216 с.

Равным образом, идеология может означать и представления о мире и жизни социальных общностей, населения регионов или исторических народов:

·Макаревич М.Л. Об идеологических представлениях у трипольских племен. В: *Записки Одесского археологического общества*. Одесса. 1960. Т. 1. С. 290-301;

·Раевский Д.С. *Очерки идеологии скифско-сакских племен: Опыт реконструкции скифского миропонимания*. Москва: Наука. 1977. 216 с.;

·*Идеология феодального общества в Западной Европе: Проблемы культуры и социально-культурных представлений Средневековья в современной зарубежной историографии*. Реферативный сборник. Серия: Проблемы всеобщей истории. Москва: ИНИОН АН СССР. 1980. 312 с.;

·Чижова Л.В. К вопросу об идеологии средневекового населения Прикамья: По сюжетам культового литья. В: *Советская археология*. 1982. № 3. С. 81-95.

Наряду с этими трактовками наблюдаются и новые тенденции. Быстрое развитие культурологии демонстрирует попытки использовать понятие «идеология» для обозначения колебаний моды в ношении одежды определенного стиля:

·Гурова О.Я. *Идеология в вещах: социокультурный анализ нижнего белья в России 1917-1980 гг.*: Автореф. дисс. Москва. 2004. 21 с.

Для уяснения широкого и продолжительного использования рядом конкретных наук понятия «идеология» в нетрадиционном для актуального времени значении уместен комментарий. На наш взгляд, причиной такой практики может быть только одно обстоятельство – острая нужда наук, занятых изучением явлений духовной реальности в соотношении с содержанием, обозначающим их часть или всю совокупность. Отсутствие такой терминологии обуславливает конкретные науки заимствовать сходные варианты, выработанные в других отраслях знаний. Уместно отметить, что практика заимствования указанного рода понятий не ограничивается одним понятием «идеология». Также интенсивно используется в таком качестве и категория «общественное сознание». В подтверждение сказанного неуместно приводить соответствующую библиографию, но она значительно обширнее, чем в случае с концептом «идеология».

Описанная практика заимствования определенного рода понятий связана с новым пространством изучения. Его масштабы пунктирно обозначаются в соответствующих философских разработках позитивизма, марксизма, фрейдизма и структурализма. Новая область изучения – самые общие вопросы духовной реальности общества – требует принципиально новых средств отображения, которые, к сожалению, на данном отрезке времени еще не выработаны. Один из первых шагов в этом направлении предприняла философская школа «идеологов». Таковы в общих чертах обстоятельства, в силу которых современные исследователи явлений духовной реальности общества обращаются к решениям школ прошлых эпох.

В завершение проделанного анализа представляется важным обратить внимание на возможное использование темы о втором пути эволюции концепта «идеология» для освещения также и других вопросов общего процесса теоретических исследований духовной реальности общества. Эта тема позволила внести ясность в вопросы о не общепринятом использовании понятия «идеология» в «пятичленной концепции Г.В. Плеханова и в советской исторической науке. Вместе с тем значимость этой темы вряд ли следует ограничить только двумя вышеупомянутыми объектами. На наш взгляд, эта тема открывает и другие, отдаленные горизонты социальных наук.

Так, в частности, следовало бы обратить внимание на первоначальный смысл акта выдвижения концепта «идеология» – создание особой науки о роли идей в обществе. Долгое время этот предмет оказывался под огнем критики, и для такого отношения практика предоставляла основания. Однако, если на актуальном отрезке времени сопоставить факт выдвижения концепта «идеология» и образование новых разделов исторической науки – *истории идей* и *истории ментальностей*, – а в философии четырех основных направлений, которые изучают духовную реальность общества как отдельную целостность, то дистанция между этими двумя актами окажется минимальной, а установка на создание особой науки о роли идей в обществе не столь экстравагантной. Из этого сопоставления следует вывод о том, что актуальная социальная наука подошла в своем развитии к рубежу, который когда-то только наметила философская школа «идеологов». Другими словами, тему о «втором пути эволюции концепта “идеология”» следовало бы использовать для поиска ответа на вопрос о начале современных теоретических исследований духовной реальности общества. Без этой темы появление упомянутых теоретических исследований (позитивизма, марксизма, фрейдизма и структурализма) выглядят как счастливый поворот, как чудесно появившиеся из ничего и ниоткуда, из *deus ex machina* (бог из машины), как бы заключили в свое время древние греки. На наш взгляд, вторую линию эволюции концепта «идеология» можно в известной степени считать генератором, зародышем или предтечей, которая подготовила условия для появления современных теоретических исследований духовной реальности как автономного единого целого.

Существенный изъян философской школы «идеологов» – преувеличение роли идей в трактовке социальных явлений – привел это течение к краху. Со временем данный изъян

был преодолен, но новый ареал изучения сохранился и получил дальнейшее развитие. Концепт «идеология» способствовал выдвиганию на повестку дня социального познания фундаментальной для него проблемы – **теоретического воспроизведения исторического процесса духовной реальности общества как отдельной целостности**. Таков, на наш взгляд, позитивный вклад философской школы «идеологов» в копилку социального познания.

Библиография:

1. ГУРЕВИЧ, П.С. Генезис понятия «идеология». В: Гуревич П.С. *Социальная мифология*. Москва: Мысль, 1983, с. 20-38.
2. КРОТОВ, А.А. Наполеон и философская школа «идеологов». В: *Философские науки* [online]. 2019, т. 62, № 9, с. 88-104 [citat 13.07.2024]. Disponibil: <https://doi.org/10.30727/0235-1188-2019-62-9-88-104>
3. ПЛЕХАНОВ, Г.В. Очерки по истории материализма. В: Плеханов Г.В. *Избранные философские произведения*. В 5-ти т. Москва: Госполитиздат, 1956-1958. Т. 2, с. 33-194.
4. ПЛЕХАНОВ, Г.В. Основные вопросы марксизма. В: Плеханов Г.В. *Избранные философские произведения*. В 5-ти т. Москва: Госполитиздат, 1956-1958. Т. 3, с. 124-196.
5. ПОДДУБНЫЙ, Н.В., ТРУНОВ, А.А. Почему Идеология не стала наукой о рациональном мышлении? В: *Историческая психология и социология истории* [online]. 2016, № 2, с. 105-120. ISSN 1994-6287 [citat 09.08.2024]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/pochemu-ideologiya-ne-stala-naukoy-o-ratsionalnom-myshlenii>
6. СЕМИГИН, Г.Ю. Идеология. В: *Новая философская энциклопедия*. В 4-х т. [online]. Москва, 2010, т. 2, с. 81-83 [citat 03.08.2024]. Disponibil: <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HASHbb6fc2dd8032798c2096bb>
7. ХМЫЛЕВ, В.Л. Концепт идеологии – от Просвещения к постмодерну. В: *Вестник Томского государственного университета* [online]. 2007, № 239(1), с. 66-70. ISSN 1561-803X [citat 21.07.2024]. Disponibil: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-ideologii-ot-prosvescheniya-k-postmodernu>

CZU 368.9.06(478)

ANALIZA PARTICULARITĂȚILOR DEZVOLTĂRII SISTEMULUI DE ASIGURARE OBLIGATORIE DE ASISTENȚĂ MEDICALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA

Ina ODINOKAIA, dr., conf. univ., Facultatea de Drept și Științe Sociale,
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Cristina CRAEVSCAIA-DERENOVA, asist. univ., drd., Facultatea de Drept
și Științe Sociale, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: This article aims to analyze one of the specific elements in the field of public health - the compulsory health care insurance system of the Republic of Moldova - in order to highlight its evolution and particularities from the moment of its implementation to the present, analyze the achievements and challenges it faces, as well as to relate it to the EU health strategy.

The scientific approach aims to highlight the challenges of the transition from the Semashko model of health care, existing at the national level until 2004, to the Bismarck model of health insurance, to analyze the evolution of health policy documents in order to highlight the state's optics at different stages of the reforms carried out, to examine the achievements of the compulsory health care insurance system, as well as the problems that remained unsolved during the two decades of the implementation of the Bismarckian model of health care at the national level.

Keywords: strategy, public health, health systems, insurance, healthcare, the compulsory healthcare insurance fund, medical insurance premium, sustainability, medical insurance policy.

I. Introducere

Experiența condiționată de pandemia COVID-19 a reliefat că sănătatea nu are frontiere, necesitând a fi o prioritate atât a politicilor mondiale, cât și naționale. În acest context, sănătatea

globală a devenit un pilon esențial al politicii externe și un sector geopolitic central în autonomia strategică deschisă a Uniunii Europene.

Evoluția provocărilor în materie de sănătate, afectată de tripla criză planetară a schimbărilor climatice, a biodiversității și a poluării, constituie o sarcină dificilă atât pentru state, cât și pentru persoanele cele mai vulnerabile.

În acest sens, reconceptualizarea viziunii și rolului Uniunii Europene în domeniul sănătății globale din 2010 [35] s-a materializat în 2022 prin *Strategia UE în domeniul sănătății la nivel mondial. O sănătate mai bună pentru toți, într-o lume aflată în schimbare* [9], mesajul principal al căreia este plasat pe dimensiunea externă a *Uniunii Europene în materia sănătății*, centrată pe protejarea bunăstării europenilor și reziliența sistemelor lor de sănătate, cât și o componentă-cheie a inițiativei *Global Gateway*, axată pe crearea parteneriatelor egale cu statele terțe întemeiate pe principiul responsabilității partajate și a asumării comune a responsabilității.

Evaluarea de către decidenții europeni a situației în domeniul sănătății la nivel global a evidențiat faptul că Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD) în materie de servicii de sănătate, consacrate în 2015 la nivel universal prin *Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă* [34], care au generat angajamente juridice în sarcina a 193 state semnatare, au fost realizate în proporție de un sfert vizavi de ceea ce este necesar de a atinge în domeniul sănătății până în 2030.

În lumina celor enunțate supra, Comisia Europeană, prin strategia enunțată, a accentuat că, „într-o lume în schimbare, este nevoie de o *abordare diferită*, începând cu *ceea ce trebuie făcut*” [9], conturând trei priorități principale: a) investirea în bunăstarea tuturor cetățenilor; b) realizarea unei acoperiri universale cu servicii de sănătate grație unor sisteme de sănătate mai puternice; c) combaterea amenințărilor actuale și viitoare la adresa sănătății.

Realizarea priorităților proclamate urmează a fi realizate prin: stimularea cooperării internaționale axată pe extinderea parteneriatelor și promovarea suveranității în materie de sănătate pentru creșterea rezilienței și autonomiei strategice deschise; consolidarea rolului UE ca actor puternic și eficace ce asigură sinergia între strategiile naționale și cele ale UE în materie de sănătate; asigurarea unei finanțări eficace a domeniului sănătății prin prisma unei noi abordări care va implica mecanisme inovatoare de finanțare, coinvestiții din partea partenerilor și punerea în comun a resurselor cu alți actori internaționali.

Republica Moldova, în parcursul său de integrare europeană, debutat prin semnarea *Acordului de Asociere UE-RM*, reconfirmat prin depunerea și semnarea cererii de aderare și aprobarea Programului de asociere UE-RM, și-a asumat angajamente politice și juridice orientate pe întreprinderea măsurilor eficiente la nivel național, inclusiv în domeniul sănătății publice, în vederea ridicării nivelului „siguranței sănătății publice și al protecției sănătății umane ca o condiție prealabilă pentru dezvoltare durabilă și creștere economică” [2, art. 113-115; 33, pct. 5].

În acest sens, prezentul articol își propune să prezinte unul dintre elementele specifice domeniului sănătății publice – sistemul asigurării medicale obligatorii de asistență medicală al Republicii Moldova – în vederea evidențierii evoluției și particularităților acestuia, analizei realizărilor și provocărilor cu care se confruntă și raportării acestuia la strategia UE în domeniul sănătății.

II. Etapele de implementare a sistemului de asigurare obligatorie de asistență medicală de tip bismarckian în Republica Moldova

Anul 1998 a constituit, pentru sistemului de sănătate din Republica Moldova un an plin de conotații, atât din punct de vedere administrativ, cât și din perspectiva reformei sistemului, prin elaborarea cadrului normativ și implementarea, începând cu 2004, a sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală (SAOAM) pe întreg teritoriul țării [24].

În viziunea autorilor M. Buga, Gh. Damașcan, M. Ciocanu, „deteriorarea semnificativă a stării de sănătate a populației, inechitatea pronunțată în accesul la serviciile medicale și costurile crescute ale plăților din buzunar” [4, p. 50; 6, p. 3; 5, p. 6-7] au determinat Guvernului Republicii Moldova să conștientizeze necesitatea reformei din domeniul sănătății, în vederea sporirii și stabilizării finanțării publice a SNSP și creșterii accesului la servicii medicale de calitate a popu-

lației, fapt materializat prin aprobarea *Concepției reformării sistemului asistenței medicale din Republica Moldova în condițiile economiei noi pentru anii 1997-2003* [11].

Schimbarea paradigmei naționale, prin trecerea de la *modelul integrat de tip Semashko*, în care sistemul de sănătate reprezenta „un monolit aflat în totală subordonare, coordonare și gestionare” [7, p. 18] față de Ministerul Sănătății și Guvernul Republicii Moldova, către *modelul Bismarck* de asigurare medicală, de tip contractual, „în care furnizorii de servicii medicale, fie publici, fie privați, negociază și stabilesc contracte de prestări servicii cu casele de asigurări de sănătate, având la bază un contract-cadru, ce stabilește condițiile în care se încheie aceste contracte” [29, p. 9] a constituit un moment de cotitură.

În acest sens, la acea etapă, imperativ al guvernării a devenit formarea pieței serviciilor medicale, divizarea funcțiilor de prestator și cumpărător prin introducerea sistemului de contractare a serviciilor medicale, proces care s-a văzut realizat datorită modificării cadrului normativ, ce a constituit baza reformei implementate și a condiționat schimbări esențiale de organizare și finanțare a sistemului medical. Astfel, conform noii paradigme, plasând în centru persoana asigurată, legiuitorul moldav a redistribuit atribuțiile între Ministerul Sănătății, care elaborează politicile de sănătate; CNAM¹⁸, care gestionează sistemului de asigurare obligatorie de asistență medicală [18] și prestatorii publici/ privați de servicii medicale/ farmaceutice, cu care CNAM încheie contracte de acordare a asistenței medicale/ de eliberare a medicamentelor și dispozitivelor medicale compensate din FAOAM [19].¹⁹

Etapa incipientă de implementare la nivel național al *modelul Bismarck* de asigurare obligatorie de asistență medicală poate fi periodizată astfel:

I etapă – anul 1998, axată pe elaborarea și aprobarea cadrului normativ necesar pentru realizarea Programului unic al asigurării obligatorii de asistență medicală, etapă în care asigurării obligatorii de asistență medicală erau supuși numai cetățenii străini și apatrizii aflați pe teritoriul Republicii Moldova, efectuându-se concomitent asigurări facultative de sănătate.

Etapa a II-a – 1999-2004, marcată de fondarea, stabilirea structurii și competențelor CNAM; de constituirea și administrarea FAOAM; de aprobarea reglementărilor privind mărimea, modul și termenele de achitare a primelor de AOAM [25], a modelului de contract-tip de acordare a asistenței medicale în cadrul AOAM [12], de pilotarea în raionul Hîncești a primului Program unic al AOAM pentru anul 2003; de elaborarea și implementarea Sistemul Informațional Automatizat „AOAM”.

Etapa a III-a – anul 2004, particularizată prin: implementarea SAOAM pe întreg teritoriul Republicii Moldova; includerea în AOAM, ca persoane asigurate din contul bugetului de stat, a rezidenților învățământului postuniversitar obligatoriu, gravidelor, parturientelor și lăuzelor; trecerea CNAM și a IMSP de la Planul de conturi al evidenței contabile privind executarea deventelor de cheltuieli ale instituțiilor bugetare la Planuri de conturi contabile ale activității economico-financiare a întreprinderilor [31].

Considerăm că parcurgerea acestor trei etape tranzitorii și trecerea la *model bismarckin de asigurări de sănătate* a avut loc anume în anul 2004, etapele prezentate supra constituind schimbări legislative și organizaționale necesare în vederea implementării reformei, acțiuni înscrise perfect în viziunea autoarelor S.G. Ignat și L. Uță, potrivit cărora, politica de sănătate „reprezintă un efort participativ și colectiv în formarea sănătății, sănătatea fiind un obiectiv al întregului guvern, în toate statele” [22, p. 15].

Cu toate acestea, deși implementarea SAOAM a consolidat temporar sistemul de sănătate, având un efect pozitiv, în special, asupra accesului la serviciile medicale a populației socialmente-vulnerabile afectate de riscurile sociale cu caracter fiziologic/ profesional, totuși, pe parcurs, s-au conturat anumite lacune, decidenții guvernamentali fiind impuși să ajusteze sistemul la noile tendințe economice.

¹⁸ CNAM – Compania Națională de Asigurări în Medicină.

¹⁹ FAOAM – Fondurile de Asigurare Obligatorie de Asistență Medicală.

În acest context, pornind de la vectorii de dezvoltare reflectați în *Strategia de Creștere Economică și Reducere a Sărăciei 2004-2006*, *Politica Națională de Sănătate (2007-2021)*, *Planul Național de Dezvoltare a Republicii Moldova (2008-2011)*, *Strategia de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008-2017* [13; 20; 14], eforturile guvernanților privind ajustarea SAOAM-ului național la particularitățile modelului bismarckian s-au axat pe:

2005-2008 – elaborarea criteriilor de contractare a prestatorilor de servicii medicale; includerea în Programul unic al AOAM a medicamentelor parțial/ integral compensate din FAOAM; stabilirea cotei procentuale de cel puțin 12,1% a sumei transferului din bugetul de stat către FAOAM pentru asigurarea categoriilor vulnerabile de populație; includerea în AOAM a persoanelor care îngrijesc la domiciliu un copil invalid cu severitatea I sau un invalid din copilărie de gradul I ținut la pat cu vârsta de până la 18 ani, a mamelor cu șapte și mai mulți copii ca persoane asigurate din contul bugetului de stat; elaborarea, începând cu 2007, a Legii fondurilor asigurărilor obligatorii de asistență medicală pe programe și subprograme; aplicarea, începând cu 2008, a reducerii de 50% la mărimea primei de AOAM stabilită în sumă fixă; fondarea AT Bender în scopul cuprinderii cu asistență medicală obligatorie a cetățenilor RM domiciliați în raioanele din stânga Nistrului; acoperirea cheltuielilor de tratament al persoanelor neasigurate afectate de maladii social-condiționate cu impact major asupra sănătății publice în cadrul AMS²⁰; contractarea îngrijirilor medicale la domiciliu de către CNAM; înregistrarea persoanelor la medicul de familie, cu posibilitatea de alegere liberă a acestuia; delimitarea juridică la nivel raional a AMP²¹ de AMS etc.

2009-2013 – operarea pentru prima dată a modificărilor la Legea FAOAM pe anul 2009 prin micșorarea cheltuielilor FAOAM cu 10,7% față de cele inițiale și aprobarea unui deficit de 250,8 mil. lei, ca urmare a schimbării parametrilor macroeconomici și a efectelor crizei economico-financiare asupra acumulărilor FAOAM; schimbarea periodică a organigramei CNAM în scopul eficientizării activității instituției; aplicarea reducerii de 75% la mărimea primei de AOAM stabilită în sumă fixă pentru proprietarii de terenuri cu destinație agricolă; acordarea de servicii medicale și medicamentelor parțial/ integral compensate inclusiv persoanelor neasigurate în cazul unor maladii social-condiționate (HIV/SIDA); contractarea îngrijirilor medicale prestate în condiții de hospice de CNAM; digitalizarea SAOAM prin serviciile electronice e-CNAM; dezvoltarea parteneriatelor prin semnarea acordurilor de colaborare între CNAS și parteneri internaționali²² și interni²³ în materia asigurărilor de asistență medicală; includerea în AOAM, ca persoane asigurate din bugetul de stat, a persoanelor din familiile defavorizate care beneficiază de ajutor social [23] a cetățenilor străini, pe durata includerii într-un program de integrare desfășurat în RM; a persoanelor care îngrijesc persoane cu dizabilități severe, a șomerilor înregistrați la ANOFM, a studenților, rezidenților și doctoranzilor care își fac studii peste hotarele țării cetățeni etc.

Lărgirea spectrului persoanelor incluse în AOAM se datorează faptului că, în anul 2012, domeniul sănătății și accesul unui număr cât mai mare de persoane la servicii medicale de calitate, a fost desemnat ca una dintre prioritățile de dezvoltare prin *Strategia Națională de Dezvoltare „Moldova 2020”: Opt soluții pentru creșterea economică și reducerea sărăciei*, fiind categorisit în strategie ca un domeniu „crucial pentru dezvoltarea durabilă a țării”, iar optica aleasă este „de a amplifica acoperirea bugetară pentru promovarea unor politici adecvate” inclusiv în domeniul asigurării medicale, ca urmare a unei dezvoltări economice accelerate” [26].

²⁰ AMS – asistență medicală spitalicească.

²¹ AMP – asistență medicală primară.

²² Semnarea Acordului de colaborare privind dezvoltarea și fortificarea cooperării în domeniul sistemului de finanțare în sănătate între CNAM și Fondul estonian de Asigurări în Medicină „Eesti Haigekassa” (09.11.2012).

²³ Semnarea Acordului de colaborare în domeniul analizei și dezvoltării politicilor de sănătate, a intervențiilor de sănătate publică și susținerea consolidării sistemului de sănătate între CNAM și Școala de Management în Sănătate Publică (05.07.2012); Acordului de colaborare și conlucrare din domeniul managementului sănătății publice între CNAM și Centrul pentru Politici și Analize în Sănătate (23.11.2012).

Cu toate acestea, în urma studierii *Strategiei naționale de sănătate publică pentru anii 2014-2024*, putem identifica la pct. 53, privind descrierea situației actuale, constatarea că, deși o „serie de activități de promovare a sănătății sunt sprijinite financiar de către CNAM, ele nu sunt consistente și nu au un scop bine determinat, iar planificarea și evaluarea lor nu se bazează pe studii de evaluare a cunoștințelor, aptitudinilor și practicilor.”

De asemenea, printre problemele identificate în cadrul supravegherii sănătății populației la pct. 80 (1) se menționează ineficiența sistemelor informaționale instituționale, gradul scăzut de interoperabilitate a acestora în „procesele de colectare, stocare și procesare a datelor statistice, realizate la nivel național de câteva instituții – Biroul Național de Statistică, Centrul Național de Management în Sănătate, Centrul Național de Sănătate Publică, Compania Națională de Asigurări în Medicină, prin dublarea datelor, comunicarea, colaborarea și coordonarea ineficientă și limitată a acestor procese” [15].

Astfel, printre obiectivele stabilite în fața SAOAM pentru următoarea decadă identificăm: modificarea legislației cu privire la FAOAM în vederea asigurării finanțării activităților de consolidare a infrastructurii și capacităților sectorului de sănătate, profilaxie și prevenire a riscurilor de îmbolnăvire și promovarea sănătății; asigurarea finanțării durabile a Serviciului de Supraveghere de Stat a Sănătății Publice prin mecanisme noi de finanțare pentru exercitarea funcțiilor și activităților esențiale de sănătate publică; unificarea fluxurilor informaționale din sistemul de sănătate prin implementarea mecanismelor de e-guvernare etc.

În acest sens, acțiunile întreprinse în perioada 2014-2019, în cadrul SAOAM s-au axat pe:

- elaborarea, completarea sau modificarea legislației în domeniu [28; 17];
- diversificarea serviciilor digitalizate (lansarea serviciului telefonic „Linia Verde”; elaborarea cerințelor pentru dezvoltarea SI privind evidența serviciilor medicale de înaltă performanță și conceptului de e-Rețetă; implementarea serviciului MPAY pentru încasarea primei AOAM în sumă fixă și introducerea serviciului IPC 18, ce a facilitat procesul de prezentare a dărilor de seamă online privind persoanele angajate/ concediate, asigurate/ neasigurate; lansarea hărții interactive a prestatorilor de servicii medicale și farmaceutice);
- raportarea conform politicii bugetar-fiscale a mărimii primei de AOAM în cotă procentuală în raport cu salariul și cu alte recompense (8,0% – 2014 și 9,0% – 2015);
- aplicarea, în premieră, a reducerii de 60% din mărimea primei în sumă fixă persoanelor fizice care desfășoară activități independente în domeniul comerțului cu amănuntul, cu excepția comerțului cu mărfuri supuse accizelor;
- organizarea studiului sociologic privind nivelul de satisfacție al populației de serviciile de sănătate în RM și a primului audit extern al serviciilor de sănătate;
- lărgirea spectrului serviciilor din cadrul Programul unic al AOAM, inclusiv prin finanțarea din FAOAM a programelor prestate în instituțiile medicale private, precum: protezarea, fertilizarea în vitro; transplant; corecția anatomică a coloanei vertebrale și a cutiei toracice; neuroradiologia intervențională; operații de cataractă etc.;
- achiziționarea complexelor radiologice mobile pentru realizarea programelor de screening al tuberculozei, cancerului pulmonar și mamar, în vederea sporirii accesului populației de la sate la servicii medicale specializate, precum și achiziționarea serviciilor stomatologice pentru copii;
- extinderea Listei medicamentelor compensate până la 148 DCI²⁴ și majorarea substanțială a alocațiilor destinate grupurilor de maladii care provoacă cea mai mare rată de morbiditate și mortalitate din țară, plus introducerea de la 01.02.2019 a unui medicament complet gratuit – pentru pacienți și toate medicamentele gratuite din lista celor compensate – pentru copii până la 18 ani; introducerea tratamentului cu medicamente compensate în staționare de zi, cabinete de proceduri și la domiciliu etc.

²⁴ DCI – denumiri comune internaționale.

Acțiunile aplicate în această perioadă, deși demonstrează că s-au întreprins măsuri de îmbunătățire a asigurării medicale a populației, totuși în perioada pandemiei COVID-19 s-au resimțit efectele unei lacune importante, constatate în pct. 36 din *Strategia națională de sănătate publică pentru anii 2014-2024*, dar nesoluționate eficient până în 2020, și anume, „cadru legal în domeniul urgențelor de sănătate publică nu este complet ajustat la cerințele Uniunii Europene”, nefiind „elaborate planuri de pregătire și răspuns pentru toate cazurile de urgențe în sănătatea publică, inclusiv protocoale și ghiduri pentru planificarea, pregătirea, instruirea în evaluarea riscurilor, necesităților și vulnerabilității, aplicarea definițiilor de caz, managementul, comunicarea, pentru prevenirea și intervenția în cazul accidentelor cauzate de agenți biologici.”

În același timp, aplicarea sistemului de asigurări obligatorii de asistență medicală a pus în evidență un șir de neajunsuri, generate preponderent de experiența redusă a actorilor din domeniul sănătății și perioada relativ scurtă de la implementarea lor, mecanismele de colectare a contribuțiilor de asigurare neajustate pe deplin, imperfecțiunea legislației cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală etc.

În acest sens, în regim de urgență, autoritățile au fost nevoite să remedieze situația prin: elaborarea ghidurilor și protocoalelor, inclusiv prin cooptarea specialiștilor și experților naționali și internaționali; finanțarea programelor de sănătate publică din bugetul de stat, fondurile CNAM, OMS, UNICEF etc., fapt prezentat în pct. 8.2.1 din Raportului cu privire la realizarea strategiei din care reiese că „volumul alocațiilor bugetare în a. 2020 (139,2 mln. lei) față de a. 2019 (110,9 mln. lei) au crescut cu 25%”, cheltuielile fiind orientate spre curarea situației epidemiologice indusă de pandemia COVID-19.” Cu toate acestea, analiza „asigurării financiare, în comparație cu anii precedenți (a. 2016 – 174,9 mln. lei; a. 2017 – 169,4 mln. lei) pentru realizarea măsurilor integrale de sănătate publică, se constată o descreștere a alocațiilor bugetare în supraveghere de stat a sănătății publice, deși, volumul sarcinilor atribuite sănătății publice (ANSP), au crescut cu 25-30%, față de perioadă anterioară reformei în serviciu” [32, pct. 4.2.2; 5.1.5; 8.2.1; 8.2.2].

De asemenea, în 2020, au fost completate contractele cu prestatorii de servicii medicale cu un rând separat – „buget global cu destinație specială COVID-19”, destinat acoperirii suplimentului legat de îndeplinirea indicatorului de performanță profesională pentru acordarea asistenței medicale pacienților cu COVID-19, în baza definiției de caz contact/ suspect/ probabil/ confirmat”, în baza Ordinului MSMPS nr. 466 din 15.05.2020 cu privire la motivarea personalului.

Pandemia a impus autoritățile să-și schimbe optica privind SAOAM, materializate în perioada 2021-2023 prin:

- finanțarea, în creștere, din FAOAM a intervențiilor chirurgicale cardiace și endovasculare, oftalmochirurgie, protezare; fertilizare în vitro, ședințe de dializă, precum și finanțarea, în premieră a 3 cazuri de prelevare de organe de la donator viu;
- aprobarea, în premieră, a Listei dispozitivelor medicale compensate din FAOAM și implementarea mecanismului de negociere a prețurilor la medicamente și dispozitive medicale compensate, care au permis reducerea și plafonarea prețurilor cu amănuntul, soldat cu impact pozitiv asupra FAOAM;
- completarea listei e-serviciilor prin SIA „e-Rețeta pentru medicamente și dispozitive medicale compensate” și SIA „Asigurarea obligatorie de asistență medicală”;
- modernizarea instituțiilor din domeniul ocrotirii sănătății prin realizarea a 13 proiecte investiționale etc.

Observăm că, deși au fost dezvoltate măsurile de îmbunătățire a SAOAM din anii precedenți, totuși apar elemente noi precum: compensarea din FAOAM a dispozitivelor medicale; negocierea prețurilor la medicamente și dispozitive compensate; investirea în modernizarea instituțiilor medicale, fapt ce denotă o nouă abordare privind distribuirea FAOAM, abordare dezvoltată și în Planului de acțiuni al CNAM pentru anul 2024 [30]. Analiza Planului ne scoate în relief că accentul se plasează încă pe un element important al sănătății publice – medicina preventivă, fiind acoperite din mijloacele financiare ale fondului măsurilor de profilaxie al CNAM echipele

mobile de medici specialiști care oferă populației din raioanele țării consultații profilactice gratuite (radiodiagnostic mobil; servicii stomatologice copiilor; screening pulmonar), finanțarea din fondul de dezvoltare și modernizare a prestatorilor publicii de servicii medicale a circa 30 proiecte investiționale depuse, implementarea la nivel național SIA „e-Rețeta compensată” etc.

Deși constatăm că, pe parcursul a două decenii de implementarea SAOAM pe teritoriul Republicii Moldova, au fost notate progrese, sesizăm totuși că procesul reformelor nu a fost unul simplu, fiind necesară înlăturarea unui șir de factori negativi, în special: subiectivismului în aprecierea priorităților strategiilor de reformare; eficientizării mecanismelor de creștere a calității serviciilor medicale; soluționării disproporțiilor esențiale în structurile sistemului național de sănătate – cheltuieli preponderent pentru sectorul spitalicesc, implicarea pe larg a medicilor-specialiști în consultarea pacienților în condiții de ambulatoriu, nivelul înalt de spitalizare a pacienților, asigurarea insuficientă a serviciului de asistență medicală primară cu medici pregătiți în medicina de familie etc.

Acest tablou rezultă și din datele prezentate în Barometrul Opiniei Publice, realizat în perioada 9-23 august 2023, conform căruia la întrebările: *În ce măsură sunteți mulțumiți de ceea ce face conducerea țării în domeniul asistenței medicale?* opțiunile sunt: nu prea mulțumit – 38,6%, deloc mulțumit – 27,3%, destul de mulțumit – 27,5%, foarte mulțumit – 2,9%; *Cât de mulțumit sunteți de asistența medicală?* opțiunile sunt: nu prea mulțumit – 23%; deloc mulțumit – 32,8%; destul de mulțumit – 34,2%; foarte mulțumit – 5,8%, care denotă un grad de satisfacție cu 4,1% mai mic față de anul 2022. Analiza datelor statistice prezentate pentru perioada 2009-2023 privind satisfacția privind acțiunile conducerii țării în domeniul asistenței medicale (destul de mulțumit/ foarte mulțumit) variază de la 5% – 2019 la cea mai înaltă în 2021 – 41%, cu o descreștere la 30,4% în 2023.

În același context, este paradoxal faptul că, deși gradul de insatisfacție față de asistența medicală este peste 55%, totuși la întrebarea *Care sunt lucrurile care Vă îngrijorează cel mai mult în prezent?* din 14 opțiuni existente, *Boala* se poziționează pe locul 9 cu doar 9,7%, iar o analiză statistică de ansamblu la această întrebare pentru perioada 2004-2023 denotă că *Boala* nu a fost niciodată printre îngrijorările prioritare ale populației, înregistrând cea mai înaltă cotă procentuală în 2020 – 30%, perioada pandemică, cu o descreștere spectaculoasă și cea mai mică pentru toată perioada enunțată în 2022 – 5% [3, p. 9-19].

În 2023, cu luarea în considerare a angajamentelor asumate de Republica Moldova prin Acordul de Asociere și Programul de Asociere dintre RM-UE, privind reformarea politicilor interne în conformitate cu acquis-ul comunitar în toate domeniile, inclusiv în cel al sănătății publice, Guvernul Republicii Moldova a aprobat, la inițiativa Ministerului Sănătății, *Strategia națională de sănătate „Sănătatea 2030”* [16], orientată spre modernizarea și dezvoltarea pe termen lung a sistemului sanitar, care să garanteze accesul echitabil la servicii calitative pentru toți cetățenii.

Transformarea complexă a sistemului de sănătate în unul modern, rezilient și eficient, capabil să răspundă nevoilor fiecărei persoane, prin îmbunătățirea stării de sănătate a acestora, a constituit pilonul *Strategiei naționale de sănătate „Sănătatea 2030”* (SNS), document de politici publice ce stabilește direcțiile prioritare de intervenție în sistemul de sănătate, necesare a fi implementate până în anul 2030, prin atingerea a 19 obiective generale, grupate în șapte componente: sănătate publică, servicii medicale integrate și de calitate pentru fiecare, medicamente și dispozitive medicale accesibile, personal medical motivat și bine pregătit, sistem de sănătate digitalizat, dar și sustenabil financiar, guvernare și leadership eficient al sectorului.

Menționăm că elaborarea SNS a fost stabilită în Planul de acțiuni al Guvernului pentru anul 2023, corelând cu obiectivul setat în *Strategia națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” – îmbunătățirea stării de sănătate a populației prin contribuția activă a unui sistem modernizat* [27], fiind axată inclusiv pe atingerea Țintelor stabilite prin Obiectivele de Dezvoltare Durabilă din Agenda 2030 și menit să contribuie la realizarea angajamentelor asumate în Programul de Asociere dintre UE și RM.

Analizând SNS, observăm că aceasta urmărește scopul de a recâștiga terenul pierdut privind atingerea ȋntelilor ODD referitoare la acoperirea universală cu servicii de sănătate și asemeni *Strategiei UE în domeniul sănătății la nivel mondial. O sănătate mai bună pentru toți, într-o lume aflată în schimbare*, re canalizează acțiunile Guvernului pe aspecte ce țin de: asigurarea realizării acoperirii universale cu servicii de sănătate; consolidarea asistenței medicale primare și a studierii cauzelor profunde ale problemelor de sănătate, cum ar fi sărăcia și inegalitățile sociale; schimbarea abordării axată pe postulatul *sănătatea în toate politicile*.

Particularizarea prin acțiuni concrete a obiectivelor enunțate rezultă și din *Programul de activitate al Guvernului Republicii Moldova pentru anul 2023*, în care se stabilește drept prioritate „creșterea bunăstării, siguranței și calității vieții cetățenilor”, inclusiv asigurarea securității personale; prestarea serviciilor publice accesibile și cost-eficiente; asigurarea protecției sociale pentru grupurile vulnerabile ale populației etc.

Astfel, printre prioritățile de bază în organizarea și funcționarea sistemului de asigurări în medicină se enumeră un complex de măsuri centrate pe:

- a) reconfigurarea fundamentală a sistemului de sănătate publică cu plasarea accentului pe protejarea sănătății, prevenirea bolilor și promovarea comportamentelor responsabile față de sănătatea proprie și cea publică;
- b) prestarea serviciilor de sănătate integrate *centrate pe persoană* la toate nivelurile: primar, secundar și terțiar, interconectate cu serviciile sociale prin implicarea entităților de nivel central și local;
- c) modernizarea sistemului de servicii medicale prin dezvoltarea serviciilor de prevenție, reabilitare, îngrijiri pe termen lung și paliative, orientate spre necesitățile de sănătate ale populației, inclusiv prin adaptarea la fenomenul demografic de îmbătrânire a populației, impactul dizabilității și profilul epidemiologic al morbidității;
- d) garantarea accesului la tratamente medicale pentru toți pacienții din Republica Moldova prin disponibilitatea și accesibilitatea medicamentelor și a dispozitivelor medicale, inclusiv a produselor necesare în situații de criză;
- e) asigurarea durabilității sistemului de sănătate cu resursă umană calificată capabilă să presteze servicii de calitate ca răspuns la nevoile populației, accentul fiind plasat pe protecția sănătății mintale și a bunăstării lucrătorilor medicali prin implementarea politicilor ce plasează interesele acestora în prim-plan;
- f) digitalizarea și interoperabilitatea sistemului de sănătate, măsuri ce vor îmbunătăți accesul la asistență medicală de calitate și vor contribui la creșterea eficienței globale a sectorului sănătății;
- g) asigurarea sustenabilității financiare a sistemului de sănătate prin sporirea finanțării din surse publice, precum și din colectarea altor mijloace financiare necesare pentru buna funcționare a sistemului de sănătate. În acest sens, intervențiile vor fi axate pe:
 - reducerea diferențelor de acces la servicii de sănătate și asigurarea echității dintre diverse grupuri ale populației, în funcție de venituri, de nivelul social și de mediul de reședință, după cum urmează: copiii, adolescenții, tinerii, persoane cu dizabilități, persoane în etate, femei de vârstă reproductivă, persoane de etnie romă, persoane din mediul rural, persoane cu venituri mici, persoane infectate și afectate de HIV/SIDA etc.;
 - sporirea gradului de acoperire a populației cu asigurare în cadrul SAOAM și diminuarea nivelului plăților din buzunar pentru serviciile de sănătate, în special pentru medicamente în ambulatoriu;
 - îmbunătățirea eficienței în utilizarea resurselor și guvernare direcționată pe redefinirea relațiilor dintre finanțatori, prestatorii de servicii medicale și pacienți;
 - crearea mecanismelor de guvernare incluzivă, ghidată pe abordări ce acordă prioritate proceselor decizionale transparente și multisectoriale, atât la nivel central, cât și la nivel local, și asigură elaborarea și implementarea de politici din perspectiva regulii *nimeni să nu fie lăsat în urmă* [16].

În urma analizei priorităților strategice enunțate, constatăm că în elaborarea documentului de politici s-au focusat pe doctrinările V. Ganea și C. Copăceanu privind eficientizarea mecanismului de finanțare a sistemului de sănătate din Republica Moldova, care au menționat despre necesitatea revizuirii „categoriilor de populație asigurate de stat în vederea subvenționării focusate a categoriilor socialmente vulnerabile, orientarea pachetului de servicii medicale de bază către serviciile cost-eficiente, cu un impact major asupra sănătății populației, sporirea ponderii populației contributive, prin includerea tuturor angajaților în lista plătitorilor de prime de asigurare obligatorie de asistență medicală” [10, p.72].

3. Concluzii

În urma studiului realizat, putem menționa că Republica Moldova este la „finalul utilizării bonusului demografic de pe urma fertilității mari în etapele anterioare” [1, p. 4], având o oportunitate modestă de utilizare a potențialului uman pentru susținerea dezvoltării socio-economice.

În acest context, pentru a exclude un eventual „colaps”, rămânem optimiști și sperăm că reformele în domeniul sănătății publice nu vor rămâne doar declarative, dar își vor atinge finalitatea, prin îmbunătățirea continuă a calității serviciilor de sănătate, axate pe standarde moderne de profilaxie, diagnostic, tratament și reabilitare, fapt care nu numai ar asigura creșterea speranței de viață a populației, diminuarea ratei mortalității, dar și ar duce la creșterea ratei generale a natalității.

Politicile statului vor fi orientate spre asigurarea accesului universal la servicii de sănătate prin modernizarea continuă a SAOAM și sporirea gradului de acoperire a populației asigurate medical, inclusiv prin garantarea un „comportament mai compliant cu privire la declararea venitului real și formalizarea muncii nedeclarate” [21, p. 12], ceea ce ar permite ralierea plăților primelor de asigurare medicală obligatorie la veniturile reale și ar spori sustenabilitatea financiară al FAOAM. De asemenea, ar soluționa nemulțumirile plătitorilor primelor de asigurare obligatorie de asistență medicală achitate în funcție de venitul real, care beneficiază de servicii de asistență medicală în baza poliței după necesități, plățile cărora însă, în baza principiului solidarității sociale specific SAOAM, sunt utilizate pentru asigurarea a cca 30% din populația neasigurată, ceea ce determină cheltuielile pentru sănătate pe cap de locuitor relativ joase în Republica Moldova, care, în pofida primelor mari transferate, nu primesc servicii de calitate și subvenționează un segment prea mare al populației.

În aceeași ordine de idei, deși Compania Națională de Asigurări Medicale de la fondare a trecut prin câteva etape de reorganizare, am observat totuși, în urma analizei competenței acesteia, că însuși cadrul instituțional în care este poziționată nu este clar, fiind caracterizat de o delimitare insuficientă a responsabilităților între Ministerul Sănătății și CNAM; transparența redusă în executarea cheltuielilor CNAM, determinată de managementul intern ineficient al companiei și lipsa mecanismelor eficiente de control asupra acesteia.

Un alt aspect care l-am elucidat este că noțiunea de calitate a serviciilor medicale prestate este percepută, în majoritatea țărilor fost post-socialiste, de către managerii din sistemul de sănătate ca rezultat al deficitului de finanțare a sistemului medical, fapt care considerăm că rezultă nu numai din subfinanțarea sistemului, dar reprezintă și o consecință a managementului neeficient. Printre multiplele provocări existente în cadrul sistemului public de sănătate se regăsesc: lipsa stringenței de cadre medicale, din cauza gradului sporit de abandonare a locurilor de muncă; nedorința tinerilor specialiști de a se angaja după specialitate; baza tehnico-materială slabă etc., aspecte cauzate de condițiile neatractive de activitate și remunerare.

Deși au trecut deja cca 20 ani din momentul trecerii de la *modelul integrat de tip Semashko* la *modelul Bismarck* de asigurare medicală, observăm că și astăzi sectorul național de sănătate se află în tranziția de la creșterea cantitativă a serviciilor medicale prestate populației la îmbunătățirea calității acestor servicii.

Rezultatele pozitive de implementare a FOAM s-au materializat prin: creșterea substanțială a finanțării sistemului de sănătate; formarea unui fond unic centralizat, care permite redistribuirea riscurilor; schimbarea statutului instituțiilor medicale și finanțarea lor pe bază de contract; „in-

introducerea unui pachet de servicii esențiale garantate de stat pentru întreaga populație, indiferent dacă persoana posedă sau nu poliță de asigurare de sănătate” [8, p. 235-237]; reducerea poverii financiare a persoanelor în caz de îmbolnăvire.

Un alt aspect pozitiv, care-l putem evidenția, este că modificările cadrului normativ privind polița de asigurare medicală a legiferat faptul că nu mai este obligatorie prezentarea poliței medicale pe suport de hârtie pentru a beneficia de servicii medicale și medicamente compensate, deoarece CNAM ține evidența persoanelor asigurate în format electronic prin intermediul unui sistem informațional specializat. Astfel, la accesarea serviciilor medicale, a medicamentelor compensate, la internarea în spital, cetățenii urmează să prezinte doar buletinul de identitate sau actul de identitate provizoriu, în baza căruia lucrătorii medicali autorizați verifică statutul persoanei în sistemul informațional. Astfel, excluderea poliței pe suport de hârtie a avut un impact pozitiv inclusiv asupra persoanelor care achită prima de asigurare în sumă fixă prin intermediul serviciului guvernamental de plăți electronice MPay, precum și asupra cetățenilor moldoveni aflați peste hotarele țării care achită prima respectivă.

De asemenea, în urma analizei legilor fondurilor asigurării obligatorii de asistență medicală pentru 2024, observăm că sunt planificate venituri și cheltuieli în valoare de 15,4 miliarde de lei, ceea ce denotă că, în anul 2024, valoarea veniturilor fondurilor asigurării obligatorii de asistență medicală va crește cu 6,1% față de veniturile precizate în 2023 și vor ajunge la 15 420 082,4 mii de lei.

Potrivit Ministerului Sănătății, din suma totală a FAOAM pentru anul 2024, veniturile proprii, inclusiv donațiile din sursele externe, vor constitui 8,4 miliarde de lei, sau 54,6%, iar 45,4% vor fi transferurile de la bugetul de stat. Respectiv, primele de asigurare obligatorie de asistență medicală în formă de contribuție procentuală la salariu și la alte recompense, achitate de angajați, vor constitui 8 miliarde de lei, cu 15,1% mai mult decât suma aprobată în 2023. Totodată, veniturile acumulate din primele de asigurare obligatorie de asistență medicală în sumă fixă achitate de persoanele fizice vor fi de 162 milioane de lei. De menționat că, în anul 2024, valoarea primei de asigurare medicală în sumă fixă rămâne neschimbată și constituie **12 636 lei**.

Totuși, persoanele care achită prima în sumă fixă până pe data de 31 martie beneficiază de un preț redus. De exemplu, deținătorii de teren agricol vor plăti de circa 12 ori mai puțin dacă respectă termenul legal. Pentru aceștia, suma care trebuia achitată până la 31 martie 2024 pentru asigurare este de 1014 lei. În același timp, întreprinzătorii individuali, fondatorii de gospodărie țărănească, deținătorii de patentă plătesc 2028 de lei în loc de peste 12 mii până în ultima zi a lunii martie. Iar pentru persoanele care desfășoară activități independente suma cu facilități este de 1622 de lei. În același timp, după data de 31 martie, oricare dintre persoanele care achită prima în sumă fixă va trebui să plătească valoarea deplină, de 12 636 de lei. La aceasta se adaugă penalitățile, care constituie 12 lei și 64 de bani pentru fiecare zi de întârziere.

Din 2024, se planifică ca proprietarii de terenuri cu destinație agricolă, cu excepția grădiniștilor și loturilor pentru legumicultură, indiferent dacă au dat sau nu acest teren în arendă sau folosință pe bază de contract, care concomitent fac parte din categorii de persoane neangajate asigurate de Guvern sau fac dovada aflării peste hotarele Republicii Moldova o perioadă mai mare de 183 de zile calendaristice în cursul anului bugetar, să nu achite prima de asigurare obligatorie de asistență medicală în sumă fixă. Cetățenii care locuiesc în afara țării și au primit scrisori de notificare privind achitarea primei de asigurare medicală vor primi scrisori de explicare pentru a clarifica situația, fiindcă s-a produs o încurcătură din motiv că SI pe care îl deține CNAM este conectat la alte registre de stat, dar nu are acces la datele dacă persoanele se află în țară sau se află în afara țării.

În lumina celor enunțate supra, ne permitem să formulăm un șir de recomandări:

- a) Reconceptualizarea modului de finanțare a sistemului de sănătate prin diversificarea surselor de finanțare și crearea fondurilor de sănătate în baza conturilor de economii pentru sănătate, care, în final, vor contribui la acumularea resurselor financiare suplimentare în sistemul național de ocrotire a sănătății;

- b) Modificarea cadrului normativ prin legiferarea creării fondurilor de sănătate în baza conturilor personale de economii pentru sănătate, implementarea cărora în Republica Moldova, în opinia noastră, ar soluționa trei sarcini-cheie: schimbarea atitudinii cetățenilor prin utilizarea economiilor proprii de sănătate și transferarea controlului asupra cheltuielilor către pacient care este responsabil pentru păstrarea sănătății; acordarea posibilității pacientului să-și asigure individual capacitatea de plată a serviciilor medicale, precum și formarea acumulării capitalului sănătății; formarea unor mecanisme eficiente de acumulare pentru atragerea de fonduri suplimentare în sectorul ocrotirii sănătății.
- c) Utilizarea mai eficientă a fondului de rezervă al CNAM, fără depozitarea unor sume excesive în el pe o perioadă îndelungată;
- d) Revizuirea Programului Unic, prin lărgirea spectrului de medicamente, dispozitive și servicii medicale, prestate în baza poliței.
- e) Negocierea și integrarea sectorului privat de sănătate în sistemul actual de asigurări obligatorii de asistență medicală.

Acestea sunt doar câteva aspecte care indică asupra necesității reformării în continuare a sistemului asigurărilor obligatorii de asistență medicală. Sperăm că, deși intră în colimatorul politic, reforma sistemului național de sănătate, în general, și a sistemului asigurării obligatorii de asistență medicală, în particular, va fi promovată într-o manieră „rațională” din punct de vedere economic, demografic și nu electoral, iar factorul politic va conștientiza că sustenabilitatea sistemului de sănătate, impune pași radicali, concreți, uneori nepopulari, dar eficienți.

Bibliografie:

1. ANTONOV, Viorica. *Notă analitică privind necesitatea reformei sistemului de pensii din Republica Moldova: o abordare sistemică*, Chișinău: IDIS „Viitorul”, 2016. 14 p. [online] [citat 14.09.2024]. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/PENSION%20SYSTEM%20-Antonovrom_0.pdf
2. ASSOCIATION AGREEMENT between the European Union and the European Atomic Energy Community and their Member States, of the one part, and the Republic of Moldova, of the other part, Brussels, 27.06.2014. [online] [citat 04.08.2024]. Disponibil: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0830(01))
3. *Barometrul de Opinie Publică (2023)*, Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2023. [online] [citat 19.08.2024]. Disponibil: https://soros.md/wp-content/uploads/2023/09/BOP_08.2023.pdf; https://soros.md/wp-content/uploads/2023/09/BOP_08.2023_anexa.pdf.
4. BUGA, Mircea. *Asigurările medicale – premise de îmbunătățire a asistenței acordate populației*. În: *Arta Medica*, nr.3(68), 2018, ISSN 1810-1879. [online] [citat 24.07.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/49-54.pdf
5. CIOCANU, Mihail. *Concepte de bază pentru implementarea asigurărilor obligatorii de asistență medicală în Republica Moldova*. În: *Curierul medical*, nr.6(276), 2003, ISSN 0130-1535. [online] [citat 22.08.2024]. Disponibil: <https://moldmedjournal.md/wp-content/uploads/2017/05/2003-6.pdf>
6. DAMAȘCAN, Ghenadie. *Metodologii de contractare a serviciilor medicale în cadrul asigurărilor obligatorii de sănătate*: autoreferatul tezei de doctor habilitat în științe medicale. Chișinău, 2015. [online] [citat 22.08.2024]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2015/22848/damascan_ghenadie_abstract.pdf
7. DULĂU, Dorel; BUNGĂU, Simona; DAINA, Lucia; BUHAȘ, Camelia; BALAȘCO, Ioana Anca; COTRĂU, Petre; REȘTEA, Monica Elena. *Conceptul de sănătate publică. Tipuri de sisteme de sănătate. Paralelă între sistemul de sănătate românesc și cel australian*. În: *Romanian medical Journal – Volume XVIII*, no. 1, 2021, DOI: 10.37897/RMJ.2021.1.3. [online] [citat 23.08.2024]. Disponibil: https://view.publitas.com/amph/rmj_2021_1_art-03/page/1
8. EȚCO, Constantin; MALANCIUC, Iurie; IDRICEAN, Veronica. *Avantajele asigurărilor facultative de sănătate*. În: *Materialele conferinței științifice internaționale „Știința, Tehnica, Medicina și Bioetica în strategia de experiență umană: problemele de interacțiune și interconexiune”*. Chișinău: CEP „Medicina”, 2002.

9. *EU Global Health Strategy. Better Health for All in a Changing World*, COM(2022) 675 final, Brussels, 30.11.2022. [online] [citat 22.08.2024]. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022DC0675>
10. GANEA, Victoria; COPACEANU, Cristina. *Estimarea gradului de eficiență a mecanismului de finanțare a sistemului de sănătate*. In: Journal „ECONOMICA” nr. 2 (88), 2014. ISSN 1810-9136. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Estimarea%20gradului%20de%20eficienta%20a%20mecanismului%20de%20finantare%20a%20sistemului%20de%20sanatate.pdf.
11. *Hotărârea cu privire la aprobarea Concepției reformării sistemului asistenței medicale din Republica Moldova în condițiile economice noi pentru anii 1997-2003*, nr. 668 din 17.07.1997. [online] [citat 29.07.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=50555&lang=ro.
12. *Hotărârea cu privire la aprobarea Contractului-tip de acordare a asistenței medicale (de prestare a serviciilor medicale) în cadrul asigurării obligatorii de asistență medicală*, nr. 1636 din 18.12.2002. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=30172&lang=ro.
13. *Hotărârea cu privire la aprobarea Politicii Naționale de Sănătate*, nr. 886 din 06.08.2007. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=31870&lang=ro.
14. *Hotărârea cu privire la aprobarea Strategiei de dezvoltare a sistemului de sănătate în perioada 2008-2017*, nr. 1471 din 24.12.2007. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=23357&lang=ro.
15. *Hotărârea cu privire la aprobarea Strategiei naționale de sănătate publică pentru anii 2014-2020*, nr. 1032 din 20.12.2013. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=103097&lang=ro#.
16. *Hotărârea cu privire la aprobarea Strategiei naționale de sănătate „Sănătatea 2030”*, nr. 387 din 14.06.2023. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=138493&lang=ro#.
17. *Hotărârea cu privire la controlul de stat asupra activității de întreprinzător în baza analizei riscurilor*, nr. 379 of 25.04.2018. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=103027&lang=ro.
18. *Hotărârea cu privire la organizarea și funcționarea Companiei Naționale de Asigurări în Medicină*, nr. 156 din 11.02.2002. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134193&lang=ro.
19. *Hotărârea despre aprobarea Regulamentului cu privire la modul de constituire și administrare a fondurilor asigurării obligatorii de asistență medicală*, nr.594 din 14.05.2002. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=31846&lang=ro#.
20. *Hotărârea pentru aprobarea Planului de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de dezvoltare pe anii 2008-2011*, nr.191 din 25.02.2008. [online] [citat 09.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=67976&lang=ro.
21. HUTSEBAUT, Martin. *Reforma sistemului de pensii în Republica Moldova. Principalele aspecte și recomandări pentru îmbunătățire*, Chișinău: CNSM, FriedrichEbert-Stiftung (FES), 2017. [online] [citat 14.09.2024]. Disponibil: https://moldova.fes.de/fileadmin/user_upload/Reforma_Sistemului_De_Pensii_Final1.pdf.
22. IGNAT, Silvia Georgiana; UȚĂ, Lucia. *Pensii și alte drepturi de asigurări sociale. Jurisprudența relevantă a Curții de Apel București pe semestrul I/2011*, București: Editura Hamangiu, 2011. 240 p. ISBN 978-606-522-517-6.
23. *Legea cu privire la ajutorul social*, nr.133-XVI din 13.06.2008. [online] [citat 10.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=139102&lang=ro.
24. *Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală*, nr. 1585 din 27.02.1998. [online] [citat 10.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=16165&lang=ro.
25. *Legea cu privire la asigurarea obligatorie de asistență medicală*, nr. 1593 din 26.12.2002. [online] [citat 10.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=143259&lang=ro#.

26. *Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova 2020”*, nr. 166 din 11.07.2012, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=48697&lang=ro, modificată și completată prin *Legea nr.121 din 03.07.2014*, [online] [cit 10.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=48697&lang=ro#.
27. *Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”*, nr. 315 din 17.11.2022. [online] [cit 10.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=134582&lang=ro.
28. *Ordinul cu privire la aprobarea Regulamentului privind monitorizarea și evaluarea prestatorilor de servicii medicale și farmaceutice, încadrați în sistemul asigurării obligatorii de asistență medicală*, nr. 71 din 23.02.2018. [online] [cit 10.08.2024]. Disponibil: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=56904&lang=ro#.
29. PĂUN, Diana Loreta. *Modernizarea legislației naționale în domeniul sanitar și implicații asupra securității naționale: rezumatul tezei de doctor*, București, 2017. [online] [cit 08.08.2024]. Disponibil: <https://www.animv.ro/wp-content/uploads/2017/09/REZUMAT-TEZA-DIANA-PAUN.pdf>.
30. *Planul de acțiuni al Companiei Naționale de Asigurări în Medicină pentru anul 2024*, [online] [cit 10.08.2024]. Disponibil: <http://cnam.md/wp-content/uploads/2024/02/Plan-de-actiuni-al-CNAM-pentru-anul-2024.pdf>.
31. *Raport de activitate al Companiei naționale de Asigurări în Medicină în anul 2017*, Chișinău, 2018. [online] [cit 10.08.2024]. Disponibil: http://old.cnam.md/httpdocs/editorDir/file/RapoarteActivitate_anuale/2017/Raport_CNAM_rom.pdf.
32. *Raportul cu privire la realizarea Strategiei naționale de sănătate publică pentru anii 2014-2020*. [online] [cit 10.08.2024]. Disponibil: <https://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2021/05/Raport-Strategia-Na%C8%9Bional%C4%83-de-S%C4%83n%C4%83tate-Public%C4%83-2014-2020.pdf>.
33. *Recommendation no 1/2022 of the EU-Republic of Moldova association Council on the EU-Republic of Moldova Association Agenda [2022/1997]*, Brussels, 22.08.2022. [online] [cit 28.07.2024]. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22022D1997>.
34. *The 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1*, 25.09.2015, https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf?_gl=1*v7u6u9*_ga*MjExNDQyMDcwMC4xNzI5NDE3NDMx*_ga_TK9BQL5X7Z*MTcyOTQxNzQzMC4xLjAuMTcyOTQxNzQzMC4wLjAuMA.
35. *The EU Role in Global Health, COM(2010)128 final*, Brussels, 31.03.2010, <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0128:FIN:EN:PDF>

CZU 341.223(478+489)

INVAZIA SOVIETICĂ ÎN ROMÂNIA ÎN 1940 ȘI EXODUL BASARABENILOR PESTE PRUT

Mariana COJOCARU, drd.,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: *The decoupling of the Romanian territories of Bessarabia, Northern Bukovina and Hertza by the Soviet regime in 1940 was carried out deliberately through violence and terror against a peaceful population, without having the slightest justification in this regard. The exodus of the population from the Romanian territories cut off by the Soviet regime in 1940, it is generated by the furious desire of the communist power to impose something that was totally contrary to the way in which the Romanian territory had operated until then. And in such a situation, it was only a solution to keep itself in power: legislating terror, terror against some people, but also the terror against some social groups entirely – justified by the Soviet legislation – which also led to an ample process of refuge of the local population. Personal tragedies, expressed through the pains and sufferings experienced by the population forced to seek refuge, essentially or focused on the destruction, of a generation and its successors.*

Keywords: *Romania, 1940, Bessarabia, Bukovina, exodus, refugees.*

În istoria românilor sunt mai multe evenimente care au influențat totalmente soarta populației românești dintre Prut și Nistru și care au dus inevitabil la acapărarea teritoriilor României și la instaurarea regimului de ocupație comunist al Uniunii Sovietice. Printre aceste evenimente un loc aparte îl ocupă ocuparea Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța din 28 iunie 1940.

Ocuparea Basarabiei de către Rusia la 28 iunie 1940, a reprezentat momentul declanșării procesului de destrămare teritorială a României Mari și a fost rezultatul unei înțelegeri politice secrete convenite între două regimuri totalitare, respectiv cel național-socialist hitlerist și cel comunist sovietic, concretizată în Dictatul de la Moscova, încheiat la 23 august 1939, cunoscut și sub numele de pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov. Dacă pactul de neagresiune, în pofida unor devieri, nu depășea cadrul unor acorduri tradiționale de acest gen, protocolul adițional secret comporta un caracter categoric ilegal. Protocolul adițional a luat forma unui text contractual aparte care, cu toate că în preambulul său făcea referire la pactul de neagresiune, din punctul de vedere al dreptului nu era legat cu ultimul [6, p. 10].

Alianța dintre Germania hitleristă și Uniunea Sovietică stalinistă a creat o undă de șoc pentru clasa politică românească, „deoarece aceștia își bazaseră politica lor externă pe opoziția ireductibilă ce exista între nazism și comunism. România, prinsă geografic între Reich și URSS, a contat întotdeauna pe echilibrul ce reieșea din opoziția celor două mari puteri, căutând chiar să facă față presiunii sovietice cu o eventuală apropiere față de Germania” [2, p. 300]. Potrivit unui studiu militar de epocă, „Ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei constituie prima ciuntire a teritoriului național românesc și este o încălcare flagrantă a dreptului istoric și etnic de către forța brută și interesele marilor puteri” [14, p. 25]. De fapt, ocupația sovietică a teritoriilor românești în data de 28 iunie 1940 a fost urmare a înțelegerii dintre două regimuri totalitare, cu consecința izolării noastre de lumea civilizată și progresistă [10, p. 17].

Regimurile totalitare menționate mai sus s-au fundamentat pe crearea structurilor statale și a cadrului normativ, în spiritul autoritar al verticalității puterii și supunerii totale, cu impunerea conduitei stricte și prin implantarea dezideratelor false în mentalitatea oamenilor. Or, aceste pretense valori cu caracter distructiv pot fi acceptate doar într-o societate totalitară, cu o populație manipulată, demoralizată și care nu mai este capabilă să opună rezistență. Procesul de instaurare a regimurilor totalitare a avut scopul de a elimina conceptul de libertate, democrație, echitate și a altor valori democratice din mentalitatea cetățenilor oamenilor și a succesorilor, prin instalarea unui regim de teroare. Scopul urmărit de regim prin aplicarea terorii era de a inocula în societate frica la nivelul colectivității, pentru ca omul să trăiască permanent cu teama de autorități, și să se „îmbolnăvească de frică”, ceea ce l-ar fi făcut mai dirijabil, mai incapabil de a se împotrivi autorităților [12, p. 39].

Caracterul de ocupație al teritoriilor românești în perioada 28 iunie – 03 iulie 1940, s-a manifestat în politica regimului comunist față de populația Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța. Astfel, anul 1940 a avut un rol decisiv pentru istoria populației locale, dat fiind noua schimbare a apartenenței statale.

Încercările inițiale ale Guvernului de la București de a negocia s-au lovit de insistența sovieticilor de a se trece mai repede la operațiunile de evacuare a armatei și administrației civile. Rezultatul a fost un haos generalizat, retragerea dezorganizată a zeci de mii de refugiați din cele două provincii – intelectuali și țărani deopotrivă, funcționari, polițiști, juriști etc. –, „mulți dintre ei plecând de la serviciu direct la gară” [13, p. 124]. Problema cedărilor teritoriale din vara anului 1940, alături de consecințele politice, economice, teritoriale, demografice și militare pentru România, unele pe termen scurt, altele pe termen mediu și lung, care au generat un adevărat exod al populației către spațiul rămas sub autoritatea conducerii de la București constituie subiectul studiului de față.

De altfel, încă, după declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial și înfrângerea militară a Franței în iunie 1940, sovieticii au formulat pretenții față de România. Astfel, ceva mai devreme,

pe data de 29 martie 1940, Președintele Consiliului Comisarilor Poporului, tot el – Comisar al poporului pentru afaceri externe, Veaceslav Molotov a ținut un discurs în cadrul sesiunii Sovietului Suprem al U.R.S.S., în care a afirmat că există „o problemă litigioasă nerezolvată, aceea a Basarabiei, a cărei anexare de către România nu a fost niciodată recunoscută de Uniunea Sovietică, cu toate că aceasta n-a pus niciodată chestiunea înapoierii Basarabiei pe cale militară” [20, p. 106-117].

Prin urmare, atestăm că, în contextul politic internațional de atunci, Guvernul român, a fost nevoit să cedeze, iar la 28 iunie 1940 Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herța.

Odată cu retragerea armatei și a administrației românești, o parte considerabilă a populației din Basarabia s-a refugiat peste Prut. Către sfârșitul lunii octombrie 1940, numărul celor plecați din Basarabia s-a ridicat la peste 100.000 de persoane. Exodul românilor basarabeni a continuat și în lunile următoare [20, p. 106-117].

Astfel, fenomenul condiționat al crizei social-economice și umanitare de proporții, determinate de anexarea de către URSS în 1940 a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța, a generat exodul masiv al populației din teritoriile românești ocupate, care au fost nevoiți să-și caute refugiu peste Prut. Condiționarea refugiului populației băștinașe de ambițiile expansioniste, care derivă din procesul ocupării teritoriului trunchiat, capătă o nuanță și mai acută, deoarece ocuparea Basarabiei, a nordului Bucovinei și Ținutului Herța de către sovietici, a însemnat și apariția problemei refugiaților pentru statul român, care s-a văzut nevoit să facă față valului mare de refugiați chiar din primele ore ale ocupației.

Bulversați de ceea ce li se întâmpla, fiind în prizonieratul diferitor zvonuri, oamenii urmau să-și asume anumite decizii, de care depindea soarta lor de mai departe. În aceste circumstanțe mulți basarabeni, marcați de incertitudinea viitorului și de teama dictaturii comuniste, și-au asumat statutul de „refugiat” [18, p. 648-660].

Astfel, din cauza situației deosebit de grele, cu granițele sfâșiate, armata dezorganizată, lipsită de fortificații de apărare, într-o stare economică precară, România a fost obligată să facă față și valului de refugiați, care invadau, practic, teritoriul românesc neocupat. Statul român a încercat, în limita posibilităților, având în vedere situația socio-economică dificilă a țării, să ofere sprijin material și financiar la un număr cât mai mare de refugiați.

Românii au dat dovadă de solidaritate, pentru cauza românilor din Basarabia și nordul Bucovinei, cedate în urma insistenței sovietice din vara anului 1940.

La prima vedere, ultimatumul sovietic părea a fi deosebit de surprinzător, însă cererile sovietice nu au fost deloc necunoscute celor din sfera puterii. De la serviciile de informații și până la Suveran.

Dacă este să facem o incursiune mai profundă în istoria evoluției relațiilor dintre România și URSS în privința Basarabiei, constatăm faptul că aceasta fiind unită cu Țara la 27 martie și 27 noiembrie 1918 a fost un subiect de dispută între România și URSS îndeosebi după 1922, Rusia Sovietică insistând pe nerecunoașterea unirii și revenirea provinciei la fostul Imperiu.

Revenind la evenimentele din perioada istorică supuse cercetării, relevăm faptul că, nici astăzi nu se știe cu precizie cifra persoanelor care s-au refugiat în România, din teritoriile cedate, după anexarea de către URSS.

Totuși, conform unor studii, estimativ cifra s-ar ridica la 220501 de persoane cazate în diferite zone ale țării [21, p. 157]. Nu toți care au vrut să plece au avut această posibilitate. Până la sfârșitul lunii noiembrie 1940, URSS nu a efectuat repatrierile promise, dimpotrivă a desființat comisiile de repatriere de la Cernăuți și Ungheni, deși delegații români în comisia de la Odesa au cerut, prin telegramele nr. 1088, din 16 noiembrie, și nr. 1099, din 19 noiembrie 1940, reluarea operațiunilor de repatriere și de repatriere urgentă a unui anumit număr de persoane [26, p. XLI].

Prin urmare, estimările variază între 100 000 – 200 000 de refugiați deși unele surse ne indică că, de fapt, numărul total al refugiaților din 1940 ar fi, în limite până la 300.000 de persoane [23, p. 9-14]. Astfel, datele privind numărul populației evacuate din Basarabia și Bucovina sunt diferite de la o sursă la alta, cea mai vehiculată cifră fiind, însă de circa 200.000.

Reținem faptul că, până la sfârșitul anului 1940, mulțimea celor care se refugiau a crescut și mai mult. Este greu de știut cu exactitate numărul refugiaților din Basarabia și nordul Bucovinei. Totuși, până la 4 decembrie 1940, Comisariatul pentru refugiați a înregistrat 220 500 de persoane [30, p. 12]. Per ansamblu, în circumstanțele ocupației sovietice din 1940 au părăsit Basarabia [27, p. 28-33] cca 300 000 [29, p. 129] de persoane. Dintre funcționarii de rang înalt, potrivit surselor publicate [28, p. 469; 476; 535-356; 551; 638; 639; 664], în majoritate erau prefecți de județ, pretori de plasă, inspectori, judecători, primari, inclusiv învățători și preoți.

Fluctuația s-a datorat faptului că o parte dintre refugiați plecau în alte localități, acolo unde li se aflau familiile ori aveau rude. Alții au sosit mai târziu, deoarece autoritățile sovietice, odată instalate, nu le-au permis evacuarea. Așa se face că tranzitul populației din Basarabia și Bucovina de Nord a continuat până în primăvara anului 1941 [22, p. 94], doar că deja după formula de repatriere.

Este dificil de contabilizat numărul exact al refugiaților din întreaga țară, o cifră reală estimându-se în limita a 300.000 de persoane care s-au refugiat în România [15, p. 302].

Băștinașii basarabeni au venit în valuri succesive și în funcție de activitatea comisiilor bilaterale înființate la noua frontieră de stat dintre URSS și România, în acea perioadă. Cea mai mare parte a lor a fost primită și arondată în localități din restul țării cu preponderență în Moldova, Transilvania, dar și peste munți, în Câmpia Română.

Reținem că Statul român, dar și organizațiile de binefacere și Societatea de Cruce Roșie, împreună cu Biserica au încercat din răspuț să ajute refugiații basarabeni și bucovineni care abia de scăpaseră cu viața, avuția lor rămânând în cea mai mare parte în teritoriul ocupat.

Am putea pretinde că aceasta a fost parțial o situație temporară, căci în anul următor, după izbucnirea războiului din Răsărit, după recucerirea teritoriilor pierdute, românii basarabeni în majoritate s-au întors la vetrele lor ca ulterior, în mare parte, să fie supuși altor represii, fiind nevoiți iarăși să-și caute refugiu.

Astfel, desfășurarea războiului a întors din nou situația după trei ani, aducând un nou val de refugiați din aceleași provincii în primăvara anului 1944. De data aceasta, acțiunea statului român a fost foarte bine organizată, limitând pierderile și având o desfășurare și cadență militară.

Astăzi cunoaștem faptul că, toți acești refugiați nu numai că au fost puși în situații limită, s-au destrămat familii, s-au pierdut copii, averi și uneori vieți au marcat una din dramele cele mai acute ale României secolului al XX-lea și roata istoriei părea că nu se va opri din mersul său implacabil.

Istoriografia românească tratează, în general, fugitiv și complementar relatările din presa acelor vremuri, dar coroborarea informațiilor din ziare și reviste alcătuiesc un tablou general destul de complex privind starea de spirit în rândul populației române.

Astfel, momentul anexării Basarabiei a fost reflectat în presa românească succesiv. Inițial, informarea despre ultimatumul sovietic a venit pe cale undelor, odată cu adresarea la postul public de radio a unei cuvântări din partea regelui Carol al II-lea al României pe data de 27 iunie 1940.

Ulterior, niciun ziar nu a relatat despre acest lucru până la data de 30 iunie, atunci când cel mai puternic cotidian al vremii, „Universul”, a scris pe larg despre acest lucru. Situația ca atare denotă faptul că presa scrisă era sub o strictă cenzură din partea organelor de stat.

În istoriografia din România, apărută între anii 1940-1945, ocuparea și anexarea teritoriilor românești, de către Uniunea Sovietică sunt apreciate ca „evenimente tragice pentru armata și populația românească” [3, p. 82-83]. Dumitru Th. Pârvu, scria în 1944, că din schimbul de note dintre cele două state, ce a avut loc între 26 și 28 iunie 1940, se poate constata că România a consimțit numai la evacuarea teritoriilor revendicate de U.R.S.S., iar nu și la cedarea suveranității acestora. „S-a creat astfel, numai o situație de fapt, iar nu și una de drept, dar și aceasta numai sub presiunea forței, care a înlăturat orice consimțământ liber” [19, p. 391].

După venirea comuniștilor la putere a fost interzisă orice referire la spațiul dintre Prut și Nistru. Au fost retrase din circulație toate cărțile și studiile referitoare la acest subiect. Istoricii români din perioada stalinistă, în frunte cu M. Roller, afirmă că Basarabia a fost cedată la 1812 de către Turcia direct Rusiei și că unirea provinciei în 1918 cu România nu a fost altceva decât o

răpire care s-a perpetuat prin complicitatea aliaților [5, p. 201-212]. Astfel, fiind destul de clar evidențiate pretențiile teritoriale asupra Basarabiei, care au fost formulate în termeni absolut categorici, în textul Pactului Molotov-Ribbentrop din 23 august 1939, subliniindu-se faptul că Uniunea Sovietică nu a recunoscut niciodată anexarea acestei provincii la Regatul României.

În realitate, toate aceste afirmații nu corespund adevărului istoric. Toată istoriografia națională românească a fundamentat prin documente, fapte concrete, reale, că Stalin și Molotov au ocupat la 28 iunie 1940 Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța, ceea ce a generat un exod masiv al populației din teritoriile ocupate.

Documentele de arhivă, ne arată că populația acestor teritorii a respins regimul de ocupație. În pofida propagandei comuniste, care încerca să denigreze imaginea României și să prezinte Uniunea Sovietică din cea mai bună perspectivă, numărul persoanelor care doreau să se retragă peste Prut era mare, iar cele mai mici proteste erau curmate și reprimare de forțele NKVD-iste și KGB-iste rusești. După unele date istoriografice, numai în 1940-1941, regimul comunist de ocupație a arestat, maltrat, amendat, condamnat, deportat și împușcat mii și zeci de mii de oameni din Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța, inclusiv 32 mii de oameni nevinovați, care au fost deportați la 12-13 iunie 1941.

Propaganda bolșevică a urmărit să acrediteze o teorie a inevitabilității terorii asupra populației din teritoriile românești anexate. Tezele false ale propagandei au fost preluate și fundamentate de istoriografia sovietică care a trecut sub tăcere fenomenul exodului din Basarabia, Nordul Bucovinei și Ținutul Herța. Chestiunea refugiuului peste Prut în fatidicul an 1940 începe să fie reflectată în istoriografia românească abia după căderea comunismului în anii 1990, care conturează adevărata dimensiune a fărâdelegilor regimului bolșevic de ocupație, dar și efortul autorităților române de a ajuta persoanele refugiate în țară.

În anii imediat postbelici și mai ales în lunga perioadă a Războiului Rece (1948-1989), percepția preliminarilor războiului și mai ales a alianței sovieto-fasciste din prima fază a conflictului, a fost una văzută și interpretată prin lentilele învingătorilor [11, p. 32].

Istoricii sovietici au depus eforturi să prezinte anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică în 1940 drept un rezultat al „politicii de pace a Guvernului sovietic”. „Soluționarea pașnică a problemei Basarabiei, scriu autorii „Istoriei R.S.S. Moldovenești”, editată în 1955, a constituit o victorie remarcabilă a politicii externe a statului sovietic” [24, p. 45].

Toți istoricii ruși și cei rusificați, agentura de forță a Rusiei în Republica Moldova, au răspândit foarte multe minciuni și mituri inventate precum că, în vara anului 1940, URSS a „eliberat” Basarabia de sub dominația „boierilor români”, precum că aceste teritorii „s-au unit de bunăvoie” cu Imperiul Sovietic [16].

Viziunea asupra trecutului românilor de la est de Prut și, în primul rând, privitoare la organizarea statală a acestora, confecționată oficial, nu este una nouă. E plagiat firește, căci ea a fost inventată și multiplicată în anii primului regim comunist [25, p. 471].

Între anii 1955-1982 au apărut trei ediții ale Istoriei R.S.S. Moldovenești și trei ediții ale Istoriei Partidului Comunist al Moldovei, în care problemele referitoare la Basarabia, în perioada 23 august 1939-22 iunie 1941, sunt prezentate într-o formă denaturată, de pe pozițiile teoriei luptei de clasă, a discursului ideologic bolșevic și a politicii sovietice expansioniste [24, p. 43].

Relevante pentru această orientare a istoriografiei sovietice sunt textele publicate la Chișinău, în 1974, de A.M. Lazarev, potrivit cărora: „În sfârșit, în 1940, s-a realizat idealul sacru al moldovenilor: „masele muncitoare din Basarabia au restabilit puterea și s-au reunit cu patria sovietică. Populația moldovenească din Basarabia și din RASSM a format RSS Moldovenească – republică unională, care a intrat în componența Uniunii Sovietice”. „După instaurarea puterii sovietice în Moldova, la începutul lui ianuarie 1918, după formarea RSS Basarabene în 1919(!) și a RASSM în 1924, formarea, la 2 august RSS Moldovenești unionale – susține A. Lazarev, a constituit etapa a patra, de finalizare a procesului de afirmare a statalității poporului moldovenesc”. Prin urmare, „statalitatea moldovenilor”, a fost desăvârșită în 1940 și, în anii următori, urma doar să înflorească, la fel cum va „înflori” și „națiunea moldovenească”. Așa cum arătam mai sus,

aceasta este prima variantă a istoriei „statalității Moldovenești”, plăsmuită de istoricii de în anii primului regim comunist [25, p. 468].

Chiar dacă în Vest și mai ales în Statele Unite ale Americii s-au mai făcut unele referiri la Pactul sovieto-german de neagresiune încă din 1948, când Departamentul de Stat a publicat documentele din arhivele germane capturate pentru a dezvălui cooperarea dintre comuniști și naziști [17], în jurul Protocolului adițional secret s-a purtat o polemică acerbă. Autoritățile sovietice și istoriografia din fosta URSS au negat existența acestuia până în decembrie 1989 [7, p. 56].

Disputa istoriografică consacrată pactului Molotov-Ribbentrop, inițiată în Europa de Est în anii de perestroika a lui Mihail Gorbaciov, are meritul de a fi introdus în circuitul științific o multitudine de documente și fapte, practic necunoscute în fostul spațiu sovietic, care, deși nu s-a soldat cu descoperiri principial noi pentru istoriografia occidentală, facilitează o mult mai amplă abordare, reconstrucție și explicare a acestui subiect dramatic. Nimeni, mai puțin istoricii ortodocși de altă dată, nu mai poate astăzi contesta existența protocoalelor secrete de tristă faimă, civismul caracterului și conținutului lor care violează abrupt dreptul internațional [6, p. 6-16].

După 1991, prevederile Protocolului adițional, păstrate numai în Arhiva contelui Friedrich Werner von der Schulenburg, diplomat german, fost ambasador extraordinar și plenipotențiar al Germaniei la Moscova (1934-1941), au fost descoperite și editate în Germania [11, p. 152].

Academicianul Florin Constantiniu, care a publicat aceste documente în limba română încă din 1991 [8, p. 18], apreciază că liderul sovietic, I. V. Stalin, prin acceptarea alianței cu Germania nazistă și semnarea Acordului de la Moscova, a dat lumină verde planurilor de război ale lui Hitler [9, p. 355]. De asemenea, în 2010, ambasadorul R.F. Germania la București, Andreas von Mettenheim, considera Pactul Hitler – Stalin, cum este cunoscut Acordul de la Moscova în istoriografia germană, drept treapta decisivă care a dus la izbucnirea celui de al Doilea Război Mondial [1, p. 6-7].

De îndată ce au fost cunoscute documentele privind cauzele, desfășurarea și consecințele evenimentelor la care ne referim, falsurile comise de istoricii sovietici au fost confirmate. Menirea acestor falsuri era să sprijine atingerea scopurilor politice, urmărite de Imperiul sovietic [25, p. 46].

În concluzie, putem afirma, cu certitudine, că cea de-a doua ocupare a Basarabiei de către Rusia la 28 iunie 1940 a reprezentat momentul declanșării procesului de destrămare teritorială a României Mari și a fost rezultatul unei înțelegeri politice secrete convenite între două regimuri totalitare criminale, respectiv cel național-socialist hitlerist și cel comunist sovietic, concretizată în Dictatul de la Moscova, încheiat la 23 august 1939, cunoscut și sub numele de pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov.

Parcursul și urmările exodului populației în urma invaziei sovietice a României în anii 1940 au fost dure, soldându-se cu zeci de mii de victime umane, persecuții și marginalizări, evenimente care au încercat a fi date uitării cu vehemență, ascunse și secretizate, de către regimul comunist. Iar natura și durata acestor represiuni, ca și urmările directe ale exodului au un puternic ecou până în prezent.

În consecință, constatăm faptul că refugiul nu a fost o cale ușoară, ci, mai degrabă, un martiriu, atât prin dezrădăcinare, cât și prin confruntarea cu regimul comunist care se va instala după al Doilea Război Mondial.

Majoritatea populației din teritoriile ocupate nu i-a primit cu satisfacție pe noii stăpâni. Mulți români basarabeni au luat drumul pribegiei. Până în teritoriul liber al României ei au avut de îndurat greutatea inimaginabile [4, p. 12]. Înfățișând aceste momente, un contemporan al evenimentelor scria: „Părăsind în grabă avutul, basarabenii și bucovinenii au fugit cu cât erau pe ei, lăsând în urmă gospodării și așezări românești înstărite, lăsând ogoare lucrate, părăsind pământul moștenit de mii de ani îndepărtându-se de mormintele unde odihnesc cei dragi, de bisericile frumoase, de mănăstirile tănuite în adâncuri de păduri” (citad de Cornel Grad, Constantin I. Stan, Doru e. Goron).

În esență, statul sovietic s-a bazat, încă de la începuturi, pe sistemul terorii care a fost menținut, cu vehemență și mai târziu, sub pretextul, fundamentat teoretic, ascuțirii luptei de clasă, cu

destinația anihilării chiar și celei mai neînsemnate opoziții față de regim. Această metodă de guvernare a regimului sovietic este ridicată la rang de valoare supremă expusă prin incriminarea artificială a pretinselor fapte. Prin urmare, călăuza atrocităților regimului sovietic a fost, Codul penal care, de fapt, avea menirea de a stabili natura, justificarea, necesitatea și limitele teroarei. Această teroare a îmbrăcat o formă agravată în procesul refugiei populației din teritoriul anexat de regimul sovietic în 1940. Dezlănțuirea așa-numitelor Tribunale era exprimată prin justificarea teroarei, în principiu, dându-i formă juridică fără cizelări, inclusiv prin urmărirea celor care căutau refugiu, prin imprimarea unui caracter antiromânesc de o agresivitate extremă.

Astfel, în privința populației, care căuta un refugiu, a fost instituită o evidență strictă, iar, în consecință, băștinașii au fost supuși unor represiuni fără precedent. Miza principală a regimului a fost omul ale cărui valori sufletești trebuiau definitiv sfărâmate și restructurate conform tiparelor rigide ale regimului. În contextul acestor atrocități, cei care căutau un refugiu, erau priviți din perspectiva opunerii față de sistemul dirijat prin teroare. Iar în privința celor care se opuneau procesului dirijat de disoluție socială și națională, se apela deopotrivă atât la arsenalul propagandistic, cât și la teroare, cu scopul de a radia memoria colectivă, fiind considerați indezirabili și urmau să fie tratați ca atare. Evident represiunea regimului sovietic a avut un caracter atotcuprinzător, dar prin faptul că a vizat, în primul rând, pe cei care căutau refugiu în iminența teroarei, poate fi apreciată și drept un etnocid dirijat, ce încerca să modifice realitățile demografice din Basarabia și nordul Bucovinei.

În urma „repetiției generale”, ce a avut loc în teritoriile ocupate de URSS, în 1940, regimul se pregătea de acum să treacă și linia Molotov, pentru a cuprinde întreaga națiune română într-un sistem de care aceasta a reușit să se debaraseze abia după aproape jumătate de secol, iar ecoul acestor atrocități bântuie și azi în teritoriile ocupate generând perspectivele contemporane de manifestare a planării procesului de refugiu.

Deși, după căderea puterii sovietice au devenit cunoscute publicului larg și elucidate cauzele evenimentelor care au avut loc în anul 1940 și s-a încercat a fi scoase la iveală consecințele produse de aceste evenimente pentru populația băștinașă, inclusiv și exodul masiv al populației în căutarea unui loc de refugiu, totuși acest fenomen nu este încă pe deplin studiat și elucidat.

O bună parte din exilul românesc prezintă o dezbinare, rar întâlnită la alte națiuni. Romania și Basarabia cu Bucovina de Nord, ocupată de dușman, gemeau și sufereau o împilare și o teroare de proporții, greu de imaginat. În acest tablou trist al exilului românesc, refugiuul populației băștinașe se impune, ca fenomen în formele lui acute, apărute anume în perioada comunismului.

Deși refugiuul, în acea perioadă, este perceput de anumite categorii de cetățeni, drept singura modalitate de a-și salva viața după instalarea regimului comunist, realitatea a fost alta. Iar, soarta vitregă prin care a trecut poporul român, în general și românii din Basarabia cu Bucovina de Nord, în special, este cicatrizată de dovezile suficiente pentru a caracteriza această epocă și istoria cruntă.

Din nefericire, acest exod, aproape că nu este cunoscut în lumea occidentală. Iar amploarea refugiuului trebuie raportată la situația de fapt a acelei perioade cercetate. Aici, reținem că orașele se goliseră, iar de la sate se refugiaseră intelectualii. Țăranii, în cea mai mare parte, au rămas pe loc. Ei își părăseau greu vatra și apoi trăiseră atâtea cotropiri, în decursul istoriei. Evident că, au existat și înainte emigrări sporadice, mai ales din teritoriile ocupate a spațiului românesc, însă grandoarea fenomenului refugiuului în fața regimului comunist acoperă și desființează toate regulile anterioare ale acestui proces prin numărul mare de refugiați.

Atitudinea reală a populației băștinașe a fost clar exprimată prin refugiuul a sute de mii de oameni peste Prut, alături de administrația civilă și de militarii români. N-a fost însă un proces simplu, ci unul stimulat de vastele abuzuri comise de autoritățile militare sovietice invadatoare față de oamenii nevoiți să-și părăsească casele, gospodăriile, averile agonisite întreaga lor viață.

Este o datorie a noastră să studiem și să scoatem la lumină aceste evenimente tragice, pentru a cunoaște exact drama prin care au trecut românii bucovineni și basarabeni, cu pretenția de a nu fi repetate aceste momente triste.

Bibliografie:

1. Andreas von Mettenheim. *De pe pământ german poate emana doar pacea*. În: *Magazin Istoric*, ianuarie 2010, nr. 1(514), p. 6-7.
2. ARHIRE, Sorin. *Politica externă a României 1920–1940 (II)*. În: *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, nr. 4, 2012, 300 p.
3. BRĂTIANU, Gheorghe. *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*. București: Editura Semne, 1995. 208 p.
4. CERNOV, Alexandrina. *Refugiul, 1940-1945. Colecția Destin Bucovinean*. Cartea este editată de Mănăstirea Putna. Ed. Nicodim Caligraful, 2023. 391 p. ISBN 978-606-9082-18-8.
5. CIORĂNESCU, Gheorghe. *Basarabia în politica externă a României (1944-1986)*. În: *Patrimoniu*, 1991, nr. 4, p.201-212.
6. COJOCARU, Gheorghe. *Ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei – o consecință directă a înțelegerilor sovieto-germane din 23 august 1939*. În: *Akadosmos. Revista de Știință, Inovare, Cultură și Artă al AȘM*, septembrie 2010, nr. 3(18), p. 6-16. ISSN 1857-0461.
7. CONSTANTINIU, Florin. *1941. Hitler, Stalin și România*. București: Ed. Univers Enciclopedic, 2002. 220 p. ISBN: 973-8240-57-3.
8. CONSTANTINIU, Florin. *Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, București: Ed. Danubius, 1991. 136 p. ISBN 9739067034.
9. CONSTANTINIU, Florin. *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a IV-a. București: Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2008. 586 p. ISBN 9786068162164.
10. DUȚU, AL., IGNAT, M. *1940. Drama României. Rapt și umilință*, București: Ed. Universal Dalsi, 2000. 314 p. ISBN 973-8157-05-6.
11. GHIȘA, Alexandru. *Discordanțe în funcționarea Pactului Ribbentrop-Molotov: Bucovina, Transilvania și problema Dunării, în volumul de studii: Anul 1940 în istoria Europei: între expansiune și declin*, coordonatori: MUREȘAN, M., TRUFAN, M., Cluj-Napoca: Ed. Casa Cărții de Știință, 2020. 287 p.
12. GRIBINCEA, Mihail. *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică 1944-1950*. Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1995, ISBN 973-35-0483-1.
13. HALIPA, P., NITREANU, N., NITREANU, V. *Calvarul românilor basarabeni și bucovineni*. Cerașu: Ed. Scrisul Prahovean, 2001.
14. Marele Stat Major, *Studiu referitor la operațiunile militare ce au avut loc cu prilejul pierderii Basarabiei, Bucovinei de Nord, Ardealului de Nord și Cadrilaterului*, București, 1941.
15. MIRON, Gheorghe. *Situația refugiaților basarabeni în Vrancea (1940 - 1941)*, Muzeul Vrancei din Focșani, În: *Revista Cronica Vrancei*, Vol. VI, 2006, Coordonator: Horia Dumitrescu Ed. PALLAS, p. 302.
16. MORARU, Anton. *O cercetare obiectivă a adevărului istoric privind ocuparea Basarabiei de către Uniunea sovietică la 28 iunie 1940*. [online] [cit. 25.08.2024]. Disponibil: <https://cersipamantromanesc.wordpress.com/2015/07/03/o-cercetare-obiectiva-a-adevarului-istoric-privind-ocuparea-basarabiei-de-catre-uniunea-sovietica-la-28-iunie-1940-video-2/>.
17. *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941*, Washington D.C., 1948.
18. PĂDUREAC, Lidia. *Sistemul represiv sovietic și soarta membrilor Sfatului țării: studiu de caz*. În: *Materialele conferinței științifice internaționale „Centenar Sfatul Țării: 1917-2017”*, Chișinău, Ed. „Lexon-Prim”, 2017. 784 p. ISBN: 978-9975-139-54-0.
19. PĂRVU, Dumitru. *Problema Basarabiei: în lumina principiilor actelor juridice internaționale: (contribuții la cunoașterea raporturilor diplomatice româno-ruse)*. Studiu introductiv, note și indice de nume de CONSTANTIN, Ion. București: Ed. Bibliotecii Metropolitane București, 2013. 428 p. ISBN 978-606-93494-0-3.
20. PETRENCU, Anatol. *Raptul Basarabiei, Nordului Bucovinei, Ținutului Herța. Prima ocupație sovietică (1940-1941)*. În: *revista Limba Română*, numărul 5-6(204)/ 2012, pag. 106-117. ISSN 0235-9111.
21. SCURTU, I., HLIHOR, C. *Complot împotriva României, 1939-1947*, București: Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1994. 225 p. ISBN 9739616240.

22. STAN, Constantin I. 1940. *Drama românilor din Basarabia și Bucovina de Nord*. Buzău: Ed. Vega Prod'94, 2006, p. 94.
23. STĂVILĂ, Veaceslav. *Populația Basarabiei în perioada celui de al doilea Război Mondial*. În: *Revista de istorie a Moldovei* 1993, nr. 3 (15), p. 9-14.
24. ȘIȘCANU, Daniela. *Justificarea unui rapt: propaganda sovietică în slujba anexărilor teritoriale (1939-1940)*. București: Ed. Militară, 2023. p. 336. ISBN 978-973-32-1281-2.
25. ȘIȘCANU, Ion. *In honorem. Studii de istorie a romanilor*. coordonator ENCIU, Nicolae. Moldova: Ed. Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, 2011. 540 p. ISBN: 9789975914536.
26. ȘIȘCANU, Ion. *Premise false, efecte dezastruoase: Pactul Molotov-Ribbentrop și Protocolul adițional secret*. În: *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța – 1940*, studiu și culegere de documente, de Mihai Tașcă, Wolfram Neiss. Chișinău: Ed. Serebia, 2015, p. XLI.
27. ȘIȘCANU, Ion. *Refugiații din Basarabia și nordul Bucovinei la 1940*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 1993, Nr. 4 (12), pp. 28-33.
28. TAȘCĂ, M., NIESS, W. coord.: ȘOIMARU, V. *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și Ținutului Herța – 1940 (Studiu și culegere de documente)*. Chișinău: Ed. Cartea juridică: Serebia, 2015, 1044 p.
29. ȚĂRANU, Mariana S. *Represiunea și rezistența din RSSM în perioada primei ocupații sovietice, 1940-1941*. Chișinău: Ed. Lexon-Prim, 2021. 415 p. ISBN 9975-3300-8-4.
30. VASILOS, Vasile. *Ocupația sovietică din 1940. Materiale inedite*. Chișinău: Ed. Civitas, 1999.

**SECȚIUNEA nr. 5. COLEGIUL PEDAGOGIC:
GENERATOR DE COMPETENȚE PENTRU PREZENT ȘI VIITOR**

CZU 371.13:371.263

**PORTOFOLIUL DIGITAL CA INSTRUMENT DE DEZVOLTARE PROFESIONALĂ
A ELEVILOR DIN COLEGIILE PEDAGOGICE**

Eugenia FOCA, prof., *Colegiul Pedagogic „Ion Creangă”
din cadrul Universității „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *The article analyzes the use of digital portfolio technology in the educational context, highlighting its impact on the professional development of future educators. In schools and universities across the country, the digital portfolio is introduced as an interactive technology, alongside other innovative methods, contributing to the transition from evaluation to self-evaluation. The paper emphasizes that the digital portfolio not only documents individual progress but also promotes elevs' self-organization and self-development, becoming an important tool in the professional training process. By facilitating critical reflection on one's competencies, the portfolio supports continuous development and provides a framework for planning a teaching career.*

Keywords: *digital portfolio, self-evaluation, self-development, competency, self-organization.*

O realitate în continuă schimbare și instabilitate este adesea denumită lumea VUCA, un acronim care face referire la termenii în engleză volatility (volatilitate), uncertainty (incertitudine), complexity (complexitate) și ambiguity (ambiguitate). Pe de altă parte, în contextul tranziției de la lumea SPOD, caracterizată prin stabilitate (steady), previzibilitate (predictable), simplitate (ordinary) și claritate (definite), la lumea VUCA, este deja evident că digitalizarea joacă un rol important în dezvoltarea și extinderea granițelor contemporane, constituind un cadru pentru diverse practici digitale și creative. Este clar că toți trebuie să ne adaptăm la această nouă realitate a lumii VUCA, care ne oferă oportunitatea de a o percepe diferit, nu ca pe o amenințare, ci ca pe o platformă propice dezvoltării creative.

În acest context, procesul educațional modern din colegiile pedagogice își îmbogățește conținutul pregătirea practică a viitoarelor cadre didactice printr-un set diversificat de inovații metodologice și tehnologice, precum și prin diverse forme de monitorizare. Totuși, în cadrul formării practice reale, elevii trebuie să navigheze printr-o situație marcată de instabilitate, variabilitate și direcții multiple ale metodelor și tehnologiilor educaționale. Prin urmare, în procesul de design educațional, devin importante tehnologiile inovatoare și creative, precum portofoliul digital, care sunt orientate spre îmbunătățirea pregătirii practice a elevilor.

Este de remarcat faptul că cu o jumătate de secol în urmă termenul „portofoliu” desemna, în primul rând, „o servietă, de obicei, din piele, pentru păstrarea unor hârtii, documente, desene etc.” [7] și abia la începutul anilor '90 în dicționarul limbii engleze au apărut încă două sensuri ale acestui cuvânt: „colecție de desene sau alte hârtii conținute în acesta” și „o colecție diversificată de contribuții de afaceri deținute de o anumită persoană sau companie” [2].

Portofoliile pot fi descrise ca fiind colecții de lucrări ale unui elev pe o perioadă de timp. Un *portofoliu digital* reprezintă o colecție virtuală care documentează activitățile, realizările și progresul educațional al unui elev. Aceasta servește ca o platformă interactivă și dinamică, care le permite elevilor să își evidențieze competențele, talentele și evoluția academică. Portofoliile digitale pot cuprinde o varietate de formate, inclusiv lucrări scrise, imagini, videoclipuri, înregistrări audio și prezentări. Portofoliul este organizat astfel încât să se poată observa îmbunătățirea sau creșterea. Așa cum într-un album de fotografii se poate observa dezvoltarea fizică a unui copil, un portofoliu academic arată creșterea și dezvoltarea unui elev în diverse domenii. Portofoliile pot oferi elevilor și profesorilor oportunitatea de a reflecta asupra procesului de predare-învățare, facilitând o înțelegere mai profundă a progresului și a nevoilor de dezvoltare individuală. Prin documentarea continuă a activităților, a realizărilor și a provocărilor întâmpinate, portofoliile devin

un instrument valoros pentru evaluare formativă, susținând auto-reflecția și dialogul constructiv între profesori și elevi, contribuind, astfel, la îmbunătățirea calității învățării și a predării [6].

Cercetătorii Lorenzo, G. și Ittelson, J. [7] arată că fiecare competență inclusă în standardele educaționale constă din trei componente: *cognitivă, praxiologică și axiologică*. O condiție necesară pentru formarea și dezvoltarea oricărei competențe a elevului este realizarea de către acesta a unui tip corespunzător de activitate. Pe baza nivelului de stăpânire a acestei activități de către elev și a rezultatelor acesteia, se pot identifica și evalua competențele sale. Autorii consideră că portofoliul permite formarea competențelor necesare la elevi. Printre principalele sarcini ale utilizării portofoliului, autorii evidențiază:

- acumularea și sistematizarea informațiilor despre activitatea desfășurată de elev și rezultatele acesteia;
- identificarea și fixarea datelor referitoare la atitudinea elevului față de activitatea desfășurată, obiectul și rezultatul acesteia.

Altfel zis, portofoliul digital ar trebui să includă nu doar rezultatele activității (lucrări realizate), ci și evaluarea rezultatelor (diplome, certificate, recenzii, opinii, foi de notare pentru disciplinele cursului etc.), precum și autoevaluarea rezultatelor (analiza rezultatelor obținute, a erorilor, formarea de noi obiective și sarcini).

Analiza paralelă a literaturii de specialitate ne-a determinat să evidențiem cerințe pentru realizarea portofoliului, menite să ghideze atât procesul de colectare a materialelor relevante, cât și organizarea acestora într-un mod coerent și structurat. Evidențiem câteva dintre ele:

- **completitudinea reprezentării tipurilor de activitate** în structura portofoliului (activitate de învățare, cercetare, proiectare, profesională);
- **obiectivele, subiectul, metodele, modalitățile și tehnicile** realizate de elev în cadrul activității trebuie să corespundă elementelor structurale ale competenței formate;
- **variabilitatea acumulării portofoliului de către elev** (crearea de condiții pentru elevi pentru a-și manifesta interesele, motivele și atitudinile față de un anumit tip de activitate);
- **asigurarea condițiilor pentru evaluarea și autoevaluarea produselor activității.**

Cerințele includ selecția atentă a lucrărilor care reflectă progresul și abilitățile dobândite, documentarea etapelor de învățare, precum și integrarea reflecțiilor personale cu privire la evoluția individuală. Portofoliul trebuie să evidențieze atât realizările, cât și zonele de dezvoltare, oferind astfel o imagine comprehensivă asupra performanțelor elevilor și contribuind la evaluarea formativă. Astfel, portofoliul, pe de o parte, trebuie să reflecte întreaga amplitudine a cunoștințelor elevilor în funcție de secțiunile cursului, iar pe de altă parte, nu trebuie să limiteze elevul în alegerea activității.

Tabel 1. Diferențele dintre portofoliul tradițional și cel digital

Caracteristică	Portofoliu tradițional	Portofoliu digital
Format	Fizic (hârtie, dosare, printuri)	Electronic (site-uri, PDF, platforme online)
Accesibilitate	Limitată (necesită prezență fizică)	Accesibil de oriunde, prin internet
Ușurință de actualizare	Greu de actualizat (necesită refacerea documentelor)	Ușor de actualizat și modificat instant
Costuri	Poate fi costisitor (printuri, materiale de calitate)	Costuri reduse (întreținerea domeniului, hosting)
Spațiu necesar	Necesită spațiu de stocare fizic	Necesită spațiu digital (servere, cloud)
Interactivitate	Static, fără elemente multimedia	Poate include multimedia (video, audio, animații)
Vizibilitate și promovare	Depinde de prezentarea directă	Poate fi promovat online (SEO, social media)
Impact asupra mediului	Consum de hârtie și alte materiale fizice	Ecologic (reduce utilizarea resurselor fizice)
Timp de pregătire	Timp mai mare pentru organizarea și printarea materialelor	Timp redus, totul se face digital

Personalizare	Limitată la designul fizic și materialele utilizate	Mare flexibilitate în design și interfață
Compatibilitate	Limitată la formatul fizic (pot apărea probleme de compatibilitate în prezentare)	Poate fi optimizat pentru orice dispozitiv sau platformă
Siguranța documentelor	Risc de pierdere/deteriorare fizică	Backup digital, posibilități multiple de stocare sigură

Portofoliul digital oferă beneficii educaționale și profesionale semnificative, facilitând organizarea și prezentarea competențelor, realizărilor și proiectelor într-un mod accesibil și vizual atractiv, ceea ce poate sprijini procesul de învățare continuă, evaluarea progresului, dar și accesul la oportunități de carieră prin evidențierea abilităților într-un mod clar și profesional.

Ghidarea elevilor în procesul de creare a portofoliilor digitale implică furnizarea de instrumente și platforme accesibile, precum *Google Sites*, *Weebly* și *Seesaw*, care să le permită să-și personalizeze și să-și organizeze realizările într-un mod creativ și eficient.

Implementarea portofoliului digital în colegiile pedagogice se confruntă cu o serie de provocări. Una dintre acestea este lipsa competențelor tehnologice, care poate face ca unii elevi să întâmpine dificultăți în utilizarea instrumentelor digitale necesare pentru crearea portofoliilor, afectând astfel calitatea lucrărilor realizate. De asemenea, accesul limitat la echipamente adecvate și la conexiuni de internet de calitate poate constitui o barieră pentru elevii care nu dispun de resursele necesare pentru a lucra eficient la portofoliile lor. Gestionarea timpului reprezintă o altă provocare, deoarece elevii pot percepe activitatea de elaborare a unui portofoliu digital ca fiind foarte consumatoare de timp, ceea ce poate conduce la procrastinare și nefinalizarea proiectelor. În plus, există îngrijorări legate de confidențialitatea și securitatea informațiilor personale, precum și a lucrărilor publicate online, care pot descuraja elevii să-și împărtășească realizările.

Evaluarea portofoliilor digitale poate fi, de asemenea, subiectivă, ceea ce poate duce la inconsistențe în feedback-ul oferit de profesori. Situația este adesea agravată de faptul că nu toți profesorii sunt familiarizați cu conceptul de portofoliu digital sau nu îi înțeleg importanța, ceea ce poate afecta negativ implementarea acestora în procesul educațional. În cele din urmă, motivația elevilor poate fi o altă problemă, unii dintre ei fiind reticenți în a-și exprima realizările sau în a-și promova munca, limitând astfel utilizarea activă și eficientă a portofoliilor digitale.

Pentru a favoriza o implementare eficientă a portofoliilor digitale, este important să se ofere instruire profesorilor în următoarele domenii:

- Crearea și gestionarea portofoliilor digitale;
- Integrarea acestora în planificarea lecțiilor;
- Încurajarea colaborării și partajării între elevi;
- Promovarea portofoliilor digitale pe rețelele sociale.

Maximizarea potențialului portofoliilor digitale ca instrumente valoroase în dezvoltarea profesională a elevilor din colegiile pedagogice impune implementarea unor strategii și sugestii menite să le ofere o mai bună înțelegere a importanței acestora, să le dezvolte abilitățile necesare și să încurajeze utilizarea activă în comunitatea educațională:

1. Informați elevii despre importanța portofoliilor digitale. Explicați-le cum crearea și menținerea unui portofoliu digital poate contribui semnificativ la organizarea activităților, prezentarea realizărilor și colaborarea eficientă cu colegii.
2. Ghidați elevii în procesul de creare a portofoliilor digitale. Oferiți-le instrumente și platforme accesibile, precum *Google Sites*, *Weebly* sau *Seesaw*, pentru a-i ajuta să își personalizeze portofoliile în funcție de stilul lor personal și de interesele academice.
3. Stabiliți împreună cu elevii obiective clare și așteptări pentru portofoliile digitale. Încurajați actualizările periodice, împărtășirea resurselor cu colegii, primirea și oferirea de feedback constructiv, precum și prezentarea muncii lor pe platformele de social media.
4. Promovați un mediu colaborativ în clasă. Încurajați elevii să își împărtășească portofoliile digitale în comunitatea școlară. Facilitați discuțiile, prezentările și forumurile online, astfel

încât aceștia să aibă ocazia să împărtășească resurse, să ofere feedback și să învețe unii de la alții.

5. Integrați portofoliile digitale în programul educațional. Includeți portofoliile digitale în cadrul planurilor de lecție, proiectelor și sarcinilor. Permiteți elevilor să submită lucrările prin aceste portofolii, ajutându-i să conștientizeze importanța menținerii și actualizării colecțiilor digitale.
6. Susțineți promovarea portofoliilor digitale pe rețelele sociale. Încurajați elevii să își împărtășească portofoliile digitale pe platforme de socializare, cum ar fi Facebook, Twitter și Instagram. Această practică le va permite să își dezvolte o prezență online, să își evidențieze realizările și să stabilească conexiuni cu colegi și profesioniști din domenii similare.
7. Monitorizați progresul și oferiți feedback constructiv. Revizuiți periodic portofoliile digitale ale elevilor pentru a evalua progresul acestora, a oferi feedback și a le recunoaște realizările. Propuneți sugestii de îmbunătățire și discutați despre obiectivele și așteptările lor pentru a susține motivația și implicarea continuă.

În concluzie, portofoliul digital se dovedește a fi un instrument valoros în pregătirea profesională a elevilor din colegiile pedagogice, facilitând nu doar organizarea și prezentarea realizărilor, ci și reflexia asupra procesului educațional. Prin integrarea acestuia în practica educațională, se deschid noi perspective pentru dezvoltarea competențelor și creșterea angajamentului elevilor, contribuind astfel la formarea unor cadre didactice capabile să facă față provocărilor unei lumi VUCA.

Bibliografie:

1. BARRETT, H. C., Echilibrarea celor două fețe ale portofoliilor electronice. *Educação, Formação & Tecnologias*, 3(1), 6-14, 2010.
2. BHATTACHARYA, M. ȘI HARTNETT, M. E-Portfolios: Un instrument de schelă pentru dezvoltarea învățării reflective. În C. Montgomerie & J. Seale (Eds.), *Proceedings of ED-MEDIA 2007--World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia & Telecommunications* (pp. 1503-1510). Vancouver, Canada: Asociația pentru Avansarea Calculului în Educație (AACE), 2007. ISBN: 978-1880094725
3. COLLINS, A., HAWKINS, J. & FREDERIKSEN, J. Technology based performance assessments. Paper presented at symposium on technology sensitive performance assessment, at the annual meeting of the American Educational Research Association, Boston, 18-25 April, 1990.
4. DARLING-HAMMOND, L. Performance-based assessment and educational equity, *Harvard Educational Review*, 64, pp. 5-30, 1994.
5. GARDNER, H. *Multiple Intelligences: the theory in practice*. New York: Basic Books, 1993. ISBN: 978-0465018222
6. HERBERT, E. Portfolios invite reflection – from elevs and staff, *Educational Leadership*, 50(8), pp. 58-61, 1992.
7. LORENZO, G. ȘI ITTELSON, J. O prezentare generală a portofoliilor electronice. *Educause Learning Initiative*, 1-27, 2005. ISBN: 1933541087
8. MILLER, R. Dezvoltarea abilităților secolului 21 prin utilizarea portofoliilor digitale pentru elevi. *Pennsylvania Educational Leadership*, 29(1), 39-43, 2009.

CZU 159.922.8

ADOLESCENȚA DIN PERSPECTIVA DEZVOLTĂRII COMPETENȚELOR SOCIO-AFECTIVE

Lilia ABABII, prof., *Colegiul Pedagogic „Ion Creangă”
din cadrul Universității „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *The article examines the topic in relation to the socio-emotional aspects of development during adolescence. The role of socio-affective skills in supporting learning processes,*

the adolescent's motivation, establishing their place and role in a group/class, the meaning of the effort they make to manage contradictory emotions.

Keywords: *emotional intelligence, emotional skills, adolescence, socio-affective skills*

Adolescența reprezintă o perioadă importantă în evoluția noastră ontogenetică, cu anumite caracteristici și sarcini specifice de dezvoltare. Totodată, deseori aceasta este percepută drept un subiect controversat care generează opinii și discuții contradictorii în rândul psihologilor. Unii o consideră „vârsta ingrată”, alții dimpotrivă, o numesc „vârsta de aur”; pentru unii, ea este „vârsta crizelor, anxietății, nesiguranței, insatisfacției”, în timp ce pentru alții „vârsta marilor elanuri”. [8, p. 190]

În realitate, vorbim despre o perioadă tipică de dezvoltare, a cărei înțelegere corectă facilitează semnificativ interacțiunea adulților cu adolescenții.

Acest articol își propune să exploreze dezvoltarea competențelor socio-afective în perioada adolescenței, subliniind rolul crucial al acestora în sprijinirea proceselor de învățare și formarea unei identități personale stabile. Adolescența este o etapă de tranziție profundă, caracterizată de multiple transformări emoționale, cognitive și sociale. În acest context, competențele socio-afective, cum ar fi autocontrolul, empatia și abilitatea de a stabili relații sănătoase, devin factori esențiali care influențează succesul tinerilor atât în viața personală, cât și în cea profesională.

Studierea dezvoltării socio-afective la adolescenți este esențială deoarece această perioadă implică schimbări profunde, atât la nivel emoțional, cât și social, care influențează decisiv succesul viitor. Emoțiile devin mai intense, iar nevoia de a înțelege și a gestiona aceste stări este deosebit de importantă. Totodată, adolescenții se confruntă cu sarcini precum dezvoltarea independenței emoționale, formarea identității și adaptarea la cerințele sociale și academice crescute. În lipsa unei fundamentări socio-afective solide, acești tineri sunt expuși la riscuri precum eșecuri școlare, dificultăți în relații și comportamente dezadaptative.

Dezvoltarea competențelor socio-afective nu doar că facilitează o mai bună integrare socială, ci și sprijină procesele de învățare, permițând adolescenților să își construiască o identitate personală coerentă și să gestioneze emoțiile și provocările de zi cu zi. În plus, aceste competențe reprezintă o bază solidă pentru sănătatea emoțională pe termen lung, ajutându-i să devină adulți echilibrați și rezilienți. Într-o societate din ce în ce mai complexă și conectată, abilitățile socio-afective devin la fel de importante ca și competențele cognitive, contribuind semnificativ la succesul global al unei persoane. Explorarea competențelor socio-afective, permite o înțelegere detaliată a modului în care acestea pot fi cultivate în perioada adolescenței, oferind soluții și strategii practice pentru profesori, părinți și consilieri, care doresc să sprijine dezvoltarea armonioasă a tinerilor în această etapă crucială a vieții lor.

Dezvoltarea adolescentului decurge pe trei aspecte-cheie: **dezvoltarea cognitivă, dezvoltarea socio-emoțională și dezvoltarea identității**. Schimbările calitative și cantitative la nivelul acestor componente sunt expresia unei permanente interacțiuni și potențări reciproce. Caracteristic pentru această vârstă sunt o multitudine de sarcini de dezvoltare: *adaptarea psihologică la modificările fizice; adaptarea optimă la apariția unor noi abilități cognitive; adaptarea la solicitări academice crescute și abstracte; dezvoltarea identității personale; nevoia de stabilire a obiectivelor de dezvoltare a carierei; dobândirea independenței emoționale și psihologice; dezvoltarea unor relații productive cu persoane de aceeași vârstă; învățarea strategiilor de gestionare a propriei sexualități; dezvoltarea unor strategii eficiente de control emoțional și comportamental; nevoia de a defini un sistem al valorilor personale*. [7, p. 16-17]

Dimensiunile socială și emoțională au un rol fundamental în sprijinirea proceselor de învățare, asigurând o bază și un echilibru necesar elevilor în abordarea unor aspecte privind locul și rolul lor într-un grup/clasă, motivația și sensul efortului pe care îl depun pentru a reuși la examene sau pentru a gestiona emoții contradictorii.

Carolyn Saarni oferă următoarea definiție operantă pentru competența emoțională: „*competența emoțională este demonstrarea autoeficienței în tranzacții sociale ce solicită afectivitatea*.”

Competența emoțională este un concept încăpător de tip umbrelă, care include mai multe componente: *înțelegerea emoțiilor, expresivitatea emoțională și reglarea emoțiilor*”

În opinia aceluiași autor, competența emoțională include Eul, caracterul moral și istoria dezvoltării personale. Aceste constituențe sunt ele însele procese complexe, localizate într-o anumită perioadă și într-un anumit context cultural. Ancora temporală în competența emoțională este probabil cel mai ușor de observat în istoria dezvoltării oricărui individ, chiar dacă această istorie este și ea profund contextualizată de practicile culturale, sistemele de credințe sociale și individuale și de relațiile tranzacționale în care s-au angajat indivizii. [9, p. 79-80]

Autorii David R. Caruso și Peter Salovey au realizat o evaluare a competențelor emoționale prin prisma abilităților emoționale, în felul acesta, stabilind intercon condiționările pozitive între emoție și gândire:

- Identificarea emoțiilor: emoțiile conțin date. Sunt semnale pentru noi în legătură cu evenimente importante care au loc în lumea noastră, fie că este vorba despre lumea interioară, cea socială sau de mediul înconjurător. Trebuie să identificăm cu acuratețe emoțiile celorlalți și să fim în stare să exprimăm corect emoțiile și să le transmitem celorlalți pentru a comunica în mod eficient.
- Utilizarea emoțiilor: sentimentele ne influențează modul de a gândi și ce anume gândim. Emoțiile ne îndreaptă atenția spre evenimente importante; ne pregătesc pentru o anumită acțiune și ne ghidează în timpul procesului gândirii în timp ce rezolvăm problemele.
- Înțelegerea emoțiilor: emoțiile nu sunt evenimente obișnuite. Ele au anumite cauze; se schimbă conform unui set de reguli și pot fi înțelese. Cunoașterea emoțiilor este reflectată de vocabularul nostru emoțional și de abilitatea de a realiza analize emoționale de tipul „Ce ar fi dacă...”.
- Gestionarea emoțiilor: deoarece emoțiile conțin informații și influențează modul de a gândi, trebuie să încorporăm inteligent emoțiile în modul de a raționa, în rezolvarea problemelor, în modul de a judeca și a ne comporta. Pentru aceasta trebuie să fim deschiși la emoții, fie că sunt sau nu bine venite, și să găsim strategii care să conțină înțelepciunea sentimentelor noastre. [5, p. 9]

Primele încercări de definire a competenței sociale aveau tendința de a se fixa pe comportamentul social. Ulterior, aspectele cognitive și comportamentale au început să capete o importanță echivalentă. Recent, componenta emoțională sau afectivă a devenit mai importantă. De aceea, concepția actuală despre competența socială acordă o importanță egală domeniilor comportamental, cognitiv și afectiv.

Definiția dată de Keith Topping, William Bremner și Elisabeth A. Holmes competenței sociale este *posedarea și folosirea capacității de integrare a gândirii, emoțiilor și comportamentului, cu scopul de a realiza sarcini și de a obține rezultate sociale valorizate în contextul și cultura de origine*.

Această definiție sugerează că o competență socială nu include numai cunoștințe și capacități de procesare a informației, ci și un set de aptitudini sau proceduri componente aplicate condiționat. Acestea ar putea include perceperea indiciilor sociale relevante, interpretarea lor, anticiparea realistă a obstacolelor în calea comportamentului personal dorit, anticiparea consecințelor comportamentului pentru sine și ceilalți, generarea de soluții eficiente pentru problemele personale, transpunerea deciziilor sociale în comportamente sociale eficiente a exprimarea unui sentiment pozitiv de autoeficiență. [11, p. 40-45]

Competența socială drept aspect individual al personalității se referă la empatia cu ceilalți, la abilitatea de a gestiona eficient relațiile cu ceilalți. Dezvoltarea socio-emoțională în adolescență se subscrie dezvoltării creierului, dar un rol important în cadrul acesteia revine contextelor familiale și educaționale în care se află adolescentul.

Din cele expuse, putem observa că principalele schimbări socio-emoționale se produc în patru domenii distincte: *cunoașterea de sine, autocontrol, cunoașterea socială și gestionarea*

relațiilor cu ceilalți. Acestea, conform teoriei lui Daniel Goleman, sunt componentele de bază ale inteligenței emoționale.

Cunoașterea de sine (autoconștientizarea) se referă la faptul că adolescenții învață să își recunoască propriile emoții, să fie atenți la ele, să le eticheteze corect, să identifice sursa acestora și situațiile în care apar etc. Această abilitate este extrem de importantă, deoarece constituie primul pas în gestionarea eficientă a reacțiilor personale pe care le dezvoltă în diferite contexte.

Cunoașterea socială în adolescență implică dezvoltarea abilității de a empatiza, de a înțelege gândurile și emoțiile celorlalți și de a ține cont de ele în interacțiunile sociale. Datorită unor caracteristici ale dezvoltării creierului în jurul vârstei de 14-16 ani, pentru mulți adolescenți este dificil să se concentreze asupra celorlalți; de cele mai multe ori, ei se concentrează excesiv asupra propriei persoane. Însă, spre finalul adolescenței, schimbările cerebrale care au loc facilitează și dezvoltarea acestei abilități. Desigur, pentru a accelera dezvoltarea empatiei și a comportamentelor prosociale, este esențial ca părinții și profesorii să le ofere modele, dar și contexte optime în care să exerseze aceste abilități.

Autocontrolul implică învățarea unor strategii de monitorizare și de reglare a emoțiilor astfel încât acestea să-i ajute în atingerea scopurilor personale. Această abilitate se dezvoltă pe tot parcursul adolescenței și este strâns corelată cu schimbările de la pubertate, în special cele ce țin de dezvoltarea creierului și dezvoltarea cognitivă. Astfel, schimbările ce apar la pubertate sunt asociate cu o explozie emoțională pe care adolescenții nu reușesc să o controleze. Controlul se dezvoltă treptat, pe măsură ce se dezvoltă și capacitatea de raționament, de planificare mentală, de înțelegere a consecințelor. În procesul învățării controlului emoțional, este esențial ca adolescenții să beneficieze de relații pozitive cu cei din jur, dar și de susținerea și înțelegerea adulților și a colegilor (Roth & Brooks-Gunn, 2000). **Gestionarea relațiilor cu ceilalți**, mai ales cu co-vârșnicii, este extrem de importantă pentru dezvoltarea sănătoasă a adolescentului. În interacțiunea cu aceștia, adolescentul își dezvoltă abilități de cooperare, de comunicare eficientă, de rezolvare a conflictelor, de rezistență la presiunea grupului etc. În acest context, influența grupului de prieteni este normală și de așteptat. Adolescentul are în comun cu aceștia valori, aspirații educaționale, preferințe, hobby-uri etc. Cu toate acestea, se menține nevoia adolescentului de relaționa cu adultul, care reprezintă autoritatea și respectul. El încă are nevoie de profesor sau de părinte, pentru a primi susținere și validare emoțională, pentru a dobândi abilități decizionale, pentru a avea modele sănătoase (Coleman, Hendry & Kloep, 2007). [5, p. 40-45]

COMPETENȚA EMOTIONALĂ	
Cunoașterea de sine	Autocontrol
- Nu-ți mai împărți sentimentele în bune și rele (renunță să mai judeci emoțiile, le dai voie să-și urmeze cursul și să dispară). - Observă efectul de domino al emoțiilor tale. - Analizează-ți atent starea de disconfort (în loc să eviți un sentiment, ar trebui să-ți propui să te apropii de emoție, să te contopești cu ea și, în cele din urmă, s-o depășești, traversând-o). - Simte-ți fizic emoțiile. - Află cine și ce te enervează. - Fii cu ochii pe tine însuși ca un vultur... - Ține un jurnal al propriilor emoții (cea mai mare provocare în dezvoltarea conștiinței de sine este obiectivitatea). - Nu te lăsa păcălit de o dispoziție proastă. - Nu te lăsa păcălit nici de o dispoziție bună.	- Respiră corect. - Întocmește o listă cu emoții versus rațiune. - Fă-ți cunoscute obiectivele. - Numără până la zece. - Amintește-ți că noaptea e un sfetnic bun. - Vorbește cu un expert în autocontrol. - Zâmbește și râzi mai des. - Rezervă-ți puțin timp, în cursul zilei, pentru a-ți rezolva problemele. - Preia controlul asupra dialogului interior. - Vizualizează-te reușind. - Pune-ți la punct igiena somnului. - Concentrează-ți atenția în mai mare măsură la libertăți decât la limitări. - Rămâi concentrat. - Vorbește cu cineva care nu este implicat emoțional în problema ta.

- Oprește-te și pune-ți întrebarea de ce faci lucrurile pe care le faci. - Analizează-ți valorile. - Verifică-te. - Recunoaște-ți emoțiile în cărți, filme și muzică. - Încearcă să obții feedback (conștiința de sine este procesul de a ajunge să te autocunoști și pe dinăuntru, și pe dinafară). - Propune-ți să te autocunoști în condiții de stres.	- Învăță câte o lecție valoroasă de la toți cei pe care-i întâlnești. - Introdu în programul tău un încărcător mental. - Acceptă faptul că schimbarea este la un pas.
--	---

Este esențial de reținut faptul că dezvoltarea optimă a adolescentului depinde de calitatea interacțiunii dintre caracteristicile biologice de dezvoltare și influențele externe, părinți, cadre didactice, prieteni, modele culturale, religie, comunitate.

Competențele socio-afective sunt generatorul vieții mentale. Prin natura lor, contribuie la edificarea relațiilor și atitudinilor inter/intra umane, produc un impact major asupra personalității adolescentului, impulsionează transformările de personalitate, orientează și ierarhizează valorile. În ultima perioadă, tot mai des, competențele socio-afective devin subiect de cercetare, astfel suscitând interesul psihologilor și pedagogilor în vederea identificării și achiziționării de noi metode și tehnici care ar facilita procesul de dezvoltare a competențelor socio-afective.

Autorii Travis Bradberry și Jean Greaves, în acest sens, oferă strategii originale care, fiind aplicate, pot ajuta adolescentul să-și dezvolte armonios competențele socio-afective. [2]

COMPETENȚA SOCIALĂ	
Cunoașterea socială - Spune-le oamenilor pe nume atunci când îi saluți. - Fii atent la limbajul trupului. - Pune accent pe coordonare. - Să ai o întrebare pregătită în mână. - Nu-ți face însemnări la ședințe. - Planifică-ți din timp evenimentele sociale. - Scapă de talmeș-balmeșul din capul tău. - Trăiește în prezent. - Pleacă într-o plimbare de 15 minute. - Urmărește emoțiile din filme. - Exersează arta de a asculta. - Ieși ca să privești oamenii. - Înțelege regulile jocului cultural. - Verifică acuratețea. - Pune-te în pielea lor. - Caută tabloul de ansamblu. - Prinde starea de spirit din încăperea.	Gestionarea relațiilor - Fii deschis și fii curios. - Îmbunătățește-ți stilul natural de comunicare. - Evită să transmiți semnale derutante. - Amintește-ți de lucrurile mărunte care au un efect puternic. - Acceptă feedbackul. - Construiește încrederea. - Adoptă politica „ușilor deschise”. - Enervează-te numai când îți propui. - Nu evita inevitabilul. - Validează sentimentele celeilalte persoane. - Fii complementar cu emoțiile sau cu starea celuilalt. - Atunci când îți pasă, arată că-ți pasă. - Motivează-ți deciziile, nu le lua, pur și simplu. - Feedbackul tău să fie direct și constructiv. - Aliniază <i>intenția</i> cu <i>impactul</i>. - Oferă o afirmație – „soluție” în cursul unei conversații încălcate.

Astăzi, în rândurile profesioniștilor din domeniul educației există un consens în ceea ce privește importanța oferirii unor oportunități educaționale care să susțină dezvoltarea emoțională și competența socială a elevilor. Eforturile eficiente de satisfacere a nevoilor sociale și emoționale ale adolescenților pot promova performanța școlară și reduce probabilitatea ca adolescenții să se angajeze în comportamente dezadaptative și riscante.

Dezvoltarea competențelor socio-afective la adolescenți este o componentă esențială a creșterii și maturizării emoționale, care influențează profund succesul pe termen lung, atât pe plan personal, cât și profesional. În acest context, putem evidenția cinci idei de bază care subliniază importanța practică a acestor competențe și impactul lor asupra adolescenților:

Gestionarea eficientă a emoțiilor: Competențele socio-afective permit adolescenților să își înțeleagă și să își regleze emoțiile într-un mod sănătos. Acest aspect este crucial pentru a evita

reacțiile impulsive, pentru a face față stresului și pentru a dezvolta relații interpersonale stabile. Adolescenții care își pot controla emoțiile au mai multe șanse să depășească provocările din viața personală și să navigheze eficient prin situațiile de criză.

Construirea relațiilor interpersonale sănătoase: Empatia, abilitățile de comunicare și capacitatea de a rezolva conflicte sunt fundamente ale competențelor socio-afective. Adolescenții care își dezvoltă aceste abilități sunt mai capabili să creeze și să mențină relații pozitive, atât în cadrul grupului de colegi, cât și în interacțiunile cu familia și cadrele didactice. Aceste relații de suport sunt esențiale pentru bunăstarea emoțională și stabilitatea socială.

Creșterea performanțelor academice și profesionale: Adolescenții cu competențe socio-afective bine dezvoltate tind să aibă un nivel mai ridicat de motivație, perseverență și rezistență la eșec. Ei sunt mai capabili să își gestioneze timpul, să își stabilească obiective realiste și să depună efort constant pentru a le atinge. Astfel, aceste competențe contribuie la performanțe academice și profesionale de succes, pregătindu-i pentru provocările vieții adulte.

Prevenirea comportamentelor de risc: Adolescenții care învață să își gestioneze emoțiile și să își regleze comportamentele sunt mai puțin predispuși la comportamente de risc, cum ar fi consumul de substanțe, violența sau abandonul școlar. Competențele socio-afective le oferă o bază solidă pentru a face alegeri mai responsabile și pentru a rezista presiunilor negative din partea grupului de egali.

Fundament pentru sănătatea mintală pe termen lung: Investirea în dezvoltarea socio-afectivă a adolescenților contribuie la crearea unui fundament solid pentru sănătatea lor mintală pe termen lung. Gestionarea stresului, conștientizarea emoțională și relațiile sociale sănătoase reduc riscul de apariție a anxietății, depresiei și altor probleme psihologice. Acest lucru pregătește adolescenții să facă față provocărilor vieții adulte și să construiască o viață echilibrată și împlinită.

În concluzie, competențele socio-afective reprezintă piatra de temelie a unei dezvoltări emoționale și sociale armonioase. Ele nu doar că influențează succesul în adolescență, dar joacă și un rol crucial în adaptarea și reușita pe termen lung în viața adultă. Așadar, este esențial ca părinții, profesorii și comunitatea să susțină dezvoltarea acestor abilități, oferindu-le adolescenților instrumentele necesare pentru a naviga cu succes prin complexitatea vieții.

Sugestii pentru dezvoltarea competențelor socio-afective la adolescenți:

Promovarea autocunoașterii emoționale: Încurajează adolescenții să reflecteze asupra emoțiilor lor prin activități de introspecție, ajutându-i să înțeleagă și să eticheteze corect stările emoționale.

Exercițiu: Jurnalul Emoțiilor

Încurajează adolescenții să țină un jurnal zilnic în care să noteze emoțiile resimțite pe parcursul zilei, situațiile care le-au declanșat și felul în care au reacționat. După o săptămână, discutați împreună tiparele observate și ce alternative ar fi avut în gestionarea emoțiilor.

Exersarea empatiei: Creează activități de grup în care adolescenții să învețe să asculte activ și să se pună în locul celorlalți, astfel încât să dezvolte abilități de înțelegere a emoțiilor și perspectivelor altor persoane.

Activitate: Joc de rol „Pune-te în locul meu”

Împarte clasa în perechi și dă-le scenarii conflictuale din viața de zi cu zi (ex. un dezacord între colegi). Fiecare participant joacă rolul celuilalt pentru a înțelege mai bine emoțiile și perspectivele. Apoi discutați cum se schimbă atitudinea când înțelegem punctul de vedere al altora.

Dezvoltarea abilităților de comunicare eficientă: Organizează ateliere de comunicare asertivă, unde adolescenții să învețe să își exprime sentimentele și nevoile într-un mod clar și respectuos, fără a recurge la agresivitate sau pasivitate.

Exercițiu: Comunicarea asertivă în cerc

Formează un cerc și oferă fiecărui adolescent o situație problematică (ex. criticarea cuiva, dezacord cu un prieten). Fiecare trebuie să își exprime punctul de vedere asertiv, folosind „eu” în loc de „tu” și fără a fi agresiv sau defensiv.

Gestionarea emoțiilor intense: Învăță-i tehnici de reglare emoțională, cum ar fi exercițiile de respirație profundă, mindfulness sau relaxare progresivă, pentru a-și gestiona mai bine stresul și anxietatea.

Exercițiu: Exerciții de respirație și mindfulness

Începe o sesiune de 10 minute de respirație conștientă, în care adolescenții se concentrează pe inspirații și expirații lente. După aceasta, discută despre cum acest tip de exercițiu poate ajuta la gestionarea emoțiilor intense, precum furia sau anxietatea.

Stimularea gândirii critice în raport cu emoțiile: Îi poți ajuta să dezvolte abilitatea de a analiza cauzele și consecințele emoțiilor lor, prin discuții deschise despre modul în care emoțiile influențează comportamentele și deciziile.

Exercițiu: Analiza unei situații emoționale

Propune o situație ipotetică (ex. cineva te critică în public). Adolescenții trebuie să scrie ce emoții ar simți și de ce. Apoi, discutați împreună cauzele emoțiilor și posibilele alternative de reacție, bazate pe o analiză rațională.

Oferirea de modele pozitive: Profesorii și părinții pot fi modele de gestionare eficientă a emoțiilor și a relațiilor sociale, demonstrând cum se poate menține calmul și rezolva conflictele în mod constructiv.

Activitate: Interviu cu un model pozitiv

Invită un adult (profesor, psiholog) care este perceput ca un model de gestionare a emoțiilor și relațiilor interpersonale. Adolescenții îi pot adresa întrebări despre cum gestionează situațiile dificile și ce strategii folosesc pentru a rămâne calmi și pozitivi.

Crearea unui mediu de învățare sigur emoțional: Asigură-te că adolescenții se simt în siguranță pentru a exprima emoțiile și gândurile lor într-un mediu educațional deschis, care încurajează incluziunea și susținerea reciprocă.

Exercițiu: Discuția de grup „Cutia Sigură”

Pune o cutie în clasă unde adolescenții pot lăsa anonim întrebări sau preocupări personale. În cadrul unei discuții de grup, extrage câteva din ele și deschide o dezbatere, asigurându-te că fiecare își poate exprima liber gândurile, fără judecată.

Învățarea autocontrolului și amânarea gratificării: Încurajează-i să exerseze autocontrolul prin sarcini care necesită răbdare și gestionarea impulsurilor, cum ar fi planificarea unor obiective pe termen lung sau realizarea de proiecte în etape.

Exercițiu: Testul de amânare

Oferă adolescenților o recompensă mică (ex. o bomboană), dar cu posibilitatea de a aștepta 15 minute pentru o recompensă mai mare (ex. două bomboane). După exercițiu, discutați despre importanța autocontrolului și cum poate influența succesul pe termen lung.

Integrarea artei și teatrului în dezvoltarea socio-afectivă: Activitățile creative, precum jocurile de rol sau dramatizarea, îi pot ajuta pe adolescenți să exploreze și să exprime emoții complexe într-un mod creativ și constructiv.

Activitate: Joc de rol „Dramatizarea emoțiilor”

Împarte adolescenții în grupuri și oferă-le scenarii care implică emoții puternice (ex. pierderea unei prietenii, succes neașteptat). Fiecare grup va juca scena prin mimică și dialog, explorând cum se manifestă și se gestionează emoțiile respective. După, discutați ce emoții au simțit și cum au fost gestionate.

Bibliografie:

1. BAR-ON, Reuven, PARKER, James D. A. *Manual de inteligență emoțională*. București: Ed. Curtea Veche, 2011. 507 p. ISBN 978-973-669-974-0.
2. BRADBERRY, Travis, GREAVES, Jean. *Inteligența emoțională 2.0: Strategii esențiale pentru succesul personal și profesional*. București: Ed. Litera, 2016. 207 p. ISBN 978-606-33-0282-4.
3. EKMAN, Paul. *Emoții date pe față – cum să citim sentimentele de pe chipul uman*. București: Ed. Trei, 2011. 352 p. ISBN 978-606-400-676-9.

4. ELISAR, Maurice, TOBIAS, Steven, FRIEDLANDER, Brian. *Inteligența emoțională în educația copiilor*. București: Ed. Curtea Veche, 2019. 287 p. ISBN 978-606-44-0271-4.
5. GOLEMAN, Daniel. *Inteligența emoțională*. București: Ed. Curtea Veche, 2000. 429 p. ISBN 978-793-669-520-9.
6. HEDLUND, Jennifer, STERNBERG, Robert J. Prea multe inteligențe? Integrarea inteligenței sociale, emoționale și practice. In: *Manual de inteligență emoțională*. București: Ed. Curtea Veche, 2011. 507 p. ISBN 978-973-669-974-0.
7. OPRE, Adrian. *Dezvoltare socială și emoțională. Ghid pentru licee*. București: Ed. S.C. Advans Print & Promo S.R.L., 2020. 232 p. ISBN: 978-973-0-31959-0 <https://www.ctptc-airinei.ro/Ghid.pdf>
8. RACU, Igor. *Psihologia dezvoltării: Manual universitar*. Chișinău: Ed. CEP USM, 2013. 212 p. ISBN 978-9975-71-478-5.
9. SAARNI, Carolyn. Competența emoțională. Dezvoltarea. In: *Manual de inteligență emoțională*. București: Ed. Curtea Veche, 2011. 507 p. ISBN 978-973-669-974-0.
10. SHAPIRO, Lawrence E. *Inteligența emoțională a copiilor*. București: Ed. Polirom, 2016. 389 p. ISBN 978-973-46-6119-0.
11. TOPPING, Keith, BREMNER, William, HOLMES, Elisabeth. A. Competența socială. Construcția socială a conceptului. In: *Manual de inteligență emoțională*. București: Ed. Curtea Veche Publishing, 2011. 507 p. ISBN 978-973-669-974-0.

**CONSOLIDAREA CALITĂȚII EDUCAȚIEI ONLINE ÎN INSTITUȚIILE
DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR DIN MOLDOVA ȘI ARMENIA:
BUNE PRACTICI ACHIZIȚIONATE ÎN PROIECTUL MEDIA**

CZU 339.138:004

**ROLUL ASISTENȚILOR VOCALI BAZAȚI PE INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ
ÎN DEZVOLTAREA MARKETINGULUI DIGITAL**

Victoria POSTOLACHE, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți

Abstract: A significant breakthrough in the practical applications of artificial intelligence occurred in the mid-1970s, when the idea of modeling the concrete knowledge of specialists–experts–replaced the search for a universal algorithm of human thinking. This shift led to the development of tools and software systems where knowledge became the essential component. People have enhanced the power of computer systems in terms of their various fields of activity, increasing speed and reducing size over time.

This study aims to highlight the role of voice assistants and to identify future trends and opportunities arising from the progress of AI in digital marketing. Emerging technologies such as natural language processing, image recognition, chatbots, and voice assistants have immense potential. By analyzing their impact, we can anticipate how they will reshape marketing strategies and customer engagement. Furthermore, this research will examine how voice assistants and AI can influence marketing and underscore the need for professionals to adapt and improve their skills to keep up with changes in the field.

Keywords: artificial intelligence, digital marketing, voice assistants.

Marketingul digital nu este diferit de marketingul tradițional în scopurile și obiectivele sale de afaceri, dar, în același timp, are și propriile caracteristici specifice care necesită alte competențe și tehnologii. Marketingul digital oferă rezultate de marketing rapide, în timp real, permițând companiilor să perfecționeze și să optimizeze strategiile de marketing în timp util pentru a maximiza veniturile și profitul. Acesta este unul dintre motivele de bază pentru care companiile trec la platformele de marketing digital.

În marketingul digital, asistenții vocali au deschis calea spre optimizarea căutărilor vocale, un element esențial în strategiile SEO. Consumatorii folosesc din ce în ce mai mult căutărilor vocale pentru a găsi informații rapide și relevante, ceea ce obligă companiile să-și ajusteze conținutul, astfel încât să fie mai conversațional și să răspundă la întrebări directe.

Un asistent vocal este un software inteligent care răspunde la comenzile vocale și poate rula pe orice dispozitiv, inclusiv pe smartphone-uri, difuzoare, computere desktop/laptop, tablete, dispozitive portabile, console de jocuri, console TV, căști VR, mașini și dispozitive cu internetul obiectelor. Exemplele includ Alexa de la Amazon, Siri de la Apple, Asistentul Google și Cortana de la Microsoft (figura 1).

Figura 1. Exemple de asistenți vocali populari
Sursa: elaborat de autor

Asistenții vocali folosesc tehnologia de procesare a limbajului natural de către inteligența artificială pentru a interpreta vorbirea umană și a răspunde în consecință cu o voce asemănătoare omului.

Termenul de inteligență artificială provine din combinarea a două cuvinte: artificial, care înseamnă creat de oameni, și inteligență, referindu-se la capacitatea de a gândi. Actualmente, inteligența artificială este utilizată frecvent în diverse industrii, devenind un instrument important în finanțe, bănci, sănătate, marketing digital și multe altele.

Inteligența artificială a fost definită în diverse moduri în literatură, dar toate definițiile subliniază ideea de a programa o inteligență non-umană pentru a îndeplini anumite sarcini. Termenul „inteligență artificială” a fost introdus de John McCarthy în 1955, el descriind-o drept „știința și ingineria de creare a mașinilor inteligente”. În diverse studii, mașinile au fost antrenate să se comporte inteligent. Cu toate acestea, obiectivul nostru actual este de a învăța mașinile să învețe într-un mod cel puțin parțial similar cu cel uman [12].

Literatura de specialitate oferă o varietate de interpretări a conceptului de inteligență artificială, fiind pus accentul nu doar pe abordarea semantică, ci și pe implicarea tehnologică și etică a acesteia în diverse domenii, iar aspectul științific al acesteia este prezentat în tabelul 1.

Tabelul 1. Abordarea conceptuală a noțiunii de inteligență artificială

Autor	Conținutul conceptului
Aiken și Epstein	Inteligența artificială este o disciplină a științei și tehnologiei care permite calculatoarelor inteligente și programelor de calculator să desfășoare activități care, în mod tradițional, necesitau inteligență umană [2, pp. 165-166].
Haenlein, M., Kaplan, A.	Inteligența artificială este adesea definită ca „abilitatea unui sistem de a interpreta corect date externe, de a învăța din astfel de date și de a folosi acele învățăminte pentru a atinge obiective și sarcini specifice prin adaptare flexibilă” [7, p. 5].
Chien, Kumar	Inteligența artificială este un avans tehnologic semnificativ care le-a permis oamenilor să înlocuiască munca manuală cu abilități mentale și niveluri intelectuale superioare în diverse industrii, pe lângă suportul fizic oferit de mașini [9].
Glikson & Woolley	Inteligența artificială, este o tehnologie nouă care încearcă să imite inteligența umană și să interacționeze cu mediul înconjurător [6, p. 630].
Enholm ș.a.	Inteligența artificială este un set vast de tehnologii care promit multiple avantaje pentru organizații în ceea ce privește creșterea valorii afacerii [5, p. 1712].

Sursa: elaborat de autor în baza surselor menționate în tabel

Prin implementarea aplicațiilor de inteligență artificială, companiile pot experimenta diverse beneficii, precum creșterea veniturilor, reducerea costurilor și îmbunătățirea eficienței operaționale [3; 4].

Pe măsură ce tehnologiile digitale continuă să avanseze, la fel se întâmplă și cu strategiile de marketing digital. Recent, asistenții vocali și inteligența artificială a devenit din ce în ce mai răspândită în domeniul marketingului digital. Inteligența artificială are potențialul de a ajuta semnificativ companiile să își înțeleagă mai bine clienții, rezultând într-o comunicare îmbunătățită și personalizarea produselor și serviciilor pentru a le satisface nevoile. În plus, inteligența artificială poate contribui la reducerea costurilor, creșterea satisfacției clienților și minimizarea erorilor în eforturile de marketing digital prin oferirea de informații bazate pe date și optimizare. Aceste beneficii ale inteligenței artificiale în marketingul digital au fost subliniate de Huang și Rust [8, p. 156].

Deci, inteligența artificială constă în crearea mașinilor care pot simula inteligența umană, inclusiv sarcini precum percepția, raționamentul, rezolvarea problemelor, învățarea, înțelegerea limbajului și luarea deciziilor. Aceasta implică utilizarea unor tehnici, algoritmi și modele pentru a permite calculatoarelor să îndeplinească aceste sarcini.

Din perspectiva marketingului vocal, asistenții vocali reprezintă o formă nouă de interacțiune cu consumatorii. Pe măsură ce adoptarea asistenților vocali crește, devine strategic

pentru branduri să dezvolte o prezență vocală puternică care să îndeplinească nevoile consumatorilor sofisticăți (figura 2).

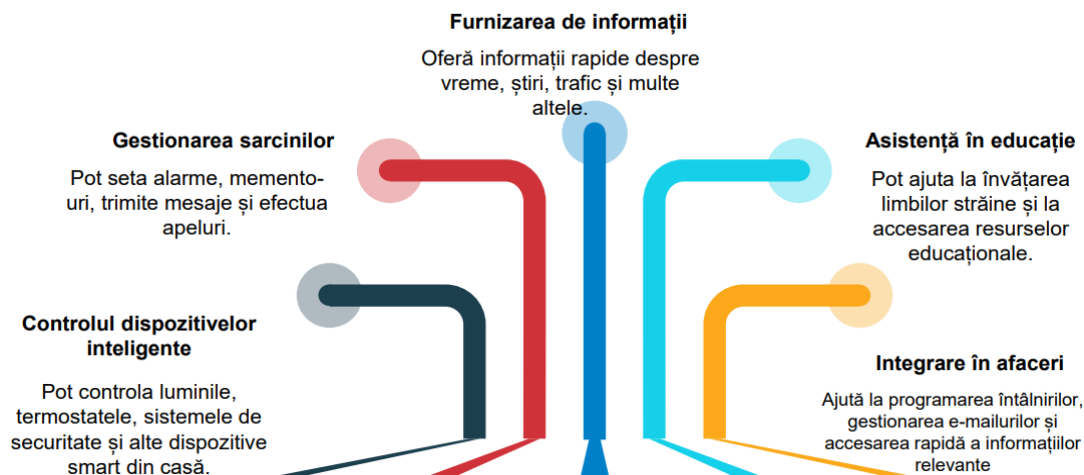

Figura 2. Funcționalități comune ale asistenților vocali
Sursa: elaborat de autor

Conform Adobe, aproximativ 20% dintre organizațiile de marketing folosesc servicii activate vocal pentru a îmbunătăți experiența utilizatorului și implicarea, iar 90% dintre cele rămase intenționează să introducă aplicații vocale până în 2021 [1]. Companiile au lansat inițiative de marketing vocal, în principal, în zona acțiunilor sau abilităților de brand. Aceste aplicații vocale sunt construite în jurul a patru obiective principale de servicii: utilitate (de exemplu, chemarea unui Uber), divertisment (de exemplu, antrenarea unui jucător în Call of Duty), informare (de exemplu, obținerea de sfaturi pentru îndepărtarea petelor de la Tide) și educație (de exemplu, învățarea despre Marte de la NASA) [5, p. 405].

Unele companii au capitalizat rapid pe tendința utilizării vocii și și-au stabilit o prezență vocală superioară. De exemplu, Diageo (o companie britanică de băuturi alcoolice) a investit constant în marketingul vocal, lansând mai multe aplicații bazate pe voce pentru mărcile sale. Dintre portofoliul său, Johnnie Walker a fost primul brand care a creat o abilitate pentru Alexa pentru a îmbogăți experiența de degustare. Începând cu 2016, consumatorii Johnnie Walker puteau asculta informații, sugestii și povești pentru a crea o experiență unică de degustare a whisky-ului. Această abilitate a oferit un serviciu suplimentar care îmbunătățește proprietățile unui produs fizic și conduce la conexiuni emoționale mai profunde cu brandul. Având în vedere rezultatele promițătoare, Diageo a extins formatul și la brandul de Scotch Talisker. Abilitatea reproduce o degustare ghidată oferită de brand în distileria sa. „Experiența de degustare Talisker” oferă un ghid audio pas cu pas pentru a ajuta consumatorii să se bucure de whisky-ul premiat. Deoarece experiențele de degustare au loc, de obicei, într-un cadru intim, cum ar fi sufrageria, și în timpul conversațiilor cu prietenii, utilizatorul asistentului vocal poate impresiona prietenii interacționând cu brandul într-un context social [5, p. 405].

Din perspectiva comerțului vocal, asistenții virtuali au potențialul de a modifica considerabil toate etapele călătoriei consumatorului. Managerii au ajuns să realizeze că asistenții virtuali dețin deja capacitățile tehnice pentru a conduce interacțiunile cu consumatorii, de la activarea utilizatorilor pasivi până la automatizarea achizițiilor de produse. Conform Adobe [1], aproape jumătate dintre proprietarii de asistenți virtuali inițiază căutări de produse (47%), creează liste de cumpărături (43%) și fac comparații de prețuri (32%). Totuși, managerii familiarizați cu inteligența artificială prezic că reordonarea produselor (automatizarea) va deveni în curând cea mai utilizată caracteristică comercială a asistenților virtuali (74%), urmată de urmărirea comenzilor (71%), căutarea produselor (68%) și achiziția de produse (66%) [10, p. 409].

Din punct de vedere comercial, asistenții virtuali oferă trei oportunități principale de fluxuri de venituri.

1. Specialiștii în marketing pot oferi servicii premium ca parte a experiențelor vocale, cum ar fi povești interactive sau funcții exclusive. Prin achiziționarea în cadrul abilităților (In-Skill Purchasing – ISP), utilizatorii pot cumpăra produse fără probleme, folosind opțiuni de plată asociate cu contul lor (de exemplu, Amazon Pay). De exemplu, Sony Pictures Television, care produce multe emisiuni TV, inclusiv Jeopardy! și Cine vrea să fie milionar?, a creat un portofoliu de aplicații vocale care ajunge la milioane de utilizatori zilnic. Jeopardy! a fost prima abilitate Alexa care a oferit ISP. Pentru o taxă de 1,99 USD pe lună, utilizatorii pot juca mai mult de o sesiune zilnică și pot participa la episoadele anterioare pe care le-au ratat;
2. Managerii pot dezvolta abilități sau acțiuni de comerț vocal pentru a vinde direct consumatorilor pe canalul lor. De exemplu, Domino's Pizza a dezvoltat una dintre primele abilități personalizate pentru Amazon Alexa care implică direct o tranzacție comercială. Cu mai mult de 60% din comenzi plasate digital, Domino's prevede că o afacere 100% digitală este posibilă. Pentru a atinge un astfel de obiectiv ambițios, Domino's a creat o strategie vocală pentru a aborda fiecare canal vocal disponibil, de la difuzoare inteligente la ceasuri inteligente. Spunând „Alexa, cere-i lui Domino's să mă hrănească!”, utilizatorii pot construi o nouă comandă de pizza, să refacă ultima comandă sau să urmărească fiecare etapă a procesului de livrare;
3. Specialiștii în marketing pot transmite și redirecționa potențialii clienți către capacitățile standard de cumpărături oferite de producătorii AV-urilor. Canalele de cumpărături native, cum ar fi Amazon Alexa și Google Shopping, se caracterizează prin ușurința efectuării achizițiilor cu implicare redusă. În prezent, 85% dintre achizițiile vocale sunt pentru produse sub 100 USD, conform unui raport Voicebot AI [1]. Astfel, penetrarea funcțiilor de cumpărături vocale variază semnificativ între categoriile de produse. Majoritatea achizițiilor (21%) sunt produse digitale, cum ar fi muzică sau filme, care nu necesită evaluare tactilă [13]. Cu toate acestea, un număr tot mai mare de oameni fac cumpărături pentru produse fizice, cum ar fi articole de uz casnic (8%) și piese electronice (7%). Cumpărăturile alimentare sunt deosebit de așteptate să crească prin parteneriate strategice cu lanțuri de retail. În Statele Unite, utilizatorii Alexa pot comanda diverse articole, cum ar fi produse de uz casnic și produse proaspete, de la un Whole Foods local și pot primi livrarea în termen de două ore. Google a încheiat parteneriate cu Walmart pentru cumpărături alimentare vocale în Statele Unite și cu Carrefour în Franța.

Introducerea asistenților vocali a creat noi posibilități pentru agenții de marketing digital. Cu toate acestea, creșterea simultană a mai multor ecosisteme de voce și explozia de servicii de la producătorii și furnizorii de asistenți vocali insuflă incertitudine. Ca atare, companiile încearcă să găsească o abordare strategică pentru implementarea vocii care să minimizeze riscurile comerciale și să maximizeze avantajele primului mutant.

În timp ce se înregistrează progrese în ceea ce privește transformarea asistenților vocali mai sofisticată, natura permanentă a tehnologiei și nenumăratele scandaluri privind problemele de confidențialitate au făcut dificil pentru unii consumatori să aibă încredere deplină în ea.

Consumatorii vor accepta pe deplin aceste tehnologii numai atunci când sunt abordate problemele de confidențialitate și securitate. Firmele care dezvoltă tehnologiile, precum și clienții care le folosesc instrumentele, trebuie să fie transparente cu privire la politicile lor de confidențialitate și să integreze în mod activ aceste standarde în tehnologie [13].

Definițiile de succes ale marketingului digital și planurilor de comerț electronic necesită un amestec de activități de comunicare care sunt clasificabile în funcție de media deținute/plătite/câștigate și de conținut. Marketerii și liderii din comerțul electronic pot iniția inițiative similare, cum ar fi lansarea unei abilități de marcă, deși cu obiective substanțial diferite – branding versus vânzări.

În timp ce marketingul vocal se concentrează pe creșterea unei mărci prin creșterea gradului de conștientizare și implicare, comerțul vocal susține îndeaproape explorarea de către consumatori a produselor sau serviciilor și deciziile acestora. Când marketingul și comerțul electronic sunt separate organizațional, ele beneficiază, în mod special, de implementarea sinergică a unui plan. Această combinație de activități de comunicare de tip push și pull trebuie să fie modelată în jurul caracteristicilor bidirecționale unice ale asistenților virtuali alimentați de inteligența artificială. În același timp, managementul interacțiunilor (partea de jos) se desfășoară adesea pe diferite medii și domenii funcționale, necesitând gestionarea simultană a campaniilor, relațiilor și serviciilor. Fie că reprezintă o extensie a canalelor actuale de marketing și vânzări sau o execuție independentă, aceste activități de comunicare reprezintă o oportunitate pentru companii de a crește intimitatea consumatorilor. De exemplu, Starbucks a creat un serviciu cuprinzător bazat pe voce pe diferite platforme vocale, în care activitățile de marketing și comerț vocal sunt integrate. Cozile lungi în timpul orelor de vârf reprezintă un factor-cheie al nemulțumirii consumatorilor, având un efect negativ direct asupra vânzărilor.

În concluzie la cele abordate menționăm că marketingul digital simplifică și accelerează călătoria cumpărătorului de a achiziționa bunuri sau servicii prin capacitatea de a face achiziții prin simpla apăsare a unui buton. În același timp, interacțiunea cu cumpărătorul s-a îmbunătățit semnificativ. Această interacțiune are loc pe măsură ce clienții citesc recenzii, vizionează videoclipuri, vizitează site-uri web și solicită recomandări. Consumatorii au posibilitatea de a-și exprima opinia despre produsele și serviciile companiei, ceea ce le permite să fie îmbunătățite în timp util și calitatea serviciului comercial.

Pe măsură ce tehnologia avansează, rolul asistenților vocali în marketingul digital va continua să crească, iar companiile vor trebui să se adapteze pentru a valorifica pe deplin potențialul acestora.

Opiniile consumatorilor transmise prin canalele digitale devin acum din ce în ce mai importante, deoarece clienții își pot împărtăși părerile peste tot, de exemplu prin rețelele sociale. Chatbot-urile conversaționale, platformele bazate pe inteligența artificială, permit consumatorilor să obțină răspunsurile de care au nevoie în orice moment, fără intervenție umană. Asistenții vocali ușurează obținerea de informații despre produse și servicii. Marketingul digital creează oportunități favorabile pentru crearea de relații eficiente cu clienții.

Bibliografie:

1. ADOBE. *State of Voice Technology for Brands: Industry Report Presentation*. 2019. [online] [citat 05.10. 2024]. Disponibil: www.slideshare.net/slideshow/embed_code/key/v76vHDbO0WLnWw
2. AIKEN, R. M., EPSTEIN, R. G. *Ethical guidelines for AI in education: Starting a conversation*. The International Journal of Artificial Intelligence in Education, 2000, 11, pp. 163-176
3. ALSHEIBANI, S., CHEUNG, Y., MESSOM, C., ALHOSNI, M. *Winning AI strategy: sixsteps to create value from artificial intelligence*. Americas Conference on Information Systems, Online – 26th Americas Conference on Information Systems, Virtual Conference, August 15-17, 2020.
4. DAUGHERTY, P.R., WILSON, H.J., CHOWDHURY, R. *Using Artificial Intelligence to Promote Diversity*. 2019 [online] [citat 05.10.2024]. Disponibil: <https://hai.sloanreview.mit.edu/articl/dusing-artificial-intelligence-to-promote-diversity/>
5. ENHOLM, I.M., PAPAGIANNIDIS, E., MIKALEF, P., KROGSTIE, J. *Artificial Intelligence and Business Value: a Literature Review*. Inf Syst Front, 2022, vol. 24, pp. 1709-1734.
6. GLIKSON, E., WOOLLEY, A. W. *Human trust in artificial intelligence: Review of empirical research*. Academy of Management Annals, 2020, vol. 14, Issue 2, pp. 627-660.
7. HAENLEIN, M., KAPLAN, A. *A Brief History of Artificial Intelligence: On the Past, Present, and Future of Artificial Intelligence*. California Management Review, 2019, vol. 61, Issue 4, pp. 5-14.

8. HUANG, M.H., RUST, R. T. *Artificial Intelligence in Service*. Journal of Service Research, 2018, vol. 21, Issue 2, pp. 155-172.
9. KUMAR, P., SUJEET KUMAR, S., DUTOT,V. *Artificial intelligence (AI)-enabled CRM capability in healthcare: The impact on service innovation*. International Journal of Information Management, 2023, vol. 69, 102598.
10. MARI, A., MANDELLI, A., AND ALGESHEIMER, R. *The evolution of marketing in the context of voice commerce: A managerial perspective*. In F. H. Nah and K. Siau (Eds.), HCI in Business, Government and Organizations. HCII 2020. Lecture Notes in Computer Science, 2020, vol. 12204, pp. 405-425.
11. SADEQ, N., NASSREDDINE, G., YOUNIS, J. *Impact of Artificial Intelligence on Emarketing*. International Journal of Trend in Scientific Research and Development, 2023, vol. 7, Issue 1, pp. 1318-1331.
12. Stanford University. [online] [citat 05.10. 2023]. Disponibil: <https://hai.stanford.edu/sites/default/files/2020-09/AI-Definitions-HAI.pdf>
13. <https://www.emarketer.com/insights/voice-assistants>

CZU [339.138:004]:174

ETICA ȘI RESPONSABILITATEA ÎN MARKETINGUL DIGITAL

Natalia BRANAȘCO, dr., conf. univ., Facultatea de Științe Reale, Economice
și ale Mediului, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți

Abstract: *Globalization and technological advancement have significantly transformed the business model, connecting the world at an unprecedented level. Companies can now expand their markets beyond national borders and reach customers in all countries. At the same time, globalization has led to increased competition, putting pressure on companies to find new ways to remain competitive. While digital marketing has greatly improved the performance of companies, managing ethical concerns regarding consumer data, privacy, permission and security is one of the most important aspects of business success. Marketing ethics and responsibility have become fundamental aspects that influence brand perception and its long-term reputation. Ethical issues in marketing and corporate social responsibility require deep understanding and application if a company wants to strive not only for success, but also to contribute to the welfare of society. Marketing ethics is a critical aspect of digital marketing because it ensures that companies communicate and promote their products or services in a responsible, honest and transparent manner.*

Keywords: *digital marketing, marketing strategy, ethics, responsibility, transparency, honesty, confidentiality.*

Globalizarea și progresul tehnologic au transformat semnificativ modelul afacerilor, conectând lumea la un nivel fără precedent, iar companiile își pot extinde piețele dincolo de hotarele naționale și pot ajunge la clienți din toate țările. În același timp, globalizarea a condus la creșterea concurenței, punând presiune asupra companiilor privind identificarea noilor modalități de a rămâne competitive. În timp ce marketingul digital a îmbunătățit considerabil performanțele companiilor, gestionarea preocupărilor etice referitoare la datele consumatorilor, confidențialitatea, permisiunea și securitatea a devenit unul dintre cele mai importante aspecte ale succesului în afaceri.

Responsabilitatea și etica în marketing au devenit aspecte fundamentale care influențează percepția mărcii și reputația sa pe termen lung. Problemele etice în marketing și responsabilitatea socială a afacerilor necesită înțelegere și aplicare profundă dacă o companie dorește să lupte nu numai pentru succes, ci și pentru a contribui la bunăstarea societății. Etica în marketing este un aspect major al marketingului digital, deoarece asigură că companiile își promovează produsele într-un mod responsabil, onest și transparent. Respectarea eticii de marketing ajută la construirea încrederii și a credibilității în rândul consumatorilor, promovând relații pe termen lung și menți-

nând o imagine pozitivă a mărcii. Prin aderarea la standardele etice în marketingul digital, companiile evită practicile frauduloase, manipularea, încălcarea confidențialității și diseminarea de informații false, care pot afecta reputația lor.

Ph. Kotler, care este considerat părintele marketingului modern, a analizat problema responsabilității sociale a companiilor și etica în publicitate, subliniind importanța integrării valorilor etice în strategiile de marketing [6]. G. G. Brenkert a adus o contribuție majoră la etica în marketing, abordând problemele legate de vulnerabilitate și manipulare în relațiile comerciale, fiind printre primii care au ridicat problemele legate de practicile de marketing imorale care profită de grupurile vulnerabile. D. Jobber și G. Lancaster au definit etica ca fiind ideile și valorile morale care ghidează comportamentul și deciziile unei persoane sau unui grup [5]. Etica include, de asemenea, convingerile pe care organizațiile le au cu privire la comportamentul adecvat și inadecvat. În plus, standardele morale și idealurile care direcționează acțiunile unei companii sunt cunoscute sub denumirea de etica în afaceri. Necesitatea de a acționa etic în construirea și menținerea unor relații reciproc avantajoase dintre cumpărător și vânzător a fost subliniată ca o problemă-cheie de cercetare în etica de marketing și vânzări [4]. D. Palmer și T. Hedberg consideră că etica în afaceri oferă un cadru de bază la care companiile ar putea alege să adere pentru a câștiga acceptarea publicului [9].

Este important de evidențiat că conduita etică a unei afaceri depinde de capacitatea acesteia de a înțelege modul în care deciziile afectează diferite părți interesate. Implementarea principiilor eticii în afaceri pe termen lung este o strategie ce îmbunătățește reputația companiei, promovează o cultură corporativă pozitivă și susține, în cele din urmă, profitabilitatea [2]. Această teorie a fost considerată relevantă, deoarece este recunoscută ca una dintre principalele teorii care au fost utilizate pentru a analiza și explica comportamentul etic necesar pentru un management eficient al părților interesate. Astfel, argumentul-cheie este necesitatea ca întreprinderile să înțeleagă nevoile și obiectivele tuturor părților interesate, inclusiv furnizorii, clienții, guvernele, lucrătorii și comunitățile.

În activitatea de marketing, *satisfacția și fidelizarea clienților* sunt două obiective majore care servesc ca determinanți ai performanței activității organizaționale, scopul final fiind atingerea satisfacției clienților prin furnizarea de bunuri și servicii. P. Gelard și A. Negahdari consideră că satisfacția se bazează pe comoditate, oferta de produse, calitatea informațiilor despre produse, designul paginii web, securitatea financiară, funcționalitatea și factorii companiei în efectuarea tranzacțiilor de comerț electronic. Astfel, satisfacția clienților are implicații majore pentru succesul organizațional, iar managerii trebuie să abordeze problema legată de satisfacția clienților din prima sursă [3]. Calitatea unui produs și prețul au relații semnificativ strânse cu satisfacția clienților, stabilind, astfel, o legătură puternică cu compania pe termen lung. Și, dacă așteptările clienților de la produse și servicii sunt îndeplinite, atunci satisfacția este inevitabil dezvoltată, ceea ce va crea, la rândul său, fidelizare [11].

Etica în marketing reprezintă *principiile și standardele* care ghidează deciziile morale și etice în activități de marketing precum publicitate, promovare și relații publice. Aceste principii ajută la asigurarea faptului că practicile de marketing respectă standardele etice de bază și promovează corectitudinea, integritatea și responsabilitatea în profesia de marketing. Conștientizarea eticii de marketing este esențială pentru companii, deoarece le ajută să ia decizii etice, să își protejeze reputația, să câștige încrederea consumatorilor și să acționeze ca cetățeni corporativi responsabili. Prin aderarea la standardele etice de marketing, o afacere poate evita problemele legale și publicitatea negativă, creând, în același timp, relații pozitive cu consumatorii și părțile interesate. Companiile pot dezvolta strategii de marketing etic prin crearea și implementarea unui cod de etică în marketing, instruirea continuă a angajaților cu privire la practicile etice de marketing, încurajând o cultură a transparenței. În plus, companiile ar trebui să efectueze cercetări detaliate înainte de a lansa noi inițiative de marketing pentru a se asigura că respectă standardele etice și cele mai bune practici din domeniu.

Clienții dețin un rol important în promovarea practicilor etice de marketing, cerând transparență și responsabilizând companiile pentru acțiunile lor de marketing. Exprimând îngrijorări și sprijinind companiile care practică marketingul etic, consumatorii încurajează corporațiile să acorde prioritate comportamentului etic și să ia decizii de marketing mai responsabile. În prezent, consumatorul are nevoie de ghidare pentru a înțelege dacă o companie se comportă etic în mediul online, deoarece este cunoscut faptul că companiile colectează și analizează informații despre consumatori și concurenți prin diverse instrumente digitale. Studiile care examinează preocupările etice ale clienților online arată că consumatorii sunt cel mai preocupați de confidențialitatea informațiilor, securitatea web, fraudă, fiabilitatea retailerului și calitatea produselor. Conform constatărilor lui Y. B. Limbu, care a relevat efectele elementelor etice asociate site-urilor web ale comercianților online, etica online percepută constă din patru dimensiuni: securitate, confidențialitate, non-înșelăciune și împlinire [7].

Principiile etice în marketing trebuie aplicate activ în activitățile zilnice ale companiilor și în strategiile lor de marketing. Aspectele importante ale eticii în marketing sunt:

1. *Transparență și onestitate*, dat fiind faptul că consumatorii se așteaptă la informații veridice despre produse și servicii. Manipularea datelor, a promisiunilor sau a valorilor poate duce la reducerea încrederii și chiar la scandaluri reputaționale. Rețelele de socializare au amplificat această tendință, deoarece orice greșeală sau neînțelegere devine imediat cunoscută public.
2. *Responsabilitate socială*, deoarece companiile trebuie să înțeleagă rolul lor în societate și să-l influențeze într-un mod pozitiv. Acest lucru poate lua forma sprijinirii comunităților locale, participării la evenimente caritabile, activități de protejare a mediului ambiant etc.
3. *Respect pentru consumatori*, deoarece companiile trebuie să respecte drepturile clienților, inclusiv dreptul la confidențialitate. Crearea unei baze de date de consumatori fără acordul acestora, utilizarea datelor lor personale fără permisiune – toate acestea încalcă standardele etice.
4. *Grija pentru mediu*, dat fiind faptul că companiile trebuie să țină cont de componenta de mediu a activităților lor. Mărcile care participă activ la conservarea mediului nu numai că atrag noi audiențe, ci și construiesc încredere în activitățile lor pe termen lung.

În contextul actual, odată cu amplificarea utilizării marketingului digital, respectarea principiilor etice devine tot mai indispensabilă. Un aspect important al eticii de marketing în lumea digitală este *dezvăluirea clară și transparentă* a conținutului sponsorizat. Acest lucru se aplică postărilor de blog, actualizărilor din rețelele sociale sau marketingului de influență, în care o companie plătește unei persoane pentru a-și promova produsele sau serviciile. Dintr-o perspectivă etică, agenții de marketing trebuie să se asigure că aceste mesaje sunt marcate clar ca sponsorizate sau ca publicitate, pentru a evita inducerea în eroare a consumatorilor. De exemplu, Comisia Federală de Comerț (FTC) din Statele Unite ale Americii a elaborat reguli care impun să se folosească anumite hashtag-uri în postări, cum ar fi #ad sau #sponsored, pentru a indica faptul că conținutul este de natură publicitară [1].

De asemenea, în era marketingului digital, companiile colectează adesea cantități enorme de date despre clienții lor pentru a crea strategii și mesaje de marketing personalizate. Etica de marketing presupune ca aceste date să fie colectate, stocate și utilizate cu deplin acord și transparență, respectând, în același timp, *confidențialitatea* individuală. Un prim exemplu este Regulamentul general privind protecția datelor (RGPD) al Uniunii Europene, care oferă linii directoare pentru colectarea, gestionarea și securitatea datelor. Companiile trebuie să respecte aceste linii directoare pentru a se asigura că datele clienților sunt utilizate în mod etic în inițiativele lor de marketing digital. În același timp, agenții de marketing digital trebuie să acorde *prioritate onestității* și acurateței în comunicările lor, abținându-se de la a folosi afirmații false sau promisiuni exagerate pentru a atrage clienți. Strategiile etice de marketing digital includ evitarea inducerii în eroare a consumatorilor cu afirmații false și, în schimb, concentrarea asupra valorii și beneficiilor reale ale produsului, susținute de dovezi sau fapte, dacă este cazul [10].

Marketingul digital întâmpină diverse *provocări etice*, cauzate de utilizarea tehnologiilor avansate, precum:

- 1) colectarea și utilizarea datelor personale, ce se concretizează în utilizarea datelor fără acordul clientului, stocarea și manipularea necorespunzătoare a informațiilor sensibile și profilarea excesivă a utilizatorilor, ceea ce poate duce la discriminare sau manipulare;
- 2) reclamele intrusive, precum utilizarea reclamelor pop-up, video-urilor care se redau automat sau a remarketingului excesiv, care poate incomoda utilizatorii;
- 3) informații înșelătoare, care conțin titluri sau descrieri exagerate pentru a atrage click-uri, dar care nu reflectă conținutul real sau prezintă promisiuni false în conținut sau reclame;
- 4) manipularea emoțională, precum exploatarea fricilor, anxietăților sau sentimentelor de urgență pentru a impulsiona vânzările;
- 5) recenzii false, create pentru a spori reputația sau testimoniale manipulate care nu reflectă experiența reală a utilizatorilor;
- 6) discriminarea prin algoritmi, care pot favoriza sau exclude anumite grupuri demografice (ex. pe criterii etnice, de gen sau de vârstă) sau targetarea inegală a reclamelor bazată pe prejudecăți automate;
- 7) greenwashing în marketing digital, precum prezentarea produselor ca fiind „prietenoase mediului” sau „sustenabile” fără dovezi;
- 8) publicitatea ascunsă, care conține lipsa mărcii clare a conținutului sponsorizat, mai ales în cazul influencerilor sau crearea impresiei că opinia exprimată este imparțială, deși este sponsorizată;
- 9) lipsa accesibilității digitale, precum campanii care nu țin cont de nevoile persoanelor cu dizabilități (ex. texte neclare, imagini fără descrieri alternative).

Se constată că adoptarea unui cod de etică în marketingul digital, educarea angajaților și colaborarea cu experți în domeniu sunt pași esențiali pentru prevenirea acestor provocări și menținerea încrederii consumatorilor. În vederea diminuării impactului acestor provocări, atât guvernele, cât și companiile elaborează și implementează diverse *soluții*, precum:

- respectarea normelor RGPD (Regulamentul general privind protecția datelor) și ale altor reglementări internaționale;
- respectarea preferințelor utilizatorilor privind ad blocking;
- limitarea frecvenței anunțurilor repetate;
- promovarea unui conținut onest și relevant;
- crearea unui cod de etică intern pentru publicitate și marketing de conținut;
- evitarea folosirii titlurilor senzationale care pot deteriora încrederea utilizatorilor;
- evitarea manipulării emoționale excesive care poate afecta decizia conștientă a consumatorului;
- publicarea feedback-ului negativ alături de cel pozitiv, pentru transparență;
- verificări regulate ale algoritmilor de publicitate pentru a identifica posibile discriminări;
- furnizarea de certificări și dovezi clare despre sustenabilitatea produselor;
- etichetarea clară a conținutului sponsorizat cu hashtag-uri precum #ad sau #sponsorizat;
- crearea de conținut accesibil, inclusiv subtitrări, text alternativ pentru imagini și design prietenos pentru utilizatorii cu dizabilități.

Aplicarea principiilor etice în procesul de marketing permite companiilor să obțină vânzări mari prin creșterea cotei de piață și a valorii mărcii, câștigând încrederea și loialitatea clienților. În plus, un brand care acționează conform regulilor etice devine un centru de atracție pentru toți stakeholderii săi, precum furnizorii de materii prime, angajații actuali și potențiali, clienții și toate celelalte părți interesate. Etica și transparența în marketingul digital nu sunt doar o cerință legală, ci o datorie morală pe care companiile o au față de clienții lor. O abordare responsabilă a marketingului ajută la construirea de relații puternice și pe termen lung cu clienții, bazate pe încredere și respect reciproc. Companiile care prioritizează etica nu doar că își consolidează repu-

tația, dar și creează o diferențiere pozitivă într-o piață competitivă. Astfel, respectarea principiilor etice devine un factor strategic ce susține dezvoltarea durabilă a afacerii, contribuind la o economie digitală mai echitabilă și mai responsabilă.

Bibliografie:

1. *Advertising and Marketing*. Disponibil: <https://www.ftc.gov/business-guidance/advertising-marketing>
2. BYARS, S. M., STANBERRY, K. *Business Ethics*. Houston, Texas. OpenStax Publishing, 2018.
3. GELARD, P., NEGAHDARI, A. *A new framework for customer satisfaction in electronic commerce*. Australian Journal of Basic and Applied Sciences, 5 (11), 2011, p. 1952-1961.
4. GOYAL, K. A., JOSHI, V. *A study of social and ethical issues in banking industry*. International Journal of Economics and Research, 2 (5), 2011, p. 49-57.
5. JOBBER, D., LANCASTER, G. *Selling and sales management (18th ed.)*. London, United Kingdom, Prentice Hall Financial Times, 2018.
6. KOTLER, P., ARMSTRONG, G. *Principles of marketing (12th ed.)*. Upper Saddle River: Pearson Education Inc., 2012.
7. LIMBU, Y. B., HUHMAN, B. A. *Ethical issues in pharmaceutical marketing: A systematic review and future research agenda*. Journal of Global Marketing, 35(1), 2022, p. 1-20.
8. MENEZES, A. *Business ethics and its importance in banking industry*. International Journal of Scientific Research and Modern Education, I (II), 2016, p. 196-206.
9. PALMER, D., HEDBERG, T. *Ethics of marketing of vulnerable population*. Journal of Business Ethics, 116, 2012, p. 403-413.
10. *Regulamentul general privind protecția datelor (RGPD)*. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/RO/legal-content/summary/general-data-protection-regulation-gdpr.html>.
11. SAXENA, A. *Literature review on customer satisfaction*. International Journal of Advanced Research in Engineering & Management. 03(01), 2017, p. 20-26.
12. ВОРОШИЛОВА, А., БАСКАКОВА, И. *Маркетинговая этика как инструмент манипулирования поведением потребителей на рынке онлайн доставки продуктов*. Принятие экономических решений в условиях глобальных вызовов: цифровизации, санкционного давления и возрастающей неопределенности. Екатеринбург: Уральский гуманитарный институт, 2024, с. 723-728.

CZU 37.01:004

STRATEGII DE DESIGN GRAFIC PENTRU CREȘTEREA EFICIENȚEI VIZUALE ȘI FUNCȚIONALE A PLATFORMELOR EDUCATIONALE

Eugenia FOCA, asist. univ., *Facultatea de Științe ale Educației, Psihologie și Arte, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți*

Abstract: *The article explores graphic design strategies aimed at enhancing both the visual efficiency and functionality of educational platforms. By analyzing interface and design elements, it proposes solutions that facilitate intuitive navigation, increase user engagement, and support an effective learning process. Emphasis is placed on integrating clear, contrasting visual elements and organizing information in a structured manner to stimulate an improved user experience.*

Keywords: *graphic design, visual efficiency, functionality, intuitive navigation, user engagement, educational platforms.*

Modul în care conceptualizăm, definim și practicăm designul instruirii s-a schimbat de-a lungul ultimelor decenii, în funcție de cerințele sociale și culturale legate de nevoile educaționale sau de formare, tehnologie și teorii ale învățării. Unul dintre obiectivele fundamentale ale profesorilor și designerilor de învățare este de a identifica și implementa strategii și resurse care sprijină eficient învățarea studenților. În domeniul designului instrucțional, accentul s-a pus, în mod

frecvent, pe dezvoltarea mediilor de învățare care facilitează construcția cunoștințelor, având în vedere atât rezultatele cognitive, cât și cele socio-emoționale ale studenților în timpul interacțiunii cu materialele cursului. În acest context, strategiile de design grafic devin esențiale pentru creșterea eficienței vizuale și funcționale a platformelor educaționale, asigurând o experiență de învățare optimizată și accesibilă.

LX-Design (Learning Experience Design) se referă la procesul de proiectare a experiențelor de învățare care sunt eficace, atractive și adaptate nevoilor și preferințelor utilizatorilor, care implică integrarea de principii din pedagogie, psihologia învățării, designul instrucțional și tehnologiile educaționale pentru a crea un mediu de învățare optim.

Designul experienței de învățare (design LX sau LXD) face o punte între disciplinele de design creativ și domeniul de învățare. Oferă o viziune revigorantă asupra modului în care să proiectăm modul în care învățăm prin aplicarea perspectivei, metodelor, abilităților și instrumentelor unui designer [5].

Cercetătorul North sugerează că LXD „ia în considerare intenția conținutului și modul în care va fi utilizat în organizație pentru a proiecta cea mai bună experiență pentru acea utilizare” [2]. Niels Floor extinde această viziune pentru a sublinia natura centrată pe om și orientată spre obiective a LXD [1]. Ca o extensie a discursului conceptual, Tawfik și colegii au realizat un studiu Delphi de la practicieni LXD în care definesc fenomenul după cum urmează: „*LXD nu ia în considerare doar abordările de proiectare, ci și experiența umană mai largă de interacțiune cu un mediu de învățare. Pe lângă construcția cunoștințelor cursanților, aspectele experiențiale includ considerații socio-tehnice, aspecte emoționale (de exemplu, empatia, înțelegerea cursantului) și o vedere detaliată a caracteristicilor cursantului în context. Perspectivile și metodologiile LXD se bazează pe domenii dincolo de designul și tehnologia învățării, psihologia educațională, științele învățării și altele, cum ar fi interacțiunea om-calculator și proiectarea experienței utilizatorului*” [3]. Deși în ultimii ani au apărut diverse definiții, aceste puncte de vedere colective sugerează că tehnologiile de învățare nu ar trebui să se concentreze doar pe designul de conținut sau pe obiectivele de performanță, ci și să ridice individul și interacțiunea acestuia cu mediul de învățare.

Tim Slade propune să considerăm designul unui curs online ca un sistem format din patru elemente, trei dintre acestea fiind legate de componenta vizuală și experiența utilizatorului [4]:

1. **Designul pedagogic** presupune definirea obiectivelor de învățare măsurabile, a publicului-țintă, a rezultatelor așteptate, a formatului și metodelor de învățare, a structurii programului educațional, redactarea de texte clare și pregătirea de exemple relevante.
2. **Designul grafic.** Cum este prezentat materialul pe ecran? Cum sunt utilizate fonturile, imaginile, layout-ul?
3. **Comunicarea vizuală.** Cum este transmisă ideea și conceptul? Sunt acestea clare? Se combină ele cu designul grafic sau este vorba doar despre un set de puncte, paragrafe de text și o imagine ciudată cu o pisică?
4. **Designul interfeței utilizatorului.** Înțeleg participanții de ce este necesară fiecare buton? Le este ușor să navigheze prin curs?

Dacă ne referim la aplicațiile profesionale pentru crearea cursurilor electronice, putem observa că interfețele acestor editori sunt, în mare parte, similare cu PowerPoint. Nu este întâmplător, deoarece atât pentru crearea prezentărilor, cât și pentru crearea cursurilor se folosește un set similar de elemente multimedia. Cum se poate învăța acest lucru? Prin observare. Este necesar să vizionăm prezentări și site-uri de calitate, să surprindem idei eficiente, să construim o bibliotecă de elemente și să ne asigurăm că slide-ul nu este supraîncărcat cu informații, iar studentul nu pierde din vedere ideea.

Participanții la cursurile online acumulează o varietate de experiențe subiective legate de modul în care percep cursul, inclusiv ușurința de a citi textul, accesibilitatea secțiunilor din meniu și claritatea acțiunilor disponibile. Aceste aspecte fac parte din experiența utilizatorului,

cunoscută sub abrevierea UX (user experience). Noțiunea de „experiență a utilizatorului” (UX), se referă la percepțiile și reacțiile umane care rezultă din utilizarea sau utilizarea așteptată a unui produs, sistem sau serviciu. Percepțiile utilizatorilor includ emoții, preferințe, confort, comportament și realizări, care au loc înainte, în timpul și după utilizare. Interacțiunea cu utilizatorul este rezultatul imaginii brandului, prezentării, funcționalității, productivității unui sistem, comportamentului interactiv și capacității suplimentare a unui sistem, produs sau serviciu. Aceasta este, de asemenea, rezultatul condiției interne și fizice a utilizatorului, care derivă din experiențele anterioare, atitudinea, abilitățile unei persoane și contextul utilizării [4].

UI (user interface) reprezintă setul de instrumente care facilitează interacțiunea între utilizator și sistem. Aceasta poate include interfețe textuale, grafice, gestuale, vocale sau fizice (cum ar fi volanul și pedalele unei mașini), iar combinațiile între diferitele tipuri de interfețe sunt frecvente.

La fel cum un bun producător de automobile studiază toate aspectele interacțiunii utilizatorului cu vehiculul, inclusiv confortul scaunului, vizibilitatea bordului și accesibilitatea comenziilor, este esențial ca UX-ul să fie astfel conceput încât utilizatorii să nu simtă frustrare. Un UX eficient permite utilizatorilor să finalizeze sarcinile fără dificultate, fără a le atrage atenția asupra procesului. UX și UI sunt conduse de gândirea de design, care se referă la strategiile creative pe care designerii le folosesc în timpul procesului de proiectare. Menționăm „5 chei” pentru gândirea de design, care pot fi aplicate în viața de zi cu zi.

Empatizați – când proiectați, nu o faceți în primul rând pentru voi. O faceți având în minte nevoile și dorințele altor oameni. Concentrați-vă asupra persoanei sau problemei pe care o serviți.

Descoperiți – încercați să restrângeți problema la cauza principală. Faceți un pas înainte cu o minte deschisă, fără critici sau opinii. Căutați să înțelegeți înainte de a fi înțeleși.

Generați idei – fiți imaginativi, creați idei pentru a rezolva problema identificată în pasul anterior.

Prototipați – lăsați deoparte conceptul de perfecțiune. Îmbrățișați eșecul pentru a stăpâni procesul.

Testați – cultivați auto-conștientizarea întrebându-vă: „Ce vreau cu adevărat să văd sau să experimentez?” Nu vă limitați niciodată!

Componentele designului grafic pentru platformele educaționale sunt importante pentru a crea un mediu de învățare atractiv și eficient, facilitând accesul la informații și stimulând implicarea utilizatorilor printr-o prezentare clară și bine structurată [3, 6].

Tabel 1. Componentele designului grafic pentru platformele educaționale

Componentă	Descriere
Aspect	Determină modul în care este organizat conținutul educațional pe platformă. Alegerea unui aspect este esențială pentru a facilita învățarea. Acesta trebuie să fie simplu, intuitiv și accesibil. Se pot utiliza spații goale pentru a aranja elementele educaționale, ajutând la o prezentare clară a informațiilor.
Imagini	Utilizarea ilustrațiilor, diagramelor, fotografiilor și altor grafice este crucială pentru a îmbunătăți înțelegerea conceptelor. Se pot alege imagini relevante care să sprijine materialul didactic și să rezoneze cu publicul-țintă, cum ar fi studenții sau cadrele didactice.
Ierarhie vizuală	Stabilirea ordinii în care utilizatorii accesează informațiile este vitală. O ierarhie vizuală bine definită ajută utilizatorii să navigheze eficient platforma. Designerii pot utiliza modele vizuale pentru a evidenția informațiile importante, cum ar fi titlurile cursurilor și resursele esențiale.
Schema de culori	Alegerea unei palete de culori care să fie în armonie cu tema educațională și cu brandingul instituției este importantă. Culorile trebuie să fie atrăgătoare și să faciliteze concentrarea utilizatorilor pe conținut, asigurând, în același timp, accesibilitatea pentru persoanele cu deficiențe de vedere.

Tipografia	Stilul și fontul textului trebuie să fie atractive și ușor de citit. Alegerea unui font adecvat este crucială pentru a facilita învățarea. Ar trebui să opteze pentru fonturi care sunt clare și potrivite pentru diverse tipuri de conținut educațional, inclusiv pentru materialele scrise și prezentările.
Lizibilitate	Conținutul trebuie să fie prezentat într-un mod care să faciliteze citirea și înțelegerea rapidă. Dimensiunea fontului, contrastul cu fundalul și structura textului sunt esențiale pentru a menține atenția utilizatorilor și pentru a îmbunătăți eficiența învățării.
Navigare	Elementele de navigare sunt esențiale pentru a permite utilizatorilor să acceseze rapid resursele educaționale. Meniurile de navigare ar trebui să fie clare și ușor de folosit, facilitând accesul la cursuri, materiale de studiu și alte resurse importante. Se pot utiliza butoane interactive și structuri de navigare intuitive pentru a îmbunătăți experiența utilizatorului.
Conținut	Conținutul educațional trebuie să fie bine structurat și relevant pentru utilizatori. Oferirea de informații clare, concise și atractive este esențială pentru a menține interesul și a încuraja participarea activă a studenților.
Grila	Grila ajută la ordonarea armonioasă a elementelor pe ecran, la menținerea coerenței prin margini uniforme și distanțe egale între blocuri și la adaptarea conținutului pentru diferite dimensiuni de ecrane.
Adaptabilitate	Platforma educațională trebuie să fie optimizată pentru diverse dispozitive, inclusiv mobile și tablete. Designul adaptabil asigură accesibilitatea și ușurința de utilizare, permițând utilizatorilor să acceseze informațiile oricând și de oriunde, ceea ce îmbunătățește eficiența învățării.

Evidențiem că în designul grafic, utilizarea corespunzătoare a culorii este foarte importantă pentru crearea unei experiențe vizuale eficiente, iar setul de principii și tehnici subliniază importanța alegerii culorilor, percepției subiective a acestora și armoniei cromatice, contribuind, astfel, la impactul estetic și funcțional al platformelor educaționale [3, 5, 6]

Tabel 2. Elementele fundamentale ale alegerii culorii în design

Element	Descriere
Reguli de lucru cu culoarea	Alegerea culorii nu are soluții unice, fiind o chestiune individuală. Nu există culori „bune” sau „rele”, ci mai degrabă rezultate proaste din cauza combinării nepotrivite a culorilor.
Percepția culorii	Culoarea nu există în realitatea obiectivă. Undele de lumină sunt incolore, însă le percepem ca fiind culori datorită lungimii diferite a undelor reflectate de obiecte.
Subiectivitatea culorii	Percepția culorii variază de la o persoană la alta. Cu toate acestea, culoarea este un instrument puternic în design, capabil să influențeze atenția și emoțiile.
Culori de bază și complementare	Pe baza lecțiilor de artă, culorile de bază sunt roșu, galben, albastru, iar culorile complementare sunt verde, portocaliu și violet. Totuși, sistemele de codificare a culorilor, precum RGB și CMYK, au alte culori de bază.
Sistemele RGB și CMYK	În sistemul RGB, culorile de bază sunt roșu, verde și albastru (pentru ecrane), iar în sistemul CMYK, culorile de bază sunt cyan, magenta, galben și negru (pentru tipărire).
Schemă monocromatică	Se alege o singură culoare și se ajustează saturația și luminozitatea pentru a crea o schemă funcțională.
Schemă analogică	Se selectează culori adiacente pe cercul cromatic, iar luminozitatea și saturația pot varia pentru fiecare ton.
Schemă complementară	Se aleg culori opuse pe cercul cromatic. Se pot folosi diferite grade de luminozitate și saturație pentru a compune paleta.

Schemă triadică	Se selectează trei culori echidistante pe cercul cromatic. Această schemă generează combinații de culori vii și neașteptate.
Schemă tetradică	Se aleg patru culori dispuse ca vârfurile unui dreptunghi pe cercul cromatic, una dintre ele fiind principală, iar celelalte pentru accente.
Principiile alegerii culorii principale	Dacă există o culoare corporativă, aceasta poate fi folosită. Trebuie evitate stereotipurile legate de audiență și copierea culorilor concurenților. După alegerea culorii principale, se poate crea o schemă armonioasă.
Instrumente pentru generarea paletelor	Exemple de instrumente populare pentru crearea paletelor de culori: Paletton, Material.io, Coolers, Colorhunt, Dribbble Colors.
Importanța armoniei cromatice	Armonia culorilor este esențială în design. Prea multă culoare poate fi copleșitoare, de aceea trebuie folosite nuanțele neutre (achromatice) precum gri, alb sau negru pentru a echilibra paleta.

Analiza strategiilor de design grafic relevă importanța acestora în optimizarea eficienței vizuale și funcționale a platformelor educaționale. Prin implementarea unor principii de design orientate spre utilizator, precum claritatea comunicării vizuale, coerența estetică și accesibilitatea, se facilitează crearea unor experiențe de învățare care nu doar că îmbunătățesc înțelegerea materialului didactic, dar contribuie și la creșterea nivelului de satisfacție al utilizatorilor. Astfel, se sprijină dezvoltarea unui mediu educațional adaptat diversității nevoilor studenților și orientat către excelență academică.

Bibliografie:

1. FLOOR N. *This is Learning Experience Design. What it is, how it works, and why it matters*. 2023, Pocket, Engelsk [online] [citat 08.09.2024]. Disponibil: <https://lxd.org/lxdbook/>
2. NORTH, C. *Learning experience design essentials*. Association for Talent Development, 2023. [online] [citat 08.09.2024] Disponibil: <https://novoed.com/resources/learning-experience-design-course/>
3. TAWFIK, A., GATEWOOD, J., GISH-LIEBERMAN, J., & HAMPTON, A. *Toward a definition of learning experience design*. Technology, Knowledge, & Learning, 27(1), 309–334, 2022. [online] [citat 08.09.2024]. Disponibil: <https://doi.org/10.1007/s10758-020-09482-2>
4. TIM SLADE., *Instructional design for e-learning*. [online] [citat 08.09.2024]. Disponibil: <https://timslade.com/workshops/outlines/Instructional%20Design%20for%20eLearning%20-%20Workshop%20Outline.pdf>
5. *What is learning experience design?* [online] [citat 08.09.2024]. Disponibil: <https://lxd.org/fundamentals-of-learning-experience-design/what-is-learning-experience-design/>
6. ШИРИНКИНА Е. *Дизайн образовательного контента: инструментарий визуализации*. [online] [citat 08.09.2024]. Disponibil: <https://naukaru.ru/ru/nauka/article/64672/view>

TRADIȚIE ȘI INOVARE ÎN CERCETAREA ȘTIINȚIFICĂ

Ediția a XIII-a

**Materialele
Conferinței Științifice Internaționale
din 10 – 11 octombrie 2024**

Volumul II